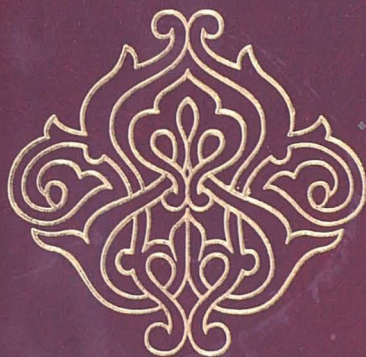

Мәриям
ХАКИМЖАНОВА

Шығармалары

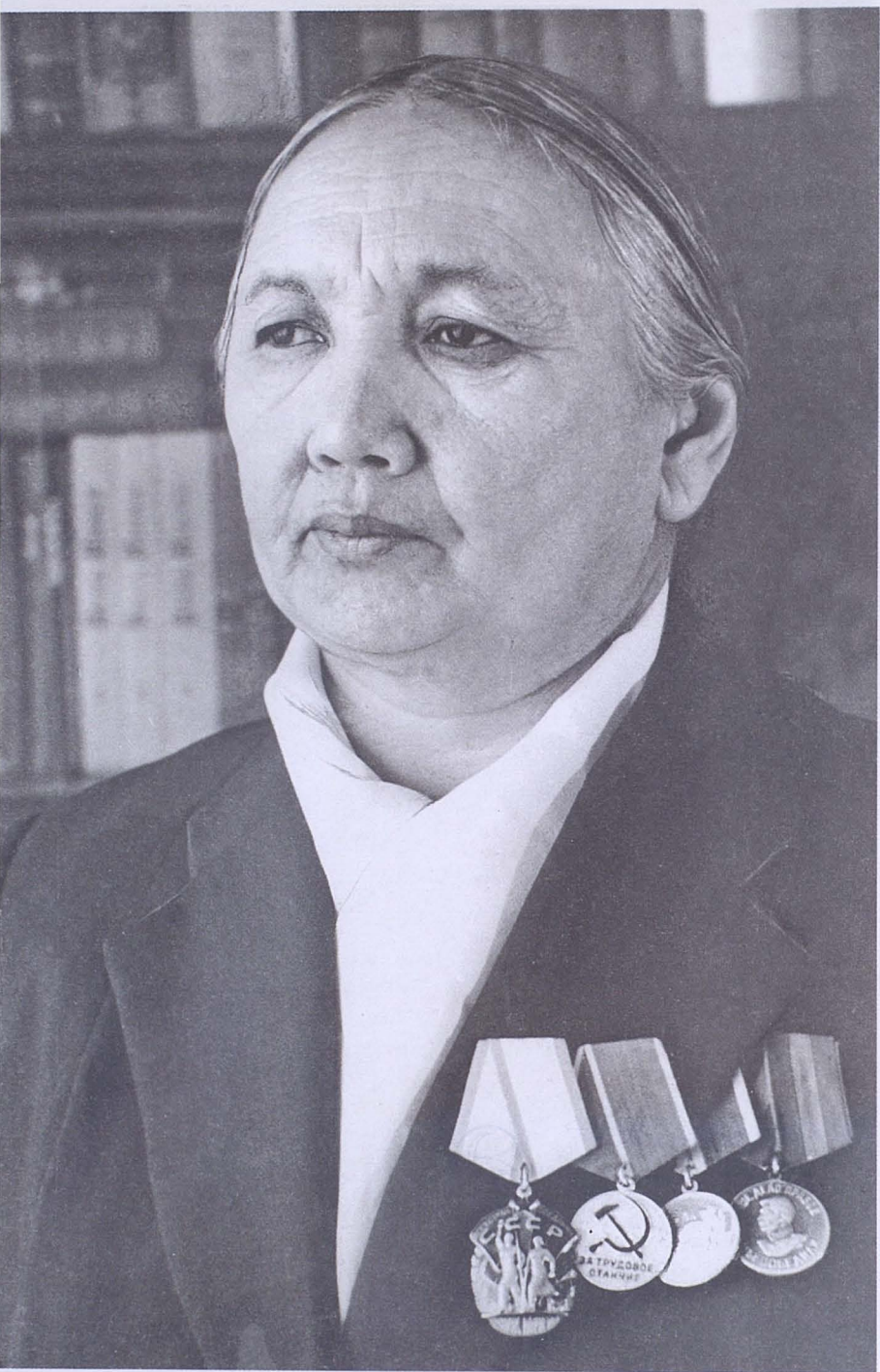

«Ана тілі»
баспасы
ЖШС
2006

Мәриям
ХАКИМЖАНОВА

Шығармалары

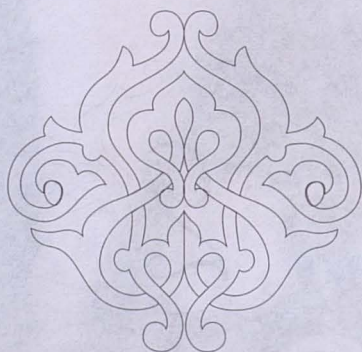
«Ана тілі»
баспасы
2006

Мәриям
ХАКИМЖАНОВА

Шығармалары

Үш томдық
шығармалар жинағы

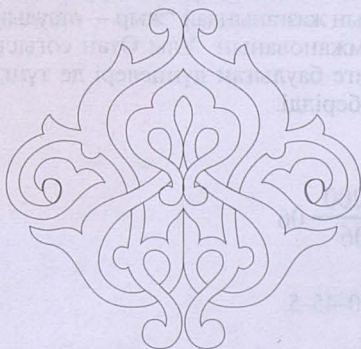
«Ана тілі»
баспасы
2006

Мәриям
ХАКИМЖАНОВА

Шығармалары

Екінші том

Өлеңдер
Поэмалар
Жазбалар

«Ана тілі»
баспасы
2006

ББК 84 Қаз 7

X—16

*Қазақстан Республикасы Мәдениет және
ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитетінің бағдарламасы
бойынша шығарылды*

Құрастырып, алғы сөзін жазған
Мағира Қожахметова

X—16 **Хакімжанова Мәриям. “Шығармалары” (II-том)**
Алматы: “Ана тілі” баспасы, 2006 — 328 бет.

ISBN 9965-670-45-5

Қазақтың көрнекті ақыны Мәриям Хакімжанованың бұл екінші томына әр кезеңде жазылған толғаулары, поэмалары, балаларға арналған өлең, жоқтау және жұбату жырлары жинақталған. Кезінде Фариза Оңғарсынова: “Еліме ана боларға лайық едің сен ғана” деп, Мәриям Хакімжанованың “әр сөзі — асыл батадай” екенін айрықша атап өткен-ді. Ақынның жүз жылдық мерейтойын өткізуге, осы шығармалар жинағының жарық көруіне тікелей ықпал еткен Ф. Оңғарсынованың жазғанындай “жыр — отаудың сәні, ақыл — ойдың нәрі” — М. Хакімжанованың Ұлы Отан соғысы жылдары ерлікке, патриоттық сезімге баулыған дүниелері де тұңғыш рет осы кітапта топтастырылып берілді.

X $\frac{4702250200}{415(05)-06}$ 06

ISBN 9965-670-45-5

ББК 84 Қаз 7

© Хакімжанова М., 2006

© “Ана тілі” баспасы ЖШС, 2006

Өлеңдер

Ағайынды бесеуміз бірге туған,
Жарыса өстік жасқанбай от пен судан.
Екі аға,
    екі інім бар ортасында,
Жалғыз қыз боп қасқайып өзім туғам.

Өр көкірек ұлдардың арасында,
Жалғызбын деп қорғалап қаласың ба?
Өлең атты ақ құстың қанатында,
Кетіп барам ақындар санатында.

БӘРІҢЕ ДЕ ЖЕТЕРМІН

(Жамал келіме)

Ақ жарқын, қадірменді Жамал келін,
Өзіңмен бірге тұрған кезім менің.
Ескерткіш боп қолыңа бара жатыр,
Сағынғандай кәрі қыз туған жерін.

“Әжем ғой” деп Зәурешің елең етсе,
Күлшар мен Хамза айтар “Апам менің”.
Бәріңе де жетермін қарақтарым,
Толқын атып кеудемде тұрса демім.

1980

КӨЗІҢНЕН ЖАНАДЫ ШОҚ

(Әсия Аязбаеваға)

Ақ көңіл, кішіпейіл, көргенді жан,
Өмірге тік қарайтын мінезің паң.
Ақсия күліп, қарсы алған қылықтарың,
Жүрегімді жібітіп тербейді қан.

Сен де өзімнің қызымсың алаңы жоқ,
Сүйсініп келбетіңе қарадым көп.
Мен келгенде алдыңа қуанғандай,
Күлімдеген көзіңнен жанады шоқ.

Берген дәрің ем болсын біздей жанға,
Оттегінің қасиеті сіңсің қанға.
Қайғы көрме қасқайып, адымдай бер,
Дос-жараның сүйінсін самға, самға!

1981

ҰМТЫЛ АЛҒА

(Студент Сәбитке)

Он жыл бұрын барып едің мектепке,
Өлең арнап жазған едім сонда мен.
Үміт, тілек зая болып кетпепті,
Студент боп, қарсы алдымда тұрсың сен.

Ата-бабаң салтанатын сақтадың,
Білімдарлық қасиеті дарысын.
Бар жақынның тілегін де ақтадың,
Құтты болсын, бет алысың, барысың!

Талай шалды талай қу, қалды есімде,
Айтшы өзің, күйіп-пісем мен несіне.
Ит үред-керуен көшеді деген бар ғой,
Түңілгенде, түседі сол есіме.

1982

ТОЛҒАНЫП АНА ЖЫРЛАЙДЫ
(1984 жылға арнаймын)

Жарқырап атты, міне, бейбіт таңы,
Қуанды, құшақ ашты жанның бәрі.
Ақ әже, ақын әже өлеңдетсе,
Мәз болып, құшақтайды балалары.

Әжелеп, аймалайды қыз-келіні,
Құттықтап, жабысады жас еріні.
Немере-шөбересін сүйген ана,
Елжіреп ет жүрегі тебіренді.

— Бала үшін, бақыт үшін төккен терім.
Еліме бағышталды еңбектерім.
Жаракты жауды жеңген жайсандарым.
Жаңбыр боп жауған оқтан тайсалмадым.

Көп көрдім дүниенің жазы-қысын,
Алыстым, арпалыстым өмір үшін,
Ыстыққа суыққа да бой бермедім,
Егессем, еселенді қуат-күшім.

Намыстың қасиетті туын ұстап,
Қолымнан түсірмедім, қысса-қыспақ.
Жарқырап жарық сәуле тұрды алдымда,
Бақыттың, бостандықтың жолын нұсқап.

Іздеген арманыма жетті қолым,
Өмірден ылайықты таптым орын.
Санама саф алтындай құйып алдым,
Лениннің қасиетті әділ жолын.

Көп дұшпан күмпілдейді көре алмаған,
Еліне шуақты күн бере алмаған.
Коммунисті құртам деп құлшынады,
Өзінің келешегіне сене алмаған.

Ақын қиял аралайды шыңдарды,
Ақын үнін шымырлап шыңдар тыңдайды.
Ақын жаны алаулайды лапылдап,
Бақыт жырын айту үшін тынбайды.

Ойландырад, толғандырад табиғат,
Күмбірлетіп көкірегіме жыр құяд.
Жер бетінің сән-салтанат сәулетін,
Жырға қоспай, әнге қоспай кім қияд.

Өмір деген бейне бұлақ аққандай,
Шіркін дүние бар шырағын жаққандай.
“Жолың алыс, жүгің ауыр жинал”, – деп,
Бір керемет есігімді қаққандай...

Күн шығады, ай батады кезекпен,
Өлгеніңше ой тарқамас өзектен.
Ақын деген арпалысқан жандар ғой,
Дүниенің бар тынысын күзеткен.

Бар-жоғына қарамайды ағындап,
Қасарысса тәңір ісіне табынбад.
Кейде асып, кейде тасып кетеді,
Кейде өрттей дүрілдейді жалындап.

Асықпаймын айтарымды айтамын,
Уақыт жетсе, мәңгі орныма қайтамын.
Отан аты, ұрпақ үні өшпейді,
Өткендердің өткелінен байқадым.

Береке, бірлік сақтайды елдің беделін,
Беделді елдің белесінде келемін.
Қайран елім, қайран жұртым, қамқорым,
Ақ жүзіңнен ақ пейіліңді көремін.

Жаңа жылда жетсін даусым аймаққа,
Жыр шашуын шашайыншы жан-жаққа.
Өмір соңы, жырдың соңы бұл емес,
Жүйрік қалам, ақ қағазда ойнақта.

ҚАЙРАН ЕЛІМ!

Қос орденді қос қанатты Қостанай,
Ата мекен, саған келсем көңілім жай.
Сенде тудым, сенде өстім, сен маған,
Көрінесің ақ сүт берген анамдай.

Көрем сені ыстық құшақ ұямдай,
Жырым төгіледі көкірегіме сия алмай.
Келгенімде жас баладай қуансам,
Кетерімде қиналамын қия алмай.

Қайран елім, қайран жерім гүлдеген,
Қайран халқым қаталдықты білмеген.
Өзіңнен алған тәрбием ғой жасымда,
Мейірімді жүрегімді тербеген.

Қайран елім, қайран жерім қуатым,
Саянда сенің өлең жырым туатын.
Таза ауаң, жұпар исің, самалың,
Көкірегімнің қайғы-шерін жуатын.

Қайран менің жарқыраған көлдерім,
Сағынғанда аңқам кеуіп шөлдедім.
Әуілдегің көтере алмай жатқандай,
Сарғая күткен, сағынышын кеудемнің.

Қайран менің Тобыл сынды өзенім,
Сағынып келіп тоғайынды кеземін.
Жастығымның бар қызығы сенде өткен,
Келін болып түскен жерім өз елім.

Желек жауып, бетімді ашқан жырменен,
Сәлем еттім құшағым толы гүлменен.
Ата-енемнің ақ батасын алғанмын,
Маңдайымнан сипап еді-ау нұрменен.

Ақ отаудың сенде ашқанмын түндігін,
Тұңғышымның сенде кескен кіндігін.
Көрген түстей бар қызығым қысқа боп,
Арман болып артта қалды сол бір күн.

Ақ отаудың қапсыра сап есігін,
Таянушы ем бал бөбектің бесігін.
Сегіз байлық, сегіз жарлық сексенде,
Өткендерді еске алатын күн бүгін.

Өткен күндер оралмайды білемін,
Сағынғанда келіп-кетіп жүремін.
Топырағыңнан айналайын туған жер,
Өлең арнап омырауыңа ілемін.

Көрем сені ыстық құшақ ұямдай,
Жырым төгіледі көкірегіме сия алмай.
Келгенімде жас баладай қуансам,
Кетерімде қиналамын, қиналамын,
қия алмай!

1986

ТОРҒАЙ ТОЛҒАУЫ

Қасиетті қара шаңырақ Торғайым,
Сағынып келіп, саянда сенің толғайын.
Егізіңнің сыңарымын ежелден,
Сексенімді өз қойнында тойлайын.

Ыбырайдың жалғасы боп өскенмін,
Гүлінді теріп,
суынды талай ішкенмін.
Өткендердің аруағына бас иіп,
Ақ пердессін өзің ащы сексеннің.

Ақ күмбезді, ақ тілеулі ордамсың,
Ерте оянып, елге үлгі болғансың.
Ақ батанды алайын деп келдім мен,
Деші маған,
сапарынды оңғарсын!

Ата-бабам мекендеген Торғайым,
Өткенінді, өскенінді ойлаймын.
Талдап қарап, тарихынды зерттесем,
Елдігіңе, ерлігіңе тоймаймын.

Талай ұлың өткен кешіп өткелді,
Талай ауыр күнді бастан өткерді.
Ұлы-қызың бостандықтың жолында,
Қиындықты, қуғынды да көп көрді.

Әлекең мен Аманкелді қос қыран,
Айқасқанын аламандай бастырған.
Жеңістерін сол ерлердің жыр еткен,
Омар, Нұрқан, Қайникейдей жас ұлан.

Атың Торғай болғанменен даңқың зор,
Тарихтан алар таңдаулы сенің орның зор.
Кенжеғали Сағадиев — ұлылар ұшқан ұядан,
Ғылымның өр биігіне батылдықыпен созған қол.

Торғай сенің топырағың дарынды,
Атамай қалай өтемін мен барынды.
Сырбай, Фафу ізін ала Кеңшілік,
Серік шықты жырымен от жалынды

Өзендерің қайнап жатыр шымырлап,
Қарай берем жақсылыққа ырымдап.
Ата мекен аруақ қонып, нар шөккен,
Ұрпағыңа өшпейтұғын қонсын бақ.

Ел бастаған, білімді дүлдүл азамат,
Ер қанаты әділдік, шындық, ақиқат.
Елің-жерің гүлдей жатса мәуелеп,
Сонда бақыт, сонда алғыс, сонда атақ.

Өлеңге орап, айтып өттім ұлағат,
Бауырымсың, емессіндер сендер жат.
Енді қайтып көріскенше күн жақсы,
Артық айтсам кешіре гөр Жамағат!

1986

СЕКСЕН СЫРЫ

Серпіп қанат келіп қалдым сексенге,
Сыр бермедім сексен таудан өтсем де.
Тауды тесіп,

тасты езіп жеттім-ау,
Бір сілкініп қалайыншы сексенде.

Ұзақ жылдың арқаладым жүктерін,
Сыр жасырып ел-жұртымнан бүкпедім.
Қиналсам да, қысылсам да қынжылмай,
Еңбектендім,

көздің жасын төкпедім.

Ұстаздарым ағалар мен апалар,
Олардың аты тарихта мәңгі аталар.
Солар берді үлгі-өнеге өшпейтін,
Өлеңім де, өмірім де от алар.

МӘУЕЛІ БӘЙТЕРЕГІМ

Бұл өлеңімді Зейнеп Токберлинаның 80 жасқа толған мерекесіне арнаймын. Ол менің ескіліктің құрығынан босап, астанаға келуіме себепкер болған жанның бірі еді. Бейімбет аға, Халима Әбдікәрімова, (Крайкомның әйелдер бөлімінің бастығы болатын), Зейнеп (“Әйел теңдігі” журналының жауапты хатшысы болатын) үшеуінің арқасында мен астанаға 1929 жылдың қысында келдім. Өзімнен бұрын алғашқы “Женотделге” деген өлеңім “Әйел теңдігі” журналының 12 санында басылып шыққан екен. Міне, оған да 58 жыл болды.

Өзіңсің алғашқы рет бетімді ашқан,
 Көрмей жатып журналға жырымды басқан.
 Би — аға мен екеуің дамыл таппай,
 Хат жазып,

Ақын қыздың жолын тосқан.

Екеуіңнен үйрендім,

алдым сабақ,

Үмітпен тұруші едіңдер кезек қарап.
 Еңбектерің еш болмай берді жеміс,
 Ақ құсы ақындықтың қақты қанат.

Қуанушы ең жазсам мен жақсы өлең,
 Ерекше мән беруші ең сөзге терең.
 Жан ашыр жан едіңіз ақ пейілді,
 Басқаға сенбесем де саған сенем.

Алпыс жыл өтті міне содан бері,
 Жетпіске толғалы тұр совет елі.
 Бірге жасап келеміз қанаттасып,
 Секіріп өттік сексеннен екі сері!

Өмір сүрдік Алатау аясында,
 Астанамыз Алматы қаласында.
 Немере мен шөберелер өсіп жатыр,
 Алма бақ, гүл-бәйшешек саясында.

Жұмабек, Ардағың мен Сәуле, Раушан,
 Ойланам өткен күнді есіме алсам.
 Мәуелі бәйтеректей гүлдеп тұрсың,
 Немере, шөбереңе көзім салсаң.

Бір кезде ұстаз болдың ақыл айтар,
Дос болдың, сырлас болдық шерді шайқар.
Бір ауыз қатты сөзге кеп көрмедік,
Достықтың бар қасиетін бізден байқар!..

Қатар жүріп қартайдық қайран досым,
Біздер жинап кетерміз өмір қосын.
Тірліктің де тірелер жері бар ғой,
Артта қалған ұрпақтар аман болсын!..

1987

АНАНЫҢ АРНАУЫ

(Ұлы Октябрьдың 70 жылдығына арнаймын)

Шабыттанып шалқышы бір көңілім,
Нұрға, сырға, жырға толы өмірім.
Сексенде бір сілкінейін серпіліп,
Күмбірлетіп Алатаудың өңірін.

Ай астынан көк күмбезге қараймын,
Саусағыммен ақ шашымды тараймын.
Самал желге ашып тастап кеудемді,
Таза ауанды сіміріп-сіміріп алайын.

Ана атын арқау етіп толғанам,
Анаменен гүлденген ғой бұл ғалам.
Ана алдынан басын имей өте алмас,
Адамшылық ар-намысы бар адам.

Ыстық қаным неге мұнша тулайсың,
Жан тебіренбей,

жақсы өлең тумайсың.

Ақ тілеулі, асқақ даусым шыққанда,
Асау жүрек,

өз қабыңа сыймайсың.

Кәрілікті сілкіп-сілкіп тастаймын,
Отсыз, ойсыз, жасық сөзді қоспаймын.
“Сырлы аяқтың сыны кетпес” деген бар,
Иілмейді емен мен ақ қайың.

Айша десем — жыр самалы толқиды,
Айша десем — ана көкірек балқиды.
Қазағымның тұңғыш қызы тұлымды,
Қиялында қыл қаламдар қалқиды.

Қанаттасым, қаламдасым, сырласым,
Самғай берші, сағың сенің сынбасын.
Жер бетінің, көк жүзінің кестесін,
Өрнектеген өренімсің, қимасым.

Үлгілі ана, үлгілі ұстаз шеберім,
Талай жасқа сабақ болды өнерің.
Жетпіс деген жігіт жасы Айшатай,
Әлі де көп өз халқыңа берерің.

Адам жанын, заман сырын ұқтың сен,
Халқымның қалауынан шықтың сен.
Мәншүгім мен Әлиямның бейнесін,
Енді қолға алар-ау деп күттім мен!

1987

ЖАҢА ЖЫЛ ТОЛҒАУЫ

Жаңа жыл, жаңа бақыт, жаңа шабыт,
Тебірендім қуанышым қанат қағып.
Төрт бөліп,
түн ұйқымды толғанамын,
Қойғандай көкірегіме шырақ жағып.

Жаңа жыл жаңа үміт,
күтты қадам,
Қарсы алар ақ тілекпен,
талай адам.
Бұлқынып, бой бермейді ұшқыр қиял,
Қатардан тірі отырып қалай қалам?!

Сенемін,
сиынамын адалдыққа,
Тек адалдық бастайды бар шындыққа.
Ананың ақ тілегін ту ғып ұстап,
Тілеймін бейбіт өмір,
барлық жұртқа.

Па шіркін! Жаңа асудың күші қандай,
Ұядан өз түлегін ұшырғандай.
Лениннің сара жолын сақтап қалып,
Келеңсіз қылықтарды ысырғандай!

Па шіркін! Тірлік қандай, бірлік қандай,
Қалса егер,
От жүрек, Өкінер ем еңбек жанбай.
Отандасым сендерге арнап,
Құс болып, құттықтауым ұшты самғай!

1987

ӨМІР ШІРКІН

Дөңгелетіп келеді өмір шіркін,
Өкінішті ой көбейді дүркін-дүркін.
Қаласың-ау жарқырап жарық дүние,
Көз жұмылып,
тіл тоқтап қалса бір күн...

1987

МЕН КЕТЕРМІН

Мен кетермін, уақыт жақын, санаулы,
Бар жақыным қаларсыңдар аяулы.
Туған-туыс, баққан бала, дос-жаран,
Ұмытпандар қарт адамды аяуды!

Шамаң келсе, құрметте де, сыйлаңдар,
Тіл тигізіп, жамандыққа қимандар!
Алдыңды ойла, айналайын жас өрен,
Тапқаныңды тәрбиелеп жинаңдар!

Қайғы жұттым, жоқтық көрдім,
жасымнан,
Ауыр күндер өтті менің басымнан.
Мен көргенді
сендер көрме, тідеймін,
Көргеніңді қорытып ал осыдан!

1988

АҚ ОРДАМСЫҢ ШИПАГЕР

(Республика денсаулық сақтау министрлігінің
№1 ауруханасының 60 жылдық мерекесіне арнаймын)

Тарихыңды көрген едім көзіммен,
Бірге жасап келем міне, өзіңмен.
Қасиетті ақ ордамсың шипагер,
Жыр арнаймын ризашылық сезіммен.

Жыр арнаймын қуанышты көңілден,
Үлесімді алып келем өмірден.
Шыбын жанға қатер төнген сағатта,
Айбатыңнан ажал талай жеңілген.

Қайран, дәрігер, көмегіңді көп көрдім,
Көп күнімді өздеріңмен өткердім.
Ықыласыңмен берген дару шипа боп,
Ана жасын 83-ке жеткердің.

Ақ сауытты, дулығалы дәрігер,
Күні-түні жалықпайтын еңбеккер.
Түн ұйқысын төрт бөледі біз үшін,
Ана алғысын дәрігерлерге айта көр!

Соның үшін ақ батамды беремін,
Қартайсам да өлендетіп келемін.
Айналайын ақ халатты ұл-қыздарым,
Арта берсін,
Абыройың мен мерейің!

1989

ӨЛЕҢ ӨРГЕН КӨК ТЕРЕК

Сая жайдың сәулеті,
Самсап өскен көп терек.
Көп теректің әулеті,
Көк аспанға өрмелеп.
Өлендетіп тұрғандай,
Ақындарша термелеп.
Тау самалы есілсе,
Еркелене тербелет.
Көлеңкесі көсілсе,
Тау тұрғандай дөңгелеп.

* * *

Көрген сайын көп терек,
 Көп ойларға батырад.
 Көп теректің көркіне,
 Табынып тұр атырап.
 Саясына келсем мен,
 Шабытымды шақырат.
 Жапырақтары сыбырлап,
 Еріндері жыбырлап,
 Табиғаттың жыршысы,
 Өлең өрген көк терек!

* * *

Ақ көйлекті ақ қайың,
 Жасыл моншақ тағынып.
 Жаңа өспірім қыздайын,
 Бұрандайды малынып.
 Күн нұрынан арайлы,
 Алтын алқа тағынып.
 Жапырақтары қайыңның,
 Қанаттарын қағынып,
 Көк терекке қол созат,
 Көтерші деп жалынып.
 Осыларды көргенде,
 Өткен күнді тергенде.
 Толғанамын, толғаймын,
 Арманды ойлар ағылып.
 Кәрілікке болмаймын,
 Қанатымды қомдаймын.
 Қайран жастық қайдасың?
 Жыр арнаймын сағынып!

1989

ҚАНАТЫҢДЫ ҚАҒА БЕР

(Ғалым, депутат Нағима Айтқожинаға)

Бүгін неге елендеймін асығып,
 Көптен бері жатыр едім басылып.
 Жыр шырағым бір өзіңнен от алды,
 Үшқындары қантамырыма шашылып.

Шымыр етті жүрегім де шыдамай,
 Тұра келдім тәуекел деп құламай.
 Ғалым қыздың нар тұлғасы серпілтіп,
 Тұра алмадым шабыт кілтін бұрамай.

Кілт бұралды, жыр сарайым ашылды,
Інжу-маржан алдыма кеп шашылды.
Қайраткер қыз дарыныменерекше,
Туған елдің қасиетін асырды.

Қазағымның қалаулысы ұл-қызым,
Ондарыңнан тусын бақыт жұлдызың.
Ұлтқа адал қызмет етіп әрдайым,
Қалсын мәңгі кейінгіге үлгі-ізің.

Халқың үшін қанатыңды қаға бер,
Қыршын кеткен аға ісіне мұрагер,
Үкіліген үмітінді үзбей сен,
Болашаққа нұрдан шырақ жаға бер.

1989

СЕКСЕН ҮШ

Аттадым босағасын сексен үштің,
Селдіреген шағында қуат-күштің.
Ақ шашты, ақ тұяқты әже болып,
Мамырлап, жәй басатын жолға түстім.

1989

МАЙ КЕЛДІ

Көктем келді, май келді,
Шақырады тойға елді.

Мен көтерсем жалауды,
Май да бірге көтерген.
Басып үлкен аланды,
Маймен бірге өтем мен!

1989

АҚ БАТА

Бата мирас атадан,
Ел азбайды батадан.

Түрлі-түрлі заман көрдім,
Түрлі-түрлі адам көрдім.
Ақ тілеулі ана көрдім,
Ақ бата алған бала көрдім.

Түрлі-түрлі заман көрдім,
Тұлғалы туған адам көрдім.
Талай-талай жылды көрдім,
Елім деп туған ұлды көрдім.

Түрлі-түрлі заман көрдім,
Заманға лайық адам көрдім,
Еңсесі биік елді көрдім,
Шалқып жатқан жерді көрдім.

Жарқыраған көлді көрдім,
Сарқыраған селді көрдім.
Күмбірлеген тауды көрдім,
Күркіреген көкті көрдім,
Гүл жайнаған жерді көрдім.

1990

ЖАН ШУАҒЫМ

Бибігүлім — жан шуағым,
Ұзақ болсын өмір жасың.
Махаббаттың құдыреті,
Алдыңнан сені жарылқасын!

Жарылқасын, жар болсын,
Бастарыңа бақ қонсын.
Ата-ана, ел-жұртың,
Әрқашанда шат болсын!

Берік болындар Алатаудай,
Жемісті болындар, бақша-баудай.
Шуағыңды шаш халқыңа,
Шыққан күндей,
туған айдай!

Жер менен көк аман болсын,
Бейбітшілік заман болсын.
Ақ әженің
ақ батасы,
Осыменен тамам болсын!
Алла акпар!

1990

ҚҰТТЫ БОЛСЫН ӨРІСІҢ

(Қазақстан мұсылман әйелдері ұйымының
“Ақ босаға” газетіне)

Ақ босаға! Құтты болсын өрісің,
Мәуелесін сарғая күткен жемісің.
Ақ перденді ақ нұрменен жуайын,
Өткен күннің еске алмай-ақ кемісін.

Ақ босаға! Тұсауынды кесейін,
Жан сырымды ақтарыла шешейін.
Ар-иманның ақ туы бол ардағым,
Ақ жанымды, ақ жолыңа төсейін!

Ақ босаға! Биік болсын Мерейің,
Тілегімді өлең етіп өрейін.
Сексен төртті серпіп тастап артыма,
Қалған күнде қызығыңды көрейін.

Ақ босаға! Болашақтың нұры бол,
Ақ босаға! Бөбектердің жыры бол.
Ақ босаға! Қабыл болып тілегім,
Ұл-қызымның әдебінің гүлі бал!

Ақ босаға! Құтты болсын қадамың,
Қуаныштан жарыла жаздап қаламың.
Қарт ананың жыр шашуын қабыл ал,
Байғазым деп мандайыңа қададым.

1990

ЖАН-ЖАҒЫҢА ҚАРАҒЫН

(Жиенім Ербол Серікұлы Оспановтың
үйлену тойына)

Ербол менен Данаға,
Жыр арнамай бола ма?!
Үндемей қалу бұл тойда,
Жараспайды анаға.

Дара туған дарағым,
Жан-жағыңа қарағын.
Жүргелі тұрсың жат елге,
Жолдарың болсын қарағым!

ЖАРЫСА ӨСІП ЕРЖЕТТІК

Жалғыз жеңгем Нағима,
Сен де келдің сексенге.
Саған арнап жыр жаздым,
Сексен төрттен өтсем де.

Балалық күндер бірге өтті,
Туған жердің қойнында.
Жарыса өсіп ержеттік,
Сарыарқаның бойында.

“Мезгілдің” ақ қайыңын,
Аралаушы едік әндетіп.
Шығушы едік серуенге,
Киініп әсем, сәндетіп.

Ақ отаудың түндігін,
Ашушы едің ертемен.
Жаны сергек жас келін,
Атанып ең ертеден.

Ұл да сүйдің, жар сүйдің,
Қысқа болды қызығың.
Бар қайғыңды ішке түйдің,
Еске алдым бір үзігін...

Жайнаған жастық күніміз,
Қатар өтті жарасып.
Біздің балғын үніміз,
Қайда қалды-ау адасып!

Сексеннен асып жасымыз,
Көдімгі “кемпір” атандық.
Құлақ мүкіс, көз тұман,
Аяқ сарып, маталдық...

Бәрін де көрдік Нағима,
Бұған да шүкір етейік.
Қалғанның көрмей қайғысын,
Мөңгілік “Мандатты” күтейік.

Шаңырақта қалған ұрпақтар,
Аман болса ұмытпас.
Ей, ұрпақтар, естеріңе ал,
Жүрмесін күліп,
дос пен қас!

ДОС ЛЕБІЗІ

(Еңбек Ері Нұртазина Рафиқаның 70 жылдық мерекесіне арнаймын)

Қадірлесім, сыйласым, заманың бір,
Осындайда айтылар іштегі сыр.
Желдей есіп, 70-ке сен келгенде,
Қалай тірі отырам арнамай жыр.

Құтты болсын Рафиқаш қуанышың,
Маңдайыңнан ұшпасын бақыт құсың.
Кемесінде отырып 85-тің,
Қалам алдым қолыма сенің үшін.

Бір қызысың қазақтың атың шыққан,
Қазақ-орыс егіз ел сырын ұққан.
Ұстазысың жастардың жаны ашыр,
Саны жоқ шәкірттің оқып шыққан.

Жүрегіңнен еміздің екі тілді,
Екі тілдің қасиетін халқың білді.
Оқушың ел басқарып жүрседағы,
Алдыңа іздеп келіп, сәлем берді.

Адамдық пен адалдық зор қасиет,
Ақ пейіл, ақ жанды халық сүйед.
Үлгілі ұл өсірдің, қыз өсірдің,
Досың түгіл дұшпаның басын иед.

ҚУАНЫШТЫҢ ҚҮДІРЕТІ

(Темірхан деген немере інімнің ұлы Сәбит Хакімжан шөбересінің үйлену тойына шашу)

Көк жұлдызы көкте тұр,
Қара түнді баққандай.
Жұлдызым кірді ордамда,
Қуаныш шамын жаққандай.

Қуаныштың құдіреті,
Өлең болып селдеді.
Қуаныштың құдіреті,
Тауды-тасты тербеді.

Қуаныштың құдіреті,
Ән боп, жыр боп өрілді.
Ата, ананың құрметі,
Алдарыңнан төгілді.

Хош келдіңдер құдалар,
Құтты болсын қадамың.
Құдалар да, құп алар,
Астананың адамын!

Екі жастың достығы,
Ұласа берсін өмірге.
Татулықпен тәттілік,
Нұр құяды көңілге!

Сәбит пенен Жұлдызым,
Қолыңды жайып,
тұра кел!

Екі жастың
тілегін,
Жаратқан алла бере көр!

Жас отаудың түндігін,
Жырмен желпіп ашайын.
Ақ батамды мен бүгін,
Жырға орап шашайын!

Ақ батамды мен бүгін,
Жырға орап шашайын!!!

1991

ЖАРҚЫН ЖҮЗДІ ЖАЙСАҢЫМ (Күләш Айтанқызы Тұрсыноваға)

Жарқын жүзді, жайсаң жанды Күләшім,
Сені ойласам көз алдымда тұрасың.
Анашым деп, сен құшақтап сүйгенде,
Анаң қалай, жыр арнамай шыдасын?!

Сағынышпен жыр арнадым өзіңе,
Құлағың сал қалқам, менің сөзіме!
Аңсағанда өзім іздеп барар ем,
Тап болдың ғой қартайып қалған кезімде.

Жыл да, ай да, күн де азайып барады,
Азайған сайын, қалың ойлар қамады.
Өмір деген өткінші ғой, Күләш жан,
Тағдыр жетсе,
дүние шулап қалады...

СЕН КЕЛГЕНДЕ

*(Өзімді 25 жыл емдеп келе жатқан
дәрігерім Бәтес Саликоваға)*

Жарқын жүзді, кара көзді Бәтесім,
Жанарыңмен жанымды сипап өтесің,
Сен келгенде,
жас баладай қуанам,
Кәрі апанды,
бір сілкіктіп кетесің!

Сен келгенде барлық дертім қашады,
Жаным жадырап, кеудем көлдей тасиды.
Ар-Иманнан жаралғандай, білімпаз,
Шипагерін, апаң жырға қосады.

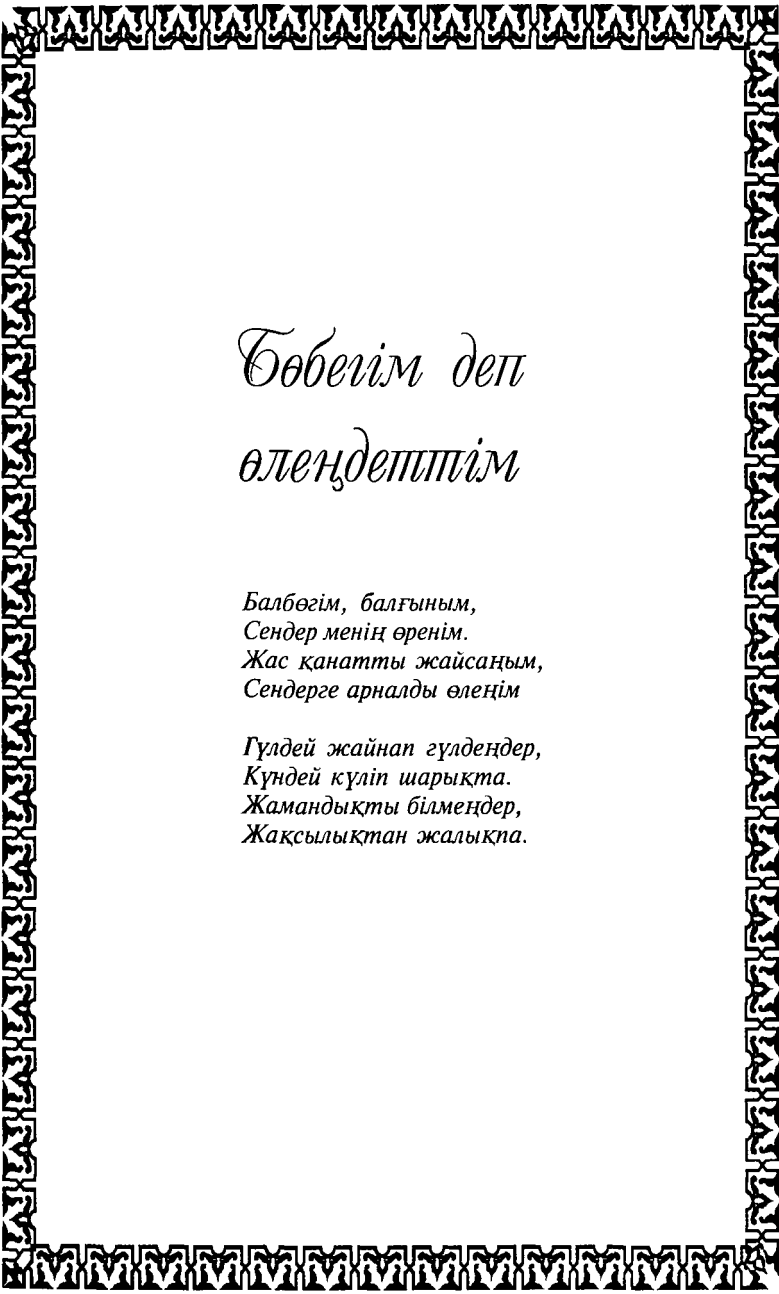
Сенің атың қалсын менің жырымда,
Ойым да осы, сырым да осы, шыным да.
Ширек ғасыр қарауыңда келемін,
Қуат берер қасиетің бар нұрыңда.

Жібек мінез, ұяң үнді, сабырлы,
Жаратпайсың жалған сөзді, дабырды.
Ата-ананды көргенім жоқ көзіммен,
Текті жерден шыққан жансың дарынды.

Парасатың біліміңмен үндескен,
Талғамың мен тәжірибең күнде өскен.
Дарусыз-ақ жазылармын деп қалам,
Ақ пейіл, ақ тілекпен тілдесем!

Кетер емес, менен безіп дертім де,
Кәріліктің тұрмын тақау шетінде.
Ақ батамды, бердім саған аяулым,
Достығымыз қалсын тарих бетінде.

Ерсі көріп,
бұл несі деп күлерсің,
Жырдың құнын, сөздің құнын білерсің.
Бір күндері ұйықтап қалсам, Бәтесім,
Ақын апанды есіңе алып жүрерсің!..

*Төбегім деп
өлеңдептім*

*Балбөгім, балғыным,
Сендер менің өренім.
Жас қанатты жайсаңым,
Сендерге арналды өлеңім*

*Гүлдей жайнап гүлдеңдер,
Күндей күліп шарықта.
Жамандықты білмеңдер,
Жақсылықтан жалықпа.*

БАЛ БӨБЕГІМ

Балапаным, бал бөбегім.
Сендер өмір жұлдызы.
Сендерге арнап жыр төгемін,
Тыңда, елімнің ұл-қызы!

Албыраған алма бетің,
Бейне жібек — тұлымың.
Күш-қуатым, жеткіншегім,
Сенсің, менің құлыным.

Күндей шалқып көкірегің,
Күлсең күміс төгілген.
Жанарыңнан, жас бөбегім,
Таза жаның көрінген.

Келші, жаным, келе қойшы,
Қанатыңды сабалап.
Тәй-тәй болшы жүре қойшы
Қуанышым, апалап.

Қаз-қаз қалқам, қаз бола ғой,
Аяғыңды нық басып.
Мақтана ғой, мәз бола ғой,
Мойыныма жармасып.

Сөйлей қойшы, былдыр-былдыр,
Түсінбедім демейін.
Күле қойшы сылдыр-сылдыр,
Көрінсін бал көмейің.

Апа дейсің, ата дейсің,
Сурет көрсең сөйлейсің.
Қарайсың да күлімдейсің,
Ұлы Ленин бейнесін.

Бақытыңа қуанасың,
Қызығыңа кенелдім.
Шарқ ұрасың, шығарасың
Күнде бірін өнердің.

Балапаным, бал бөбегім,
Сендер өмір жұлдызы.
Сендерге арнап жыр төгемін,
Тыңда, елімнің ұл-қызы!

АЛАҚАЙ

(Әнін жазған Сыдық Мұхамеджанов)

Балақай-ау балақай!
 Жаз келді жайнап, алақай!
 Қызғалдағы желкілдеп,
 Шақырады қыр мен сай.

Қырдың қызыл гүліне,
 Бар, бөбегім, жүгіре.
 Төсіңе қадап еркеле,
 Қызықсын жұрт түріңе.

Көк ала қанат көбелек,
 Көлбендей ұшып жөнелед,
 Қызықтырып сендерді,
 Айналада дөңгелеп.

Жамылып тал жапырақ,
 Көк жамылып топырақ.
 Жасыл ала кілемдей,
 Тау бауыры құлпырад.

Алақай-ау, алақай!
 Қара-қара, балақай!
 Құйрықтарын тістесіп,
 Ойнақтайды құлын-тай.

Ботақан мойнын иіріп,
 Бұзау мұрнын шүйіріп.
 Қошақандар қоржандай,
 Секіред лақ сүрініп.

Қызық-қызық, алақай!
 Еркелеткен бәрін май.
 Төбеде ұшып қалықтап,
 Ән салады бозторғай.

Алақай-ау, алақай!
 Келді күткен сұлу ай.
 Мен бастайын жаз жырын,
 Кел, бөбегім, қосылшы-ай!

АРНАУ

Анадан адал сүт емген,
Ардақты менің ұл-қызым!
Сендерге тарту бұл өлең,
Өрімдей өңкей, жұлдызым!
Оқындар қарап, ойлана,
Аз ғана жырын ананың.
Ұсына салған жай ғана,
Демеңдер, гүлі даланың.
Жас өрен, менің достарым,
Бар сырымды жырға орап.
Ортаңа сенің тастадым,
Өтер деп, үңіле бір қарап.

1950

КЕЛЕ ҒОЙ

Қолым жастық, қойным ашық,
Келші, жаным, келе ғой!
Қос мамаңа мұрның басып,
Бал бөбегім, еме ғой!

Сенің ыстық еріңінде
Ана сүті қалсын ұйып.
Сенің таза көңілінде,
Сақталар ол,
Алса сыйып.

Сенің жаның сенгір қалқам,
Сипағанда аялы қол.
Өлеңімнен өрнек тартам,
Өміріңе болардай жол.

Бақытым да, қызығым да
Өзіңсің деп көтерейін.
Өзің оқы,
өзің тыңда,
Өзің түсін,
мен не дейін!..

1951

БӨБЕК ЖЫРЫ

Біз бөбегі ананың,
 Әлпештеген, өсірген.
 Үнін тыңда баланың,
 Сүтінді емген түсіңнен.

Тыңда, қуан, аналар!
 Бөбегінді бал таңдай.
 Кел, жырлайық, балалар,
 Кетсін біздің жыр самғай!

Біздің азат анамыз,
 Ана атанды өмірге.
 Біз бақытты баламыз,
 Нұр құйылған көңілге.

Біздің бейбіт еліміз,
 Тілемейді соғысты.
 Біздің бейбіт жеріміз,
 Еңбекпенен тоғысты.

Біздің туған аулымыз,
 Гүл-бақшадай жайнады.
 Біздің туған бауырымыз,
 Өндірісте ойнады.

Салып жатыр әкеміз,
 Коммунизм құрылысын.
 Біз де ертең жетеміз,
 Аяқтауға әке ісін.

Тыңда, қуан, аналар!
 Бөбегінді бал таңдай.
 Кел жырлайық, балалар,
 Кетсін біздің жыр самғай!

1952

КЕЛШІ МЕНІҢ БӨБЕГІМ

Келші менің бөбегім,
 Көкірегіме басайын.
 Туласын балғын жүрегің,
 Жырыма сені қосайын.

Қанатыңды жая ғой,
Мен төсімді ашайын.
Қоя ғой сәулем қоя ғой!
Алдыңа маржан шашайын.

Өмірімнің гүлі деп,
Көтеріп жерден алайын.
Миллион ана үні деп,
Шырқап әнге салайын.

Ұлыстың ұлы күнінде,
Шабытпен жырлап толғайын.
Зіл жатыр батпан үнімде,
Бөбегімді қорғайын.

Қара көзден от шашып,
Жүгіресің, күлесің.
Көкірегіңнен нұр тасып,
Қуана сен де білесің.

Бізді көрген адал жан,
Шын көңілден сүйінер.
— Бөбек біздің атар таң, —
Деп жауыңа түйілер.

Халықтың зілді үнінен,
Жау жүрегі тілінер.
Кремльдің күнінен,
Әлемнің бұлты түрілер.

Сенің өшпес бақытың,
Келешекпен ұштасар.
Сенің балғын уақытың,
Ата-анаңа күш қосар.

Бейбітшілік тірегі,
Сенің туған отаның.
Отанның отты жүрегі,
Жырыма мен де от алдым.

БАЛАМА

Өмірдің ащы-тұщысын
 Сендер үшін көрдім, бөбегім.
 Көрмеген қайдан түсінсін,
 Жатпаймын айтып себебін.

Аялап сені өсірдім,
 Болсын деп жақсы азамат.
 Еркелігіңді кешірдім,
 Ерсінді айтып саралап.

Арқалай жүріп ауыр жүк,
 Жетектеп сені оқыттым.
 Алдымда бар деп зор үміт,
 Жеткенінді көп күттім.

Ақыры жеттік дегенге, —
 Азамат болдың саналы.
 Анаң бар қымбат менен де,
 Қорғай біл Отан-ананы!

Өмірлік қазына сарқылмас,
 Мектептен алған білімің,
 Оқытқан сені кәрі ұстаз,
 Ұстазым еді ол менің

Оқиды содан келер жас,
 Оқиды сенің бөбегің.
 Қартаймайтын сол ұстаз,
 Өсіре бермек өренін!

Ақыры жеттік дегенге,
 Азамат болдың саналы.
 Анаң бар қымбат менен де,
 Қорғай біл Отан-ананы!

1955

КЕЛШІ, ЖАНЫМ!

(Алғашқы көрген немерем Айдарға)

Келші, жаным, келші бері,
 Келші, балам, қасыма!
 Ескендей нақ бақыт лебі,
 Бақыт лебі осы ма?

Сен — баласың, мен — анамын!
Мен — анамын талмайтын.
Құшағындай кең даланың,
Көңлім бар самғайтын.

Сен сүйіктім, қуанышым —
Өмірімнің жалғасы.
Бақытты боп сен туғансың —
Болашақтың төлбасы.

Сенің өмірің бір ғажайып,
Бір ғажайып көргенге.
Мен қуанам құшақ жайып,
Елуге жас келгенде.

Жасасам да жарты ғасыр,
Көрмегенім көп екен.
Жаңа алтыншы бесжылдықта
Жайнай түсер жер-мекен!

Талай завод, талай қала
Жаңа жерге орнамақ.
Бар болашақ — барар жолда,
Сондықтан да көңіл шат.

Бейбіт өмір, бейбіт еңбек,
Бейбітшілік — салтымыз.
Бейбіт дүние өрге өрлеп,
Шат-шадыман халқымыз.

Сен — баласың, мен — анамын!
Мен — анамын талмайтын.
Ана, бала игі жан ғой,
Сырын іркіп қалмайтын.

Келші, жаным, келші бері,
Таянсайшы қасыма!
Ескендей дәл бақыт лебі,
Бақыт лебі осы да!

1956.

Еңбекпенен шынықсын
балғын денең,
Жақсы оқы,
жақсы адам бол,
тілек сенен.
Жайдары,
жатық мінез,
жарасымды,
Қылығыңа
арнаймын,
талай өлең.

1956

АЙДАР МЕН ӘЖЕСІ

Немеремнің үлкені Айдар,
Екіден асып үшке кетті.
Ол ойнаса туады ойлар,
Кеудемді кернел күш күдіретті.

Кейде “мама” кейде “әже” деп,
Алды-артымды алад орап.
— Әже-әже, бер-бер деп
Қаламды сұрап тұр қолқалап.

Отырсам мен орындықта,
“Әуп-әуп” деп кеп жармасады.
Шығара қойсам орындыққа,
Шыққандай көкке ән қосады.

Тауықты көрсе “тип-тип” деп,
Қуана қуып жығылады.
Күшікті көрсе “кет-кет” деп
Сасқалақтап келіп тығылады.

Алпамсадай ақ мысығын,
Көтереді мияулатып.
Тырнап алса жұдырығын,
“Бөе-бө” дейді жылап жатып.

Алдыма алсам Күләшті мен,
 Ашуланып кеп жұлмалайды.
 “Күләш какай, Күләш жаман” деп
 Құшақтап мені аймалайды.

Немере тәтті деген сөзді,
 Ұққандаймын енді ғана.
 Айдар менен екеуімізді,
 Түсінер деймін көрген ана.

1958

АНА КӨҢІЛІ ШАЛҚИДЫ

Күндегіден ертерек тұрды Марат,
 Киінді де жуынып, шашын тарап.

Анасының қасына жақын келді:
 “Мерекеңмен, апа!” — деп, қолын берді.

Мандайынан ұлының сүйді ана,
 Құшақтасып тұр, міне, ана бала.

Әке келді түн қатып жұмысынан,
 Ол да сезді бұлардың тұрысынан.

Май қолымен екеуін қабат құшты,
 Құшақтасып үшеуі көп тұрысты.

Көмектесіп Марат жүр анасына,
 Сынай қарап әке отыр баласына.

Марат жайды столға дастарқанды,
 Ана қойды әкеліп тағамдарды.

Әке шығып, даладан буған затты
 Алып келді анаға Махаббатты:

— Міне менің сыйлығым, сүйген жарым,
 Аз да болса көптей көр, қабыл алғын! —

Деп ананың бетінен әке сүйді,
 Марат көріп, бір сырды ішке түйді.

Томпаңдап ол ішкі үйге кетті кіріп,
Қайта шықты күлімдеп, сәл кідіріп.

Анасына ұсынды күнделігін:
— Менің тартар сыйлығым Сізге бүгін! —
Ана көзін кілең “5” кетті шалқып!..

1958

АЙБАР МЕН ЛӘЙЛӘ

Ерте тұрып Айбаржан,
Терезеден қарады.
Түнімен қар жауған,
Көрді аппақ даланы.

Шықты Айбар киініп,
Сүйретіп көк шанасын.
Тұр анасы сүйініп,
Аттандырып баласын.

Ләйлә көріп әйнектен,
Келді Айбарға жүгіріп.
Ол да шана сүйреткен,
Бір жығылып, бір тұрып.

Таудан төмен түскенде,
Ләйлә озып кетеді.
Тауға қарай жүргенде,
Айбар қуып жетеді.

1959

РАЙХАН

Келісімен Райхан мектептен,
Өтектеп киімін іледі.
Өтектеуді өзім үйреткем,
Ол жағын жақсы біледі.

Ертемен тұрып жуынып,
Киімін дайын киеді.
Шашын тарап, өзі өріп,
Лентасын да байлай біледі.

Сонымен қатар Райханның
Салақтығы да жетеді.
Күнде соны айтамын,
Күнде ұмытып кетеді.

Сабағын оқып болған соң
Сөмкеге жинап салмайды.
Салдың ба деп сұрасам,
“Салдым” деп мені алдайды.

Есіктен шыға бергенде,
Есіне сонда түседі.
Алуға қайтып келгенде,
Үндемей ғана күледі.

Мен де үндемей қараймын,
Ол да зыта жөнелед.
Өшіп жатыр талай күн
Сәулеге қашан теңелед?

1959

ЖҮРЕГІМДІ ТОСАМЫН

Үшке толып Айдаржан,
Барды бүгін бақшаға.
Көп балаға қалды таң,
Ойнап жатқан бақшада.

Түрлі-түрлі ойыншық,
Шақырғандай Айдарды.
Қызу топтан тұрды сырт,
Білмей қалай ойнауды.

Тұра берсе жатырқап
Шет қаларын ол ұқты.
Ойнап кетті асыр сап,
Ен қызыққа молықты.

Кешке келді Айдаржан,
Тым жайдары көрінді.
Күлімсіреп салады ән,
Қуанышты, көңілді.

Айдаржанның әніне,
Мен де әнімді қосамын.
Қуанышпен бәріне
Жүрегімді тосамын.

1959

МӘРИЯШ ПЕН МАМАСЫ

Мектептен келіп Мәрияш
Ауыстырып киді киімін.
Жуына салып, ішті де ас
Шаруасын істеді үйінің.

Шаң болмасын шашым деп.
Басына тартты орамал.
Көйлегі былғанбасын деп,
Алдапқышын байлап қуанар,

Сұртті түгел үй іштерін,
Жумастан бұрын еденді.
Үй ішінде не істерін
Мамасынан ол үйренді.

1959.

МЕКТЕПКЕ БАРДЫ ЫРЫСЖАН

Келдік біздер бақшаға,
Үлкен жиын бақшада.

Бақша гүлге бөленген,
Тербеледі өлеңмен.

Жиынды ашып директор,
Шабыттана сөйлеп тұр:

— Алпысыншы бақшадан,
Өсті талай жақсы адам.

Қолда өсірген төліміз,
Жігіт болды көріңіз!

Ата-аналар, атынан,
Қуантып бізді балалар.

Мектепке ертең барады,
Кілең “бестік” алады.

Біз осыған сенеміз,
Ертең-ақ мұны көреміз!

Ата-аналар атынан
Алғыс айтты Асылхан.

Асылханның сөздерін,
Тыңдадыңдар өздерің.

Оның айтқан алғысын,
Қабылдады жұрт та шын.

Балалардың атынан
Сөз сөйледі Ырысжан.

Оның айтқан сөздері,
Кетті баурап өзгені.

— Бізді аялап өсірген,
Еркелікті кешірген

Өз анамдай ойнатқан,
Өнерге еркін бойлатқан.

Жасыл бақша ұямыз,
Сені қалай қиямыз?

Сол үшін сәби жүректен,
Айтамыз алғыс тілекпен!

Деген кезде Ырыскүл,
Жан-жағынан жауды гүл.

Ырыскүлдің анасы,
Тұр сүйсініп, қарашы.

Алда күтіп тұр мектеп,
Келеді қызын жетектеп!

СЕНДЕР ҮШІН

Тыңда, қалқам, пионерлер,
Мен жырлайын, қосыл сендер.
Ой-санаңа нұр құйылса,
Күш-жігерің толып селдер.

Сен сайрасаң бұлбұлдайын,
Сені көрсем күн-күн сайын.
Көкірегімді ағын билеп,
Шаттықпенен жыр толғаймын.

Сендер үшін жырласа анаң,
Сендер үшін Отан панаң.
Сендер үшін бейбітшілік,
Соны ғана еске салам.

Сендер үшін жаңа табыс,
Соны үйрен, соған таныс.
Сендер қожа болашаққа,
Болашағың емес алыс.

Оқу менен еңбек керек,
Өнер-білім өшпес қорек.
Көк болаттар құстай ұшып,
Көк аспанда жүр дөңгелеп.

Айды аттап, күнге кетті,
Айбынды үні құдыретті.
Көре алмаған көп дұшпандар,
Тісін қайрап дір-дір етті.

Мейлі олар арсылдасын,
Мейлі отырсын шайқап басын.
Біз соғысты тілемейміз,
Біз төкпейміз көздің жасын.

Сендер үшін өлең-жырым,
Сендер үшін қыз бен ұлым!
Сендер үшін біз қорғаймыз,
Болашақтың бақыт нұрын! .

БАҒБАН МӘРИЯШ

Мәрияштың үйінің бағы бар,
Бақтарында жемістің бәрі бар.

Суарады дәрілейді көктемде,
Гүл атады, бабына бақ жеткенде.

Мәуелесе гүлін жарып алма бақ,
Алақайлап Мәрияш та қуанады.

Баққа барып оқиды ол сабағын,
Баққа барып ішеді ол тамағын.

Ерте пісті шиесі мен өрігі,
Қызықтырды балаларды көрігі.

Баққа кірмек болса өзге балалар,
Сары күшік шабаланып абалар.

Піскендерін күнде үзіп алады,
Үзген сайын ауызға да салады.

Жоғарыдан қаққанда Сақтаған,
Шие жауып жер бетін қаптаған.

Кететіндей жібін тартса үзіліп,
Жұлынады күшігі де қызығып.

“Бағбаным” деп қуанады әкесі,
Бағбан қыз, жемісіннен әкелші!

1961

ҒАЛИЯ МЕН ҚУЫРШАҚ

Ғалияның папасы,
Ригаға барып келді.
Базарлыққа қызына
Бір қуыршақ алып келді.

Қуыршақ сондай әдемі,
Көзінен күн көрінген.
Ғалияның өзіндей,
Қара шаш төгілген.

Ашып-жұмған көздерін,
Кірпіктерін қағады,
Көрсеніздер өздерін,
Сыйлық дер ең бағалы.

Кәдімгідей қуыршақ,
Сөйлеуді де біледі.
Кейде жылап, кей кезде
Сықшылықтап күледі.

Күлген кезде Ғалия
Аузына оның қарайды.
Тағы-тағы күлші деп,
Саусақтарын санайды.

Күлші, күлші, қуыршақ,
Адамға ұқсап күл бір шақ.
Жүрші, жүрші, қуыршақ,
Қанаты бар гүлге ұсап.

1961

МҰРАТ ПЕН МҰРАТБЕК

Мұрат пен Мұратбек,
Ауылдың баласы.
Бетімен жүрмей тек,
Шаруақор қарашы.

Мектептен келген соң,
Мұрат мал қарайды,
Мұратты көрген соң,
Мұратбек құс санайды.

Мұрат отын жарса,
Мұратбек тасиды.
Кейде кетіп қалып,
Жағалайды ас үйді.

Мұрат айқай салса,
Мұратбек бұғады.
Мұрат жетіп барса,
Сүйретіліп шығады.

1961

НЕМЕРЕМ МЕНІҢ, НЕМЕРЕМ

Немерем менің, немерем,
Сүтке қосып жыр берем.
Жанымда жүрсең жайрандап,
Сендерменен гүлденем.

Естісем сенің үніңді,
Теңіздей тасып тебіренем.
Әжелеп келсең алдыма,
Менде сабыр қалды ма,
Еридi майдай бар денем.

1961

ӘЖЕНІҢ ӘЛДИНЕН

Әлди-әлди дегенімде,
Қара көзің мөлдірейді.
“Әже-әже” дегенінде,
Ана көкірек елжірейді.

Құлыным деген бір сөзім,
Қолқаңа сенің құйылсын.
Қолқаңа симай кернесе,
Жүрегіңе жиылсын.

Ботам деген сөзімді,
Ұмыта көрме боташым.
Жүрегің қалай төзімді.
Ұйықтамай шыдап жатасың.

Қозым деген тәтті сөз,
Жанынды қалай қозғамас.
Ұйықтай қойшы,
сәулем тез,
Тәтті жырға болып мас.

Жұлдызым деген сөзімді,
Бал бөбегім ұғып ал.
Жұлдыздай жанған көзіңді,
Маужыра да жұмып ал.

Сазды үнімді сағынып,
Іздерсің сен ержетсең.
Жыр бұлағы ағылып,
Жөнеледі тербетсем.

1962.

КІРДІ БІЛІМ ЕСІГІНЕ

Қырдың теріп қызғалдағын,
Жайрандаған үл мен қыз.
Қуанышқа бөлеп жанын,
Күлім қаққан қара көз.

Алға сүйреп ар мен талап,
Кірді білім бесігіне.
Қыран құстай қаққан қанат,
Келді мектеп есігіне.

Бақытты елдің балғын жасы,
Оқы, үйрен, үлгілі бол.
Керегінді таңдап алшы,
Сендер үшін қазына мол.

1962

ОҚЫ, ОЙНА

Бөбектерім оқы, ойна,
Оқу, білім саған пайда.
Кітабыңның шетін жыртып,
Сияменен бояп алма.

Қолыңды жу, тырнағыңды ал,
Мұрныңды сұрт орамалмен.
Кешігіп қалмай мектепке,
Алысып жүрмей балалармен.

Ата-ана, мұғалімге,
Қарсы келмей әдепті бол.
Өтірік айтпай, үйрен шынға,
Тілейтінім сенен сол!

1963

ҚУАНЫШ

I

Туды бөбек иңгалап
Дүниеге жар сала.
Қуанышпен алды орап,
Тосты сүтін жас ана.

Ауырғанын жанының,
Ана ұмытты ілезде.
Қуанышты жарының
Естілді үні сол кезде.

— Кімге ұқсапты мұрыны,
Тартты ма екен өзіме?
— Дәл өзіндей “қыр мұрын”
Сенбеуші ме ең өзіңе?

Деді әзілдеп жас ана,
Қолмен басып мұрынын.
Күлді әке мақтана,
Мұрынына ұлының.

АТ ҚОЮ

II

Өтіп жатты той-думан,
Шалқи түсті ән мен күй.
Ат таба алмай лайықты,
Толғанады талай ми.

Жүніс, Жүсіп, Жұмабай,
Бекей, Бекет, Қанаттар.
Бәрі қалды жарамай,
Сәрсен, Бейсен, Санаттар.

Алуан түрлі Ғалилар,
Алынбады ауызға.
Көп Ахметтер сол күні
Қала берді қауызда.

Жарасымды заманға,
Табу керек жаңа ат.
Жаңа ат қою адамға
Болсын деді жаңа салт.

Шықты бір қыз топ жарып,
Аузынан дүр төгілген.
Қара көзі нұр жанып,
Таза жаны көрінген.

— Айбынды Отан баласы,
Айбарлы туған анасы.
Әскер күні туыпты
Елемей қар мен суықты.
Айбар болсын есімі
Ұнатса көптің шешімі.

Айбар деген жаңа ат,
Осылай туды жамағат.
Әңгіменің желісі,
Сол Айбардан таралад.

ТӘРБИЕ

III

Балаға деген тәрбие,
Туған күннен басталар.
Басқышы көп дүние
Дүние неден жасқанар.

Бала деген нәзік гүл,
Бағбан болар ата-ана.
Баптауыңды ойлан-біл,
Өзіңнен алар ой-сана.

Бала үшін ананың,
Ерекше көп көрері.
Айбыны мен ақылы,
Әкелердің берері.

Әке деген асқар бел,
Жібермейтін жел-құйын.
Ана көкірек дария-сел,
Баланың ұққан жан-күйін.

Ата-анасы айналып,
Толғанбайды ретсіз.
Көрінгенге байланып,
Жыламайды Айбар тез.

Көрмедік біз Айбарды,
Шырқыратып ұрғанын.
Естімедік Айбардың,
Бұзақылық қылғанын.

МЕКТЕП

IV

Барды Айбар мектепке
Сөмкені өзер көтеріп.
Отыра кетті бір шетке
Бар даусымен жөтеліп.

Бала біткен бұрылып,
Алая келіп қарады.
Ерсілігін өзі ұғып,
Ұялып Айбар қалады.

Байқап қалған мұғалім,
Тұрды жайлап ақыры.
Түсіндіріп тәртіпті,
Айтып өтті ақылын:

— Міне бүгін мектептің,
Аштың тұңғыш есігін.
Біржолата жидындар,
Балалықтың бесігін.

Жақсы оқысаң жалықпай,
Жақсы адам боласың.
Жоқтық көріп тарықпай,
Айдай жүзіп толасың.

Коммунизм құратын,
Сендерсіңдер жас ұлан.
Коммунизм мұратын,
Орындайтын жас қыран.

Бейбітшілік құшағы,
Сендер үшін жеткіншек.
Отан сүйіп құшады,
Отан үшін еңбек ет.

Оқысаңдар кіл беске,
Мені нұрға бөледің.
Сақта соны, сақта еске
Со ғана бар тілегім.

ЖАҚСЫ БОЛСА

V

Жақсы болса балаңыз,
Біз қуанып қаламыз.
Жаман болса балаңыз,
Біз де ұялып қаламыз.

Дегім келед сіздерге,
Құрметті ата-аналар!
Тілектеспіз біздер де,
Жақсы болса балалар!

1963

КҮНДЕ БІР “БЕС” АЛЫП КЕЛЕР

Кенжеміз деп кемпір мен шал
Гүлжаһанның жақсы көрер.
— Ұмытып қалмай. үйреніп ал, —
Деп ертегі айтып берер.

Кейде екеуі қатарласып,
Мектепке де барып келер.
“Жақсы” десе көңілді,
“Жаман” десе налып келер.

Ата-ананың талабына
Гүлжиһан да қанып келер.
Жақсы қарап сабағына
Күнде бір “бес” алып келер.

1963

АНА ТІЛЕГІ

Бала менің бауыр етім,
Бала үшін бар бейнетім.
Бөбегім деп өлендеттім,
Балбырасын алма бетің.

Сенің тәтті балғын үнің,
Баурап алды мені бүгін.
Қызығым сен, қыз бен ұлым,
Кеудеме өскен егіз гүлім.

Бұзылмасын тәтті ұйқын,
Тыйылмасын күміс күлкің.
Ойна, сәулем, емін-еркін,
Сен деп білем елдің көркін.

Балапаным, балдырғаным,
Сендер үшін бақыт таңын.
Қорғайды анаң қиып жанын,
Қорғайды әкең төгіп қанын.

Дүниенің жаңалығын,
Жастайыңнан үйрен, ұғын.
Жаңалықтың айтар сырын,
Қолыңдағы ойыншығың.

Көк аспанның көркі күнде,
Ай толықсыр қара түнде.
Болашағым түр өзінде,
Жалғасатын өміріме.

Балапаным, балдырғаным,
Сендер үшін бақыт таңын.
Қорғайды анаң қиып жанын,
Қорғайды әкең төгіп қанын.

1964

БАСТАЛДЫ МЕКТЕП ДУМАНЫ

Ертемен тұрып бардым мен,
Үйіме жақын мектепке.
Кеудемді кере алдым дем,
Қайнаған өмір мектепте.

Мындаған ұл-қыз жайрандап,
Шаттыққа толды маңайым.
Қызыққа келген сайрандап,
Кісідей болып қараймын.

Топтанып тұрған бөбектер,
Құйғандай жанар көзіме.
Нанбасаң өзің келіп көр,
Симай ма айтқан сөзіме.

Ғалия, Жайық, Қарлығаш,
Сумкасын алып қолына.
Қуанышқа толы балғын жас,
Қарайды оң мен солына.

Жазира жаздың қызығын,
Айтып тұр Ақан, Ақбілек.
Шүйгінге жайып ұзақ күн,
Мал бағыпты жас түлек.

Қабатай, Жексен, Төленбай
Шөмеле сапты жарысып.
Бекжұма, Нұрлан, Абылай,
Жүрмепті босқа алысып.

Көмекші бопты әкеге,
Техникамен танысып.
Есейіп қапты Айдар да,
Еңбектің сырына қанысып.

Көбейсін менен Темірбек,
Айтады суда жүзгенін.
Мағзұм, Төстік, Төлеген,
Ау құрып балық сүзгенін.

Сабар, Болат, Меңдібай,
Тілеген, Серік, Бауыржан.
Жүрмепті бұлар босқа жәй,
Кетпепті қашып ауырдан.

Бітік егін, шүйгін шөп,
Кернеп жатса даланды,
Мектепте де жұмыс көп,
Өсірер сенің санаңды.

Соғылды мектеп қоңырауы,
Сентябрьдің бірінде.
Ағылды ұстаң омырауы,
Басталды жорық білімге.

1966.

ӨЗІМ ТІКТІМ ЖАЛЫҚПАЙ

Айналайын анашым,
 Әлпештеген мамашым.
 Еміп өскен бөбекпіз,
 Маматайдың мамасын.

Ай қабақты анашым,
 Күн көкіректі мамашым.
 Ақ сүтіңмен суардың,
 Бөбегіңнің санасын.

Айналайын анашым,
 Көзіңнің қада қарасын.
 Өзіңе арнап тіктім мен,
 Кремльдің мұнарасын.

Өзім тіктім жалықпай,
 Қанатыңда қалықтай.
 Құтты болсын мерекен,
 Шарықтай бер,
    шарықтай!

1966

СӘБИ ОЙЫ

Ақ сүтін еміп ананың,
 Еркелеп өскен баламын.
 Балғын үнім тербесін,
 Отанымның алаңын.
 Гүліндей жайнап даланың,
 Отындай ойнап қаланың.
 Айға ұшып барамын,
 Күннен қуат аламын.
 Ұлы Отаным тұрғанда,
 Қорғалап неден қаламын.
 Нұрын құйған кеудеме,
 Ақыл-ой, білім-сананың.
 Ұрпағымын от-жалын,
 Ленин сынды дананың.

1966

СЕНДЕР ЛЕНИН ҰРПАҒЫ

Көктемді, жазды ұзатып,
Келді бүгін алтын күз.
Көкірегімнен жыр атып,
Құшақ жая шықтық біз.

Жанына келіп қараймын.
Өлеңге орап өтпекпін,
Өмірінді, арайлым.

Сарқылмайтын, тулайтын,
Қайнарымсың, ұл-қызым.
Шаттана ойнап шулайтын,
Жайдарымсың, ұл-қызым.

Балапаны мектептің,
Қанаттарын таранған.
Баурап барады балғын үн,
Кіршіксіз нұрдан жаралған.

Еңсесі биік елу жыл,
Отанның таңы атқанға.
Бақытты туған қыз бен ұл,
Шалқи түс, қалқам, шаттан да!

Өзге жылдан өзгеше,
Өрге өрлейтін шақтарың.
Алдарында өрен жас,
Асу бар талай,
шырақтарым.

Бақыт, өнер, білімдер,
Іздеп сені келмейді.
Еңбектенсең күлімдер,
Талаптансаң өрлейді.

Ақ шашты әжең аялап,
Меңзеп отыр алысты.
Сендердікі болашақ,
Сендер берме намысты.

Сендер үлгі жан-жаққа,
Сендер Ленин ұрпағы.
Ұстазды, досты, ардақта,
Биікке Отан шырқады.

Сенің балғын жүрегің,
Тола берсін шаттыққа.
Ата-ана, ұстаз тілегін
Ақтай бер, балам жаттық та!

1967

АНАМА

Әлпештеген, аялаған,
Ақ сүт берген апатайым.
Сәлем беріп бүгін саған,
Қуанышыңды құттықтаймын!

Көкірегіңді жастанып ап,
Талдырушы ем қолыңды мен.
Деген сөзің “қалқам, шырақ”
Кетер емес көңлімнен.

“Көңіл қошым, көз нұрым” деп,
Қолым қақпай еркелеттің.
“Жаман болсаң, сен — сорым” деп,
Жақсылыққа тағы үйреттің.

Тәттің болса, таңдайыма
Тосушы едің өзің татпай.
Қиындықтың қандайына,
Төзуші едің кірпік қақпай.

Кір шалдырмай кекілімді,
Жуушы едің тарап күнде.
“Құлыным” деп сүйіп мені,
Басушы едің жүрегіңе.

Апатайым — айналайын,
Менің үшін не көрмедің.
Сендей болып бала жайын,
Ұға білсін жеңгелерім!

Ана еңбегін ардақтаған,
Отанымның заңы ғана.
Ана орденін беріп саған,
Деп атады “Ардақты ана!”

Бұл қуаныш, бұл бақытты,
Апатайым кім ұмытады.
Бақыт берген ұлы заңды,
Барлық әлем қадір тұтады.

Мен де сенің еңбегінді,
Ақтаймын, деп ант беремін.
Жақсы оқып барлық пәнді,
Білімді боп ержетемін.

Бесжылдықтың белесінде,
Тұрар балаң жұрттан озық.
Сақта апатай, соны есіңе,
Шығам шыңға қолым созып.

Арманым да, тілегім де
Қияға өрлеу осы күні.
Соны орындау жүрегімде,
Кетер емес күндіз-түні.

Жалын атқан жас баланың,
Кім итерер кеудесінен.
Бала өсірген жақсы ананың,
Аты кетпес ел есінен.

Апатайым, сол ана — сен,
Сені бүкіл дүние көрсін!
Бақыт берген ұлы Ленин,
Даңқы соның арта берсін!

1967

АНАШЫМ

(Әні бар)

Айналайын анашым
Әлпештеген баласын.

Еміп өскен бөбекпіз
Маматайдың мамасын.

Ай қабақты анашым,
Күн сәулелі мамашым.

Ақ сүтіңмен суардың
Бөбегіңнің санасын.

1969

ӘЖЕ ҚУАНЫШЫ

Ғалия, Гүлнәр, Айгүлім,
 Қуана ойнап жүр бүгін.
 Соларға еріп келемін,
 Терейін деп қыр гүлін.
 Төгейін деп жыр гүлін.
 Тұра қалып тыңдаймын,
 Көктемнің әнші бұлбұлын.
 Үнімен балғын тербейді
 Қасымда тұрған қыз-ұлым,
 Биікте тұрып құшамыз
 Бақытты еңбек, күн нұрын.

* * *

Бал таңдайы баланың,
 Таза ауасы даланың.
 Еріксіз билеп барады,
 Салтанаты қаламның.
 Алуан түрлі гүл жапқан,
 Отанымның алаңын
 Тұлғасы тұр тудай боп,
 Ұлы Ленин дананың.
 Қарсы алдымда қасқайып,
 Артық сөзді қоспайық,
 Кезегі келген кезеңде —
 Айтып-айтып тастайық,
 Асқақ ойлы ардагер,
 Заманға туған ылайық.

Тас бейнесін көріндер
 Ыбырай сынды бабамның.
 Қамқоры деп қараймын,
 Ана менен баланың,
 Мақтаным деп қараймын,
 Күн мен айға балаймын,
 Тірі адамға санаймын.
 Кілтін тапқан кемеңгер,
 Алуан түрлі саланың.
 Кеудесін керіп орнады,
 Қасиетті қаламның.
 Шырағы деп қараңдар
 Жиналған ей жарандар
 Ақыл-ой мен сананың!

БАҚЫТТЫ БОЛ, БӨБЕГІМ

Таза ауасы даланың,
Салтанаты қаланың.
Әлдилейді, тербетіп
Жас жүрегін баланың.
Естіп жарқын күлкісін,
Мәз-мәйрам боп қаламын.
Тал, қарағай көк өрім,
Айдан көлің, өзенің,
Қар жамылған асқар тау,
Байтақ дала — өз елің.
Дархан елдің еркесі,
Бақытты бол бөбегім!

1970

СҮЙІПТІ ОЛ АНАСЫН

Балдырғандай баламыз,
Айтса ұғып аламыз.
Қорғасындай балқиды,
Біздің сәби санамыз.

Елін сүйген баламыз,
Шырақ болып жанамыз.
Ленин ата туын біз,
Жоғары ұстап барамыз.

Сүйіпті Ильич анасын,
Деп атапты: “мамашым!”
Ана жүрек өсірген,
Адамзаттың данасын.

Ана ұшырды түлегін,
Бала ақтады тілегін.
Мақтаньшқа бөлепті,
Анасының жүрегін.

1970

ЛЕНИН АТА — ТУЫМЫЗ

Елін сүйген баламыз,
Шырақ болап жанамыз.

Ленин ата — туымыз,
Жоғары ұстап барамыз.

Сүйіпті Ильич анасын,
Деп атапты: “Мамашым!”

Ана жүрек өсірген,
Адамзаттың данасын.

1971.

МЕКТЕП — АНА

Анамдай асыл мектебім,
Құшағы нұрлы көктемім.
Өмірдің аттап өткелін,
Қойнында өсіп көктедім.

Қызығыңа еш тоймадым,
Асыр сап, тулап ойнадым.
Өзіңнен көріп сәулесін,
Білімнің жолын ойладым.

Бағыңда құстай сайрадым,
Қырыңда гүлдей жайнадым.
Сәулетті дархан бесігім,
Тербеліп жүрмін осы күн!

1971.

АСЫЛШЫ КЕЛІП МОЙНЫМА

Қуанышым, қуатым сен мақтаным,
Сеніменен бірге атты ақ таңым.
Өмірімді жалғайын деп өзіңе,
Өзекке орап,
тал бойымда сақтадым.

Бауыр етім, жүрегімнен жаралдың,
Ақ сүтімнен,
Күн нұрынан нәр алдың.
Тар құрсағым, тас кеудемді балқытып,
От сезім боп өн бойыма таралдың.

Қаным, жаным, қанатым сен қағатын,
Қайнарым сен тасты жарып ағатын.
Шырағым сен кара түнде жағатын,
Бұлағым сен,
сүйсем мейрім қаңатын.

Үмітім сен, өмірім сен, өшпейтін,
Бақытым сен, дәулетім сен көшпейтін.
Балапаным, бал таңдайым, балғыным.
Қылығың жоқ,
ана көкірек кешпейтін.

Бүгінгі күн асылшы келіп мойныма,
Жыр маржанын толтырайын қойныңа.
Бөбектер бар жер бетінде күрсінген,
Қарай алмай оқ пен оттың ойнына.

Бөбектер бар жетім қалып жылаған,
Бөбектер бар, еңіреп, нан сұраған.
Бөбектер бар панасыз қалған дала да,
Жауыздар бар, оқ ататын балаға.

Ашық аспан, шуақты күн көгімде,
Ел ырысы қайнап жатыр жерімде.
Бейбіт туы сенің туған елінде,
Ақ шашты әжең жыр толғайды төрінде.

Әже жырын байғазы деп алыңдар,
Ойлана оқып, тұнығына қаныңдар.
Әжелерің мәңгі тұрмайды өмірде,
Бар асылын дүниеге алып қалыңдар!

1971.

МЕКТЕБІМ

Мектебім, менің мектебім,
Мен болам сенің көктемің.
Өмірдің аттап өткенін,
Қойныңа келіп көктедім.

Мектебім, менің мектебім,
 Мен болам сенің көктемің,
 Жарыққа жастай беттедім,
 Арынды сенің төкпедім.

Мектебім, менің мектебім,
 Мен болам сенің көктемің,
 Бағыңда құс боп сайраймын,
 Қырыңда гүл боп жайнаймын.

Мектебім, менің мектебім,
 Мен болам сенің көктемің,
 Досыма құлаш керемін,
 Барымды бөліп беремін.

Мектебім, менің мектебім,
 Мен болам сенің көктемің,
 Сәулетті, сәнді бесігім,
 Серуендеп жүрмін осы күн.

1971

СЕНТЯБРЬДІҢ ҚҰДІРЕТІ

Кіреукелі күз келді,
 Алтын тонын жамылып.
 Жасыл дүние өзгерді,
 Алтын шашақ тағынып.

Тамылжыған табиғат.
 Ширатқандай тамырын.
 Сентябрьдің құдіреті,
 Жүргізгендей әмірін.

Мектеп қойны ашылды,
 Күміс қоңырау қағылып.
 Күміс күлкі шашылды,
 Алуан түрлі ағылып.

Сәбит, Мерген жас балғын,
 Тұнғыш келді мектепке.
 Бойларын билеп бір ағын,
 Ұяла қарап тұр көпке.

Ойнап олар кетпейді,
 Ерсілікті білгендей.
 Топқа кірмей шеттейді,
 Біреу қарап күлгендей.

Шырақтай үміт оттанып,
Ата-ана тұр албырап.
Қара көзден от жанып,
Ұстаз отыр балбырап.

Қарай бердім қызығып,
Кірпігімді қақпадым.
Тұр бал бөбек тізіліп,
Шашып өтті оттарын.

Оттарынан от алып,
Өлеңдетіп келемін.
Ой тұнығын қотарып,
Таңдай, талғап беремін.

Таңдап алған өлеңім,
Сендер үшін өренім.
Құтты болсын қадамың,
Жақсы оқид деп сенемін!

1972.

ЖҮЛДЕЛІ БАЛА

Бірінші класс балалары,
Бірінен бірі қалмады.
Бормен сызып көшені,
Жарысқа түсіп самғады.

Қарасұр бала қаршадай,
Сызып жатты шаршамай.
Ат бейнесін қиялдай,
Алып шықты ұялмай.

Көк арғымақ керілді,
Елден ерек көрінді,
Сәбит Темірхан ұлына,
Бірінші бәйге берілді.

1974.

БАЛАЛАР КҮНІ — БАҚЫТ КҮНІ

Балалар күні — бақыт күні,
Бақытымды жырлаймын.
Балалар үні — бақыт үні,
Бақыт үнін тыңдаймын.

Бақыт үнін тыңдасам,
 Шабыттана шалқимын.
 Бақыт күнін жырласам,
 Қорғасындай балқимын.

Балкытады бал таңдай,
 Еркімді алып кеткендей.
 Ай қабақты ақ таңдай,
 Әжелеп келіп есткендей.

Болашағым, бөбегім,
 Гүлдене бер көктемдей.
 Сендер үшін өлеңім,
 Інжу-маржан төккендей.

Бейбіт күннің нұрына,
 Әлем құшақ ашқандай.
 Бейбіт елдің қырына,
 Табиғат гүл шашқандай.

1974

ЕКІ ДОС

Айгүл мен Раушан құрдас,
 Бірге барды бақшаға.
 Бала күннен сырлас,
 Қазығы көп басқада.

Мектепке де бір барды,
 Бірге оқиды қазір де.
 Бағаны да бірге алды,
 Төрт пенен бес әзірге.

Босап кетсе қолдары,
 Сурет сыза бастайды.
 Ұнамаса ондағы,
 Жыртып-жыртып тастайды.

Саусақтары майысып,
 Күй сандықты басады.
 Баяулатып кейде олар,
 Әуендерін қосады.

“Жайлауы деп шопанның”
 Атады Айгүл суретін.
 Күмбірлетті күн сандық,
 Шопан қыздың құдіретін.

Жасыл алқап, айна көл,
Тұрған жері отардың.
Көрем десең сонда кел,
Өлеңіме от алдым.

1974

МҰРАТ ПЕН МӘДИНА

Алты жаста Мұрат,
Мәдина қаз тұрат.
Кейде қалат құлап,
Кейде жатат жылап.

Қарындасын Мұрат,
Көтереді зорға.
Көрінгенді сұрап,
Тұрар емес қолға.

Апасын көргенде,
Мәдина мәз күледі.
Папасын көргенде,
Көтеретінін біледі.

Атасын көргенде,
Еңбектеп жетеді.
Әжесін көргенде,
Бауырына кіріп кетеді.

Мұны көрген Мұрат,
Қызғана қарап тұрад.

1975.

МАЙРА МЕН НҰРЖАН

Майра мен Нұржан,
Қосылып салады өн.
“Алатауды” айтқанда,
Өзің де қаласың таң.

Майра қармақтай,
Салмағы қаңбақтай.
Билесе зырлайды,
Бір жерде тұрмайды.

Шыбықтай иіледі,
Көргендер сүйінеді.
Өзінің бостығына,
Нұржан-тай күйінеді.

1975.

БЕРЕСІҢ БОЙҒА ҚУАТ (Айгүліме)

Әлде ояу, әлде ұйқыда жатырсың сен,
Әр түрлі ойға түсіп отырмын мен.
Жарқын жүз, жазық маңдай ерке жаның,
Бересің бойға қуат, өлеңге дем.

Құлыным деп баурыма қыссам сүйіп,
Ағылады өлең-жыр кеудем иіп.
“Әжетайым” деп келіп құшақтасаң,
Қуанамын,
Тұрғандай төбем көкке тиіп.

Сезімтал серігімсің жанымда,
Немеремсің кеудемді жарып шыққан.
Айгүл десем қарайды ай менен күн,
Көрінбейді қара бұлт,
қайда бұққан?

Бақытыңды тілеймін алдан күткен,
Болашаққа қараймын зор үмітпен.
Өтермін өлгенімше өлеңге орап,
Көрсем деп жеткенінді тілек еткем.

Оқисың жетіншіде бүгін таңда,
Әженнің айтқандарын ойлап, аңла.
Әзірге төрт пенен бес алған баған,
Қатардан қалмас үшін тағы самға!

1975.

БАЛА МЕНІҢ БОЛАШАҒЫМ

Бала менің болашағым,
Жалғасатын өміріме.
Мен жырласам бала бағын,
Жыр тулайды көңілімде.

Қара көздер мөлдіресе,
Күмбірлейді кеудем менің.
Күлімдейді әке-шеше,
Қызығыңа мәз боп сенің.

Сыңғыраған күміс күлкің,
Қайнарындай өмірімнің.
Берер едім дүние мүлкің,
Келсе бүгін бала күнім.

Тамылжиды табиғат та,
Жапырақ жайнап алақанын.
Гүлін шашты алма бақ та,
Мадақтайды бала бағын.

Мадақтайды дүние жүзі,
Адамзаттың болашағын.
Ана сүгін, күннің көзін,
Сарқа алмайды ешбір залым...

Бала менің болашағым,
Мен жырлаймын бала шағын.
Күрсінбесін жер менен көк,
Тоқталмасын бейбіт ағын!

1975.

СЕНДЕР МЕНІҢ ҮМІТІМ

Сендер менің үмітім,
Үзілмейтін, өшпейтін.
Сендер менің бақытым,
Маңдайымнан көшпейтін.

Сендер менің көз нұрым,
Жанарымда ойнаған.
Сендер үшін бұл жырым,
Сендер үшін ойланам.

Дарияның көзіндей,
Сарқылмайтын саңлағым.
Отанымның өзіндей,
Санаң менен салмағың.

Мәуелеген алма бақ,
Күз жеткенде сарғаяр.
Ертең өтер балғын шак,
Күн де жетер ойланар.

Ойна-ойна, бөбегім,
Асыр салып аланда.
Өлеңдетіп келемін,
Мен бөлініп қалам ба?!

Қызым-ұлым, қызығым,
Қызығыңа тоймаймын.
Жырдың киіп жүзігін
Өздеріңмен ойнаймын.

1975.

КЕУДЕМЕ ЖЫР ҚҰЙЫЛАР (Жиендерім Данияр мен Бибігүлге)

Бөбектерім: Бибігүл мен Данияр!
Сендерді көрсем кеудеме жыр құйылар..
Жаңа жылың құтты болсын құлындар,
“Құлындарым” десем денем шымырлар.

Сендер менің жүрегімнен жаралдың,
Сендер менің ақ сүтімнен нәр алдың.
Сендер менің немеремсің, ұрпағым,
Қызығыңды жырлау үшін жаралдым!

Жаңа жылда шарықтасын ой-санаң,
Аман болсын алдарыңда ата-анаң.
Бақытты бол, өмірлі бол қанатым,
Сендер менің шам-шырағым жанатын.

1978

ЕРКЕТАЙЫМ

Динашым менің Динашым,
Еркетайым, қимасым.
Бал таңдайлы балдырған,
Жаратқан бақыт сыйласын!

Күлкінді сенің тыймасын,
Мүлкінді сенің жинасын —
Ата-ана, ағам ардақтап,
Сен үшін қияр дүниесін!

1982

ТАРТУЫМ САҒАН

Темірім менің, Темірім,
Кіршіксіз аппақ көңілім.
Танып қойсын апасын,
Балалар менен келінім.

Тартуым саған бұл кітап,
Бауырым, оқы зейін сап.
Ұйықтап қалсам оянбай,
Жүргейсің сонда есіңе ап!

1985

ЖАЛЫН БОЛЫП ЖАРҚЫЛДА (Бақытқа)

Болашақ азаматсың үміт етер,
Өмірдің ауыр жүгін дөңгелетер.
Ерте оян, ерте ойлан, ерте ұмтыл,
Сен сенген жақын-жаран бір күн кетер...
Жасыңда жалын болып жарқылдап қал,
Кәрілік ұмытпайды,

саған да жетер.

Бұл жолдар жазылды сенің өзіңе арнап,
Түсініп, оқып шықсаң тебірентер.
Әжемнің кітабы деп сақтап ұста,
Сайраған әжендағы жүріп кетер...
Деп сүйіп маңдайыңнан,

ұсынамын,

Ардагер азамат бол, Арман етем!

1985

ҚЫЗЫҒЫҢА ТОЙМАЙДЫ

Той болады деп осы үйде,
Келіп қалдық аяндап.
Той себебін айтайын,
Өлендетіп баяндап.

Темір менің жиенім,
Толды бүгін бір жасқа.
Маңдайыңнан сүйемін,
Азамат бол марқасқа!

Сенің мамаң немерем,
Сен боласың шөберем.
Сені өсірер аялап,
Қарлығаш пен Төлеген!

Атаң сенің Бейімбет,
Сабырлы жан саспайтын.
Әжең сенің Әсия,
Жанын жайып тастайтын.

Атаң-әжең таласып,
Қызығыңа тоймайды.
Қуанышы жарасып,
Сеніменен ойнайды.

Нағашы әжең Нұржамал,
Сазды әннің сандығы.
Саған арнап ән салса,
Тербетеді тәтті үні.

Осы ортаң — ортаймай,
Өсе берші бөбегім!
Телі емген торы тайдай,
Ойнақтай бер өренім!

Тойың-тойға ұлассын,
Өмірлі бол Бөбегім!
Келе берсін жалғасың,
Соларды да көремін!

Келсін-келсін жалғасың,
Қабыл болып тілегім.
Өсе берсін мал-басың,
Ақ батамды беремін!!!

ЖАРҚЫРА ЖҮЛДЫЗДАЙ
(Шолпанның әлдиі)

Айналайын Мерейжан,
Бақ берсін құдай саған!

Әлди-әлди Қошақан,
Мейірімді бол әрқашан!

Осыларға қосымша,
Ақылың бар болса.

Жетерсің сен сонда,
Жақсылықтың шыңына!
Әяй бөпем-әйяй,
Әжесінің еркесі-ай!

Әяй бөпем-әйяй,
Жарқырашы жұлдыздай.

Айналайын Құлыншак,
Бола ғой шам-шырақ!
Оқумен көз ашып,
Ғылымның төрін ал!

Ар-намысқа салып,
Абыройыңды сақтап жүр!
Жақсыға жар болып,
Жұлдыздай жарқырап жүр!

Заманың дұрыс болып,
Нұрын шашсын саған!
Үй-ішің аман болып,
Береке қонсын оған!

Анаңның ақ сүті,
Болсын саған қорғаныш!
Әкеңнің үміті
Берсін саған қуат-күш!

ЕРКІН ӨС

Сүйікті бөбек Елнұр!
 Еркін өсіп күндей күл.
 Өскен сайын ұланым,
 Жақсы-жаманды айыра біл!

Сен де маған нәсілсің,
 Тектіден туған асылсың...
 Тегіңе тартсаң бір күні,
 Теңіздей тулап тасырсың!

1991

АҢСАП КЕЛДІМ КӨРУГЕ

Бауырымда өсті Аманжол,
 Сәулешім қызым сияқты.
 Қулындарым аман бол,
 Жас сұңқардай қияқты.

Әмірім менің Әмірім,
 Ұзақ болсын өмірің.
 Көрген сайын сендерді,
 Қанаттанат көңлім!

Аңсап келдім көруге,
 Ақ батамды беруге.
 Қол таңбамды қалдырдым,
 Есіңе алып жүруге.

1991

ЖАС БОТАМ

(Жаңа туған Жәнібек Наурызбаевқа)

Бақытты бол бал-бөбек,
 Еңбектерің дөңгелеп.

Жүгірерсің шапқылап,
 Алдыңнан жансын, бақ-шырақ!

Қуансын сүйіп ата-анаң,
 Атақты, даңқты бол адам!

Қабыл болсын, ақ батам!
 Азамат бол жас ботам!

1991

СЕНДЕР МЕНІҢ ҚАНАТЫМ (Айнұрыма)

Шөберем менің шөберем,
Сенің анаң немерем.
Сендер менің қанатым,
Сендерменен көгерем!

Айнұрым менің Айнұрым,
Арналды саған бұл жырым.
Қуанта берші құлыным,
Сайрай берші бұлбұлым!

Оқы, жаным, кіл беске,
Әдеттен бос, жұрмеске.
Әдепті бол, алғыр бол,
Сақта сәулем, соны есте!

Айгүлім менің немерем,
Айнұры оның шөберем.
Әжелеп келсе осылар,
Ен бақытқа кенелем.

Қуаныш толып кеудеме,
Ойнайды қолым пернеде.
Әжелеп Айнұр мойныма,
Асылып тұрад тербеле.

Сонда жаным балқиды,
Сонда көңлім шалқиды.
Сілкіп тастап сексенді,
Толғана тартам ән-күйді.

Сонда Айнұрым билейді,
Биле деп мені сүйрейді.
Дөңгеленіп етегі,
Өкшесі жерге тимейді.

Қызына қарап әкесі,
Қолын созып күледі.
Қызына қарап шешесі,
Бірге билеп жүреді.

Осылардың қызығы,
Қуанышқа бөлейді.
Осылардың қызығы
Жырмен тербер көмейді.

РАДИОНЫ ТЫҢДАУ ҚЫЗЫҚ

Сумкама салып дәптерді,
Орындықты қойдым тізіп.
Шақырған соң балалар келді,
Радионы тыңдау қызық.

Бүгін кешке сағат бесте,
Радиодан сөйлейд мамам.
Көршілердің салып есіне,
Барлығында хабарлағам.
Мамам сөйлейд мұнда кел!
Тыңдайды бүгін жалпы ел.

Жиналып болып, күттік біз,
Бірақ та әлі мамам жоқ.
Музыка ойнап радио тұр,
Күткеннен тіпті жаман жоқ.

Бұраймын кеп радионы,
Мамамның іздеп дауысын.
Біреу жырлап қоя берді,
Көктемнің мақтап ауасын.
Қайдасың мама, қайдасың,
Сөйлетпей сені тұрған кім?

Бір кезде берді радио
Театрдың программасын.
Бір кезде берді тағы да,
Өндірісін Оралдың.

Толқыннан толқын қалдырмай,
Іздеймін даусын маманың.
Болды екен оған бөгет қандай,
Жүйрік қой ойы адамның.

Сөйлейтін еді ол бүгін,
Станокты, өрмекті.
Анадан шыққан толқынды үн,
Тербететін жер-көкті.

Өзімен бірге мені де,
Дайындап еді сабаққа.
Жазып ед сонда сөзінде,
Бұрылмастан тамаққа.
Мамамның үні шықпады,
Жалықты күте жұрттағы.

Берді міне футбол ойнын,
Динамонның алаңынан.
Күте-күте жұрт та тойды
Жарты сағат өтті жылдам.

Бігер емес ән мен күй,
Зарықтым күте мамады.
Ән мен күйді тартты сый,
Тойдырғанша адамды.
Оймен кездім дүниені,
Мамам неге сөйлемейді.

Шаршадым енді дегенде,
Сөйлеп берді анасы.
Тыңдады оны жалпы ел де,
Тыңдады үйден баласы.

СЕРЕЖАНЫҢ САБАҚҚА ӘЗІРЛЕНГЕНІ

Қолына алып дәптерін,
Сабағын оқи бастады.
Өзендер атын қайталап,
Шығыстың тауын жаттады.

Монтер келді сол кезде,
Кеңесе кетті Сережа.
— Керек неге бұл сізге,
Проводка, пробка.

Аздан кейін монтерге,
Қайықтан қарғуды үйретті.
Ұшқыш болмақ Сережа,
Жасы онға жетті.
Міне жанды электр,
Счетчик те істеп тұр.

Қолына алып дәптерін,
Сабағын оқып бастады.
Өзендер атын қайталап,
Шығыстың тауын жаттады.

Кенет көрді әйнектен ол
Таза тұрған қораны.
Сіркіреп жаңбыр өткен,
Футболистер барады.
Көрді де жапты дәптерін,
Күте тұр, деді “өзендерім”.

Әрине ол футболист
Қайтты үйіне кешке.
Оқуынан қалғаны,
Сонда түсті еске.

Қолына алып дәптерін,
Сабағын оқи бастады.
Өзендер атын қайталап,
Шығыстың тауын жаттады.

Інісі келді сол кезде,
Сындырып ойын арбасын.
Жөндеп қойды ілезде,
Өзіне керек болған соң.
Жарты сағат жөндеуге кетті,
Жарты сағат ойнаумен өтті.

Тағы да алды дәптерін,
Ренішпенен қолына.
Сабақты мүлде көп берген,
Деді, оқудың орнына.
Отыр әлі өзенді жаттап,
Алған жоқ бірін ойына сақтап.
Сережадан үлгі алма,
Ынталы бол сабаққа.
Қатарыңнан кейін қалма,
Нұр жауады талапқа.

СЕҢ ЖҮРДІ

Сең жүрді! Сең жүрді!..
Жарып келед көк мұзды.
Әлде, бұл мұз жарғыш кеме,
Москва өзенінен өткен бе?

Жоқ, мұз жарғыш үлкен кемелер,
Бұл жерден тіпті жүрмейді.
Көбесі күнге сөгілген,
Мұз сыпырып жылдам жылжиды.

Күн шұғыласы құйылса
 Мүз жүрегі балқиды.
 Жол беріп асау толқынға,
 Мүз жылжып ақырын қалқиды.
 Жаршы болып көктемге
 Көктің күні шалқиды!..

ҚАРАТОРҒАЙ

Ұя салды қараторғай қарт еменге,
 Никитский бульвар деген жерде.
 Шыдамай қысты күнгі үскірікке,
 Кетті ұшып қараторғай оңтүстікке.

Жүргенде ол жайбарақат оңтүстікте,
 Өзгеріп кетіп еді төңірек те.

Жанынан алып тұлға — қарт еменнің,
 Жаңадан жасыл жапырақ бақ егілген.
 Гүл жайнап, фонтан атып күміс суын,
 Бөбектер алаңында көңілденген.

Балалар жас тал екті жан-жағына,
 Темірден қоршау салды жас бағына.
 Баяғы қарт еменге қайта шығып,
 Жаңадан ұя салды торғайына.

Қайтады қараторғай апрельде,
 Той жасайды жаңа үйге кіргеніне.

ҚЫЗЫҚ МАШИНА

Тұрғанда көкшілденіп ашық аспан,
 Ертемен күн шығады нұрын шашқан.
 Тайпалайды тамаша бір машина,
 Сылаң қағып шығады қақпаны ашсаң.

Жарқырайды жанынан күміс қанат,
 Тас көшенің тозаңын жуып барад.
 Сыпырып-сиырып кетеді жүрген жерін,
 Бір түйірін қалдырмай жинап алад.

Бұл өткен жер — тазарып қалад сондай,
Сыпырғыштың керегі жоқ ешқандай.
Осындайдың бірі болса мамама,
Үйдің ішін тазалап сыпырғандай.

* * *

Балалар әдебиетінің аса көрнекті өкілі Агния Бартомен ұзақ жылдар шығармашылық қарым-қатынаста болған Мәриям апайға автордың мына бір хатын ұсынып отырмыз.

Дорогая Марьям!

Я только что вернулась из Крыма и получила вашу посылку. Большое спасибо за внимание и чудные алматинские яблоки.

Буду очень рада повидать вас в Москве. Жду вашу руку. Посылаю вам сборник своих стихов и самый сердечный привет.

А. Барто.
август 1950 год.

Бұл хаттың сыртында ақынның былай деп жазған сөздері сақталыпты:

Агния Барто осы конвертпен маған таңдамалы өлеңдер жинағын жіберген еді. Ш. Мұхамедияров деген академияның қызметкері алып “оқымақ” болды да бермей кетті. Кітапта жақсылап жазған автограф бар еді.

Шолғаулар

*Айта аламын мен жасырмай сырымды,
Кім бөгейді менің асқақ жырымды.
Елдің іші сергіп қалды серпіліп,
Қанаттанды үлгілі еңбек тынымды.*

*Ел мерейі — егескенді жеңсеңдер,
Жер мерейі — жер ананы емсеңдер.
Сасқалақтап саныңды бір соғарсың,
Ала көңіл, ала аяққа сенсеңдер.*

*Әлденеге асығамын, жиналам,
Ата-бабам жер бетіне сыймаған...
Табындырып тар құрсауы тағдырдың,
Қайран тірлік,
сені қимай қиналам...*

ЖАМАЛДЫҢ ӨМІРІ

Заманында сұм патшаның кешегі,
Жылап еді еңбекшінің нешеуі.
Тұрмысынан бір кедейдің жазамын,
Әңгіменің жоқ өтірік, өсегі.

Белгілі адам аты шыққан Смайыл,
Ауылнай боп дүркіреді талай жыл.
Ел ішіне судай жүріп беделі,
Дейтін бәрі “Секе, бір өзің біл”.

Малы-басы бірдей өсіп қаулап тұр,
Саудагерлік кәсіптен де емес құр.
Не десем де байлығына сыяды,
Он-он бестей есігінде жалшы жүр.

Ішіндегі Шалғымбай шал қойшысы,
Момын адам, өзгеменен жоқ ісі.
Смайылдың ас үйінде жататын,
Баспана жоқ, күн өткізді, жаз-қысы.

Бар кәсібі, қой бағу еді жасынан,
Алғанымен күн көретін осыдан.
Құтылатын құлшылықтан деуші еді,
Бізге-дағы бола ма атар таң.

Сағила еді Шалғымбайдың әйелі,
Босамайтын бәйбішеден бір елі.
Тезек теріп, малын сауып, салпақтап,
Күндікпенен дамыл таппай жүр еді.

Қара торы, орта бойлы жас бала,
“Қарағым” деп мәпелейді ата-ана,
Бар тапқанын кигізеді Жамалға,
Бірі құл боп, бірі күң боп бейшара.

Жас балдырған талшыбықтай өседі,
Жас балаға, әркім көзі түседі.
“Шалғымбайдың қызы жақсы” дегенмен,
“Кұда болсақ оған” әркім деседі.

Мырзағазы Смайылдың құдасы,
Атқа мінер, алаяқ, қу жолдасы.
Тоқалдыққа алып берем Жамалды,
Бұрыннан бар Смайылдың уәдесі.

Қудалыққа Мырзағазы келеді,
Алма мойын Жамал қызды көреді.
Шалғымбай мен Сағиланы көндіріп,
Тоқалдыққа жас Жамалды береді.

Жамал қызды малға сатты Шәкең шал,
Жүз сом ақша, он бес қара қалың мал.
Смайылға дейді Шәкең ырза боп,
Жүз теңгені шапан үшін өзің ал.

Смайылдың бұған көңілі толмады,
Қомсынып ол, жүз теңгені алмады.
“Ат қып мінсін Сейітжаның” деп Шалғымбай
Бір дөненді қоса берді, зорлады.

Смайыл қу енді риза болады,
Ақшамен дөненді де алады.
Жаман емес беталысы өзирге,
Аяқ жағы әлдеқандай болады.

Октябрьдің жаңа орнаған кезі еді,
Жаңа ашылған еңбекшінің көзі еді.
Смайылдың істеп жүрген саудасын
Ауылдағы комсомолдар сезеді.

Анықтығын істің әбден біледі,
Жоғарыға дереу хабар береді.
Мырзағазы, Смайылға бір күні
Ойда жоқта шақыру қағаз келеді.

Амал қанша, шақырған соң барады;
Аудандық сот, істі тергеп қарады.
Мал алушы, мал беруші байларға,
Мың теңге айып, кісі басы салады.

Мұны естіп, жайрандады жас Жамал,
“Тендік” деген әйелдерге ұран бар.
“Комсомолдың қатарына кіремін,
Мүмкін болса” дейді барып “ұйымға ал!”

Мүше болып комсомолға кіреді,
Жиылысқа жиі барып жүреді.
Бірте-бірте жаңалыққа түсініп,
Жамал қыздың оқығысы келеді.

Көзден таса еткісі жоқ кемпір-шал,
Ата-анаға қарсы сөйлер не амал бар?
Комсомолдық жолдаманы қолға алып,
Оқу іздеп, шықты ауылдан жас Жамал.

Қазақстан ортасына келеді,
Іздеп келген оқуына енеді.
Жалын атқан, отты көзді жас қызға
Коммунистік тәрбиесін береді.

Оқып, өнер, білім-тәрбие алады,
Бар зейінін оқуға ол салады,
Ата-анасын әсте естен шығармай,
Хат-хабарын жеті сайын салады.

Дүниенің жарығына қарады,
Қуаныштың кеудеде оты жанады.
Бес-алты жыл өткен кезде арада,
Өскен елі — туған жерге барады.

Аман-есен көрді ата-анасын,
Кемпір-шал да қуанды көріп баласын.
Ауылдағы әйелдерді оқытып,
Арттырады білім мен ой санасын.

Күнде жинап әйелдерді алатын,
Қайсыбірі өздері іздеп баратын.
Айлап жүріп күндіз-түні ерінбей,
Жиырма әйелдің ашты Жамал сауатын.

Жамалды бірде шақырады ауданға,
Бөтен іске дейді енді алданба.
Кәмпескелеп ірі байды айдаймыз,
Көмектес сен, осындай бір науқанға.

Өкіл етіп Жамал қызды сайлады,
Кекке толы жас жүрегі қайнады.
Ақсүйек, бай, атқа мінер қуларды,
Кәмпескелеп, жер аударып айдады.

Әккі Смайыл, Жамал қызды сұрады,
Мырзағазы қоса келіп тұрады.
“Не алсаң да бізді босат Жамалжан”
Деп екеуі кезек-кезек жылады.

“Тындай алман сіздердің ол зарынды,
Оның үшін төкпеңіздер арынды,
Коммунистік қаулыны ешкім бұзбайды,
Кәмпескелеп кедейлер алар малыңды”.

Шошыды да байлар Жамалдың өткір сөзінен,
От ұшқындап тұрды екі көзінен.
“Ұлы Ленин тура жолын бұрмаймын,”
Деген белгі көрініп тұр жүзінен.

Мұны көріп алаяқтар сасады,
Бой тасалап сай-саламен қашады.
Тыққан астық, мүлкін тауып Жамал қыз,
Смайылды жатқан жерден басады.

Смайыл бай келді жылап Жамалға,
Көнбеді Жамал неғылса да амалға.
Кәмпескелеп малы-мүлкін алды да,
Жер аударып аластады көп жылға.

Ата қоныс, құт мекені, қалды жер,
Қуанысып бөліп алды кедейлер.
“Компартия, Совет заңы көп жаса!”,
Деп шулады езілген тап, еңбекші ел.

Атқарды Жамал талай қиын жұмысты,
Түсіндірді социалистік құрылысты.
“Колхоз, әртел боламыз” деп кедейлер,
Құрал-сайман, көліктерін жиысты.

Орта шаруа өзі келіп қосылды,
Социалистік бәсекені асырды,
Оқу үйі, бала алаңы, зергерлік,
Орындары ел ішінен ашылды.

Көрнекті боп ауыл іші жаңарды,
Мұны көріп жалшы-малшы таң қалды.
Ел ішіне біраз еңбек сіңіріп,
Орталыққа Жамал қайта оралды.

Орталыққа гүлдей жайнап Жамал жүр,
Қадамынан гүл жарылып, төкті нұр.
Қазақстан он жылдығын тойлауға,
Сұр таңдай шешен, сұлу Жамал дайын тұр.

КҮЛӘШ

— Бригадир, комсомолка,
Он сегізде Күләш қыз.
Екі беттен қаны тамған,
Қарыс мандай, бота көз.

Белге оралған тоқпақ бұрым,
Жауырынын жапқан қара шаш.
Ұзын кірпік, қырлы мұрын,
Түр қиылған қара қас.

Орта бойлы, жұмыр дене,
Күш кернеген білегін.
Қайнап жігер, бойдағы өнер
Тулатады жүрегін.

Қарқын екпін, тасқын қайрат
Алған билеп денесін.
Күләш қызды көргенде ойлап,
Келешекке сенесің!

Жүріс-тұрыс, қимылдары,
Жасаулы оқтай көрінед.
Өр дауысы, өткір сөзі,
Түйдектеле төгілед.

Жабырқау жоқ, жалқаулық жоқ,
Жас ботадай ойнайды.
Жарыс-табыс, көзінде от,
Ұлы еңбекпен қайнайды.

Женді түріп, белді буып,
Жібек мінез есілген.
Еркін өмір ері етіп,
Комсомолым өсірген.

Жаңа өмірдің жас маманы,
Шыққан оқып курстан.
Күләш қыздың жас талабы,
Қайтар емес әр істен.

Әдеті оның іске жуық,
Техникамен айналған.
Өр мінезден өнер туып,
Ақ алмастай қайралған.

Машинаның бабын тауып,
 Басқаратын Күләш қыз.
 Жүрген жері ойын-сауық,
 Жарқылдаған ашық жүз.

Деп Күләшті суреттеді,
 Қара сақал, бұжыр шал.
 — Тұрмыс кімді үйретпеді,
 Жол қысқарсын, құлақ сал...

Деді дағы насыбайды,
 Шырт түкіріп жіберді.
 Күздің суық, басыбайлы
 Қоңыр желі үдеді.

Ыққа карап, бір жамбастап,
 Киді баса тымағын.
 Ыңғайланып сөзді бастап,
 Деді маған: — Шырағым,

Енді жақын біздің ауыл,
 Бірден токқа барамыз.
 Күн де салқын, жол да ауыр,
 Күләшті тауып аламыз.

Өз көзіңмен көресің.
 Бұрқылдаған дауылды.
 Қызыл қырман кемесін,
 Көтерген алып ауырды...

Токқа келдік, күн батты,
 Көрсетті шал Күләшті.
 Жұмыр дене, сымбатты,
 Қолдасып жөн сұрасты.

Сырма шапан, елтірі бөрік,
 Тері қолғап қолында.
 Бірін жөндеп, бірін көріп,
 Жүр машина соңында.

Сынса-бүлінсе машинаны
 Табанда өзі істейді.
 Жалғыз минут, жалғыз секунд,
 Тоқтатпасқа күштейді.

Молотилка түс-түс жақтан,
Жер жаңғыртад үнімен.
Социалдық күші батпан,
Айқын көрінед түрінен.

Сан-сапалақ сансыз қимыл,
Санап ауыз жетпейтін.
Сартылдаған машиналар
Миллион зырлап өктейтін.

Ұзын мойын бүрқылдатып,
Сабанды атып тастайды.
Сан тегершік жалғыз қадам,
Бірі кейін баспайды.

Өзі басып, өзі ұшырып,
Қапқа дәнді құйып тұр.
Қапты алып жеткізе алмай,
Қайша, Ажар күйіп тұр.

Сабан тартып сасқалақтап,
Сағила мен Жұпар жүр.
Сақып, Сарышоқ бауды айырлап,
Барабанға салып тұр.

Алтын, Асыл, Ақлималар
Қапты кезек тасып жүр.
Нағима, Шәкен сабанды үйіп,
Назипа оны басып жүр.

Жұмыскердің көпшілігі,
Кілең әйел сыбанған.
Айтқаны елең, әзіл, күлкі,
Жабырқау жоқ жыланған.

Қызыл жалау желбірейді,
Кезді тартып еріксіз.
Күн құшақтап күлімдейді,
Қуанғандай, көрдік біз.

Көз сүрінед үйген астық,
Жота-жота саны жоқ.
Қуанады Күләш тасып,
“Сабанынаң дені көп”.

Анау тұрған қараша үйде,
Қызыл бұрыш ашылған.
Газет, журнал оқып күнде,
Әйел басы қосылған.

Аурухана оған таяу,
Жамал жеңгей дәрігер.
Сан-сапалақ, атты-жаяу,
Ауру-сырқау келгендер.

Күн де батты жұртты иіріп,
Деді Күләш, “тарама!”
Қазір мұнда кино жүред,
Ән-күйі бар жаңадан.

Кино жүрді сырт-сырт етіп,
Көрмегендер таң қалды.
Қызығына, кимылына
Қарауменен көз талды.

Қара кемпір: — Қарағым-ау! —
Деп Күләштан сұрайды:
— Әлде сиқыр, әлде сайтан,
Кім әкелген мұндайды?

Күләш күліп: — Шеше, — деді,
— Бұл өнердің жемісі.
Көрмесеңіз бұрын мұндай,
Ол білімнің кемісі...

Күләш күлсе, күн күледі,
Күн нұрына бөленген.
Күләш атын ел біледі,
Еңбек Ері кенелген.

Мың-миллион көк жұлдызы,
Сезгендей бір зат күлімдеген.
Есілген жел,
жылжыған бұлт,
Ауадан басқа білінбеген.

Күндегі әдет қайтатұғын,
Тоқты аралап жатпастан.
Бармай жатсам, деді “бүгін
Ұйқы келмес,
атпас таң”.

Сіз жатыңыз деді маған,
Келем деп қазір, жөнелді.
Сол уақытта ай да жылжып,
Ала бұлтқа бөленді.

Жыраңқы сай, қалың шағыр,
Қызыл топырақ есілген.
Қасқайып Күләш келе жатыр,
“Тайынбас судан шешінген”.

Ойдан шыға берген кезде,
Қап көтерген екі адам.
Қарандаған түсті көзге,
— Тоқта! — деді жалма-жан.

Жұлынған күйі жетіп барды,
Жігерленіп, тебініп.
Қапты жерге тастай салды,
Көтерді қолын шегініп.

Екі жауыз қапты тастап,
Қарсы карап тұрады.
Бұлт та көшіп, айды тастап,
Әлемді жарық қылады.

Күләш қыздың қолындағы,
Тапаншаны көреді,
Бүретұғын бүркіттей боп,
Түнеріп Күләш төнеді.

Ашу қысып Күләш қыздың
Қаны қызып қайнады.
Бейне от боп екі көздің,
Шоғы шығып жайнады.

Көп алдына алып келіп,
Деді Күләш: “Көрдің бе?
Коммунист — деп — жүрген сеніп,
Тап дұшпанын білдің бе?”

Тап жауларын табу қиын.
Көрінбейді, жасырын.
Еңбек жеуге жегідейін,
Тапқан әдіс-тәсілін”

“Коммунизм” колхозында,
 Үлгілі сот құрылды.
 “Күрту керек,
                                 орын жоқ мұнда”.
 Деп колхозшы жұмылды.

Он жыл кесті Жақыпбекке,
 Қасындағы батырақ.
 Үш жыл оған,
                                 деді кеп те,
 Дұшпанға ерген ақымақ!

Міне, Күләш комсомолдың,
 Қырағы көзді маманы.
 “Жау” десе ол жалындайды,
 Өсірген оны заманы.

Заманына туған лайық,
 Социализм аруы.
 Ұмытпайды, ардақтайды
 Коммунизм дәуірі.

1931

АБАЙҒА

Теңіздей терең ойлы,
                                 үшқыр қиял,
 Тіл жетсе Абай атың
                                 сөзге сияр.
 Болғанда өлеңге өзек,
                                 жырға желі,
 Ақындық қасиетің
                                 нөсер құяр
 Тереңнен сөз асылын
                                 сүзіп берген,
 Қиялдың қиясына
                                 жүзіп көрген.

Ойынан ойып алып,
                                 өрнек салып,
 Ұрпаққа,
                                 сөз маржанын
   тізіп берген.

Әділдік,
    адамшылық
    соларда үлгі,
 Деп едің,
    надан ауыл
    ұқпай қойды.
 Жыр жаздың,
    ән толғадың,
    шерттің күйді,
 Орыстың мәдениетін
    жаның сүйді.
 Сан рет
    сахарада
    салсаң да айқай,
 Бәрі де
    жаңғырық боп,
    тасқа тиді.
 Ал бүгін оянды елің,
    гүлдеп жерің,
 Тілегің орындалды,
    Абай, сенің.
 Ойда — өлең,
    өмірде — өрнек,
    елде — бақыт,
 Сондықтан шығады еркін
    даусым менің
 Мен — бұлбұл,
    өміріме еркелеген,
 Шарықтап,
    шабыттанған,
    түспей төмен.
 Ой — теңіз,
    жүрек — кеме
    кетті жүзіп,
 Төгіліп көмейімнен
    кестелі өлең.
 Өліні тірі жанға
    теңелдірген,
 Жырыңа, әніңе де
    баға берген.
 Көтеріп,
    көп мүддесін
    партиямыз,
 Алғысын ел аямас
    бүгін сенен!

САМҒА, САМҒА, ТҮЛЕГІМ

Ұшты аспанға Қазақстан түлегі,
Дүр сілкініп, туған жерің түледі.
Жерлестері жерде өлең жазғанда,
Ақиығым көкте самғап жүр еді.

“Самға, самға”

батыр ұлым, ағында,
Қалсын ізің көк аспанның тағында.
Қызыл алма күн астына қоя кет,
Төксін арай,
күннің шығар шағында.

Айға сыйла Қазақстан бидайын,
Ақ шолпанға, өлең дайын, күй дайын.
Қара бұлтты, канатыңмен осып өт,
Қара түнек болмасыншы әрдайым.

Жазып кетші “Қазақстан” дегенді
Өлең сөзден құяйын нық шегенді.
Кіндігіңді кескен жердің есімін
Ардақташы, аялашы, төбенде.

Туған жерің ақша төсін ашып тұр,
Шабыт шалқып, өлең-жырым тасып тұр.
Келіп қонар тұғырыңды дайындап,
Шашуыңа күн шуағын шашып тұр.

1969

КӨКИЫҚ ТУРАЛЫ ТОЛҒАУ

Көкиық, көк мұнар боп көрінесің,
Кейде еңсенді көтеріп керілесің.
Кейде асынып сағым садақтарын,
Сарала шынжырдай боп өрілесің.

Көкиық жердің аты қолдан үйген,
Қушақтап көк мұнары бұлтты сүйген.
Жаугершілік заманнан қалған белгі,
Өксіген өмір сырын ішке түйген.

БАҚЫТ КІЛТІ ТУРАЛЫ

1

Бақыттың кілтін таба алмай,
Ата-бабам зар шеккен.
Елім ел боп саналмай,
Қорғалап өткен жер-көктен.

Қорегі сүті малының,
Терісін илеп тон тіккен.
Рахаты болмай жанының,
Қысы-жазы көшіп күнелткен.

Азамат ердің өнері,
“Барымта”, “көкпар”, “қыз қуу”.
Надандық дұшпан демеді,
“Бір туыппын, бір өлу...”

Қыз-келіншектің серуені,
Қаптап тезек тергені.
Мыңғырған байдың көргені,
Қорадан малдың өргені.

Құлдың пен күндік бір сала,
Сүйекке сіңген көк жара.
Көрдің-ау, қайран ата-ана,
Қаныңды сорған сұр дала...

2

Жабайы халық атанып,
Даланы кезген шағында.
Туыпты-ау Шоқан атамыз,
Зарыққан елдің бағына.

Ғылымның көзін тапқан ол,
Тар заманға табынбай,
Тарихқа тура тартқан жол,
Найзағай сынды ағындай.

Жалғаса шығып Ыбырай,
Алаулап жанған жалындай.
Халқының көзін ашқан сол,
Түнекті түрген таңындай.

Әрі ақын, әрі білімпаз,
Кітап та жазған қолымен.
Мәңгі өлмейтін ол ұстаз,
Мектепке салған жолы кең.

Ақындық туын көтеріп,
Абай шықты шарықтай.
Қазақтың тұрды көгінде,
Асқақ әні қалықтай.

Шоқан, Ыбырай, Абайлар,
Орыстан тапқан шын досты.
Көрмесе де бір-бірін,
Ой-пікірі тоғысты.

Қараңғы халқын жарыққа
Жетектей тартты үш ұлан.
“Орыстан үйрен жалықта!
Тегеурінді ел жоқ тек бұдан.

Білімін алып, өнерін,
Үйренсең қор болмайсың.
Ақтайды достың сенімін,
Жолда жұтап қалмайсың”.

Деген екен жүз жыл бұрын,
Қазақтың үш қыраны.
Ұмытпайды халық ұлын,
Ұмытпайды ұланын!..

3

Мұның бәрі тарихтың жолы,
Шолып өттім еске салып.
Неге жетпеді адам қолы,
Не көрмеді біздің халық!..

Теңелмеген бар ма кетік,
Қараңдаршы жан-жаққа.
Ұлым-қызым айға жетіп,
Оқып жатыр космонавқа.

Жамал сынды балғын қыздар,
Бағындырды жердің астын.
Тежей алмай теріс сындар,
Дүние жүзінің сырын аштың.

Заманам, менің заманам,
Дарияны қолдан жасаған.
Заманға лайық жаңа адам,
Ағынын судың тұсаған.

Бетпақтың шөлін талқандап,
Орнатты қолдан айдынды.
Аққу-қаз үшса байпандап,
Айдыны күшты ай-күнді.

Шаңытқан шақат тандырын,
Мандайдың тері жібітті.
Қарағай, қайың, тал бүгін,
Қыдыртты қыз бен жігітті.

Көк-майса, көде шүйгінін,
Төсінен емді төрт түлік.
Шалғынын шайқап жел бүгін,
Самалын жатыр өткеріп.

Заманам, менің заманам,
Болашақ қамын ойлаған.
Заманға лайық жаңа адам,
Жеті қат жерге бойлаған.

Талқандап өтіп тау-күзды,
Тереңнен таптың қымбатты.
Қабаттап киген қар-мұзды,
Шымырлап шыңдар тіл қатты.

Шаяхмет біздің шахтыда,
Қазғаны оның қара алтын.
Ай бойы тұрды вахтада,
Түрі жоқ топтан қалатын.

Заманам, менің заманам,
Жеткізген бізді арманға.
Заманға лайық жаңа адам,
Бөгеліп, бұғып қалған ба...

Тебірене түсіп тың дала,
Ақтара салды алтынын.
Еңбекке иіді жер-ана,
Үмітін ақтап халқымның.

Батырлар бастап барады,
Отанымды, елімді.
Айқасқан жауды алады,
Жау баспайды жерімді.

Замана жырын жырласам,
Жанымнан самал ескендей.
Замана күйін тыңдасам,
Толықсып дүние кешкендей.

ӨМІР ТУРАЛЫ ТОЛҒАУ

I

Өмірдің құрып өрмегін,
Дүниеге мен де келгенмін.
Тағдыр тартса табағын,
Табиғат салған өрнегін.
Анамның төсін аймалап,
Жанымды жырмен тербедім.
Балалық-жастық шағымда,
Не барын алда білмедім.
Жаңалық таңы атқанда,
Қанатты қағып сермедім.
Алдамшы ала дүниенің,
Ырқына ерік бермедім.
Кейде жеңіп шықсам мен,
Кейде еріксіз еңіредім.
Тас кеміріп, тау бұзып,
Қиналып жаным, терледім.
Бостандық туы астында,
Оттанып өрге ерледім.
Өріліп жатты өзекте,
Өлең боп менің көргенім.
Сәуле жарды жолыма,
Астанаға келгенім.
Сімірдім білім бұлағын,
Ұстадым білім шырағын.
Қасқайып кіріп қатарға,
Алдында тұрдым көрменің.
Ұшқындап оттар жататын,
Мандайды ұрған темірден.
Талғанда талай қанатым,
Үмітімді үзіп көрмедім,
Долданып тасты кеміргем.

II

Арпалыстым, алыстым мен,
Қорықтадым көрінгеннен.
Махаббаттың ақ жолында,
Құламадым,

сүрінгенмен...

Тәуекелім отын шашты,
Жыр ұясы көңілімнен.
Қасарысып қарсы бардым,
Қашпай ауыр-жеңілінен.
Қуат алдым, жігер алдым,
Отанымның өңірінен.
Талай өтірік тарап жатты,
Өсекшілдер көрігінен.
Ағыл-тегіл төгілдім мен,
Жыр толғасам өмірімнен.
Айбыным болды аға-інім,
Солардың шықтым көңілінен.

III

Қынында жатпас ақ алмас,
Жерден шығар асыл тас.
Жерді жарған асыл тас,
Көрінбей қайта жоғалмас.
Менің де жұмыр жүрегім,
Бірде шат,

бірде болды-ау пәс.

Періштесі махаббаттың,
Әлдиледі, аялады.
Өмір күліп әлпештесе,
Тағдыр кейде аямады.
Қиянатсыз қиып бізді,
Жүрегімді жаралады.
Соңда-дағы қасиетіңе
Тәжім етіп идім бас,
Артсаңда жүктің ауырын,
Көңлім сенен айнымас...
Жалғыздық көріп жасымнан,
Өксіп-өксіп төктім жас.
Ар-намыспен адал тілек,
Болды әр кез жан серігім.

Алаулаған отты жүрек,
 Жырын төкті сал серінің.
 Келешектің ашқай бағын,
 Деп жалынам құдыретке.
 Дос-жараным мені сөкпе,
 Бәрін де көрдім, бәрі рас!..

IV

Жұлдыздай ағып жетпіс жыл,
 Арқалап бәрін келіп тұр.
 Есеп берер кезің деп,
 Есікке қоңырау беріп тұр.
 Барынды жай да базарла,
 Құшағын достар керіп тұр.
 Әйнектен қарап ай мен күн,
 Нұрынан шапақ төгіп тұр.
 Алпыс жыл терген жеміс бар,
 Менің де қолым емес құр.
 Ақ самай ана алдында,
 Әдеппен тау-тас шөгіп тұр.
 Анамдай дала, жер мен су,
 Саясын жайып қалың ну,
 Желбіреп желмен қызыл ту,
 Беттерін маған бұрып тұр.
 Соларға деген жаңа жыр,
 Кеудемде менің тұнып тұр.

1976

КӨМШАТ ТУРАЛЫ БАЛЛАДА

Көктем келді еңбек кілтін ашқандай,
 Жер бетіне гүл ұрығын шашқандай.
 Айна көлдің ақ төстері буланды,
 Күн аймалап, алақанын басқандай.

Ақ қайыңның саусақтары иілді,
 Көк қарағай бейне жігіт киінді.
 Құба терек, қызыл арша қыз мінез,
 Тал мен шілік шашын тарап сүйінді.

Тобылғылар жасыл түйме тағынды,
Түсірді еске менің бала шағымды.
Қайран жастық қайда ғана қалдың деп,
Қуып келем бұлдыраған сағымды.

Қарсы алдымнан жазық дала көрінді,
Қызықтырып кербездене керілді.
Бұрқыратып бір керемет келеді,
Дүбірімен тербеткендей елімді.

Қарай бердім, сұрай бердім асығып,
Тұра алмадым от сезімді жасырып.
Көмшат қызың келді, ақын, алдына,
Дегендей болды көктем гүлі шашылып.

Ен даланың ерке қызы аруым,
Әрі қызым, әрі менің бауырым.
Көк болаттың берді сеніп тізгінін,
Өзің туған ауылың мен дәуірің.
Сегіз қырлы, бір сырлысың сарбазым,
Сақтай білдің,
ақтай білдің қыз назын.
Ерім де сен, еркем де сен, ел сүйген,
Мақтанымсың, мадағымсың, маңғазым.

Күш-қуатың, әдеп-абырой, ақылың,
Еңбекпенен тапты өзінің жақынын.
Елдің даңқын,
жердің даңқын асырдың,
Қиындықтан қорықпаған батырым.

Саңқылдадың Кремльдің төрінен,
Самғап ұшып Сарыарқаның өрінен.
Дүние жүзі бір серпіліп қалғандай,
Қазағымның шалқып өскен елімен.

Ана да өзің, жар да өзің жарасқан,
Көкірегіңе бал бөбегің таласқан.
Жүрген ізің тасып жатқан дария,
Еңбегіңе игендей дәл жер-аспан.

Аса берсін атақ-даңқың, мерейің,
Алғысымды өлеңге орап берейін,
Отанымның өжет қызы от жүрек,
Жеңісінді,
жемісінді көрейін.

ТЫҢ ТОЛҒАУЫ

Өлеңім менің, өлеңім,
Өлеңге өрнек өренім.
Өренімнің ерлігін,
Тебірене жырлап беремін.
Тың шежіресін оқып ап,
Кеудемді күнге керемін.
Қуаныш-таудың шыңынан,
Тасыған дала көремін.
Бақыттың есіп самалы,
Ойдан өрмек өремін.
Ана мен бала бөлінбес,
Жырлауға анаң ерінбес,
Қасыңнан қалмай келемін.
Бабаларың белсеніп,
Бостандық таңын атырды.
Соңынан ерді ел сеніп,
Қанаушы тапты батырды.
Құл-құтан, жетім-жесірді,
Ту астына шақырды.
“Жер тәңірісі өзің” — деп
Тастады тігіп шатырды.
Жаппай оқып, тапты олар,
Өнер-білім, ақылды,
Болашақ үшін алысты,
Бермеді жауға намысты.
Көктетті күшпен тақырды,
Әкелерің жан қиды,
Өн бойынан қан кұйды.
Фашизммен алысты,
Қаһарлы жауға қарысты.
Жалын жалап,
оқ шайнап,
Қан майданда салды ойнақ.
Бейбітшілік орнады,
Дүние жүзі қолдады.

Өтті жылдар,
өтті айлар,
Тоғысып жатты көп ойлар.
Қамы үшін халықтың,
Егіліп жатты тоғайлар.
Алуан түрлі кезендер,
Қосылып жатты өзендер.

ТЫҢ КӨТЕРГЕН ЖАСТАРҒА

Сәлем де сан мындаған жастарыма,
Өлеңім қанат болсын жас жаныңа.
Айтқанда әнге қосып қыз бен жігіт,
Аспанның құсы қонсын қастарыңа.

Асқақ ән,
отты өлең,
дарынды үнім,
Саңқылдап сахараға жетсін бүгін.
Даланың тағыларын таңырқатып,
Орманның сілкіндірсін жас бұлбұлын.

Қуансын,
қиқуласын,
көктем құсы.
Жарылсын,
жаңғырықсын таудың іші.
Жақсы өлең,
әдемі ән, —
жан азығы,
Жастардың,
еселенсін, қуат күші.

Тасысын,
тасқындасын,
жігер-қайрат,
Кернесін,
кең даланы,
еңбек қайнап.
Төгілсін,
толқындана
өлең мен жыр, —
Жастардың тың қопарған,
күшін қайрап.

Қосылып ән шырқасаң ауық-ауық,
Жаныңа жал бітірер ойын-сауық.
Сол үшін өлеңімді ұшырдым мен,
Сендерді алар өзі іздеп тауып.

Бір ұшқын, өлең деген, жарқыл қаққан,
Бір нөсер, көкірегінді билеп аққан.
Жүрегін талай жастың тұтандырып,
Бар жүгін махаббаттың арқалатқан.

Сол өлең, мені-дағы отыр билеп,
Қиядан, қиялымды, тыңға сүйреп.
Тың жердің қыртысындай таспаланып,
Тың өлең жаңа келді түйдек-түйдек.

Кел, менен үлесінді ал, қыз бен жігіт,
Сырым жоқ өздеріңнен қалар бүгіп.
Алдыңа, ақын ана тартты барын,
Таңдап ал, керегінді өзің біліп.

Өмірдің
зор есігін
ашып алғаш,
Келелі
келешекке
өзің жалғас.
Тұрсындар
туған елдің
жас қыраны,
Шабытпен
шарықтасаң,
қанат талмас!

Алдында
алқалы топ,
шаршы жиын,
Сендерге
сеніп тапсырды
істі қиын.
Жалықпа,
жаныңды сал,
арыңды ақта,
Талғап ал,
өміріңнің
тартқан сыйын!

Ой-сана
өз бойыңда,
әдеп-абырой,
Ақынға
әр қимылың
салады ой.
Даланы еңбекпенен думан еткен,
Жиының
мерекелі,
тарқамас той.

Ширасын,
шыныға түссін,
Ата-ана шықсын алға,
соны тілейд,
жақын достар!
Білімнің,
өнеріңе
еңбегіңсай,
Керіле,
кең жазыққа
қанатты жай!
АҚШ-тар арсылдаса,
бомба арқалап,
Тасысын біздің
жерден Қызыл бидай.
Қан тілеп,
қақтықпаймыз
біз олардай,
Соқтықса,
өзі келіп
жауабы сай.
Халық үшін,
Отан үшін
бізге керек,
Тербеліп
тыңға шыққан
қызыл бидай.

Қабыл ал өлеңімді, тыңдағы жас,
Қара жер қайратыңа иді ғой бас.
Еңбегің, ерлігің де, елге мақтан,
Сондықтан саған деген жыр сарқылмас!

1955

КОМСОМОЛ ТУРАЛЫ ТОЛҒАУ

I

Сол бір күндер ұмытылмас,
Ұмытылмас өмірде.
Ойлана қарап өрен-жас,
Алыңдар жазып көңілге.

Уа, өрен-жас, ұл-қызым,
Күлім қаққан жұлдызым.
Советтік саңлақ атағың,
Тебірендірген жер жүзің.

Комсомолдың көсемі,
Сұр тандайлы шешені.
Мұратбаев Ғаниды,
Атасам көңлім өседі.

Ту ұстаған туыстым,
Белді бекем буыстың.
Жаңалыққа жаршы боп,
Жасақты жауды қуыстың.

Қуат алып Лениннен,
Суырылып шықтың елімнен.
Ерте кетті жас Ғани,
Артына қарап сеніммен.

II

Оразбаева Алманың,
Өмірде ізі қалғанын.
Жеткізе айтып бере алман,
Сөзге сыймас салмағың.

Бірінші сол комсомол,
Бірінші сол коммунист.
Лениннен оқыды ол,
Атқарып өтті ұлы іс.

Найзағайдай жарқылдап,
Қыран құстай саңқылдап.
Күндіктің торын турады,
Жауын жеңді алқымдап.

Жастай өшті шырағы,
Сарқылмақ емес бұлағы.
Қасиетті есімі,
Кеудемді кернеп тұрады.

III

Тыңда, жастар, жалықта,
Не керемет халықта.
Кешегі қырғын соғыста,
Жеңгеніміз анық та?!

Айту керек шындықты,
Жасқанбайды шын мықты.
Өздеріңдей өрен жас,
Соңқылаған сұмдықты.

Төніп келген тажалға,
Қарсы шапты ажалға.
Жалын жамылып, шоқ шайнап,
Абдолла кірмес мазарға.

Жауға басын имеді,
Үстіне кебін кимеді.
“Отаным” деп кетті ұшып,
Жамбасы жерге тимеді.

Дүлдүл ақын Абдолла,
Кетіп барад ту қолда.
Қаламы мен қаруы,
Эстафет болып тұр жолда.

IV

Батыр Мәлік маңғазым,
Жүрсіндер оқып жазғанын.
Майталман, жүйрік, білімпаз,
Аруағын тербеп қозғадым.

Комсомолдан өскен ол,
Қан майданға тартқан жол.
Жауға жасын ойнатып,
Соңынан ерді қалың қол.

Ақ иық қыран секілді,
Болаттай қайнап бекінді.
Майданның төрін мекендеп,
Ақ жебедей жетілді.

Күнге жайып қанатын,
Кеудесін керіп алатын.
Алшақ басып аттаса,
Жер солқылдап қалатын.

Ақыл-ой, қайрат-білім,
 Үлгісі болды тірінің.
 Жауды жеңген жайсаң Мәлігім,
 Арамызда жоқ бүгін.

V

Қазағым менің, қазағым,
 Қаныммен сені жазамын.
 Ұлыңнан қалмай қыздарың,
 Майданның көрді азабын.

Майдан-майдан қайнады,
 Сарала ажал ойнады.
 Жарақтанған жас Мәншүк,
 Алған беттен таймады.

Жеңістің жолын ойлады,
 Қорғасын шашып қоймады.
 Найзағайдай жарқылдап,
 Жай оғындай бойлады.

Сын сағатта ашты жол,
 Қамалды бұзды қалың қол.
 Туын жықпай жеңістің,
 Қыршын жанын қиды ол.

Комсомолдың түлегі,
 “Отан” деп соққан жүрегі.
 Батыр қыздың ерлігін,
 Дүние жүзі біледі.

Жалғаса шықты Әлия,
 Әлемге ол да жария.
 Фашистерді соққылап,
 Салды ойран, сан қия.

Намысын жауға бермеді,
 Туындап күші селдеді.
 От құшақтап, оқ жұтқан,
 Мұндай қызды көрмедім.

Қазақтың ару қыздары,
 Ел бақытын қорғады.
 Батырлардың жұлдыздары,
 Аспаныма орнады.

VI

Есіңе түсір әрқашан,
Ұзақ жолдың бойында,
Ер есімін аңсасаң,
Өлеңім тұрар ойында.

Комсомолдың билетін ал,
Ұсынып тұр ақ шашты әжең.
Қайнап жатқан өмірің бар,
Болашақтың қожасы сен.

Коммунизм құрылысшысы
Басқа емес, дәл өзің.
Отанымның ұлы күші —
Жаудан қорғау жердің жүзін.

Ішкі-сыртқы жауды жеңген,
Сенің әкең, сенің атаң.
Қорғалама көрінгеннен,
Менің берер саған батам!

1978

МИЛЛИАРД ТОЛҒАУЫ

Ақын ана шабыттана шалқысын,
Туған жердің аспанында қалқысын.
Қайраттанып, қанаттанып, оттанып,
Миллиард тауын жырмен тербеп балқысын.

Өлеңдетіп толғасын бір өмірім,
Күмбірлесін қуанышпен көңілім.
Асқақ әнім қара бұлтты қақ жарып,
Шақырады жазғы самал жеңілін.

Миллиард менің мерейімді өсірді,
Тың даланың ақ құйынын көшірді.
Дән тауынан арайлана күн шығып,
Қарсы алдымнан бақыт лебі есілді.

Дүниенің сырын үкқан тереңнен,
Ерлігіңді, елдігіңді көрем мен.
Сарыарқаның сәукелесін киіп ап,
Өлеңдетіп көшенде бірге келем мен.

Сен толдың қырық жетіге міне бүгін,
Елуге де келерсің ертеңгі күн.
Алпыс-жетпіс тіркесіп кезекте тұр,
Денің сау боп жете бер,

асықпай тым.

Осылай осылай жылжи беред өмір ағын,
Саулықта, қуанышта ұшпай бағын.
Гүлдей берсін ұрпағың қанаттанып,
Қатарыңнан қалмасын сары шалың!

II

Қарағым құтты болсын март мерекен,
Шашылып, шайқалмасын құт берекең.
Денің сау, өмірің ұзақ, басың аман,
Алдымда асия күліп жүрсең екен.
Қадырлым, қанатым сен, қамқорым сен,
Сен түгіл

маған қымбат әр көлеңкең.

Серігім, сенерім сен саспайтұған,
Аяулым, әдепті жолдан аспайтұғын.
Көңіліме қапаланып қаяу түссе,
Өзің ең ақылмен алып тастайтұғын.
Жарына жалғыздықтың мен тірелсем,
Сен едің сабырлы жолға бастайтұғын.

Бітпейді көңілімдегі айта берсем,
Тез жазыл,

тез көрейік аман-есен.

Құлазып тұрса жүдеп үйдің іші,
Жадырар әлі-ақ ертең жазылып келсең.
Қажыма, қайратыңды сақта жаным,
Қиындықсыз рахат жоқ

ойлап көрсең!

ҰМЫТЫЛМАС ЖАҚСЫЛЫҒЫҢ

(Қазақтың қайраткер қызы, ұзақ жылдар әлеуметтік қамсыздандыру министрі болған Зәуре Сәдуақасқызы Омароваға)

I

Зәурешім құтты болсын жаңа жылың,
Ұсынам жаңа жылдың жаңа жырын.
Денсаулық, ұзақ өмір, ұшпас бақыт,
Тілеймін,
тілегенмін бұдан бұрын.

Қамқорым, қадірлесім, жан ашырым,
Арнай бергім келеді сөз асылын.
Көңілдес ағайным да,
досым да көп,
Қамынан артылмайтын өз басының.

Ризамын өлгенімше қалқам саған,
Ұмытылмас жақсылығың еткен маған.
Жыл бойы қатты ауырып, қалдым шаршап,
Амал жоқ,
хабарласпай жүрмін содан.

Атағың, абыройың аса берсін,
Күш-қуат, ақыл-ойың таса берсін.
Кемімей үйлі жаның, кемелденіп,
Балалар басына бас қоса берсін!

Солардың қызығын көр қаздай қалқып,
Самғай бер, саптан оз да құдай шалқып.
Қоса ағар қосағыңмен қол ұстасып,
Аттап өт, дұшпаныңды, шалса тарпып.

Тағы да жаңа жылың құтты болсын,
Ақ ордаң қуанышты нұрға толсын.
Қажымай, қабақ шытпай жарқырай бер,
Жаңа жылда,
жаңа бақыт құсы қонсын!

II

Келді, міне, гүлін атып жасыл май,
Сұлулықтың бар қасиетін жасырмай.
Май мерекең құтты болсын ардағым,
Гүлдене бер, көктей берші осылай!..
Майдай құлпыр,

майдай жайна жайсаңым

Жүзің жарқын жолың ашық тосылмай,
Самғай берші, сайтан озған саңлағым.
Күншілдердің күнкіліне қосылмай,
Саған арнап жыр жазбасам, алаңдап,
Тұрады менің көкірегім басылмай.
Ақын апаң ақтара салды бар сырын,
Аңқылдаған мінезім бар осындай!

III

Ақын апаң қаламды қолға алды,
Өзіңе арнап тоқсан түрлі толғанады.
Келе жатқан Май мерекең құтты болсын,
Өзек жарып, өлеңім сорғалады.

Екіжарым жыл болды көрмегелі,
Кейде сағынып кетемін ойлап сені.
Азғана күн тірлікке алданамыз,
Жеткізе алмай арманды көңілдегі.

Бала аман, денің сау, бауырың бүтін,
Алғыс айтады сыртыңнан елің-жұртың.
Естігенде ішімнен қуанамын,
Ақтап шыққан жылғызсың, ел үмітін.

Алдың босап көрген жоқ мүгедектен,
Отан үшін жан қиып, қанын төккен.
Жүрегіне жол тапқан сол ерлердің,
Қасиетің қатар түр құдіретпен.

Ана да — өзің, жар да — өзің, әже де — өзің,
Тал бойыңа сиып түр барлық сезім.
Алған жары жігіттің сендей болсын,
Неткен сабыр, шіркін-ай, неткен төзім?!.

Жасым келіп қалыпты жетпіс үшке,
Сүйреп келем қиялды салып күшке.
Айтарымды ертерек айтайыншы,
Кетіп қалар,

кім біледі, мәңгі іште!..

Талай өлең арнадым бұдан бұрын,
 Дос біледі дегендей достың сырын.
 Ұйықтап қалсам оянбай бір күндерде,
 Есіңе алып оқырсың апаң жырын.

1979

ҚУАНЫШ ЖЫРЫ

(Еңбек Ері Оразалы Қозыбаевқа)

I

Ардагер, жайсаң жанды азаматым,
 Елге аян еңбегің мен батыр атың.
 Жаңа жыл құтты болсын, Оразалы!
 Деген ғой ер шығарар елдің атын.
 Тілектес бауырымсың қадыр білген,
 Жан едің көзің ашық, дүние көрген.
 Сүрінбей талай сыннан өттің самғап,
 Дұшпаның қалды қаңғып өсек терген.
 Күншілдер көре алмаған жатты бұғып,
 Ақ көңіл ақ кемеде жүзіп барад.
 Арамза, қара бетті жерге тығып.
 Ер жетіп, қанаттанды балаларың,
 Қасында Раушан сынды алған жарың.
 Ортайып, бақ-дәулетің кемімесін,
 Білеймін, кірленбесін, намыс-арың.
 Алыстан жыр арнады апаң саған,
 Сендерден қуат алып, қанаттанам.
 Қойыны жаңа жылдың құтты болып,
 Орнасын жер-жүзіне бейбіт заман!

II

Бір қуаныш билегендей бойымды,
 Бір толғаныс тербегендей ойымды.
 Тасып жатыр өзені де Тобылдың,
 Күміс шашып, өткізем деп тойынды.
 Жазық дала кең құлашын кергендей,
 Жасыл орман жалын қайта өргендей.
 Жайқалады көлдің қамыс-құрағы,
 Аққу-қазы көліңе сенің келгендей.
 Қостанайдың жерін-суын білемін,
 Тілегінді сырттан тілеп жүремін.
 Алпыс жылдық өміріңді аялап,
 Қуанғаннан жыр толғайды жүрегім.

Азаматым, ардагерім, батырым,
Елдің-жердің бабын тапқан ақылың.
Отан үшін оққа ашып омырауымды,
Қас жауынды — қара тастай қатырдың.
Жасқанбадың, жайдың оғын шайнадың,
Жанар таудың кеудесіндей қайнадың.
Ар-намыстың ақ сауытын киіп ап,
Фашизмнің аспанында ойнадың.
Жауды жеңіп, келдің елге майданнан,
Күндерің көп халық қамын ойланған.
Көз алдымда, сен бастаған қалың топ,
Тың көтеру жорығына сайланған.
Сол жорықты көппен бірге бастадың,
Сан ғасырдың салмағынан саспадың.
Кір келтірмей ел-жұртымның атына,
Қара жердің қабатын ашып тастадың.
Бақ-ырыстың қақпалары ашылды.
Жыл-жыл сайын Қазақстан миллиарды,
Таңырқатты жиырмасыншы ғасырды.
Адал еңбек тудырды алтын жұлдызды,
Аяладың, әлпештедің ұл-қызды.
Үлгі-өнеге бола білдің жастарға,
Талайларды ел қатарына кіргіздің.
Еңбегіңмен ел ағасы атандың,
Сыннан өткен сарбаз ұлы Отанның,
Өмір-жасың ұзақ болсын бауырым,
Қабыл алшы орамалын апаңның!

III

Қабыл ал, өлеңімді Оразалы,
Кім білед, жүз жасамас жанның бәрі.
Тілеймін жаңа жылда жаңа бақыт,
Бақ-дәулет ер жігітке оралады.
Алған жар, сүйген бала болсын аман,
Орнасын жер бетіне тыныштық заман.
Еңбектің Ері атанған елдің ұлы,
Өрлесін өрге қарай басқан қадам.
Ақ көңіл, дарқан жанды, қарапайым,
Ежелден ұға білдің елдің жайын.
“Елі мен Ер көтерер” деген бар ғой,
Аржағын соза беріп неғылайын!

Аудармалар

Мәриям Хакімжанова орыс, армян, молдаван, қытай, өзбек, татар және басқа да көптеген ұлт ақын-жазушыларының шығармаларын аударды. Солардың ішінде қырғыздың көрнекті ақыны Аалы Тоқамбаевтың жеке кітап етіп аударған өлеңдерінен бірнешеуін ұсынып отырмыз.

ЕГЕР БОЛСАМ

Күн болсам, көз ұялтып жарқыраған, —
Нұрыма қалағанынша қанар едің.
Су болсам, асулардан арқыраған, —
Сылаңдап су алуға барар едің.
Күркіреп сай-саланы жарып өтіп,
Бұрандап, құшағыма алар едім.
Негізгі махаббатқа кір келтірмей,
Сүйгенім, қызығыңа қанар едім.
Мен болсам мәңгі суы, саған сәулем,
Өлшеусіз ұзақ өмір берер едім.
Гүлдерге сайрап қонар бүлбүл болсам,
Қасыңа талай ұшып келер едім.
Ойланып ұйықтай алмай сен жатқанда,
Мен сайрап, талай ойды бөлер едім.
Егер де ақын болмай, тасшы болсам,
Көк тасқа суретінді шегер¹ едім.

О, ҚАРЫНДАС

О, қарындас, қиыспас,
Түсімде жайнап көріндің.
Көріндің де жалт беріп,
Алыстап қайта бөліндің.
Шын бөлініп қалмайын,
Семсері өлімнің.
Қолыңнан келсе мен үшін,
Түсімде тағы көрінгін.
Көрінгін, шұғлам, көрінгін,
Қош айтысып қалайын,
Түс болса да көрісіп,
Қызығыңа қанайын.

НЕГЕ?

(Вагонда)

Шаттықтың жолы біткендей,
Көңілім неге шетінед?
Келместі көктен күткендей,
Көз жасым неге төгілед?

Жанымды ұрлап жатқандай,
 Қабырғам неге сөгілет?
 Есіме түссең, әйнектен
 Елестеп, бейнең көрінед.
 Өңім де емес, түс те емес,
 Көз алдымда сол елес.
 Сол сурет неге сүйілет,
 Сүйген жан неге күйінед?

КҮНІМ

Көңілсіз, күнсіз жүргенде,
 Күн болдың, күйған нұрыңды.
 Толғана жырлай білгенде,
 Алыстан ұқтың үнімді.
 Бірінші қалам алғанда,
 Өзіңсің, менің жазғаным.
 Бақытым сен, жалғанда,
 Батпашы, күнім, батпағын!

ЖОЛДАСЫМ

Ыстық тердің ақ маржанын тағынған,
 Терең ойлы жолдас таптым жанымнан.
 Қайратыңа тең келерлік салмақ жоқ,
 Үйдей тастар екпініңнен жарылған.

Бұл жолдасым — тынымы жоқ еңбегім,
 Өміріме гүл қадаған ермегім...
 Өзімменен бірге жүрген шағында,
 Қиындықтың қандай түрін жеңбедім.

Ғасыр бойы тынбайды менің жолдасым,
 Орнаса да жүрегіме қорғасын.
 Қане, досым, алға қарай басайық,
 Шалдығу-шаршау бізде мәңгі болмасын.

НАЗБҮБҮ

Ашылған аппақ гүл көрсем,
Ұқсатушы едім өзіңе.
Ойланып өрнек таппаушы ем,
Өзіңе айтар сөзіме.
“Жарты жаным сенде” – деп
Көріңгім келед көзіңе.

Күмістен құйған ақ кептер,
Кетті сусып қолымнан.
Арнап саған жасап ем,
Ғашық боп сырттан, сорлы жан.

Жастық жаздың күніндей,
Жадыратады өмірді!
Еркінді алад білінбей,
Табынтар жүрек, көңілді.
Жұлдыздар шыдап тұра алмай,
Аспаннан бізге төгілді.

Күттің мені гүл-бақтан,
Түн қатып келдім сен үшін.
Бақыттың құсы сен болып,
Жаралсаң керек мен үшін.

Айталмай қойдым сырымды,
Жүрсем де бірге Назбүбү.
Шығарып салып келсем де,
Ұйықтатпай қойдың Назбүбү!
Біз үшін қысқа болды ма?
Ай төккен сәуле жаз түні?!

Ойлағынымды айта алмай,
Алқынады жүрегім!
Шыныңды айтшы тойтармай,
Қашанғы бүйтіп жүремін.

Күні-түні естен кетпейсің,
Күйіндім сәулем сен үшін.
Тұтқының болып бағындым,
Үкімің бар ма мен үшін!

ТЕЛЕФОННАН

Телефоннан мейрім қанбайд сөзіңе
Трубкадан көрсем деймін бойыңды, —
Тура қарап сүрме тартқан көзіңе
Айтқым келед өзің күткен ойымды.

Аппаратым болса менің оттықтай,
Пластинкаң сенің сонда жырласа.
Қыста тоңып, жазда жаным тотықпай,
Күн өткенін сезбес едім сырласа.

ДАЙЫМ

Дайым көріп, тындасам мен сөзіңді,
Дайым саған пенде етемін өзімді.
Жыр тұтатқан жүрегіме кір жақсаң,
Өлгенімше көрмеспін мен жүзіңді.

Бұл махаббат кеудеме шоқ салса екен,
Мені билеп, тұтқын етіп алса екен.
Өмірімнің ақырына жеткенше,
Махаббатым бойға бекіп калса екен!

ЕКЕУ

Түн еді, қар ұшқындап жауып тұрды,
Бораса қиыршығы бетке ұрды.
Жағаға, иықтарға зер тіккендей,
Жарқырап ақ күмісі мың құлпырды.

Барлық жұрт тоңып-жаурап үйге кірді,
Сағат та соғып өтті түнгі бірді.
Жалғыз-ақ сүйіскендер жаздан бетер,
Разы боп тоңғанына сыртта жүрді.

Таптырмас талай минут өтіп жатты,
Үскірік боран жеңбей махаббатты.
Қиыспай екі ғашық жүре берді,
Ауыр дерт айрылатын жанға батты.

Қыз айтты жарын сүйіп, “ерке тайым!”
Деп сүйді жігіт оны “алтын айым!”
Дір етті қызғанғандай сұлу терек”
Ұққандай енді ғана ғашық жайын...

Неге бердің сол белгінді,
 Жүрегіме сүйдіріп.
 Ұйқыда көрген түстей боп,
 Кетпек пе едің күйдіріп.

Ұмыт дейсің сол белгінді,
 Ұмытпаймын әр қашан.
 Ұмытпа деп айтқызармын,
 Жер қойнында қалмасам!

КИМГЕ АЙТАМ?

Ойладың ба екен Айсұлу,
 Оянып кеттім түсімнен.
 Ойнаған болып еркелеп,
 Өпкендей болдың жүзімнен.
 Өкіндің бе көріп сен мені,
 Оянып кетіп түсіңнен.

Көзімді ашып қарасам,
 Көрінбейт менің айналам.
 Көмірдей қара шашыңа,
 Көкірегімнен байландым.
 Көбелек — мен, сен — шырақ,
 Көкелеп сені айналдым.

Өкінем сені ойласам,
 Өбектей жатып, түн қатам.
 Өксітпей мені қосқын деп,
 Өшпес боп біткен күнге айтам.
 Ол да маған тіл қатпайт,
 Өзіңнен басқа кімге айтам?

СІЗГЕ

Көзіңді қарақаттай қадағанда,
 Өзімді қарашығыңнан көрер едім.
 Жалынды лебізіңе шыдай алмай,
 Жалынып маңдайыңнан өбер едім.
 Балпиған еріксізден бала болып,
 Басымды жүрегіңе басар едім.

Қарасып айрыла алмай тұрған кезде,
Мен дағы қарашығымды тосар едім.
Сол күйі сұлу бейнең менде қалса,
Әрқашан қуанар ед ғазиз жүрек.
Айнаға қарағанда сені көріп,
Мауқымды басар едім жанға теңеп!

ЕЛЕСТЕТЕМ

Меруерттей жарқыраса аппақ тісің,
Бұлқынып жүрек тулап, қайнайды ішім.
Сөйлесең әлде кімнің атын айтып,
Сындырдың нәзік көңіл, ойдың үшін.

Қастарың қарлығаштың қанатындай,
Болмаса жаңа туған жіңішке ай.
Төккендей күлсең күміс көрінесің,
Жүрегім менің қайтып жатпақшы жәй?

Сүрмелі бота көзің жарқылдаса,
Жігіттің жүрегіне бермейд маза.
От шашып ой, қиялым тұтанады,
Сұлудық көкірегінің кілтін аша.

Жүрсем де, тұрсам дағы елестетем,
Көрмесем жанған отқа түсіп кетем.
Мінезің жас баладай, қонраулы үнің, —
Әрқашан көз алдымда елестетем.

Ерлік жырлары

Шайқалып дүние толқыды,
Сергелдең жорық басталып.
Тербеді тауды толқыны,
Тау құзынан тас жанып.

Күн тұтылып түйілді,
Жер құйқасын жиырып.
Ай-жұлдыз көкте күйінді,
Жамылып бұлтты иіріп.

Жаңғырып майдан алаңы,
Дабылға-дабыл ұласты.
Көктің құсы жер аңы,
Шұбырып жанталасты.

ЕРЛЕРІМ

Өр кеуде, қакбақ жауырын денең құрыш,
Таласқан маңдайына бақ пен ырыс.
Шоқтығың Алатаудан жатыр биік,
Кескілеп кекті жауды, салғанда ұрыс.

От шашып кара көзің жайнағанда,
Қаһарын көктің бұлтын айдағанда.
Даусыңнан ақырғанда жасыл ойнап,
Найзанды жай оғына қайрағанда.

Қаңжарың кара құстан қадалғанда,
Фашистен қанын шашып, жан алғанда.
Қуанды көктің құсы, жердің аңы,
Дүниеге ерлік атың таралғанда.

Бұрқылдап түтін құсқан көк беренің,
Ағызған жауға қарсы оқ өзенін.
Снаряд, минометің жұлдызша ағып,
Лебімен суырғанда жау өзегін.

Шаттанып ана көкірек кетті тасып,
Сүйсініп еміренді төсін ашып.
Асынып ер қаруын елім үшін,
Майданға кірдім мен де араласып.

Ерлерім жиырма төртке келді жасың,
Дер кезің, қағатұғын жаудың басын.
Атқан оқ, шапқан қылыш жайпап жауды,
Құлатсын Гитлерге таудың тасын.

ЕГІСКЕ

Келді көктем, келді егіс,
Егіске шық ел тегіс!
Еңбегіңнен еміреніп,
Берсін көпке жер жеміс!
Шында күшін Отанның,
Шындай алсаң бар жеңіс.
Атыңды ақта өйелдер
Егіске аттан теп-тегіс!

Бапта көлік, тракторды,
 Ұстап үйрен өзің рульды.
 Аттанарда жан жолдасың,
 Аманат деп саған берді.
 Ер серігі аруларым!
 Сыналатын жерің келді!
 Шимай салып, ши қалдырмай,
 Тіл таспалап қара жерді!

Бәрі жеңіс майдан үшін,
 Шында ерлерім Отан үшін!
 Шыңдал! Шынық! Ерінбендер!
 Еліктендер ердің ісін!
 Қаптатындар еңбектен сел,
 Майданда жау көрсін қысым.
 Сені көріп қуансын ер,
 Соқсын жауды, жұлсын тісін.

Ұлы еңбек, ұлы майдан,
 Келді, керек соқа сайман.
 Ойнақтаған трактордың,
 Шықты даусы әлде қайдан.
 Ақ көрпесін сілкіп тастап,
 Жер қуанып құшақ жайған.
 Ұлы адамның ардақты атын,
 Алдарына ту ғып қойған.
 Аттан елдің ер қыздары,
 Жүрегіне жігер құйған!

БІЗДІҢ КЛИМ

Жай оғына қырлы найза саптаған,
 Кекке қайрап ақ алмасын сақтаған.
 Көктен күштің найзағайын ойнатып,
 Қос дұшпанның қанын шашып таптаған.

Біздің Клим ұлы Отанның батыры
 Біздің Клим ұлы Сталин жақыны.
 Кірді Клим қан майданға ойран сап,
 Фашистерге жақын заман-ақыры.

Жау дегенде көкке өрлеген жалыны,
Кернеп бойын долы күштің ағыны.
Тіреткен жер мен көктің арасын,
Шеру тартып, шеп түзеген дабылы.

Біздің Клим Қызыл ердің қол басы,
Біздің Клим ұлы Сталин жолдасы.
Клим десе жаудың жаны дірілдер,
Жаңғырғанда ұранынан тау тасы.

Найзасын қос өкпеден ырғап жатыр,
Алмасын күресінен былғап жатыр.
Талқандап тас қорғанын Гитлердің,
Қанымен қардың бетін сырлап жатыр.

Біздің Клим жауды жеңбей тынбайды,
Біздің Клим жауынгерін шыңдайды.
Гитлердің суырып алмай жүрегін,
Клим батыр мойнын кейін бұрмайды.

ЕҢБЕК ЕРЛЕРІ

Туған айдай кара қасы иілген,
Тұлғасына көрген адам сүйінген.
Қайырылған ақ болаттай айбаты,
Қынабынан суырып жауға үйірген.

Күш, жігерін сауыт қылып киінген,
Жау дегенде жас бүркіттей түйілген.
Трактордың ролін ұстап құрыш қол,
Ұлы егіске біздің қыздар шүйілген.

Құрыш қолы шахталарды қопарған,
Қайратынан кара тастар от алған.
Еңбегінен ел тілегін селдетіп,
Герой қызы Отанымның атанған.

Бар өмірін Отанына арнаған,
Орындалмай ел мүддесі қалмаған.
Ерліктерін естігенде ер қыздың,
Алғыс айтты Кремльден ұлы адам.

Еңбегімен майдан күшін шыңдауда,
Орындамай міндетін ол, тынбауда.
Ту ғып қадап өсиетін көсемнің,
Жердің жүзін жемісімен сырлауда.

Егіске деп ерлер білек сыбанды,
Жеңіске деп аттандырды қыранды.
Ұлы еңбектің майданына шақырып,
Еңбекші әйел көтер бүгін ұранды.

СЕН ЛЕНИННІҢ ҰРПАҒЫ

(Молотовқа арнаймын)

Тайғақ кешу, тар жолда,
Талай ерлер сыналған.
Самсаған ел, сарқолда,
Ер сертіне туралған.

Ел жүрегін тазартып,
Ерлер нұрға бөлеген.
Елі сеніп қол артып,
Ер соңынан жөнеген.

Кенелген ел, кең байтақ,
Кемеліне келгенде,
Заһар шашып, у жайып,
Елге дажал төнгенде.

Сыпырғанда долдана,
Томағасын жас қыран.
Аттанды ел қозғала
Айбаттана салды ұран.

Елдің күшін салмақтап,
Ерге қару байлаған.
Әдеттенген ел сақтап,
Ел сертінен таймаған.

Қалаулы ұлы халықтың,
Халық қамын ойлаған.
Қаһарманы тарихтың,
Тарих бойы болмаған...

Сені сүйген қалың ел,
Сені сүйеу көреді.
Сені сүйген кемеңгер,
Ол да саған сенеді.

Сен Лениннің ұрпағы,
Ленинизм шындаған.
Сен Сталин сұңқары,
Жаудан сағы сынбаған!

Сен өсірген түлектер,
Жау апшысын қуырды.
Сен бастаған қалың ел,
Жауға қылыш суырды.

Елдің кілті қолында,
Берген сеніп ұлы адам.
Ел тілегін орында,
Елің сеніп тұр саған!

АНТ ЕТЕМІН АНАМ САҒАН

Басымнан тұман арылып,
Қызыл нұрға бөленген.
Жүректен жырым ағылып,
Толқындай тасып жөнелген.
Еңіреп жүрген өмірім,
Ен қазаққа кенелген.
Ақ төсінді аймалап,
Қайта туғам сенен мен.

Сенен емген ақ сүтім,
Өміріме болды азық.
Сені сүйген дүние бүтін,
Сен мызғымас алтын қазық.
Сен гүлбақша жайнаған,
Шарықтадым бойды жазып.
Жарақтандым жау дегенде,
Жау алдынан көрді қазып.

Сүм, сүркия, пасық, дажал,
 Аузын ашты обамын деп.
 Қарсы алды өлім, ажал,
 Саған серік боламын деп.
 Сен өсірген ұл мен қызды,
 Ашу қысты, кернеді кек.
 Аттанды олар, камал бұзды,
 Дөңгеленді жер менен көк.

Туысқаным туғандарым,
 Мінді атқа қалмай тегіс.
 Кекті қан мен жуғандарым,
 Көрді көзім емес елес.
 Ақ алмасын көкке білеп,
 Зұлымдықпен қылды егес.
 Адам бағы біздің тілек,
 Бізде әділдік, бізде жеңіс.

Көктен бомбы жарылғанда,
 Жасыл ойнап бұлтты тілді.
 Жерден дабыл қағылғанда
 Таумен тасты сілкіндірді.
 Тасыған күн, қаптаған сел,
 Асу барын сонда білді.
 Қара жылан, сүм Гитлер,
 Өз жендетін өзі қырды.

Шақырлатып азу тісін,
 Қанды көбік, жынын шашты.
 Естігенде ердің ісін,
 Басын шайқап, бетін басты.
 Түтеген оқ, төнген ажал,
 Түнергенде кейін қашты.
 Қанға жерік қара дажал,
 Қараңғы көр есік ашты!

Ұлы Сталин Кремльден,
 Сілтегенде ақ алмасын.
 Оқ жауады көктен, жерден,
 Жоғалғанша сенің басың.
 Бақыт күні нұрға малып,
 Балқытады таудың тасын.
 Езілген ел теңдік алып,
 Құрғатады көздің жасын.

Ұлы майдан, қанды жорық,
Тар кезеңде келдің анам.
Ұлы, қызың елін қорып,
Қан майданда барлық балаң.
Отан үшін оққа ұшқан,
Бауырымның кегін алам.
Жайрайды ертең жауыз дұшпан,
Ант етемін анам саған!

МОСКВА

Алтын арай күн ұясы Москвам,
Нұрын шашқан күн шығысқа шұғылаң.
Әлпештеген, ақ сүтінді емізген,
Анам сенсің, сен дегенде жоқ шыдам.

Қыз демедің қызыл гүлге орадың,
Егізіңнің сыңарына санадың.
Жау қамады Москваны дегенде,
Мен де аттандым, қалай қарап қаламын.

Өстім, жеттім өміріме тілеген,
Қыраныңмын томағалы түлеген.
Ақ сүтінді ақтаймын деп ант етем,
Жауынгермін жауға қылыш білеген.

Қан майданның қабырғасын сөгемін,
Қарсыласқан жаудың қанын төгемін.
Кескілесіп кегінді алмай қоймаймын,
Я жеңемін, я сен үшін мың өлемін.

Қорықпаймын сен дегенде өлімнен,
Орын алмақ сүм Гитлер төрімнен.
Қорғасынмен қос өкпесін көктетіп,
Шығам қуып қасиетті жерімнен.

Ант етемін көкке білеп қылышты,
Ант етемін, аяқтаймын ұрысты.
Ант етемін ақ сүтіңе бас иіп,
Қиям саған ақырғы дем, тынысты.

Күншығыстың ұлы-қызы ерке өскен,
Екі жүзді ақ алмасын нар кескен.
Алтын ордам, күміс күмбез Москвам,
Сені қорғап қанжығадан қан кешкен.

Ұлы Отанның сен жүрегі Москвам,
Сені ала алмас ысқырғанмен сұржылан.
Талай жылан, талай дажал, аждаға,
Сені алам деп іргеңе кеп қырылған.

Ей көріктім көркіңе кім қызықпас,
Қызыққан жау қызыл қанға көмер бас.
Ұлы-қызың оққа төсеп омырауын,
Қаруланды, қаһарланды көрі-жас.

Ей Москвам, алтын ордам бесігім,
Жауға ашылмас сенің болат есігің.
Бойымды күш, жігер қайрат кернеді,
Атағанда ұлы Сталин есімін.

Қара бұлтын қан майданның тілемін,
Көктің күнін Кремльге ілемін.
Жауды жеңіп ұлы Сталин күлгенде,
Күн шығыстан мен де бірге күлемін!

ҚАМҚОР АНА

Асығып әлденеге бір қарт ана,
Ақтарды ақ сандығын аша сала.
Түріліп түйе жүні түсті үлбіреп,
Жібектей талдап қойған сала-сала.

Келіні тыста жүрген кіріп келді,
Енесін сандық ашқан көзі көрді.
— Жақында жуып қана салып едім,
Ол жүнді неге ақтардың апа деді.

— Бұл жүнді иіремін ұршық алып,
Неғылам ел мүддесінен алып қалып.
Жаратам жауынгердің керегіне,
Қыс жақын жылы киім керегі анық.

Шырағым отыра қап түтші келін,
Болғанда менің балам, досың сенің.
Дос білер достың жайын деген мақал,
Дос үшін аямандар маңдай терін.

Сарғайып жасыл гүлдер солғын тартты,
Сұрланып күздің бұлты күнді жапты.
Бөленіп боз қырауға қарақтарым,
Жүрме деп жүрегіме аяз батты.

Түтіп бер иірейін күн-түн болмай,
Баланың ана отырмас қамын жемей.
Бөкебай, жылы көйлек, қолқап, шұлық,
Тоқындар қыз-келінім ұйқы көрмей.

Елімнің ер ұлдары ел шетінде,
Ел қорғап жатыр жастар жау бетінде.
Қарны тоқ, бойы жылы жүрсе аязда,
Фашистің берер соққы жендетіне.

Қақ айырып қарақтарым жау жүрегін,
Абыроймен ақтап келед ел тілегін.
Минутты босқа өткізбей дайындайық,
Жауынгер батырлардың бар керегін.

АТТАНДЫ ЖАС ПАТРИОТ

Келешектің қыраны,
Өмірдің ерке ұланы.
Саласындай саусақтың,
Отанның өндірі шынары,
Шықты біздің патриот.

Балбыраған балғындар,
Қызығыңа ел құмар.
Ұрпағысың ерлердің,
Ел қорғаны ерді ұғар.
Ерлікті сүйген патриот.

Еліне жау шапқанда,
 Ел аттанып жатқанда.
 Елдің ерке ұланы,
 Талпынбай сірә жатқан ба.
 Сап түзеді патриот.

Ұға білген майданды,
 Ұландарым ойланды.
 Елге, ерге көмекке,
 Еңбекке жастар сайланды.
 Еңбек сүйген патриот.

Жауды шарпып жалыны,
 Жауды үркітіп дабылы.
 Тұңғыш күштер топтанды,
 Тау бұзғандай ағыны.
 Топтанды жас патриот.

Оқу, өнер құралы,
 Ерлік болған мұраты.
 Бақыт сүйген, ел сүйген,
 Жас батырлар шығады.
 Шықты біздің патриот.

Ұлы-қызы мектептің,
 Талай сыннан өтпексің.
 Бақытты елдің баласы,
 Мұратқа солай жетпексің.
 Жетет біздің патриот.

Жорықтарын жастардың,
 Жырға қосып бастадым.
 Қызыл гүлі өмірдің,
 Жас патриот достарым.
 Достың досы патриот.

Қыздырындар еңбекті,
 Ел қорғауға ер кетті.
 Ердің орнын басатын,
 Ұландарға күн жетті.
 Селдет күшті патриот.

БОЛСЫН СОНДАЙ ЕРДІҢ ЖАРЫ

Жас келіншек жайдары жүз,
Отыр екен кесте тігіп.
Ой түсірді қоңырқай күз,
Күздің бұлты тауға шүгіп.

Сүйген жарын сонда кенет,
Сағынғандай есіне алды.
Оймақ ауыз дөп-дөңгелек,
Жайлап қана өнге салды.

Сылдыраған әдемі ән,
Құлағыма келді талып.
Әдемі өнге тербелді жан,
Тындай қалдым құлақ салып.

Туған жерін, өскен елін,
Өз бақытын қорғамаққа.
Жарым менің, буған белін,
Қаруланып мінген атқа.

Сүйген жарым, сұңқарларым,
Көктің бұлтын жүрген сөгіп.
Шыбын жанын, ыстық қанын,
Отан үшін жатқан төгіп.

Қарақат көз қаһарманым,
Қайтпа жаным жауды құртпай.
Ойлағаным сенің қамың,
Аярым жоқ сенен құрттай.

Қысылмаңдар қыс келед деп,
Қысқа керек бәрі дайын.
Ойламаңдар — “кім білет” — деп,
Ел біледі ердің жайын.

Елге қорған ерлерінің,
Қамын жемей ел жата ма.
Жаудан алмай елдің кегін,
Жауынгерге ас бата ма.

Қабырғадан қанды кешпей,
Керегіңе елін дайын.
Жау қарасы жоғалғанша,
Жанымды мен аямаймын.

Көзімді ілмей күндіз түні,
Жаңадан тон тіктім бөрік.
Кигенінде қысты күні,
Күш алсын деп бойы жылып.

Саған арнап былғарыдан,
Саптама етік, шалбар тікті.
Садаға боп ата-анан,
Аяр емес жанын тіпті.

Түбіт иіріп түні бойы,
Қақпайды кірпік қарындасың.
Жылы қолғап тоқып қойды,
Жылынсын деп бауырларың.

Ес білген жас, еңкейген қарт,
Ойлағаны ердің қамы.
Ер ұлдарын естеріне ап,
Ер жабдығын дайындады.

Сақылдаған сары аязда,
Сал ойранды фашистерге.
Жалмауызды келер жазға,
Жеткізбеңдер құлат көрге!

Өлеңдетіп жас келіншек,
Жәшікке әкеп салды бәрін.
Қоса салды бетін сұрт деп,
Кестелеген орамалын.

Тайғақ кешу тар жолдағы,
Болсын сондай ердің жары.
Жарларына майдандағы,
Жәрдемдессін жардың бәрі!

Отан сүйген, жарын сүйген,
Жас келіндер үлгі алыңдар!
Қыстың көзі қырау деген,
Қыс керегін тез салыңдар!

СЫНАЛАТЫН ЖЕРІҢ КЕЛДІ

Өнер, білім, бақыт берген,
Отанға жау төнген кезде.
Аттанды ерлер қалың елден,
Жау қарасын көрген кезде.
Қаруланып шықты қыздар,
Қорғаймыз деп елді біз де.
Қаһарынан төкті ызғар,
От жарқылдап кара көзде.

Қан майданға ұмтылды ару,
Кекке толып жас жүрегі.
Ар-намысы болып қару,
Аттандырды ел тілегі.
Самсаған қол салды ойран,
Сарала жау дөңгеледі.
Қансырады қанды майдан,
Қанды жорық сенделеді.

Суырды ол, екі жүзді,
Қынабынан ақ алмасын.
Найзаменен түйреп тізді,
Домаланған жаудың басын.
Зуылдаған сұр жебелер,
Өтті тесіп таудың тасын.
Соққы жеген сұм немелер,
Сорғалатты көздің жасын.

Жасқанбады, қорықпады,
Қайсарланып қалды қатып.
Жалынбады, торықпады,
Адамшылық арын сатып.
Оқтар атты Отан үшін,
Оққа төсін төсеп жатып.
Жұмсады ол барлық күшін,
Жұмды көзін, қанға батып.

Өлді батыр, тынды жаны,
Ұмытпайды туған елің.
Төгілді оның ыстық қаны,
Іргесінде Кремльдің.
Мадақтады батар қызды,
Қол басшысы жауынгердің.
Шақырды ол, бәрімізді,
Үн қосайық біздер бүгін.

Тарих бойы тартылмаған,
Еңбекте ұлы сыбағаң тұр.
Күш, жігерді жұмса соған,
Мандайыңнан ағызып тер.
Толқындаған теңіздейін,
Екпініңнен тасысын сел,
Десін анаң емізейін —
Еңбегіңнен иісін жер.

Сенің шашқан алтын дәнің,
Түрлендірсін кара жерді.
Саған сенген сүйген жарың,
Қорғай берсін туған елді.
Сен жасаған қару жарақ,
Қаһарманға қайрат берді.
Шық сыбанып шапшаңырақ,
Сыналатын жерің келді.

Болат тұяқ, бүйра жалды,
Тұлпар мінер туды күнің.
Қопаратын шахталарды,
Құрыш қолдар сендер бүгін.
Жерге тықпай фашистерді,
Шешпе белді, алма тыным.
Қаз, залымға терең көрді,
Шыңда еңбектен майдан тылын!

ЕР ЖАБДЫҒЫН ЕЛМЕН БІРГЕ САЙЛАҢДАР!

I

Мейірімді ана, ыстық қанды, от жүрек,
Бала десе жүрек соғар елжіреп.
Әлпештеген, ақ сүтінді емізген,
Елін қорғап елсізде жүр жас түлек.

Шалпылдатып, қанжығадан қан кешкен,
Қан майданда қас жауымен күрескен.
Қабакта қар, кірпікте мұз соқта боп,
Қанжар қадап, найзаласып тірескен.

Жайды әлемге жас түлегін дабысын,
Жауға бермей жанталаста намысын.
Барыс жүрек, палуан білек батырлар,
Ақта сүтін ана кегі алынсын!

Мейірімді ана ақсын бұлақ төсіңнен,
Өлгеніңше бала шықпас есіңнен.
Сары аяздың садағынан сақтандар,
Сарбазыңды, садаға боп өсірген.

Ер анасы, ел анасы деген бар,
Ер ұлыңды майдандағы есіңе ал.
“Қыстың көзі қырауда” деген бұрынғы,
Қыс керегін құлыныңа тезірек сал!

II

Ердің жары, ер серігі талмайтын,
Ер аттанса намысына қалмайтын.
Ел тілегін ері ақтап шыққанша,
Белін шешіп көз шырымын алмайтын.

Ер серігі елге үлгі Қыз күртқа,
Ғасыр бойы аңыз болған ел жұртқа.
Алған жарың алыста жүр арулар!
Ел шетінде, жау бетінде жорықта.

Өр мінезді, өршіл жанды жолдасың,
Суық сорып, үскірікте тоңбасын.
Зұлымдықтың бұлтын сөксін таспалап,
Қаннан, қардан қорғалайтын болмасын.

Тон салындар жел кеудеден өтпейді,
 Құлақшын сал құлағы үсіп кетпейді.
 Қолға қолғап, мақталаған шалбар сал,
 Пима да сал, қыстың күші жетпейді.

Сары аязда бұрқырасын булары,
 Көтерілсін көкке жеңіс тулары.
 Ер жабдығын елмен бірге сайландар,
 Шық белсеніп белді бекем будағы!

III

Ермен бірге егіз туған қарындас,
 Қарындастай қайырымды жан табылмас.
 Кекке қайрап ақ алмасын ашынған,
 Қанын төкпей қас жауына бағынбас.

Ар, намысты езгі жаны ызалы,
 Бауыр десе бауыр еті қызады.
 Қара шашын қанат қылып көкке ұшып,
 Жәй түсіріп жау қамалын бұзады.

Тал бойынан тасып күштің өзені,
 Кермек татып кекке толған өзегі.
 Қара тұман, жауған оқтың ішінде,
 Бауыры жүрсе жаны қалай төзеді?

Жаны төзіп жайбарақат жатпауда,
 Ішкен асы жүрегіне батпауда.
 Желкесіне түйіп тастап бұрымын,
 Аттанар ол, ар-намысын сақтауға.

Ен дүниеде еркін өскен қарағым,
 Дайындандар жауынгердің жарағын.
 Етек жеңін көйлегінің кестелеп,
 Сал орамал, сабыны мен тарағын.

Болсын үстем болашаққа бауырың,
 Күлсін күн мен қала, село, ауылың.
 Күлін көкке Гитлердің ұшырсын,
 Күн шығыстан соққыз күштің дауылын!

АНТ ЕТЕМІН

Алтын бесік — әлдилеген,
Анам менің ұлы Отан.
Алдына алып мені сүйген,
Ұлы Сталин менің атам.

Талдап, өріп тұлымымды,
Әлпештеген, аялаған.
Көрші ата-ана құлыныңды,
Жанын-қанын аямаған.

Қара құстар, қанға құмар,
Қанаттарын сабалады.
Құтырған ит нені ұғар,
Арсылдады, абалады.

Ақситып ап азу тісін,
Жынын шашып ырылдады.
Төзер ме оған алып күшім,
Ақ алмасым сырылдады.

Кесілді бас, төгілді қан,
Оба болды өлекселер.
Орап алды батысты шаң,
Келді кезім жауға төнер.

Туған жерім, өскен елім,
Аттандым мен қойыныңнан.
Ақ сүтіңді емген сенің,
Ақтамаққа мойынымнан.

Шыбын жаным, ыстық қаным,
Ар-намысым сенің үшін.
Жас жаныма біткен дарын,
Жұмсалады барлық күшім.

Алтын балдақ, ақ алмасым,
Көк беренім қолымдағы.
Дірідеткен таудың тасын,
Талқандаған жолымдағы.

Бақытты елім, ұлы Отаным,
 Өмірімнің арқауы сен.
 Ала алмайды сені залым,
 Бола алмайды сенімен тең.

Ай менен күн аймалаған,
 Көктен күліп нұрын септі.
 Ант етемін ата-анам,
 Орындауға айтқан сертті!

ҚАҚ ЖЕҢІСТІҢ ДАБЫЛЫН!

(Екінші түрі)

Өле-өлгенше бала деп,
 Ананың соғар жүрегі.
 Ақ сүтін емген бала көп,
 Ақталса ана тілегі.

Ер ұлдары елімнің,
 Ел қорғауға аттанды.
 Ерлігіне ерімнің,
 Ел сүйсініп шаттанды.

Ақ сүтіне анаң да,
 Алыста жатып мақтанды.
 Сергелдең балаң да, —
 Дегенде көзден от жанды.

Қуаныштан бұл жүрек,
 Қалады екен жарылмай.
 Деме ақталды бар тілек,
 Жаудан жерің арылмай.

Ақ-иық, қыран мұз балақ,
 Алдыңда көп белестер.
 Салсаң оғын, жауға дақ,
 Ерлігің көзге елестер.

Қуанышым, қуатым,
 Елдің ері атандың.
 Алып анадан туатын,
 Алдырма талын Отанның.

Арыстаным, Асқарым,
Асу берме алыссан.
Арсыздардың төк қанын,
Ақырып найза салыссан.

Алтын балдақ-ақ алмас,
Сырылда жауға сырылда!
Жолыңа құрбан мал мен бас,
Бұрылма батыр бұрылма!

Даңқынды естіп ана да,
Күнге құлаш сермеді.
Алғыс айтып дана да,
Күш тұнығын тербеді.

Қарсыласқан қас дұшпан,
Қанға батып шегінді.
Қаһарланып әр тұстан,
Алды жаудан кегімді.

Ел жүрегі Москвам,
Ердің күшін қайрады.
Ер анасы Москвам,
Ердің тобын сайлады.

Ел көсемі Сталин,
Белді бекем байлады.
Тастап қашып штабын,
Жаудың тобы жайрады.

Ол бастаған қырандар,
Қырмай жауды тынар ма?
Ол тастаған ұрандар,
Жеңістен бетін бұрар ма?

Ерлер қылыш суырса,
Жауға жасыл ойнады.
Іннен қашқан суырша,
Сүмендеп соры қайнады.

Ер Панфилов ақырса,
Тітіреді жер мен көк.
Ерлікке елін шақырса,
Үнін қосты миллион топ.

Алатаудың ұлдары,
Жауға жасыл түсірді.
Жаудан сағы сынбады,
Қаннан сусын ішірді.

Батырдан туған батырлар,
Жаудың селін бөгеді.
Қаламын қайрап ақындар,
Жеңістің жырын төгеді.

Әділдіктің алыбын,
Көрсін әлем сынасын.
Қақ жеңістің дабылын,
Гитлер туы құласын!

ЛЕНИНГРАД

Тұғырынан сұңқар түлеткен,
Томағасын сыпырып.
Төріне жұпар гүл еккен,
Тұрар мәңгі құлпырып.
Адамның асқан данасы,
Ол халықтың баласы.

Іргетасын қалаған ол,
Мрамордан — жақұттан.
Тұңғыш туын қадаған ол,
Атқан күні алтын таң.
Ол ардақты Ленин град,
Ондағы ту мәңгі тұрады.

Ұмтылды жау өте күшті,
Ұлы қамал бұзбаққа.
Алынды жау өзі түсті,
Болат шынжыр дұзаққа.
Шынжыр дұзақ ширатылад.
Шіріген жау қиратылад!

Ала алмайсың, алдырмаймыз,
Ұлы Отанның бесігін!
Аша алмайсың, аштырмаймыз,
Оның болат есігін!
Ол ардақты Ленинград,
Ленин аты мәңгі тұрад!

АЛТЫН БЕСІК ЕЛДІҢ ІШІ

Күнге күліп, желге еркелеп,
Жайды қанат жасыл жапырақ.
Жасыл моншақ тағып терек
Жасыл жанын киді топырақ.

Қарашы, әне қарақтарым,
Өрді қаптап елдің малы.
Естідің бе малшы әнін,
Тыңда мектеп балалары!

Секіріп-қарғып қозы-лақтар,
Жар жағалап өрмеледі.
Жібек жалды құлыншақтар
Үйірде ойнап дөңгеледі.

Балғын өркеш жас ботаның,
Мөлдіреді қара көзі.
Бота баққан кәрі атаның
Үлгі болар айтқан сөзі.

Уыз еміп ойнақтаған,
Ботақандар қандай қызық.
Қарады, әне қалқам, саған,
Тұнық көзін алмай сүзіп.

Бітті оқуың бойыңды жаз,
Мәпелеші ботақанды.
Жайды құшақ жадырап жаз
Жайып келші қошақанды.

Бар ауылға, бар, қарағым!
Гүл бәйшешек өсті жайнап.
Жамылындар көл құрағын,
Жайылымда төлмен ойнап.

Қарап жүрме қарақтарым,
Көрсет көмек ата-анаңа.
Батыстағы жанған жалын,
Әсер етті жас балаға.

Еркелейтін, ойнайтын,
Күн емес, ұқ балапаным.
Күн бұл, ыза қайнайтын,
Пионердің ақта антын.

Алтын бесік елдің іші,
 Аялайды барсаң жаным.
 Қызық көріп үлкен-кіші,
 Бөбектердің тыңдар әнін.

Елге барып, еңбек істе,
 Текке қарап жүрмей мында.
 Газет-журнал оқып кеште,
 Деші, жаным, көпке “тыңда!”

Шөп жинасып, шөмеле сап,
 Масақ теріс піскенде егін.
 Көсем сөзін жадыға ап,
 Тасқындасын күшің сенің.

Ойын-сауық көрсет қызық,
 Арасында көпшіліктің.
 Қырды, талап Гитлер бұзық,
 Жадыға сақтап, мықтап ұққын!

Балапаным, бал бөбегім,
 Бар еңбекке, бар ауылға!
 Саған арнап жыр төгемін,
 Жырлап жүрсін деп ауылда!

УКРАИНДЫҚ БАУЫРЛАРЫМ

Жерін көргем Украинаның,
 Жазық дала қызыл гүлді.
 Тіл жетпейді айтсам жәйін,
 Көркі оның неше түрлі...

Сылдыраған күміс суын,
 Ішкем талай мейірім қанып.
 Қарағай, қайың қалың нуын,
 Серуендегем тыныс алып.

Жасыл берен бетегесін,
 Тамашалап аралағам.
 Сұлу көше алма бағын,
 Таң қаласың айтсам саған!..

Бақтарында алтын құсы,
Сайрайтұғын күндіз-түні.
Тербететін күйдің күші,
Төгілетін шаттық үні.

Ақын қызы Натальямен,
Құшақтасып жүргем бірге.
Жаттап алған жырды сенен,
Жырлаймын мен әлі күнге.

Сол өмірлер көзге елестеп,
Уландырды жүрегімді.
Қабысқандай жер менен көк,
Көз жіберсем осы күні.

Қара мақпал, бұйра пүліш,
Топырағын туырыпты.
Бетегесін турап қылық,
Тамырын талдың суырыпты.

Жалын жалап ну орманды,
Күйдіріпті, күл қылыпты.
Шауып, шаншып талай жанды,
Талай үйді бүлдіріпті.

Украинаның кең даласын,
Жау басыпты жаралапты.
Найзаға іліп жас баласын,
Жастығына қарамапты.

Ақын қызын, аруларын,
Күң қылыпты мазақ етіп.
Аттанды елден бауырларым,
Алмаққа ертең азат етіп!

Ей Гитлер! Пасық, залым!
Зұлымдығың әлемге аян...
Өртер ертең отта жалын,
Отты жалын біздің Ноян!..

Украинаның ақын қызы,
Әшкерелер жау қылығын.
Тыңдар оны жердің жүзі,
Қадар оған көз тұнығын!..

КҮН СӨНБЕЙДІ

Естіп құлақ бұрын-соңды көрмеген,
 Кәрі тарих мың жасаған білмеген.
 Шықты дажал жеті басты батыстан,
 Ар, намысын адамзаттың тербеген.

Шалпылдатып қан кешпесе сүрінген,
 Өлексе іздеп қорқау қасқыр жүгірген.
 Жемесе егер адам етін құрысып,
 Көзін жұмып дүниеден түңілген.

Бала көрсе найзасына түйреген,
 Ару көрсе бұрымынан сүйреген.
 Тарғыл милар талай бастан ақтарылып,
 Талай жандар табан серіппей күйреген.

Сол жалмауыз басты шетін жерімнің,
 Арсыздықпен ашты есігін елімнің.
 Түн жамылып, тұтқиылдан қол салды,
 Аузын алып жан жарамның, кегімнің.

Бақыт күнін сөндірем деп ұрынды,
 Бақыт құсын ұшырам деп жұлынды.
 Қанға бояп тау мен тасты, теңізді,
 Жұлып алмақ раушан қызыл гүлімді.

Рас, жауыз қалды салып шеңгелін,
 Өтті бұзып шекараның шеңберін.
 Бейбіт жатқан елді ойрандап құтырған,
 Көлеміндей таңба салды теңгенің.

Талай елдің малы, мүлкін талады,
 Талай жанның қанын төгіп жалады.
 Талай қала, тала село өртеніп,
 Талай жанға улы найза қадады.

Кектенді елі кернеді күш, ыза, ашу,
 Көтерілді толқындала қызыл ту.
 Оққа оқпен қарсы аттанды қалың ел,
 Кімді өткізер тасқындаған ұлы асу.

Асуы жоқ күншығыстың толқыны,
 Дауылдата күн батысқа толққыды.
 Күтірлетіп көктің бұлтын сындырып,
 Жердің белін қайыстыра жұлқыды.

Зауыттардан ер қаруы сайланды,
Аш беліне жас алыптар байланды.
“Бір тасқанға бір тосқын бар” деген рас,
Жеті басты дажал кейін айналды.

Ысылдады, ысқырынды ұлыды,
Жан ұшырып әл дәрмені құрыды.
Ақ алмасты ақпан кіріп майданға,
Жон терісін жалбырата сылыды.

Күлді қарап Кремльден ұлы адам,
Күлді дүние күн батысқа қараған.
Күн сөнбейді, жарқырайды мәңгіге,
Деген үндер жер жүзіне тараған.

*(Бұл өлеңдер 1941-1942 жылдары
жазылған, басым көпшілігі бұрын еш жерде
жарияланбаған. Қолжазбалары ҚР Орталық
мемлекеттік архивінде сақтаулы тұр)*

Мәншүгім —

мақтаншыым

*Хош иісті қызыл гүлдер,
Үзілгенде сабағынан.
Суы құрып айдын көлдер,
Айрылғанда шабағынан.*

*Шіркін ажал шеру тартып,
Ер өмірін, қойды бөген.
Ерлігіне жаным балқып,
Жалындата жырды төгед.*

*Саған арнап есіл ерім,
Қабіріңе гүл қададым.
Сені сақтар туған елің,
Жүрегінде жас баланың.*

МӘНШҮКТИҢ ІЗІМЕН

(Күнделік)

Бұл күнделікте мамам екеуіміз Мәншүктің өлген жері Невель қаласына кетіп бара жатып, поезда, Москва, Великие-луки, Невель қаласында көргенімді, көретінімді жазбақпын.

Мен бұдан бұрын да күнделік дәптер жазып жүрдім. Ал, бұл дәптерді жаңадан бастап жазып отырмын.

Нұржамал Серғалиқызы Бермұхамедова

30.07.

1950 жылы 30 маусым күні Алматы қаласынан мамам екеуіміз жолға шықтық. Барар жеріміз Великие-луки облысы, Невель қаласы.

Қазақ халқының қаһарман қызы, тұңғыш батыры Мәншүктің өлген жерін зерттеуге келе жатырмыз. Кеудем тасып, көңілім шаттықта.

Мәншүк сынды жауынгер апаларымыздың қаза тапқан қаһарлы қаласы Невель көзге елестейді. Мен сол қаланы көрмекпін.

№ 17 поезда, “Международный вагонда” I класта келе жатырмыз. Біздің купеміз екі кісілік. Мамам үлкен ой үстінде отырғандай, еш нәрсені ашып көп сөйлей қоймайды. Менің сұрағанымға ғана жауап береді.

2.08.

Тамыздың екісі күні Орал қаласына келдік. Бұл менің бірінші көрген қалам. Шағын қала сияқты сыртынан қарағанда.

Жарқыраған Жайықтың суы еріксіз көз тартады. “Бұл Мәншүктің туған жері, ол бала күнінде мына Жайыққа талай шомылған шығар...” — деп мамам күбірлеп айтып отыр.

“Ақ сүтімді кештім, аяулыма сәлем де...” дегендей алыстаған сайын Жайық төсін аша түсті.

3.08.

Қазақстанның құрғақ Сарыарқасын кесіп өтіп Саратовқа келдік. Орал қаласынан асқасын-ақ көк майса жер, неше түрлі бөйшешек гүлдер айналып қалып жатты. Сары алтындай боп егін жайқалып, басын жерге иіп тұр, егіннің шығымы өте жақсы.

Міне, әсем, ескіден даңқы шыққан, қазіргі совет қалаларының көрнектісінің бірі Саратовқа келіп поезд тоқтай қалды.

Бұрын Саратов туралы өте көп өлеңдер естіп айтып жүруші едік, енді міне көз алдымда тұр. Станциясын айналып қарап шықтым. Қала Еділдің бауырында орналасқан екен, қаланың сүлеймені десем қателеспеспін. Біздің Алматы сияқты көшелері көмкерілген ағаштар, бірақ біздің теректей биік емес. Қаланың көлемі үлкен, шағын-шағын, ағаш үйлер, жері бір ойпаң, бір қыр болып келеді, ойпаңда да, қырда да салынған үйлер, көшелері жердің ойпаң-қыр болып келгендігінен қисықтау ма, қалай. Әрине қаланы аралауға уақыт жоқ, тек поездың терезесінен қарап қаланың шетінен кіріп қарағаным болмаса. Мамам маған бәрін түсіндіріп айтып жатыр, өйткені ол кісінің талай көрген жерлері де, менің бірінші рет көруім ғой. Бір көруге ынтыққаным Саратов университеті еді. Ол анадай жерде қала берді. Поезд әрі қарай жүре берді. Бұл қаланың сұлулығын мамам айтып берді, мен бар ынтаммен тыңдап, жазып алуға тырыстым, бірақ түгел жазып ала алмадым, сұрай беруді ыңғайсыз көрдім де, өзімше жаздым.

Анда-санда менен: “Сен не жазып отырсың?” — деп сұрайды. Мен: “Қыздарыма хат жазып отырмын” — деп қоям. *(Еділ өзені туралы біраз тоқтала кетуім керек еді.)*

Саратовтан 3-4 сағаттай уақыт өткен соң Тамбов қаласына келдік. Тамбов қаласы да өз есесін басқа қалаларға бермейтін әдемі қала көрінеді. Саратовтың жері сияқты, бірақ одан гөрі көшелері түзу ме деп қалдым.

Поезға тоқтау барма, соңғы тіреу пунктіне жетпей, зымырап алға қарай түтінін бүркыратып келе жатыр. Поездан көзімді алмай қарап, түрлі ойға шомып отырмын. Мамам да біраз қарап отырып, Янның “Бату” деген кітабын оқып, тарих қойнауына үңілгендей.

Тамыздың үші кешке Мичуринск қаласына келіп жеттік. Станцияның жан-жағы гүл-бәйшешекке малынған өте көркем қала. Ұлы ғалымның тамаша еңбектерінің айғағындай неше түрлі гүлдер мәуеленіп тұр. Қараған сайын қарай бергім келеді. Жайнаған гүлге жас өмірімді теңеуді лайық көрдім. Мамам да сүйсініп қарап, сондай жадырап отырды.

“Қандай тамаша, неткен көркем табиғат” деп мамам таңырқап қояды.

Мен сол күні түнде де ұйықтай алмадым, неге екені белгісіз, егер түнде де көретін болсам, терезеге қарап түрлі ойға батып отырап едім.

Біз әке қызығын көргеніміз жоқ. Ағайындарымыз оқымаған шаруа. Бізді қиыншылыққа қарамай мәпелеп өсірген, тәрбиелеп оқытқан — Анам — мамам, Отаным. Сол анаммен бірге көз көрмеген, кең байтақ Отанымның қыя шетіне келе жатқаным маған зор бақыт, көз алдымда келешек бақытты өмірімнің алтын қақпасы ашылғандай!

Бұл менің мәңгі есімде сақталатын, жас жүрегімде ұмытылмастай орын алатын сапар.

Мүмкін бұдан былай туған анамның қасында жүре бермеспін де, сондықтан мен үшін бұл саяхаттың маңызы өте ерекше...

4.08.

Таңертең Отанымыздың ұлы астанасы, бүкіл әлемге бейбітшілік үнін тарататын, келешек бақытты өмірдің гүл бақшасы, бүкіл прогрессивті адамзат баласының астанасы, еліміздің жүрегі, сүйікті атамыз Сталин тұратын қала, бақытты өмір алып берген ұлы Лениннің сүйегі жатқан қалаға, ғылым-білімнің қазыналы астанасы Москваға келіп түстік.

Бізді Павел Николаевич Кузнецов әйелі, қызымен, Агния Львовна Барто баласымен қарсы алды. Бәрі де мамамды құшақтап сүйіп жатты. Оларға мені таныстырған соң бәрі де менің қолымды алып, құшақтап: “Қай класта оқисың” — дейді. Менің университетте оқитынымды естіп таңқалысып: “Молодец!” дейді. Бойымның кішкентайлығыма қарап бала деген ғой.

Павел Николаевич Кузнецов мені “Розочка” деп атады да, содан бәрі “Розочка” деп кетті.

Олардың екеуі де бізді үйлеріне шақырды. Мен Павел Николаевичтің үйіне барғанымызды тәуір көрдім, өйткені ол кісінің қызы қазір Москваның технологиялық институтының III курсында оқиды. Онымен мен 4 класта оқып жүргенде, лагерге бірге барып жүруші едік. Ол кезде оның папасы Жамбыл атаның қасындағы аудармашысы еді. Бір-екі рет Жазушылар Одағына барғанда, Жамбыл атаның қасынан көретінмін.

Бірақ мамам “Москва” қонақ үйіне түсуді лайық көрді. Себебі, біріне түссең екіншісі ренжитін болады. Олар да бізбен бірге қонақ үйге келіп, біз орналасқан соң кетті (*14 қабат, 1402 бөлмеде жаттық*).

Сонымен мамам екеуіміз Отанымыздың жүрегі — Москвадамыз. Менімен бірге оқитын жолдас қыздарым айтатын: “Ой, сен қап-қара бөдене құсап, апайдың сәнін бұзып жүресің-ау” дейтін.

Еш нәрсе істей алмайсың Москваға келіп қалдық, енді шешемізден қалмаймыз, жұрт не десе, о десін. Бүгін кешке қызыл алаңға бардық. Көсеміміз Сталинге мүмкіндігіміз жеткенше жақындадық, бізді айырып тұрған тек Қызыл Кремльдің кірпіші, ол кісіні көре алмадық, әрине әр уақытта да денсаулығын тілеп, бәріміз оның сүйікті атын жүрегімізде сақтаймыз.

Лениннің жарқын бейнесін көруге мавзолейге кірдік, ардақты көсеміміз тірі сияқты, өлді деуге болмайды, Ленин өлген жоқ, Ленин тірі деген сөздер ойыма түсе кетті. Расында да Ленин өзі өлсе де сөзі өлген жоқ, ол Москваның жүрегі қызыл алаңда. Мәңгі өшпейтін бейне болады да тұрады. Қызыл алаңның оң жағы Ленин музейі мен “Гранд-отельмен”, “Москва” қонақ үйі еді. Шам жағылған кезде Кремльдің жұлдызы күрен қызылданып, жоғарыда бейбіт өмірдің айғағы болып тұрды.

Павел Николаевич екі рет қонаққа шақырды. Тамыздың 5 күні түнде сол үйде болып телевизордан Эдит және Леонид Утесовтардың орындауында концерт көрдік. Сол үйден сағат 7-де қайттық.

Агния Львовна ертеңіне семьясымен демалыс үйіне жүріп кетті

6.08.

Түс кезінде “Стереokino” деген кинотеатрда Чеховтың “Свадьба” деген әңгімесінен алынған кино көрдік те, кешке үлкен театрдың филиалында Эстония ССР-ның өнер қайраткерлері дайындаған “Певец свободы” деген операсын тындадық. Филиал біздің опера театрынан кіші екен, бірақ іші өте әсемделген. Сонымен Эстония өмірімен де танысып қойдық.

7.08.

Үлкен театрда Чайковскийдің “Евгений-Онегин” операсын тындадық. Мені ерекше таңырқатқан болып жатқан спектакль емес, оны өз театрымда орысша, қазақша көріп жүрміз ғой. Үлкен театрдың іші жайнап тұр. Айнала толған халық, зәулім, биік, кең, үлкен десе үлкен театр екен. Бірінші көрген кісі

аузын ашып тұрып қалады екен, бірақ мен үйткенім жоқ, мамам бәрін көрсетіп, таныстырып, сырттан әңгіме қылып отырды.

8.08.

Бүгін түсте “Корейские артисты в Москве” деген кино көрдік. Одан шыққан соң Москваны аралап, метромен қызық көріп біраз жүріп, Москва өзеніне келіп, қайықта біраз жүзіп, үйге келдік. Қонақ үйге келген қонақтар әр ұлттан. Өзіміздің 16 республикамыздың ұлттары және қытай, корей, америка, италияндықтардан, тағы басқа жерлерден келген ұлт өте көп. Қонақ үйдің почтасына келіп хат салайық деп тұрсақ: “Е-е... біздің қазақтар ептеп-септеп жүріп жатады әйтеуір” деп бір кісі қасымызға тұра қалды. Қарасақ тіл ғылымының кандидаты Балақаев ағай екен. Мамаммен әңгімелесіп тұрды, мен амандасайын деп едім, ұялдым, бірақ ол кісі мәдениетті ғой өзі келіп қолымды алды, жердің тесігі болса кіріп кеткендей едім, кейін мамам да ескертті, мүлдем ұятқа қалдым.

Кешке “Динамо” стадионына барып, ондағы кино театрынан “Герой старой Праги” деген кино көрдік. Надиров та болды, бірақ жұмыспен келген болуға тиіс.

Қорыта келгенде Москваны түгел араламасам да біраз жерін көрдім ғой деймін. Мамамың соңына еріп бармаған жерім жоқ. Совет жазушылар Одағына да кірдім, МГУ-ге де, магазиннен магазин қалған жоқ, бәрін араладық!

Әрине, біздің негізгі тірегіміз Невель қаласы ғой, әдейі келген соң көрген де жаман емес. Енді Великие-лукиге баруға жолға жиналдық.

9.08

Бүгін кешке 6-да Великие-луки қаласына тарттық. Поезд зымырап келеді. Москвадан асқан соң-ақ 1941-1945 жылдары болған соғыстың жерлері ұшырай бастады. Жолда Волоколамск деген жерде бір әйел бізге анау 28-дің қорғап өлген жері деп, бір жерді нұсқады. Біз жылап жібере жаздадық, бірақ айнала қоршап отырған жұрттан ұялдық. Ұрыс болған жер сияқты емес, қазір ел қонып, ағаш өсіп кеткен. Вагонда мамам әрбір кісіден соғыс қал-жағдайын сұрастырып, әңгімелесіп келеді.

10.08.

Таңертең Великие-луки қаласына келдік. “Пионерская” көшесіндегі қонақ үйдің 3 қабаты, 33 бөлмеге орналастық. Қала үлкен емес, әйткенмен де облыстық орталық. Мұнда соғыс, күлтопырақ болған тәрізді, айтушыларға қарағанда, бірақ 6-7 жыл боп кетті ғой, соғыстың ізі де қалмаған. Тек бірең-саран үйлер болмаса.

Келіп орналасқаннан кейін қаланы аралауға шықтық. Қаланың паркі жақын екен, алдымен соған бардық. Шағын ғана парк, үш қатар етіп егілген гүл, соның арасынан жүретін жол бар. Адам аз, күн де салқын. Парктің арғы басында кинотеатр бар екен, соған кіріп “Разгром Юденича” деген кино көрдік. Келесі күні, яғни августің 11 күні, қалалық комитетіне барып, онда Ларичев деген бірінші хатшыда болдық.

Августің 12 күні обкомның хатшысы Баранов деген хатшысында болдық. Мамамды бәрі де өте құрметпен қабылдады. Сол жерде Невель районының хатшысы Королев жолдаспен таныстық.

Сол күні Великие-луки қаласында суретке түстік. Кешінде облыстық драмтеатрына барып М.Горкийдің “Васса Железнова” деген драмасын көрдік.

13.08.

Демалыс күні еді. Су жағасын аралап, қаланың біраз көшелеріне келіп, базарға түстік. Сонымен айналып үйге келдік. Кешкісін драмтеатрына бардық. Онда “Свадьба с приданным” деген комедия көрдік. Колхоз өмірінен алынған, басынан-аяғына дейін күлкі екен. Артистері өте жақсы ойнады. Риза болған халық гүл ұсынып жатты.

14.08.

Ертеңгі сағат 6-да шақырылған такси келді. Біз асығыс тұрып жиналдық та станцияға келдік. Қала мен вокзалдың арасы үш километрдей жер. Сағат 9-да Невельге қарай жүретін поездға мініп те үлгердік.

Мамам терезеден көз жазбай қарап отыр. Бір уақытта күбірлеп былай деді:

— *Зіркілдеп поезд желгенде,
Жер қалады дөңгелеп.
Бір ғажайып көргенге,
Дүние доптай дөңгелек.*

*Нелер келіп, не кетті,
Жұмыр жердің бетіне.
Айтшы өзің кім жетті,
Бұл дүниенің шетіне?*

Мен ішімнен қайыра-қайыра айтып отырып, жаттап алдым. Бірақ оны мамам сезген жоқ.

Біз Невельге жеткенше асықтық, онда бізді Мәншүк күтіп тұрғандай болды. Әсіресе мамам қабағын шытып сөйлемей қойды, жиі күрсінді, терең ойға шомды.

Великие-луки мен Невельдің арасы алпыс шақырым жер екен. Жүрдек поезд бір сағат жүрді. Невельге жеткенше терезеден қарадық та тұрдық, Мәншүкті есімізден шығармай, осы жерлерде жүріп немістерді қалаға кіргізбей пулеметімен үздіксіз оқ атып тұрғандай көзге елестейді.

“Мәншүктің де басқан жерлері ғой” деп мамам күрсініп қояды. Біз сағат 10-да Невельге келдік те, сол жерден түсіп машинамен қонақ үйге жеттік. Бізге деген бөлмені райкомның секретары әзірлетіп қойған екен. Екінші этаж 3 бөлме (екі кісілік). Сондай таза, жарық, өте көңілді. Жуынып, қайта киініп Мәншүктің зиратына бардық. Зират Невель қаласының жүрегінде орналасқан екен, өзін де өте әдемілеп салған, анадай жерден шеті қарамен жүргізілген ескерткіш көрінді. Жақындаған сайын жүрек дүрс-дүрс соғып, бір жаңалық күткендей. Зираттың айналасы қоршау, қоршаудың іші егілген гүл. Ескерткіштің мандайшасында, кіре берісте былай жазылған:

*Отечественная война. Пусть живет
и здравствует свобода и независимость
нашей Родины.*

*От рядовых сержантов, офицеров и
генералов 6-ой гвардейской армии.*

Май 1944 г

*Войнам павшим за освобождение города
Невель от Комсомольцев и молодежи.
Вечная слава героям павшим в боях за
свободу и независимость нашей
Родины!*

Екі жағына былай деп жазған:

— *Вечная слава павшим героям
гвардейцам.*

*Бессмертную славу заслужили Вы, герои
гвардейцы.*

*Ваши славные имена советский народ
никогда не забудет.*

Біз кертенің ішіне кіре бергенде сұр цементтен құйылған бірнеше ескерткішті көрдік. Соның ең біріншісі, біздің Мәншүк екен. Көрісімен мамам көзінің жасын домалатқан күйінде сұр тасты сүйіп құшақтап: “Қарағым-ай, жатқан жерің торқа болсын, қия шеттен іздеп келген апаңа тым болмаса басынды да бір көтермейсің ғой” деп біраз тұрды. Сол кезде менің де жүрегім елжірей жылап жібердім. Ескерткіштің бетінде төрт бұрышты мрамор тасқа ойып жазған мынадай сөздер тұр:

*“Герой Советского союза
старший сержант
Манишук Маметова
1922 год рождения пала
смертью храбрых 15
октября 1943 году в боях
за освобождение г. Невеля.”*

Мен оны оқығанымда бір түрлі жігерленіп кеттім. Махаббатты мақтаньш кеудеме сыймай бойымды кернегендей. Отан үшін. бақыт үшін, адам бостандығы үшін өлген Мәншүктің арманы не? Өлім біреу. Өлу хақ. Мәншүктің ерлік өлімі қайғы емес. Мақтаньш!

15.08.

Бүгін таңертең сағат 10-да райкомға бардық, Королев жолдас бізді қарсы алды. Қай жағынан болса да өзім көмектесем, ол үшін қам жемей-ақ қойындар, — деп барлық жерге телефон соғып, адамдарына күтіп, қарсы алындар, — деп тапсырды. Мамам қолына керекті сұраулары бар план жасап алып, сол сұрақ бойынша жұмысқа кірісе бастадық. Алдымен райком комсомолға кірдік. Ондағы комсомолдар орындарынан ұшып тұрып мамамды отырғызды. Әр біреулері өздеріне міндеттер алып, қолынан келгенше көмек көрсетпекші болды. Әр біреуі өз білгендерінше Мәншүк туралы айтып жатты. Бәрі де Мәншүкті “Родная Маншук” деп сөйлейді немесе “Наша

защитница казашка героиня Маншук” дейді. Мен үй ішінде ілулі тұрған портреттерге қарап отырдым. Бірінші көзіме түскен Лиза Чайкина, Зоя Космодемьянская болды “Ойпырмау Мәншүк қайда” деп ойлап тұрғанымда, пионер бөлімін басқаратын Тамара келіп:

“Узнаете” деп бір суретті нұсқады, карасам Мәншүк, көзімнен жас шығып кетті, өзім күліп жібердім, сол жерде суреті биік ілулі тұрды. Әйтпесе құшақтап жансыз бейне болса да, сүйіп алар едім. Мамам екеуіміз шықтық, жолшыбай мамам: “Жастардың аты жастар-ау” бәрі де белсенді, берген сұрағыңның бәріне де мүдірместен жауап береді, өздері де әдепті, әңгімеге де қандым” деп риза болып келе жатты. Қасымызда Тамара еріп келе жатты. Ол: “Біздің мектепте Мәншүк атында отряд бар, біз 15 октябрьде жыл сайын оның зиратына барып гүл қойып, Мәншүк туралы шығарған өлеңдерді оқып сүйікті Мәншүгімізді есімізге алып тұрамыз. Сабакта шығарма жазғанда Мәншүктің ерлігі туралы жазамыз. Балалардың бәрі де: “Біз Мәншүкті еш уақытта да ұмытпаймыз, ол біздің жас жүрегімізден мәңгі құрметті орын алады” дейді. Тамараның айтып келе жатқан сөзін естігенде, қай қазақ болса да бір көтеріліп қалғандай. Бұл жерде азия ұлттары жоқ, сондықтан халқы таңырқай қарайды. Қазақтың осы түкпірге әкеп, атағын шығарған Мәншүкке қалай риза болмайсың? Жатқан жерің торқа болсын, қымбатты Мәншүк апай!

16.08.

Бүгін сағат 12 кезінде кезекші келіп біраз әңгімелестік. Ол кісі соғыс уақытында осы қаладан 9 км. жерде болған екен, сондықтан болған оқиға жайында аздап білетін көрінеді. Ол кісінің айтуы бойынша немістер Невель қаласына 41 жылы июльдің 7-де келіп кірген екен. Келе сала ойранды салып, халықты тектен текке жәбірлеп, өз заңдарын орната бастаған, істейтіндері ату, асу, іздегендері коммунистер мен комсомолдар, бірақ оларды табу немістерге оңай емес, ел шетіне жау келгенде кім қарап отырады. Невель қаласында бұрын еврей халқы көп болған, сондықтан немістер нақақтан нақақ бір жерге жиып қойып, 2 мыңдай еврейлерді қырған. Дегенмен де қала адамдары беріле қоймаған, әлі келгенше қарсылық көрсеткен. Осылай немістер қалада 2 жылдай тұрды. Бұл уақытта біздің әскерлер Великие-Луки қаласын немістерге бермес үшін табан тіресіп

соғысып жатыр еді. Великие-Лукиді де басып өтті, олардың ниеті Москваны алу, бірақ Волоколомск жерінде кескіленген ұрыс болады, осы кезде 28 батырдың да шыққан уақыты болу керек. 43 жылы біздің әскерлер алға жылжи бастады, жауды Великие-Лукиден қуды, ал Невель қаласынан немістер өздері қашып кетті, бірақ қаладан 8-9 шақырым жерде қанды ұрыс болады, қан теңіздей болып ағып, өліктен жер беті көрінбей кетеді, немістер қайта шабуыл жасап, Невельге кіріп, әрі қарай жылжымақшы болды, бірақ біздің 6-шы гвардейская Армия табан тіресіп, Невельді жауға қайтып бермеді. Міне, осы 6-шы Армияның ішінде Мәншүк те ерлік көрсетіп күресіп, жас өмірін Отан үшін қыйды.

Біраз әңгімелескен соң далаға шығып, көпір жаққа қарай бет алдық. Көлде жүзіп жүрген қайық, айналасы қамыс пен көк майса шөп. Әрі қарай шоссе, бұл Полоцк қаласына қарай кететін жол екен. Көпірден асқан соң Невель қаласы алақандағыдай көрінеді. Қаланы қоршап жатқан көл. Невель районында 25 көл бар екен. Өзі бір аралда тұрған сияқты.

Жері ылғалды, сары топырақты, үйлері кірпіштен, ағаштан салынған. Бұл өте ескі қала ғой, соғыстан бұрын әдемі болған көрінеді, қазір де жаман емес, бәрі де жаңадан салынған, қайнаған еңбек, көрі-жасы демей, бәрі де жұмысты белсеніп істеп жатыр. Қалада бірнеше завод, фабрика бар. Ағаш аз, жаңадан егілуде, ортасында Мәншүктердің зиратына қарсы жаңадан парк істелініп жатыр, ішіндегі ағаштары жас, гүлдер егілген, жолға қызыл кірпішті үгітіп сеуіп қойыпты. Анадай жерде қып-қызыл өсіп тұрған гүл сияқты, бұл парк енді бір екі-үш жылда керемет көз тартатындай боларына көзім әбден жетеді.

17.08.

Мұнда Мәншүк атында көше бар. Соны тауып алу үшін, таңертең тұрып, жолға шықтық, Ленин көшесімен төмен қарай тіке жүріп келеміз. Мәншүк атындағы көше Троицк шіркеуінен басталады, оң жақ бұрышында Ившенко деген екі баласы соғыста қаза болған шалдың үйі, оның үйінің маңдайында “ул. Маншук Маметовой” деп жазылған. Ұзыннан ұзақ көшенің жоғарғы жағы Ленин көшесі де, төменгі жағы Мәншүк атындағы көше. Осы көшенің бойында “Братская могила” деген зират бар, тап консерві заводының жанында Мәншүктің сүйегі

алғаш рет осы зиратта жерленіп, кейін қаланың ортасына апарып қойып, ескерткіш орнатқан екен. Кейбіреулердің айтуына қарағанда Мәншүк осы көшеде ұрысқан көрінеді. Басқа көшедей емес, Мәншүк атындағы көше өте жақсы, шоссе, ағаштар орнатылған, өте көркем көше.

18/08.

Бүгін мамам өте ерте тұрды, білем, қалың ойға шомып отыр, өзі осылай отырғанда, бір әдемі өлеңдер туып қалатын. Көптен бері өзі де айтып жүретін, Невель туралы өлең жазу керек деп. Ол өлеңді оқуға мен де ынтық боп жүрмін, үш күн болды тебіреніп, ойланып-ойланып жазып жүр. Мен Янның “Бату” деген кітабын бастап оқып жатырмын. Бұрын мамам жазғанда, осы үш күндей көп, бір өлеңнің үстінде ұзақ отырып көрген жоқ. Әрине, өлеңнің шығуы оңай емес, оған көп ой, күш қазына керек. Дегенмен де, бұл өлең жаман болып шықпас деймін. Күні бойы жұмыс істеп отырды да, кешке көшеге шықтық. Жол бойы күбірлеп өлең айтып келе жатты. Менде үн жоқ. Мамам бір қалың ойға батты, іштей сеземін, өлең шығарып келеді.

Бірінші курста оқып жүргенде, Қажым ағай айтушы еді: “Ақыннан өлең шығу үшін, ол күні бұрын әбден ойланады, тебіренеді, толғанады, бірақ ақырында тамаша өлең шығарады, егер шын ақын болса” деп.

19.08.

Таңертең шай ішіп отырғанымызда, терезе алдынан көп ат, арба өтіп жатты, бұл ат, арбаларда тиелген астық екен. Әрбір арбада тігілген қызыл жалау. Бұл жалау бір тамаша істі білдіргендей, жалау арқылы үкіметке тапсыратын астық екенін бірден түсіндік. Астық біздің ризығымыз, сондықтан халық үлкен мейраммен қарсы алып, қуанышқа батуда, Отанымызға астық тапсыру, әрбір облыстың, ауданның міндеті. Бұл үшін әрбір облыс, аудан біздің халқымыз алдында, Сталин алдында жауапты. Невель халқы соғыс уақытында қан майданды кешіп жүріп соғысты, ерлік көрсетті, ал бейбітшілік майданында да ол намысын ешкімге жібермейді, басқа аудандармен, колхоз колхозбен жарысқа түсе отырып, астықты үкіметке күні бұрын тапсырып, ерлік көрсетуде.

Қала халқы лек-легімен далаға шығып: “Біздің үкімет қазынасына құятын алғашқы алтын қорымыз бұл еңбектің жемісі, сондықтан да біз Отанымыз алдында, сүйікті көсеміміз Сталин алдында, егінді еш шығынсыз дер кезінде жыйнап

аламыз деп уәде береміз” деп ду қол шапалақтап қарсы алды.

Бұл жетістікке, әрине біз де қуанудамыз. Мәншүк бұл жерде өзінің жас өмірін қалқан қылып қорғағанда, социалистік жарыста алдыңғы қатарлы орын алу үшін біз, әрине, тілектеспіз.

20.08.

Бүгін демалыс күні, бірақ бұған қарамастан қаланың әйелдері жұмыс істеуде, олар демалыстың не екенін білмейтін кісіше, тасты машинаға тиеп, жерді тегістеп, үлкен-үлкен бөрене ағаштарды көтеріп, басқа бір жерге апарып үй салып жатқан адамдарға тасуда, қала біздің көз алдымызда күннен-күнге осуде, үйлер қатар-қатар бой көтеруде. Жалғыз бұл емес, олар өндірісте де өздерінің ерлігін көрсетіп, әр қайсысы нормаларын асыра орындауда, мектептерді оқу жылының басталуына әзірлеп қоюда, бірақ сонымен қоймай, олар үйлерін де, шаруашылығын да бұрынғы қалпына келтіруде. “Соғыс болды, немістер қиратып кетті” деп қарап тұрмай, бәрі де өз дүниам деп белсенді кірісіп жатқан жұмысшы халқына қарай біз де олардың жұмыстарының жемісті болуына тілектестік білдіреміз.

25.08.

Біз горсоветтің машинасымен Большая Иванова көліне бардық. Оның тұрған жері Березовский сельсоветі деп аталады екен. Ол Опухлики стансасының жанында, Невельге қарайды. Опухлики үлкен демалатын орын екен, қыдырып жүрген көп адамдар осы көлдің жағасында. Көлдің көркін тілмен айтып жеткізу өте қыйын. Әсіресе маған. Менің сөзімнің бәрі жатық келгенмен, көбі сапырлысып келеді ғой.

Большая Иванова көлінде бір кезде Иван Грозный болған екен. Орыстың атақты суретшісі Шишкин осы көлдің маңында туып өскен дейді. Шишкиннің салған пейзажының негізі Москвадағы “Третьяковская галереясында” сақтаулы.

Біз көлді жағалап көп жүрдік. Күн сондай салқын, жел күшті. Көлдің суы толқынданып, көбік шашып жатыр. Жағасында іркілген ақ қобіктер отауланып тұрды. Көлдің суы толқынын көтеріп тастап бір түрлі салмақпен сойлегендей дыбыс береді. Әттең композитор болсам, сол дыбысқа музыка (ән) жазған болар едім деймін ішімнен. Көлдің айналасы қарағайлы, талды жер, айнала самсаған сары қарағай сауыт киген батырдай қарайды. Құмды жерге шыққан шөбін қарасаң, таң қаласың, мап-майда, ұстасаң жібектей қолыңа жұмсақ тиеді, не ағашында,

не шөбінде сарғайғаны жоқ, жап-жасыл жайнап тұр. Бірен-саран болмаса маңайындағы қалың ағаштың бәрі де жаңадан қаулап өскен. Соғыс кезінде өртенген ағаштың түбірлері, қара қожалақ күйе күйінде көк шөптен-көрінер көрінбес. Немістердің құрған темір торлары тау-тау боп тотталған күйі судың жағасында жатыр.

Мамам кірпігін қақпай көлге қарап жағада отыр. Оның тоңып отырғаны түрінен көрініп тұр, бірақ өзі тоңғанын біліп отырған жоқ. Денсаулығының нашарлығы есімде, тоңдың ғой деп айтайын десем, ойын бөлемін-ау деп қысылам. Ауырып қала ма деп қорқамын да. Дегенмен шыдадым. Бір кезде шофер келіп, жүруіміз керек екенін айтты. Мамам аздап қабағын шытынды да орнынан тұрып машинаға қарай жүргенде, алдынан тәуір киінген ақсақалды қарт кісі келіп амандасты. Мамам оған қысқа жауап берді де көл туралы сұрай бастады. Қарт былай деп сөйлей жөнелді.

— Бұл көлдің аумағы 76 шақырым. Осы көлдің суы Балаздынь көліне барып түйіседі. Анау көрінген ортасындағы арал 40 гектар жер. Бұл көлдің тарихын мен түгел айтып бере алмаймын. Иван Грозный 16 ғасырда болғанына өзіңіз жақсы білесіз. Ал бұл көлдің бұрынғы атын мен білмеймін. Мұның Б. Иванова аталуын тарихшылар Иван Грозныйдың атына байланыстырады. Ал Иванның бұл жерлерде болғаны анық. Ивановский с/с деген бар осы маңда. Айтушылар бір кезде бұл көлдің жағасына демалуға Екатерина II келіп жатқан екен дейді. Сонда Иван Грозный туралы түрлі әңгімелер, хикаялар естиді де сол сапарында өзі болған деревняны Ивановка деп атап кетеді. Содан Ивановский с/с делініп кете барды.

Шал тарихты қопара айта бастаған соң мамам Отан соғысына оралуын сұрады. Шофер тыпыршып асығып тұр. Шал сөзді жалғастырды:

— Шырағым, мен мына шашты текке ағартқаным жоқ. Бар өмірім осы көлдің жағасында өтті. Бұл көлдің күмістейі жарқырағанын да көрдім, қара жамылып, аза тұтқанын да көрдім. Отан соғысы туралы сұрасаң, ішімдегінің бәрін сарқып берейін, көкейіңе күй да алып кет — деп шал шылымын тұтатты да бір ағаштың ығына келіп отырды. Шалдың сөзін мамам жерге түсірмей, желге ұшырмай, басын көтермей жазып отыр.

— 1943-44 жылы бұл жер нағыз соғыстың кіндігі болды. Неміс басқыншылары емін-еркін екі жарым жыл билеп-төсеп

бекініп алды. Халықты талғамай қырды, тартынбай талады. Армансыз бекініп бар қару жарағын, азық-түлігін тасынып жатты. Кенет біздің әскерлер Невель қаласын босатып, немістерді түріп тастады. Невельді босатқан немістердің әскері осылай қарай ағылды. Жауын түре қуған біздің әскерлер өкшелей келіп қалды. Тал тамырын суырғандай болып жүрген немістер кірерге көр таппады. Селодағылардың бәрі анау аралға кіріп жоқ болды, сонда бекінді. Осы көлдің маңының бәрін немістен тазартса да аралға орныққан обырлар үш ай бойы алдырмай қарсыласты. Екі жақтың атысынан мынау жатқан жарқыраған күміс сұлу көлің қап-қара қою батпақ болып кетті. Көрген жан енді бұл су тұнып, қайта жарқырап деп ойлаған жоқ еді.

Өткен өмірдің белгісі жоқ деген, міне. Қанша оқ дәрі жүтса да түк көрмегендей қайта жарқырап, сынаптай толықсып жатқаны мынау — деп қарт еліріп орнынан ұшып тұра келді.

— Менің төрт ұлым осы көл үшін жау қолынан қаза тапты. Төрт ұлымның біреуінің-ақ семьясы аман қалды. Былайғы үшеуінің үй-іші бомбыдан қырылды, кемпірім де сонда қаза болды. Қызымның қолында тұрамын. Үкімет пенсия береді, ептеп қызмет істеймін, қазір мына демалыс үйінде дем алып жатырмын. Иван Федорович Макаров деген мен. Жасым да 68-де, — деп шал тағы да темекіге қол қойды. Сол кезде түскі асқа қоңырау соғылып, ол бізбен қоштасып, асханаға қарай аяндады.

Біз машинаға отырып, көлді айналып жүріп кеттік. Жолда кей жерлерде қыйраған машинаның, өртенген вагондардың, талқан болған танкілердің, жанып түскен самолеттердің қаусаған темірлері қалыпты. Оларға қарағың да келмейді. Себебі арсыз жаудың арам ізі сияқты көрінеді. Қайтарда келген жолымыздан басқа жолмен қайттық. Барғандағы жұмысымыз — Мәншүктің соғысқан жері, өлген жері, сол деген соң, келген едік. Барлық зиратты араладық, бірақ таба алмадық. Ал Қаратай станциясына баруға уақыт болмады, әрі тоңдық, және ол жерде Мәншүк соғысқан жоқ деген соң бармай та кері қайттық. Бұл сапарымыз көпті көрсеткен сияқты.

Үйге келдік, өзіміз ертең жолға шықпақпыз, сондықтан Мәншүкпен ақырғы рет қоштасу үшін келдік. Мәншүк неше келсек те, апам мен сінлім келді, ризамын деп айтпады, бізге де көңілсіз болды. Мамам:

— Анадан бір уыс топырақ алып берші, Әмина апайға апарып берейін, соны сүйіп мейірі қансын, кетерімде тапсырып еді, — деді.

Мен барып, Мәншүктің денесі жатқан топырақтан салып, әкеп бердім. Біз отырғанда, Мәншүктің зиратына кісілер келіп, бастарын шайқап, қайғырғандай өтіп-кетіп жатты. Осы кезде радиодан Қазақстанның 30 жылдығына Алматыдан концерт берілді. Құрманғазы атындағы оркестр күй күмбірлетіп, Жамал апай мен Күләш апай ән шырқап, оны біз де Мәншүк те естіп қуандық. Мәншүк жерде жатып, Отанымның дауысын естідім деп қуанса, біз қазақтың әнінің осы қия шетке жеткеніне мәзбіз.

Қайран Мәншүк апаймен қоштасып кету де бізге өте қыйын болды. Келерімізде күтіп алмады, кетерімізде шығарып салмады Мәншүк апай?

Біз саған ризамыз, саған бүкіл Қазақстан риза, бүкіл Отан, Сталин риза, заманына сай туған ержүрек ардақты Отанның қызы. Енді қайтып ораламыз ба? Біз келмесек те, басына күніне мыңдаған адам келіп жатады, жалғызсырамассың, жаным Мәншүк апайым! Қош бол, жатқан жерің торқа болсын, қонысын қайырлы болсын, ардақты апам!

Біз Мәншүк атындағы көше мен зиратының суретін түсіртіп алып, қонақ үйге келдік. Кешке қарай Тамара т.б. жолдастар келіп қоштасты. Бүгін соңғы рет түнеп, ертең амандық болса, Москваға қарай қадам баспақпыз.

Хош, ардақты, Невель, аз күн ғана дәм тұзынды татып, бауырында болдық. Мәншүк сынды ержүрек қызынды қорғап, мың мың жылдар жаса...

Хош, Мәншүк, хош Невель.

* * *

Адам баласының өмірі қызық қой. Қатар жүріп, күнде көргенде, бір-біріне қадыры жоқ сияқты. Ал көзден таса болсаң-ақ сағынасың, ойлайсың жерінді, суынды, құрбы-құрдасыңды өлердей сағынасың.

Біздің Алматыдан шыққанымызға айдан енді асты. Қазақты ғана емес, күншығыс халқының қайсысын болса да сағындық. “Танауы тарбиып, қара көзі от шашқан қазағым-ай” деп, мамам айтқандай қазағымыз-ай деп қоямыз. Себебі мұнда қазақ түгілі

тіпті бір де азиятты кездестірмейсің, біртүрлі жалғызсырайсың. Почтадан шығып келе жатсам, машинаның үстінде бір жігіт отыр екен: “Әзербайжан, не грузин, көзі қап-қара, өзі де қоңыр, бірімізге біріміз сен мұнда қайдан келдің?” – деген кісідей қарастық. Кілең сары кісінің арасында, біз сияқты адамдар мүлдем қара көрінетін шығар. Жолда ауыздарын ашып, көз ұшынан жоқ болып кеткенше бұрылып қарап тұрады. Мамамның қалай екенін білмеймін, өзім кемшілік деп санаймын ба, бір түрлі. Алыс жақтан негр келсе мен де аузымды ашып қарамаймын ба, сол сияқты ғой. Оған ренжитін еш нәрсе де жоқ.

Біз бұл жаққа келгелі Москва радиосы Роза Бағланованың орындауында әнді екі рет, Күләшті, Жамалды бір-бірден берді. Августың 25 күні қазақ ақындарының өлеңдерін радиодан оқыды. Дәл сол кезде біз Мәншүктің зиратында отыр едік. Асқар, Әбділдә, Тайыр, Әбу сияқты ақын ағаларымыз үшін мақтанамыз, олардың атын естігенде көтеріліп қаламыз. Тыңдағымыз келеді. Құмарта тыңдаймыз. Бір күні мамам екеуіміз Мәншүктің ескерткішіне барып отырғанда, Роза радиодан ән салды. Қазақтың батыр қызы, шығыстың шолпаны Мәншүк мәңгі ұйқыда. Оның қасында туған елінен іздеп келген ақын апасы отыр, қазақ халқының жас бұлбұлы Роза ән шырқап тұр. Осы үш қазақ қызының, ұлт мақтанышының ортасында отырған өзімді өте бақыттымын деп санаймын.

Біз Большая Иванова көліне жүрейін деп тұрғанда, горсоветтің бастығы Зайдман Михаил Моисеевич Мәншүктердің зиратының сол жағындағы көшенің бұрышындағы көк төбелі үйді нұсқады, бұл үйдің айналасы жаңа осіп келе жатқан ағаштар, гүл, терезелері оюланып, сырланған.

Бұл үйде Михайловское селосынан Москваға жүріп бара жатқанда Александр Сергеевич Пушкин қонып, көлдерді аралап, біраз жатты дейді, қазір ескерткіш үй болып тұр деді. Біз бұл үйді көріп шықтық, көз алдымызда көрмесек те, суреттегі бейнесі көз алдымызда тұрды.

Михайловск селосы бұл жерден қашық емес, көп болса 60 шақырымдай. Барып қайтуға болар еді, бірақ оқу жылы басталып қалды, сабақтан кешігесің деп мамам күйгелектеп жүріп бара алмадық. Көрешек болса, тағы келерміз. Ленинград, Рига, Смоленск қалалары да осы арадан жап-жақын, әттең баруға мүмкіншілік болмады.

Бүгін сағат 10-да Невель қаласынан шықтық. Сағат 3 кезінде Великие-Лукиге келдік. Келіп қонақ үйге орналастық та қаланы ең ақырғы рет аралауды ұйғардық. Мұнда Александр Матросовтың зираты бар екен. Соны іздедік. Матросовтың зираты қаланың ортасында екен. Обком партияның үйінің ар жағында көл бар, соған таяу Матросовқа үлкен жеке ескерткіш орналастырыпты. Денесі де сол жерде, винтовкасының т.б. суреттерін салып, суретін мрамормен жасап, астында мрамор таңбаға: “Здесь покоится герой Советского Союза рядовой Александр Матросов”, – деп жазылған.

Біз Невельден Великие-Лукиға келіп бір күн болдық та Москваға баратын поезға отырдық. Вагонда кісі көпшілік. Біздің купеге бір еврейка отырды. Оның басы аздап шайқалып тұрады. Ол әдеби тілмен сөйлейді. Тілі сондай өткір, орынды айтылған сөздері жігін білдірмей қабысып жатыр. Азғана уақыттың ішінде бізбен таныс адамдай жақындасып кетті. Далаға шығарында сөмкесін маманның алдына қойып кетеді.

Біз аң-таң қалдық.

— Бұл бір қу шығар, бізді соғып кетейін деп жүрген – деп те ойладық. Шынында ол өте адал, шыншыл адам болып шықты.

Жол бойы жаңа өрбіп өсіп келе жатқан жас шырпылардың жасыл жапырақтары жайып тастаған қаракөлдiң түріндей құлпырады. Кейбір станциялардың орнында вагон орнап, оған станцияның атын берген. Мысалы Абро станциясын алайық. “Абро” станциясының бұрынғы үйі қызыл кірпіштен салынған екен. Қазір есік терезесі, төбесі жоқ аңғал-саңғал, дал-дұл болып тұр. Тек маңдайында “Абро” деген жазуы ғана қалған. Оның алдында вагон қойған да соны станцияның конторы еткен.

Міне, “Окунь” станцияға келдік. Мұнда түгелінен қайта салынып жатқан құрылыс, темір жолдың өн бойында үйілген кірпіш, ағаш, тақтай дегендер тау-тау. Бұл жерде біздің поезымыз көп тұрды. Жаңадан күйген кірпіштен салынып жатқан үлкен үйдің екі қатарын аяқтапты. Бүгін жалпы демалыс, сондықтан жұмыскерлер көрінбейді. Үлкен машиналар жүгімен тұр. Известь, цемент дегендер маңайында бықып жатыр. Біз тұрғанда Москва-Рига поезы жүріп өтті. Бұл жақта қысқа деген шөпті төрт бұрышты үйіп, содан кейін төрт жағына ұзын қазық қағады екен де төбесін шатырлап үйше жабады екен.

Артемовка станциясынан өттік. Мұнда да халық көп түсті. Түскендердің бәрінің қолында, арқасында қаптаған нан. Бұл жерде нан аз шығар деп ойладық.

Жижица станциясына келдік. Мұнда да түсуші де, мінуші де көп. Поезда келе жатқандардың көпшілігі студенттер. Бұлардың ішінде ер балалар өте аз. Көпшілігі қыздар. Бұл станция әжептәуір үлкен екен. Жарқыраған көл, суда жүзген қаз, үйрек, тікшиген-тікшиген ағаш үйлер. Маңайда ит мұрыны өтпейтін ағаш қарағай, қайың, терек. Бұлардың етегін көмкерген шіліктер де бар кей жерлерде балапандап өсіп келе жатқан шыршалар өрімдей.

Русанова станциясы. Жижица мен екі орта қалың орманды, жасыл шөпті борбасты жер. Жолдың екі бетіндегі қалың ағаштың іші көлкіп жатқан су. Поездың терезесінен шалшықтың күлімкі дымқос иісі келеді.

Старая торопа станциясы. Бұл жерде соғыстан қыйраған талай дүниенің ізі жатыр. Вагонның, машинелердің қаусаған темірлері тот басқан күйінде төбе боп үйілген.

Борсок кішкене ғана разъезд болғанмен, поезд тоқтап тұрды. Қалың орман әлі қатарласып келеді. Қалың орман бар сырын ішіне түйіп қалың ойда.

Міне, поезд тоқтады, станция ілгеріде. Біз 8 вагонда отырмыз. Бұл Улин деген кішкене станция екен. Шіркін, жер! Көркіңе болайын, көк орман. Мен қараған сайын сенің қатарың қоюлануда.

Западная Двина деген станцияға келіп қалдық. Үлкен станция екен.

Елидово қаласы, станциясының оң жағында кішігірім киіз үйдей каполдар жатыр. Біреулер “қалай соғысты ұмытып кетеміз” деп мыналарын әлі жыйнамаған екен – деп жатты. Соған қарағанда соғыста төңкерілген болар.

Паникия деген станциясымаққа аздап тоқтап өттік. Бір кішкене сандықтай сарайға станцияның атын жазып жапсырып қойыпты. Қасында күйген кірпіштен салынған үйдің қабырғасы түр, шамасы болашақ станциямыздың үйі шығар.

Мостовойға келдік. Аты қандай болса, өзі де сондай екен. Бәріне де көрік беріп тұрған көк орман. Күн бата Оленино станциясына жеттік.

Күн батты. Кішкентай станцияларды жаза алмай қалдым.

Аты шулы Ржев қаласына тоқтадық. Соғыс түсында күл

топырақ болып қалған қала дер емес. Бұл қала туралы талай радио хабары есте қалған-ды. Түн. Одан әрі станцияларды жазуға мүмкіншілік болмады. Тек түнгі сағат 3-те Волоколоскіден 28 панфиловшылардың зиратынан өттік. Таңертең Москваға келіп түстік.

28.08.

Бізбен бірге жолда танысқан әйел де түсті. Бізден қалар емес. Еріп Қазан вокзалына келді. Біз нәрселерімізді сақтауға беріп, “Москва” қонақ үйіне барайық деп түр едік, әлгі әйел:

— Мына үйде менің анам тұрады. Мен одан әрі тұрам. Сендер заттарыңды шешем үйіне қойыңдар да өздерің біздікіне жүріндер. Әрине, менің сендерге беретін асым жоқ, сендер маған жақын көріндіңдер, мен сұрқия, сүм емеспін, қорықпаңдар, партияның мүшесімін. Москвада кім көрінгенге сенуге болмайды, қорқуларың дұрыс, — деді.

Мамам: “Жүр, осының үйіне барайық. Діндеі екі адамды өлтіре қою оңай болмас. Бұл Американың жері емес қой” — деп чемоданды бірге көтеріп ерді де кетті. Мен үндегенім жоқ, ере бердім. Бірақ іштей мамамның ісіне разы болып келе жатқаным жоқ. Әлде қайдағы біреу, білмесе де сынап көрдік деп келе жатқаны сондай өрескел сияқты. Бір үйге кірдік. 4 этажда бір есікті қақты, одан жуан, ақ шашты кемпір шықты. Біздің жөнімізді айтты, кемпір бізді білетіндей-ақ қарсы алды. Біраз отырып шай іштік. Содан кейін затымызды тастадық та әйелдің үйіне кеттік. Жолда ол кісі бізге Юсуповтың үйін көрсетті. Бұл үйде Пушкин жастық шағын өткізген екен, ішін көргеніміз жоқ, сырты бір керемет, бояулы, шарбағымен түр дейді, аздап қажалыпты, бірақ ескерткіш күйінде, әлі түр. Пушкин уақытынан титтей де өзгертілген жоқ дейді. Одан әрі Пушкиннің Натальямен некелескен шіркеуі, бірақ ол қазір мектеп, өзгертілген. Бұл шіркеу Святой Харитондікі екен, сондықтан көшенің аты да Большая Харитоновская екен. Біз сол шіркеу болған қазіргі мектептің қарсысындағы үйдің қақпасына келіп кірдік.

Сағат таңертеңгі 9 еді. Күйеуінен айырылып қолына келіп отырған сіңілісі бар екен, аты Люся. Оның 11-12 жаста Борис деген ұлы үшеуі бөлмеде.

Бөлменің іші барынша жыйналған. Ескі диван, екі кісілік кереует, түрлі кітаптар, бірнеше вазаға салынған қураған гүлдер.

Төрт бұрышты стол, буфет. Бұлардың фамилиясы Мазурова. Люся кескінді, тұлғалы келген әйел. Шамасы 35-36-ға келіп қалған көрінеді. Оның түрінен кейістіктің ізі көрініп тұр. Қабағын ашып жадыраған кескіні жоқ. Сондай әдемі ажары әжіммен айғыздалған. Қызметі — бастауыш мектептің меңгерушісі. Асығыс киінді де кетті. Әжеме барам деп Борис те кетті. Содан кейін Женя сіндісі туралы әңгімеледі.

— Сіндім жасында өте тентек болды, әке-шешем оны ерке ұстады. Жоғары білім алып тұрмысқа шықты. Күйеуі де озіне лайық сұлу, ақылды жігіт болды. Күйеу бала соғыстан келгеннен кейін бұзылып, екеуінің арасында сөз, жанжал көбейді. Бірін-бірі қызғану, сенбестік өрттей қаулады. Екеуі де ұрыс төбелеске барды. Ақыры айырылып тынды. Екі тентектің арасында жетіп қалған бала тірі жетім болды, — деп сырын айтты.

“Тірі жетім” деген сөз менің жүрегіме тікендей тиді, өзегімді удай аралап жүре берді, бірақ мен еш жанға сездіргенім жоқ.

Женяның көршісі — екінші бөлмеде тұратын Элла Григорьевнаның үлкен екі бөлмесі бар екен. Бізді сонда орналастырды. Ішкі бөлмені бізге берді, біз сонда тұра бердік. Элланың Толик деген жалғыз ұлы бар. Ол институттың бірінші курсына оқыйды. Сондай мәдениетті, кішік жандар екен, туғанымыздай болды. Еш нәрсеге алаңдамай біз жеті күн жаттық. Мен алғашында қорықсам да артынан үйреніп еркінсініп кеттім.

Мамамның сезгіштігіне тандандым. Кісі танығыш екеніне енді сендім. Жолда кездескен біреуге еру өте қыйын ғой, әсіресе Москва сияқты жерде.

29.08.

Біз жазушылар одағына барсақ, үлкендер келген жоқ екен, біраз отырдық. Аздан кейін Софронов Анатолии Борисович пен Сергей Михалков келді. Екеуі де мамама бұрылып амандасты.

30/08.

Біз таксиден түсіп жатыр едік, Софронов, Илья Эренбург, Ажаевтар кездесті. Бәрі де мамамның, менің қолымды алып амандасты. Заманымыздың даңқты, гуманист адамдарын көргеніме сондайлық қуандым. Қуанғаным сондай, тамақ та ішпедім сол күні. Тек көргенімді қалай жазсам екен деп ойлауда болдым. “Алтынның қолда барда қадыры жоқ қой” деген өте

орынды айтылған сөз. Мамам болмаса мен олардың қолын алып амандаспақ түгіл сыртынан да көрмес едім.

Біз отыз бірі күні жазушылар одағына келсек, Валентин Иванович Костиловты жерлеуге жыйналып жатыр екен. Жазушылар клубында қоштасу есігі ашылды, біз де сонда кірдік. Сол жерде құрметті қарауылда тұрған атақты жазушылардың бәрін көрдім. Маршак, Соболев, Катаев, Тихонов. т.б. Отызға тарта машинамен алып жөнелді, үш жерден музыка ойналып бара жатты. Костилевтың қыздары мен әйелі жылағанда, көзімнің жасының қалай шығып кеткенін де білмей қалдым. Қатты толқыдым. Әкең болып, өлген де жақсы екен... дедім ішімнен. Одан шыққаннан кейін “Москва” қонақ үйіне хат бар ма екен деп кірсек, Мұхтар ағай (Әуезов) отыр екен. Анадай жерде біреу күледі, алыстан көре алмайтыным бар ғой, мамам бұрылып амандасып жатыр, сол кезде мен де бардым. Қол алысып амандасып, мамам екеуі едәуір сөйлесіп отырды.

Мамамнан: “Жұмысың қалай, жақсы ма, көп материал алып, жер жағдайымен танысқан шығарсың” деп отырды.

— Өзім “Ақындар ағасын” бітірдім. Енді Соболев орысшаға аударып, “Звезда” журналында баспақшы еді, содан кейін Кисловодскіге демалуға барайын деп едім, быйыл науқастанып жүрмін, — деді.

Мұхтар ағаймен қоштасып біз ілгері қарай кеттік.

Мавзолейде тағы да болдық.

Жүздеген адамның соңынан кезекке тұрып ақырын жылжып келеміз. Мамамның кескіні өте ауыр. Ол басқа дүниені ұмытып кеткен сияқты. Тіл қатпады.

Міне, мавзолейге кіріп келеміз.

Лениннің табытына жақындағанда, мамам мені сол жағына шығарды. Табытты айналып шыққанша көзімді алмай, кірпігімді қақпай қарадым. Ұлы көсем, данышпан Лениннің кірпігі мәңгі айқасқан. Өлі жүзінің өзінде мейірімнің, айбынның ізі жатыр. Өмірге жол ашқан, бақыт күнін тудырған кемеңгер бабамыз Ленин көзден таса, көңілден ұмыт болмақ емес деймін өзіме өзім.

Мавзолейден шығып, Кремль қабырғасындағы зираттарды араладық. Онда Фрунзе, Свердлов, Дзержинский, Калинин, Жданов сияқты тарихи адамдарымыздың мрамордан салынған ескерткіштері тұр. “Қайран сарбаздар, революцияның сайып қыран саңлақтары бір-бір тасты киіп, үн-түн жоқ тұрғандары мынау. “Өлсек шұқыр бір болсын, шықсақ — төбе” деген осы.

Өлсе де Ленин тобында, Ленин жанында деп, — мамам күбірлейді. Мүмкін мен естісін деп те айтып келе жатқан болар.

Ленин музейіне кірдік. Музейдің бірінші бөлмесінен-ақ революцияның алғашқы қадамымен таныса бастайсың. Қажырлылық, қайсарлық, ақылмен, оймен басталған үлкен істің тарихи ізі сайрап тұр. Неше түрлі қыйыншылыққа төзе отырып жауды қалай жеңгендеріне қайран қаласың. Айдауда, арбауда, алдауда жеңе алмаған көсемдердің жігерін болат десе болмай ма. Шіркін, данышпандық, шындық жеңбей қояр ма? Ақыры жеңді! Музейдің бір бөлмесі толған кітап. Онда Ленин еңбектері барлық тілде аударылғандығын көрсетеді. Ең арғысы негр тілінде де аударылған екен. Бір полқаға кіл қазақ тіліндегілерін қойыпты. Ленин туралы қазақ ақындарының өлеңдер жыйнағы көзге түсті. Азалы залға кірдік. Е дегенде тұла бойым бір түрлі болып кетті. Лениннің табытына иіліп тәжім еткен қаралы туларды көргенде, дәл азалы сағатта тұрғандай әсер етті. Бізбен бірге Чехтың, Венгрия, Болгария, Корея т.б. демократиялық республикалардың делегациялары кірді.

Бұлар менің өмірімде ұмытпайтын кезеңдерім, сондықтан тілімнің жеткенінше жазғым келеді. Шын жүрегімнен шымырлай қайнаған шын сөздерім өзінен өзі тулап отыр. Өміріме де, өз анама да сондайлық ризамын. Шаруасының көптігіне қарамай маған жер-дүниені көрсетем деп алып жүргені үлкен ерлік. Тірі жүрсем ақтармын. Шын адамгершілік арыммен ақтармын!?

Мен күнбе-күн көргенімді қалдырмай жаза бердім. Әрине, көркем сурет, шебер тілім болмаса да қатар жүрген жолдастарым таныссын деген ойым болды.

21.09.

Жүретін болған соң әзірленеміз деп ерте тұрдық. Элла апай ертеңгі асты дайындап қойған екен, әңгімелесіп 2 қазақ, 2 еврей болып интернационалды түрде өткіздік, соңынан Толя институтына кетті де, біз Ленин атындағы кітапхананы көреміз деп уақытымыздың тығыздығына қарамай сонда кеттік. Біз оқырман емеспіз, әрине, паспортымызбен кіргізді, ішінде консултанты бар екен. Біздің москвалық емес екенімізді білді де қасымызға келіп “Добро пожаловать, дорогие гости, пожалуйста, может быть вас провести “познакомить” деді. Бізді

қасына ертіп жүріп кітапхананы аралатты. Мен бұрын келгенімде, кітапхананы көргем жоқ та, сонан ба маған бұл кітапхана керемет әсер етті, біздің ең үлкен кітапханамызбен тіпті салыстыруға болмайды. Мұның қасында біздің кітапхана Москва университетінің оқу залы сияқты. Әрине Москва мен Алматыны теңеуге болмайды, сол сияқты бүкіл әлемдік маңызы бар Ленин кітапханасын, біздікімен теңеуге болар ма екен?

Әр нәрсе өз уақытында, қайран Алматымда да осындай кітапхана болатынына әбден көзім жетеді!

Кітапхананың ішін суреттеп беруге жазушы емеспін, суреттеуге тілім жетпей екі ортада ұятқа қаламын ба деп те қорқам, онсызда менің тіліме жолдастарымның күліп жүретіні аз емес қой. Қысқасын айтқанда бүкіл әлемдік маңызды, атағы бар болса, жаман емес екенін әркім де біледі ғой. Мен осы Москвада оқып жүріп осы кітапханаға келіп жүрсем, 1 жылсыз кітапхананың ережесін біліп болмас едім деймін.

Біржола кететін болған соң керекті-керекті жерлерді көріп қалууды ретті деп таптық. Кітапханада да 3 сағаттай айналысып қалыппыз. Одан шыққан соң Планетарияға кірдік. Планетария деген жасанды Ай, Күн, Жердің құрлысын, жұлдыздар: Юпитер, Венера, т.б. көрсетеді. Одан біраз білім алып қалуға да болады. Маған әсіресе ұнағаны: ай батып жұлдыздар тарқаған соң таң желі сияқты жел тұрып, аздан кейін қызарып күн шығып келе жатқанда интернационал, Гимн, демократиялық жастар ұранын тартқанда, дененді бір түрлі жігер кернеп кетеді. Техника деген қандай, күн, айды да қолдан жасап, даланың әсем желімен дем алдырады.

Планетариядан шыққан соң орталық хайуанаттар паркіне бардық. Зоопарк пен Планетарий Садовакудринская көшесінде еді. Зоопаркке кіргенде, жан-жануардың бәрін көресің. Кіре берісте ұсақ жануарлар, жыландардың неше түрлісі, сонан кейін әрбір республиканың даласында болатын жануарлар, одан әрі бүкіл жер жүзіндегі неше түрлі үлкенді-кішілі керемет жануарлар, өзіміздің зоопаркте көрмеген жануарлар өте көп. Пілдің неше түрлісі, құстардың, маймылдардың неше түрлісі бар. Қай жерден, қалай алынғаны туралы бәрі жазулы тұр. Сол жақта көл, көлде аққулар мен ішінде жүзіп жүрген ақ гүлдер, адамның көзін анаайдан тартады. Бұл зоопарктын ішінде бірнеше көлдер бар, әрбір көлде әрбір жерден ұсталған

су құстары мен аққулар жүзеді. Аттардың неше түрі, жираф, есек, сиырдың, шошқаның, қой, ешкінің, аюлардың түрлері өте көп. Зоопарктың ортасында балаларға деген пәуескесі мен жегілген аттар, әр түрлі жердікі, үлкені де кішісі де бар. Әрине, біздегі аттардай емес, қарап тұрсаң ат сияқты да емес, кішкентай бірденелер, бірақ аттың басқа тұқымы, қоңырауларын шыңғырлатып, балалардың көңілін аударады. Зоопарктегі жануарлар өте көп, оның бәрін жаза беруге болмайды, тіл керек. Оның ішін түгел қарап шығу үшін бір күн керек, ал біздің уақытымыз аз. Москвадағы көрген жердің бәрін айта беруге болмас, тек керектілерін айтып отырмын. Зоопарктен шығып “Москва” қонақ үйіне соқтық, үйден хат келіпті, ол да еңсені бір көтеріп тастады. Үлкен театрға кеше ерте тұрып, билет әкелгенмін. Кеш те болып қалды, асығып келе жатсақ, театрдың тап алдында Маманов ағайды көрдік: “Мәке, саламатсыз ба, сапарда деп естігем, қалай жақсы барып қайттыңыз ба? – деді. Маған қарап “Сен мұнда неғып жүрсің, сабақ қайда?” – деді. Мен не дерімді білмей сасып қалдым. Мамам: “Сабақтан қалып қойдым деп те басымды қатырып жүр, соған асығып жүрмін, әйтпесе тағы бір 10-20 шақты күн жатайын деген ойым бар еді”, – деді. Екеуі біраз әңгімелескеннен кейін, қош айтысып кеттік. Үйге келісімен киініп, тамақтанып алған соң театрға кеттік.

“Лебединое озеро” деген балет көрдік.

24.09.

Жазушылар Одағынан поездға билет әкеп берді, поезд сағат 3⁴⁰ та жүреді. Ертемен тұрып, жолға азық дайындауға кірістік. Элла апай байғұс күйгелектеп, өзі жол жүретін адамдай қыймылдап жүр, бұл кісінің қызметін ұмытатын емеспіз, бізге өте көп көмек көрсетті.

Мен шынымен Москвадан кетем бе, осындай тамаша қала Отанымыздың жүрегі қызыл Москвадан, өзіме өзіме сенбеймін, осында бұрыннан тұрып келе жатқан сияқтымын. Алматымды сағындым ғой, бірақ Москвадан да кеткім келмейді. Пушкиннің мына сөздері есіме түсті:

*“Москва как много в этом звуке для сердца русского слилось,
как много в нем отозвалось!”*

“Москва, люблю тебя как сын”....

деген Лермонтовтың сөздері қандай дана айтылған. Москваға

кім келмейді, кім қызығып қарамайды. Біздің Москваға қызығып, 1812 жылы Наполеон да келіп, ала алмай кетіп еді. 1941 жылы қанішер Гитлер де көз тігіп, халық қанын аямай қырып, Москваны қаратып алмақшы болып еді ғой. Жоқ, Москва ешкімге берілген емес, берілмейді де. Қазір Москваға құлақ түріп отырған демократ елдерінің халқы Москвадан нәр, үлгі алып отыр, Москвадай өмір құруға тырысады.

Москваға көз тігіп, аузынан қара қанды көбігін атып жер жүзіне соғыс өртін тұтандырушылар да тұр. Олар біздің Москвамызға қаншама қауіп туғызғысы келсе де біздің одақтас халықтарымыз еш уақытта да Москваға жау қаһарын төккізбес.

Москвадан кететін уақыттың соңғы сағаты соғайын деп тұр. Жәня апай, Соломон ағай, Әлла апай бізді машинаға отырғызып жатқанда, Жазушылар Одағының курьері телеграмма әкеліп берді, ол телеграмма Сапабектен екен: “Поздравляю сыном 1 сентября, приветом Сапабек” деген екен. Марудың босанғаны бізді өте қуантты. Поездың басына Павел Кузнецов ағай мен Галя екеуі бізді күтіп тұр екен. Поезд жүргенше әлі едәуір уақыт бар деп, мамам мен Павел ағай ресторанға кетті де мен, Галя, Шолпан Кенжебаева үшеуіміз перронда жүрдік. Шолпан 30 күні келіпті, ол папасын шығарып салуға келген екен. Сағат 3⁴⁰ болды, поезд жылжыды. Галя жылап жіберді, хат жазып тұр деп маған қолын бұлғады, мен түрлі ойға бөленіп, көңілім толқыды. Астанамыз Москвадан аттандық. Хош Москва.

Бейбітшілік болса, Москва — астанам саған тағы да келерміз. Әзірше хош, сүйікті қала.

24.09.1950

Москва қаласы.

Қазан вокзалы.

Бұл күнделікті жазған ақынның қызы Нұржамал М. Әуезовтың шәкірті болған. “Екі тілге бірдей, балаңды аудармашылыққа баулы, ғылымға икемі бар, аспирантурада оқыт, Мәриям” деп ұлы жазушы кезінде игі тілегін білдірген. Алайда қайда барса да “Халық жауының қызы” деген лақап құтқармады нәледен. Өмірбойы корректор боп жұмыс істеуге мәжбүр болды. Жуырда дүниеден озған Нұржамал Серғалиқызының жиырма бір жасындағы жазбаларының Мәңшүк ерлігіне байланысты тарихи-танымдық маңызын ескеріп, осы томға енгізуді жөн көрдік.

МӨНШҮК

(поэма)

I

Қара шашын қара бұлтпен жуғандай,
 Қара қасы аймен егіз туғандай.
 Желмен ойнап желбіресе кекілі,
 Күн шұғласы мандайында тұрғандай.

Тұнық көзі төңкеріле қараса,
 Ұзын кірпік оқтай тізген жараса.
 Қызыл ленті желбірейтін төбеде,
 Толқындалған тұлымымен таласа.

Меруерт тісті, қызыл ерін, қыр мұрын,
 Алма бетті дөңгелек жүз, сөз шырын.
 Қолдан құйған қорғасындай денесі,
 Қылығымен қызықтырған көз нұрын.

Балдырғандай балбыраған білегі,
 Көңілі шат күндей шалқып күледі.
 Ауызын ашса ақтарылып ақ күміс,
 Ақ маржанын жүрегіңе іледі.

Тәтті тілді, таза жанды, ұғымтал,
 Сараң сөзді, салқын қанды сыры бар.
 Еркелейді еркін өмір балғыны,
 Келешегін жас бөбектің кім ұғар.

Киген киімін кір шалмайтын бала боп,
 Көбелектің қанатындай ала-көк.
 Әшекейлеп бұған гүлдей түрленіп,
 Тұрушы еді тұлымшағы сала боп.

Кейіп қалса кенет жадырап кетпейтін,
 Жек көретін жекіргенді көктейтін.
 Өкпелесе өксіп жылап балаша,
 Теріс қарап ыстық жасын төкпейтін.

Тентектігін айтса ұялып қалатын,
 Танбаушы еді, мойнына өзі алатын.
 Енді қайтып істемеске сөз берсе,
 Ұмытпайтын өзіне заң болатын.

Анадайдан анасының алдынан,
Жүгіретін бетінде ойнап ыстық қан.
Көтеріп ап көгершінін секіртеп,
Жетектейтін желкілдетіп қолынан.

Құлаш жая құшақтайтын анасын,
Неше түрлі құбылтып көз қарасын.
Ақ төсіне сүйей салып маңдайын,
Аймалайтын аңсағандай мамасын.

Мама — десе ана жанын тербейтін,
Мама — десе маманы сүт кернейтін.
Мандайынан ана иіскеп айналып,
— Қарлығашым, қарашығым сен дейтін.

— Алданышым, ақ боташым, құлыным,
Керегі жоқ жұрттың маған ұлының.
Жалғыз қызым, жан жұлдызым, серігім,
Ұлдан артық сүйгізетін қылығың.

— Қыз боп тудың, ойна жаным қуыршақ,
Ұл боп тусаң ұстар едің қын, пышақ.
Жақ атам деп жармасады балаларға,
Мерген болмақ менің сәулем кімге ұқсап?

— Тартты ма әлде кер садақты Бопайға?
Тартты ма елде Исатайдай атайға?
Құралайды көзге ататын мерген боп,
“Мерген қыз” деп ел аңыз қып атай ма?

Әлде, қалқам, болар ма екен өнерпаз?
Тірі жүріп қызығынды көрсем аз.
Ою ойып ойыменен анасы,
Отыратын өз-өзінен болып мәз.

Айта берсем бітпес ана кеңесі,
Көрген сайын көкке жетіп төбесі.
Қиялымен қия шынды шолатын,
Тілек теңіз, жүзіп жүрек кемесі.

Есіл-дерті жас бөбектің ертегі,
Ертеқ десе еріп жаны елтеді.
Таңдаулы ұлын тарихтағы қазақтың,
Екшеп ана ертеқ етіп шертеді.

Айтқан сайын әсерлене тыңдайтын,
 Қажымайтын, қалғып көзін жұмбайтын.
 Ер жорығы, ел намысы, кек не? — деп,
 Түсінгенше талдап сұрап шындайтын.

Ер Бопайды естіп еді ол менен,
 Ер аруағын ертек етіп тербегем.
 Кейде сергіп, кейде ойланып Мәнсия,
 — Бопай, — деуші еді, — қазақ қызы
 өлмеген...

Естігенін сақтаушы еді есіне,
 Ширатылып тал жібектей есіле.
 — Тағы да айт, — деп жалынатын,
 жалбарып,
 Жан апалап басын сүйеп төсіме.

Кейде ұйықтап қалушы еді қойнымда,
 Балғын білек оратылып мойнымда.
 Ертеңіне күлуші едім құшақтап,
 — Ертегіге түнде, жаным, тойдың ба?!

Жымиятын қара көзін төңкеріп,
 Жазық маңдай, қара қасын бір керіп.
 Жарқын жүзі жариялап жан сырын,
 Албырайтын алма беті нұр төгіп.

Қисса оқысаң иығыңда асылып,
 Тыңдаушы еді қызығыңа асығып.
 Естігенін ертеңіне бұлжытпай,
 Айтушы еді балаларға асырып.

Ойнамайтын оқып алып сабағын,
 Кітап көрсе кере қарап қабағын.
 Кетер емес көз алдымнан елестеп,
 Қызық-қызық мінездерің, қарағың!

II

Қиялымды қия шыңға өрлетті,
Еркімді алып еркелігі тербетті.
Балғын білек, бал бөбегім ер жетіп,
Жыр бұлаған жүрегімнен селдетті.

Ашты өмірдің аттап барып есігін,
Балалықтың жиып әсем бесігін.
Ата-ананың үлгісін ап қолына,
Бұлаңдайды бойын түзеп осы күн.

Көз тастайды көлбең етіп бұлаңдай,
Сұлу мүше, мінсіз дене құландай.
Токпақ бұрым ту сыртынан қараса,
Екі иыққа асылып тұрған жыландай.

Шалқақ кеуде, шағын дене құрыштай,
Жарқын жүзі жанып қойған қылыштай.
Асқақтаған ару жаны аспанға.
Түсер емес айды аймалап, күн құшпай.

Шолпаны ойнап маңдайынан шығыстың,
Қарақат көз, сауытындай ырыстың,
Жазық жауырын, жарасымды екі иық,
Қозасындай қолдан құйған күмістің.

Толқынындай толықсиды Тобылдың,
Тоты құсы түлеп ұшқан өмірдің.
Жырмен желпіп аштым ару желегін,
Күй сандығын тілмен бұрап көңілдің.

Көрді қызық, қуанды ана күлімдеп,
— Кеңіді өріс, жетті менің күнім! — деп.
Ұзатып сап ұзақ қарап артынан,
— Қуанышым, құлыным, — дейтін күбірлеп.

Қызым демейтін, қызығына қарайтын,
Жалғыз талын бір жанына балайтын.
Ойын-күлкі думанына қосылып,
Мәнсиясын рулы елге санайтын.

Бақытты өмір, бақшалы гүл саяда,
Сауық-сайран, қызыққа жас тоя ма?
Алтын шаңырақ, ақ орданың төрінде,
Шаттықта ана, шалқыған ел ояна.

Түр дүниенің тегершігі зырылдап,
 Жүрегіне жас арудың түспей дақ.
 Жаздың жайлы жадыраған бір күні,
 Отыр еді үйдің іші шуылдап.

Әйнек ашық, алды ағаш иілген,
 Алма тағып, жасыл атлас киінген.
 Жұпар шашып, жемістері мөлдіреп.
 Көркіне көз, иісіне жан сүйінген.

Саясында сан бұлбұлдар сайраған,
 Жасыл жапырақ самал желмен ойнаған.
 Тәкаббарсып тау қараса тасадан,
 Күн күлімдеп, жер құлпырып жайнаған.

Зер тіккендей жер өңіріне жараса,
 Жасыл шашақ, ақ жібекпен таласа.
 Аспанға өрлеп асқақтайды ақ қайың,
 Еркелене, ерке сұлу қараса.

Шашын тарап шар айнаның алдында,
 Інжу маржан сәуле шашып мойнында.
 Көркем сурет, кербез тау мен құз, жар тас,
 Қыз жүрегін қытықтамай қойды ма.

Сыңғырлаған ән жөнелді асқақтай,
 Шар айнада қарақат көз қас қақпай.
 Сұлу әннің ырғағына ырғалып,
 Ұйып ана тындап отыр тіл қатпай.

Кенет Мәншүк “келіншекке” биледі,
 Дөңгеленіп жерге өкшесі тимеді.
 Жарқылдайды білекте алтын білезік,
 Жаңа туған ай секілді имегі.

— Ана отыр қимылына қызыға,
 Күле қарап миығынан қызына.
 — Кешке апатай шығайық, — деп серуенге,
 Құшақтады Мәнсияны кеп сызыла.

— “Барам, қалқам” — дегенінше болмады,
 Радиодан шыққан үннің салмағы.
 Тас түскендей жүректерін талдырып,
 Шаттық ізі беттерінде қалмады.

Жау дегенде жан шошынып селк етті,
Тау түршігіп, шың шаңқылдап солқ етті.
Суық сезім өң бойында жүгіріп,
Лапылдаған ыстық қанға у септі.

Бірін-бірі құшақтаған бойлары,
Қалды қатып, кетті кезіп ойлары.
Жарылған доп, шабылған ел, аққан қан,
Көзге елестеп, шақпақ тастай ойнады.

Жарақтан! — деп жарандарға жар салған,
Жалынды үн ойды өрлетіп бойды алған.
Қуанышы тасаланып, лезде,
Әлде неге жүрек тулап болды ойран.

Тәтті дәмін жаңа татқан өмірдің,
Ерке сұлу еркінде отыр көңілдің.
Тіл қатпады тегеуріні темірдей,
Қандай қайғы жас жүрегін көмірдің.

Нені ойладың, неге орандың жалынға,
Неге сонша елеңдедің дабылға?!
Серпіп қанат, сергіп бері қарашы,
Жүзген қудай жүз бұралған ағында.

Жалынсам да серпілмеді сұлуым,
Қызғанғандай зұлымдардан жер-суын.
Түйткілденіп түн ұйқысы бөлінді,
Қиын болды сұлу сырын білуім.

Күн артынан күндер өтті жалғасып,
Ереуілге ер аттанды, жол қашық,
Киген сауыт, асқан жарақ айбаты,
Жарқылдайды күн шұғыласына ұласып.

Шеру тартып, шебін құрды сарбаздар,
Саспай саңлақ сап түзеді маңғаздар.
Қазақ даңқын ту ғып ұстап жоғары,
Сауытынан түгі шығып төкті ызғар.

Ата салтын дулыға етіп киінді,
Ер бабаның аруағына сыйынды.
Батыр даңқын былғамасқа ант етіп,
Алатаудың ұл мен қызы жыйылды.

Бірге оқып, бірге өскен жасынан,
Талай достар аттанбақшы қасынан.
Соларменен қоштасатын бір кеште,
Отыр Мәншүк ойға қалып тосыннан.

Шолып ойы күнбатыстың майданын,
Көзбен көріп отырғандай ойранын.
Қиыры жоқ қиял теңіз емес пе,
Кім кешпеген бірде терең, қайнарын.

Алдында отыр аттанғалы қатары,
Екі талай енді ел дәмін татары.
Отан ортақ емес пе еді ұл-қызға,
Деген ойлар ару жанға батады.

Ата-ананың меруерті мен маржаны,
Ұл мен қыздың бар ма сірә арзаны.
Ар емес пе арулардың атына,
Жау шапқанда үйден шықпай қалғаны.

Ескен желдей жөнелді ерлер іркілмей,
Қош айтысып қайтты Мәншүк бір
күлмей.

Міне, жатыр төсегінде толғанып,
Түшіркеніп ұзақ таңға көз ілмей.

Албырт жаны алып ұшып асығып,
Қызды қаны, тұрғандай шоқ басылып,
Ерке жүрек ойға тұтқын болғандай,
Кеудесінен жатыр майдан ашылып.

Жетті уақыт, таң да атты ағарып,
Түн пердесі кетті лезде жоғалып.
Кіртиіп көз, қатып қабақ жабыңқы,
Тұрды Мәншүк орынынан бозарып.

Бетін жуып, шашын тарап киінді,
Ел дегенде ерке жаны күйінді.
Әлпештеген, аялаған анаға,
Сырын ашып айта қою қиынды.

Шайға келіп отырды ана қасына,
Жас баладай иығына асыла.
— Түсің сынық, неге бұлай құлыным,
Жел тиді ме терезеден басыңа?

— Жоқ мамашым, ауырған жоқ еш жерім,
Мен айтайын, сіз тыңдаңыз себебін.
Ел жүрегі тұрған жоқ па ауырып,
Соның үшін у болады жегенім.

Құрбы-құрдас қатарласым қалмастан,
Жауға аттанды, жарақтары алдаспан.
Екі талай кезеңде түр ел-жұртым,
Қанды шеңгел жағамызға жармасқан...

Бөгелді ана сөздің біліп тереңін,
Жұта алмады аузындағы жегенін.
Күн назарын аудармасқа басқаға,
— Рас, сәулем, мен де жайды сеземін...

Аға-інің жоқ аттанатын жұртпенен,
Сүйеніш жоқ менде басқа бір сенен,
Өзінді-өзің жүдетпеші жабығып,
Не көрсек те бір көреміз, көппенен.

— Шынымды айтып сендірейін, анашым,
Отаны үшін кім қимайды баласын.
Тілегімді жаның ұғып тұрса да,
Сезе тұрып сезбегендей боласың.

Майдан болды ойымдағы арманым,
Жөн көрінді жауға қарсы барғаным.
Менің жаным артық емес басқадан,
Отан үшін құрбан болса бір жаным.

Төгілгелі көзден ыстық жасым түр,
Иілгелі аяғыңа басым түр.
Кеш сүтінді, қамықпа, анам қадірлі,
Бөбегіңе батаңды бер, лұқсат қыл!

Алатаудың шоқтығындай ағарып,
Қаны қашып қалды ана сазарып.
Әлі кетіп елжірейді жүрегі,
Жалғызына қарай берді бозарып...

— Бала болып көргенім жоқ қайырып,
Ажал жетсе аласыз ба айырып.
Үйде отырып жаудан жәбір көргенше,
Қарсы барып қан болғаным лайық.

Ана жылап ыстық жасын ағызды,
 Оңай боп па қия қою жалғызды.
 Толғанады, толғатады кезеріп,
 “Отан үшін” деген сөзге қан қызды.

— Сүйенішім, сүйенішім сен едің,
 Қидым жаным тілегінді беремін.
 Ағы менен қарасы едің көзімнің,
 Енді қашан, қарашығым, көремін!

Ақ батасын ана беріп айналды,
 Қимаса да бекем белді байлады.
 — “Ана сүтін ақта-аруым” — дегендей,
 Алдынан күн, артта қарап ай қалды.

Қатуланып қызыл ерін сұрланды,
 Жебесіндей ақ найзаның қырланды.
 Жау жарағын аш беліне асынып,
 Серт қып түйді шүберекке бір жанды.

Жөнелді қол жаусыраған алыстан,
 Айбаттары айға шапқан арыстан.
 Қарсы алдынан қарағанда келбеті,
 Жас қырандай құздан қанат қағысқан.

Дос сүйініп, дұшпан жаны күйінді,
 — Қош ботам! — деп тау желегін үйірді.
 Өксіп жылап күміс сулы бұлақтар,
 Бұйра талдар тәжім етіп иілді.

Шал-кемпірлер қолын жайып күңіренді,
 Өрендерін аттандырар күн келді.
 — Ер қазақтың аруағына тапсырдық!
 Деген үнге тау мен тастар тебіренді.

Ақша бұлттар бұйраланып түнерді,
 Өксіп-өксіп жасын төгіп жіберді.
 Бұлт жүрегін елжіреткен жібек жел,
 Қанат болып батырларға жөнелді.

Сонда Мәншүк туған жерге қарады,
 Тау самалы сипап шашын тарады.
 Серуендеген, гүлдер терген жерлері
 Тізбектеліп көз алдында барады.

Сылдыраған гәуһар сырдың бұлағы,
Жылжып келіп жүрек қылын бұрады.
Сәнді кербез сауық жастың өмірін,
Әшекейлеп ою оюлап құрады.

Қимай жүрек аунақшиды құбылып,
Қатуланды қайта қарап бұрылып.
Тұнық көздің түсірмеді тамшысын,
Ұзын кірпік жиі-жиі жұмылып.

Келді жетіп қанды майдан шетіне,
Жарылған доп, жауған оқтың өтіне.
Жауын көріп жай тапқандай жандары,
Жайды қанат, көзді қадап бекіне.

Бар қаһарын майдан да алға ұсынды,
Е, дегенде жан шошынып қысылды.
Бар суретін маңайының Мәнсия,
Көзбен сызып көкірекке түсірді.

Тебіренбейтін теңіз қанға айналды,
Көрді ғажап аспан асты ойранды.
Зіркіл қағып зеңбірек пен пулемет,
Бомбовоздар боздап шырық айналды.

Снарядтар темір шоғын бүрікті,
Жердің аңы, көктің құсы үрікті.
Қойнауында құйын ойнап тоғайдың,
Төңкереді түбірімен шілікті.

Жағасы өрт, жүрегі өрт өзегі у,
Жалын сасып қара шала қалың ну.
Күлімсі иіс өкпені атып қаңсыған,
Қан татиды аузыңа алған су.

Қара жардай қақыраған жан-жағы,
Қара зілдей қанды майдан салмағы.
Үй дегендер үйілген күл, мұржа тұр,
Олар үнін желге қосып аңырады.

Саудыратқан сәнді әсем ағашын,
Дал-дүл қылып жыртқандай жер
жағасын.
Аққан қаннан қара жерге қақ тұрып,
Таспалаған сай-саланың сағасын.

Көрдi ару жараланған ел-жұртты,
 Қорқу, шошу жан сезiмiн ұмытты.
 Қайрап тiсiн, қайнап зығыр, ант еттi,
 Жеңемiн деп сендер үшiн бұл жұртты.

Жалғасқандай көк жалыны жүрекпен,
 Ар тұтанып, жан ашуын үдеткен.
 Жанарынан жайдың оты ұшқындап,
 Жатыр ерлер жайып торын жау күткен.

— Ұлы Отаным қолда өзiң қызыңды,
 Анам сенсiң, ақтаймын дәм-тұзыңды.
 Ар-намысым оққа қалқан, бойға күш,
 Жетсе ажалым, жаба бер жер жүзiмдi!

Дедi де ару кiрдi дүлей қойнына,
 Еркiне ерлiк ерке жанды қойды ма?
 Қанды кешiп, пулеметiн арқалап,
 Оқтан тiзiп алқа тақты мойнына.

Гранатын берiк байлап белiне,
 Басты аяғын салмағынан көрiле.
 “Қаруменен сақтар елiн ер” деген,
 Қасарысып жеттi майдан төрiне.

Қан күйлы сүм, қара жүрек кезебiн,
 Қалшылдатып қақтырды ерлер безегiн.
 Күжiлдеген көмейiне жын тығып,
 Оқпен улап, көкпен көрдi өзегiн.

Тас жаудырып тарттырды жау сазайын,
 Жатыр сасып, көрiн қайдан қазайын.
 Өлексесiн үңги берсiн күшiген,
 Қаныменен қанды кектi жазайын.

Кескiлесiн кектiң сiлтеп алмасын,
 Бұрқанған күш бойда iркiлiп қалмасын.
 Дөлдеп ұрып қарақұсын қаға бер,
 Қара қаны қара жерге тамбасын.

Қырда қырғын, ойда ұран ұласты,
 Көк қараутып, қопарылды жер асты.
 Айдарлы ұл, тұлымды қыз түтiгiп,
 Отан үшiн құрбан дестi бiр басты.

Қия кезіп қиялымның қыраны,
Қанаты мен жан жалынын ұрады.
Дабылдатқан жорық үні құлақтан,
Шымырлатып жүрек қылын бұрады.

Самсаған қол, Невельге ерлер беттеді,
Жауды қуып шықпақ болып өктеді.
Талауратып тамыр жайған зымиян,
Оңайлықпен тастай салып кетпеді.

“Жолбарыстар” жөңкіп дамыл таппады,
Қара құзғын көктің жүзін қаптады.
Жерден атқан зенит оғы сүзгенде.
Жалын орап, шоғын жерге таптады.

Қайшыласты қанды жорық кезендер,
Қара жамылып қалды тұнып өзендер.
Борады тас, аунады қыр қаңбақтай,
Ажал оғын андатқанда қызыл ер.

Жеті қабат жер жарылып тілінді,
Көктің күні бұлт жамылып бүлінді.
Түнек басып, түтін сасып бар аймақ,
Жаралған жан тіріліктен түңілді.

Қанды жұтпай жер кекіріп қабынды,
Тас боялып қызыл қанға малынды...
Қалың тоғай, ну орманды от орап,
Жел құтырып тербетеді жалынды.

Салды күшін екі жақта тіресіп,
Өлім, өмір жатты айқасып күресі.
Таудай танік тобын жазбай қаусаса,
Сай-саланы өлік басты сіресіп.

Сол айқастың Мәнсия жүр ішінде,
Бұлтты жарған нажағайлы пішінде.
Қарауытып қара тұман зіл басқан,
Жарық күнді ол көргендей түсінде.

Бар өмірдің ұмытқандай қызығын,
Нар көтерер емес қазір қыз жүгін.
Жараланған жолбарыстай айбаты,
Көз шарасы шашыраңқы тым бүгін.

Меруерт тісі ақсия кеп айқасқан,
 Қызыл жүзін айғыздалып шаң басқан.
 Алма бетті ару емес бұрынғы,
 Белгілі ердің бірі сынды, байқасаң.

Саудыраған төңірегі жез оймақ,
 Он саусағы пулеметте тұр ойнап.
 Қарталанып жатыр оқтың тізбегі,
 Аунап түсед, әлденені ол ойлап...

Қыз кірпігін қағар емес қадалып,
 Сар садақтың сағасындай сазарып.
 Әлсіреп жау аласұрды арсылдап,
 Құлан иек таң білінді бозарып.

Қырды жауын қырғи құстай жұлынып,
 Салды қолын қорамсаққа сұғынып.
 Қадалады қырандайын қырланып,
 Түлкі аңдыған тау сағадан құнығып.

Тандай кеуіп топырақ қауып түтікті,
 Өршіп өштік жас жанына у бүрікті.
 Қан ағызып қарсы келген немісті.
 Қарақұстай домалап оқ тұтті.

Септі Мәншүк отты жалын жарқылды,
 Көк жұлдызы ұшқынына шарпылды.
 Селдеген күш серпуіне шыдамай,
 Қанды қадам кейін қарай тартылды.

Зұлымдықтың бетін бұрды Невельден,
 Тастай қашты қаланы жау жеңілген.
 “Батыр — өктем, балуан — алып”

деген сол,

Қуып шықты немістерді өңірден.

Өлексесін таппай қашты шұбырып,
 Топырлады топырақ қаба қырылып.
 Көк желеден кіршілдетті сүңгіні,
 Таспалады жон терісін сыдырып.

Тас домалап, жер лақтырды кесегін,
 Қойнын ашып қорғап жайды төсегін.
 Айтып ауыз, жетер емес көріп көз,
 Оба болған өлген неміс есебін.

Қару-жарақ қалды қан боп үйіліп,
Әлем тұрды ер күшіне сүйініп.
Бұта-бытқыл бойың жазса жадырап,
Ойшыл орман құрмет етті иіліп.

Көп ішінде келе жатқан батыр қыз,
Күншығыстан көзге түскен бір жұлдыз.
Ерлігі оның ел аузында аңыз боп,
Жігіттердің шықты аузынан талай сөз.

— Қарлығаштай, қазақ қызын қарашы,
Бір батырдың нәсілі шығар шамасы.
Ұлдан артық туған екен сабазым,
Қандай екен мұны тапқан анасы.

Айбатты асқар, Қобыландыдай қолы қан,
Талай неміс талқан болды қолынан.
Өтті-ау мана жау еңсесін омырып,
Өлексісін сүйреп тастап жолынан.

Жүректерін ой кернеді сыздатып,
Сұқтанады, сөйлесек деп тіл қатып.
Ақ найзадай қыз айбары тым суық,
Сырын айтпақ, сескенбестен кім батып...

IV

Жыр беренін жедел оқтап асына,
Сөз құрышын дулыға етіп басыма.
Қадам басып қан майданға барайын,
Тұла бойым тұңғышымның қасына.

Аймаласын, ақ төсімді ашайын,
Ақ сүтімді ауызына тосайын.
Қансын мейірі, “қайран ана” десін ол,
Қысып-қысып жүрегіме басайын.

Қос мамасын бомбы қылып қолына,
Берейін мен, атсан жаудың жолына.
Жарылғанда, теңіз болып ақ сүтім,
Жатсын тулап немістердің сорына.

Ана сүтін аттап залым өте-алмас,
 Ойына алған озбырлығый ете алмас.
 Ана жүрек шын тербенсе теңселтер,
 Тепсінгенмен темір үзіп кете алмас.

Құшақ жайып құлыныма барайын,
 Кеудесіне кесе қалқай болайын.
 Анамын, деп өзеуремей алыстан,
 Жүрегімді сауыт қылып орайын.

Батырлығын барып көзбен көрейін,
 Қолдан келген көмегімді берейін.
 Жалғызымнан жаным менің артық па,
 Жауға қарсы жыр әскерін төгейін.

* * *

Жеңілдім деп желікпей жау жатпады,
 Қолын құрап, тобын түзеп саптады.
 Жан таласпай оңай жанын кім берген,
 Шабуылдап қайта неміс қаптады..,

Сарбаздарым сан мыңдаған сайланды,
 Сақылдады салмақ болып ойранды.
 Тұмсыққа ұрып тойтармаққа шегедей,
 Буырқанып белді бекем байланды.

Көрді Меншүк, көзін тікті жан-жаққа,
 Басып жылдам барды жетіп комбатқа.
 — Бұйрық болмай босқа отыр біздің топ,
 Әлде бүгін жұрт қатарынан қалмақ па?

— Бұл жорыққа жібермедім сені аяп,
 Тынығындар бұл сапарда бармай-ақ.
 Невель сенің ерлігіңе риза,
 Бір жауынгер қызмет етер сендей-ақ.

— Тілеп тұрмын, тілегімді беріңіз,
 Ойрандаған ойынымды көріңіз.
 Ұл қорғаған жерді қыз да қорғайды,
 Бір ананың сүтін емген теліміз.

Қорықпаңыз қолынан іс келмес деп,
 Аты әйел, жауға соққы бермес деп.
 Өлінің қанын, тірінің кегін аламын,
 Қиюына қиын жердің жібер тек!

Басын шайқап комбат түрды ойланып,
Қатуланған қыз жанары түр жанып.
Жақын келіп жауырынынан қақты да,
Жүре беріп кілт бұрылды айналып.

— Ауыр жұмыс, жауапты іс, қымбаттым,
Алды-артымды сөзбен орап тіл қаттың.
Жібермесем ренжисің, қарындас,
Барғың келді қорғауына қай жақтың?

Қыз құлпырды жүзіндеі боп қылыштың,
Қырланады қылауындай құрыштың.
Екі өзеннің аралығын алам деп,
Қолқа қылды қиын жерін ұрыстың.

Бұйрық алып бұрды бетін сапарға,
Кескір алмас қын түбінде жатар ма.
Ширатылып шынжырындай болаттың,
Тең арқалап тізілді ерлер қатарға.

Серті жалғыз, сенімі зор еліне,
Қайралып жан, жас жүректің кегіне.
Бетін бұрмай безереді табандап,
Анда-саңда терін сүртіп жеңіне.

Жанарлары жарқылдайды шоқтай боп,
Қырланады қиядан тигіш оқтай боп.
Алдан ұшқын, арттан құйын ойнатып,
Жау келеді обатұғын оптай боп.

Жалын бүркіп, жасыл құсып төнеді,
Оқ ысқырып, ұйтқып зулап келеді.
Жер қайысқан зеңгі тобын көрсе де,
Жігерлі қыз жеңілемін демеді.

Қаршығадай көзін қадап сүзіліп,
Сескенбеді бет-әлпеті бұзылып.
Ту көтеріп тұлпар мінген батырлар,
Өтіп жатты көз алдынан тізіліп.

“Қарағым” деп қарағандай Абылай,
Қара шашын сипағандай Исатай.
“Кегіңді алмай кейін қайтпа!” дегендей,
Кенесары, айбынды ер Наурызбай.

Аманкелді алдында тұр айбынды,
 Құшағына қондырғандай Ай-Күнді.
 Жерінді алып, еріңді жау жеңбеген!
 Атаң қазақ қашан жаудан тайынды?..

Ерге ана, елге қамқор Қарүлек,
 Назым, Құртқа, Ақжүністі ел білед.
 Ердің кегін ел намысын жақтаған,
 Қазақ қызы қашаннан да жау жүрек.

Қанаттасып Қаншайым мен Қарлыға,
 Қасында тұр, серікпіз деп арлығы.
 Кезеп оғын кер садақты Бопай тұр,
 Жаным деме, жан арыңа садаға!..

— Жауға еңкейсем жау қолында қаламын,
 Жазылмастай еліме дақ саламын.
 Қазақ қызы деген атты қаралап,
 Қайда барып ару атын алатын.

Жоқ, көнбеймін, бас имеймін неміске,
 Бас пулемет, кетпесін оқ теріске!
 Тебіrentпеймін ата-баба аруағын,
 Я өлемін, я жетемін жеңіске!

Дәлдеп құрып пулеметін түйілді,
 Тәуекелін сауыт қылып киінді.
 — Отан үшін, бақыт үшін, ар үшін,
 Шыбын жаным шүберекке түйілді!

Қыз сөзіне сүйінгендей пулемет,
 Оғын төгіп, күйін тартты сол мезет,
 Баудай орып бастырмады адымын,
 Қыздың оғы соқты жауды төбелеп.

Өңменінен оқ қадалып өкіріп,
 Бажылдайды әлденеге өкініп.
 Лай судан қармақ қапқан шабақтай,
 Жер тырналап жатты шулап секіріп.

Сыртылдатып “сыйын” тартты мергендер,
 Тоң жастанып төбе болды өлгендер.
 Қаймақшыған қара қанды жұта алмай,
 Қарауытып аунақшиды қара жер.

Өршеленіп, жауда жасыл селдетті,
Қатуланып, сілкіндірді жер-көкті.
Азан қағып аспан асты аңырап,
Қарғап жатты қара бетті жендетті.

Жасанған жау, тас тұйыққа жолықты,
Қаруы емес, қаһарынан қорықты,
Қатуланып қарсы ұмтылып көрсе де,
Жолды алалмай, қанын сапырып зорықты.

Толастамай сонда да оқтың дауылы,
Дал-дал болды қара жердің сауыры.
Сақ-сақ күліп сапырылды ажалдар,
Жалын — оқтан жаралғандай дәуірі.

Ашып ажал арсылдады аңғарын,
Жалмаймын деп жалаңдады жан-жағын.
Айдаһардай гүрілдеді ирендеп,
Арқылдатып сермеп семсер-қанжарын.

Сынғаны да қайысқаны болаттың,
Өлгені де үрейленсең талаптың.
Тас түссе де талайыңнан көр, балам,
Тайталасқан тар кезеңге қол арттың!..

Жан түршігер жау қаһары тым қатты,
Боғадай қып сар даланы боздатты.
Қауіп, қайрат қайшыласып көзінде,
Қыз бұрылып қырандарға тіл қатты:

— Екі жүз миллион жанған шырақ
халқымыз,
Жарақтанған жауынгерміз жалпымыз.
Солар сөнбей, біз сөнбейміз өмірден,
Өлмей жауға бас имейтін салтымыз.

Таңмен туып, көтерілдік күнменен,
Ақ болатпыз айдаһарға сермеген.
Йілмейтін еменіміз елімнің,
Ежелден-ақ ел намысын бермеген...

Жарып шыққан жардың тасын қайнармыз,
Туған елдің төбесінде айдармыз.
Өлсек шұқыр, шықсақ төбе бір болсын,
Жасқанбасақ жайдың тасын шайнармыз.

Деген мақал “ел дария, ер балық”,
 Ер дегенде ерлер кетті сұрланып.
 — Ер өлгенмен ел ортасы жоғалмас,
 Деді Мәншүк бекінгендей долданып.

Шіркін өмір, сұлу сырға толғандай!
 Жанға жалғау, үмітке өзек болғандай.
 Сырын айтпай, сырт айналып кей-кейде,
 Бар еркінді өз қолына алғандай.

Қағынан безген дала еркесі құландай,
 Сахараға салған ойнақ бұландай.
 Ел еркесі етігімен су кешкен,
 Ер атанбас тар кезенде сыналмай.

Улы түгін түншықтырып улады,
 Жазылмады қара бұйра шумағы.
 Ақ кобігін көкке атып сіркіреп,
 Ұшқын жұтып күміс көлдер тулады.

Долы күштің ағытты ерлер тиегін,
 Гранаттар қаба түсті сүйегін.
 Қансыраған қанды бастар қақшаңдап,
 Қағып жатты қанды көбік легін.

Төбесінен нөсер құлап төгілді,
 Жебесінен жерге жанша шөгірді.
 Жер бетіне жегі болған жер сұмы,
 Өз қанына қарқ болып көмілді.

Әккілері аңди басты маңайын,
 Өлгенімше олім торын жаяйын.
 Дөп, сақылдап азу тісі, атып тұр,
 Оққа ұшырды батырлардың талайын.

Мерт болды қыз серігі мергендер,
 Ер сүйегін құшақтады туған жер.
 Селк етті де селеулерге сыбырлап,
 Еңірей берді дала еркесі тентек жел.

Абайлады Мәншүк сонда жан-жағын,
 Көрді өзінің жапа-жалғыз қалғанын.
 Көзге жанар, көкірекке кек толып,
 Қиналады қимай серік саңлағын.

Қолсіз жерде қу жая алмас құлашын,
Қанат сынса қарсы ұша алмас лашын.
Молдіреді қара көздің жанары,
Қамықты ару қалай ғана шыдасын...

— Егіздерім, ене сүтін еміскен,
Жайсандарым жарақты жауды жеңіскен.
Алғыр қыран, ақ иығым, аяулым,
Халық үшін қанды кебін киіскен.

Тайғақ кешу тар жолдағы таңдаулым,
Қара бұлтты қақ айырған кок дауылым.
Кегінді алмай кемеріме түспеспін,
Ашынды жан, ашылды оққа омырауым.

Қаныңа қан, жаныңа жан алармын,
Қорқыратып қолқаға қол салармын.
Шулы дария, мұзды тауға шөктіріп,
Құрбаныңа қойдай тізіп шалармын.

Жан жаңылып, кернеп ашу денесін,
Деді өзіне — енді кімге сенесің?!
Жауды боге, адым алға бастырма,..
Жаныштырма ұландардың денесін.

Тулап жүрек кетті қаны дуылдап,
Тұлғасынан төгілді күш туындап.
Аяғындай аяласа қоңыр жел,
Бұйра талдар мұңын қосты шуылдап.

Пулеметі жердің тоңын кеміріп,
Аңсыраған қыран құстай телміріп.
Өзегіне оғын салып оңтайлап,
Салалы саусақ сағаны түр жеміріп.

Мұхит кезген жалғыз кеме секілді,
Сом сүйегі құрыш болып бекілді.
Мұз қабағы түксие кеп түйіліп,
Қарағанда қақ жарғандай өтінді.

Қоз жанары шашыранып, шатынап,
Жіксіз тастан шыққан оттай жарқырап.
Қаймығатын емес қанды майданнан,
Кок пенен жер тұрса дағы қалтырап.

Көрінді оған күмбезді тау шоқпардай,
 Көрінді оған самсаған қол шоқ талдай.
 Тебінгідей теңбіл аспан теңселіп,
 Жер дөңгелеп зырылдады тоқталмай.

Тырсылдатып күй пернесін басады,
 Бұрқылдатып қызыл шоқты шашады.
 Жақындаса жайрата сап жапырып,
 Кейінгісін келгенінше тосады.

Шықырлап тіс, шындалды ерке зердесі,
 Өшпендіктің ашылды кең пердесі.
 Торға түскен тоты құстай келбетің,
 Айналайын ар-намысты бермеші!..

Қатар-қатар жау қатпарын сөгеді,
 Оқтан нөсер, көктен ызғар төгеді.
 Қыздың оғы қадалғанда немістер,
 Суға тиген қарақұрттай шөгеді.

Айла, әдісі тең жауменен алысты,
 Берер емес олмей қолдан намысты.
 Өр кеудесін оққа төсеп өткізбей,
 Жан ұшырып жалғыз өзі қарысты.

Жаралады жаудың тиіп жаңғағы,
 Қарауытып сала берді жан-жағы.
 Тұрса-дағы ыстық қаны тамшылап,
 Қарсыласқан қайратынан танбады.

Тер құйылып басты тозақ тұлымын,
 Оқ зуылдап жалап өтед бұрымын.
 Миға қонбас, ойға сыймас өжеттік,
 Сүтпен кірген тәрбиенің ғой, құлыным!..

Ей, қара бұлт, дулыға бол басына!
 Нажағайлар барсай қаптап қасына.
 Қара тасы қалқан болшы Кавказдың,
 Қарағымның жүрегiнiң тұсына.

Жердің коркі қарағай, қайың, емендер,
 Сатырлатып соқ, дұшпаным томендер.
 Алматының гранат боп алмасы,
 Атылыңдар, жауға аруды бермендер!..

Алатаудың басындағы мұздары,
Ақ алмастан, оқтан өткір ызғары.
Жарқ-жарқ етіп кір майданға қиядан,
Ерсін елдің ұлы менен қыздары.

Туған жері, күміс сұлу көлдері,
Көзге елестеп ару жанын тербеді.
— Сендер үшін өкініш жоқ өлсем деп,
Одан өрі өршеленді, өрледі.

— Ел де анам, жер де анам емізген,
Елдің күші түпсіз терең теңізден.
Өлсем елім, алар кегін, зор сенім,
Бірақ Невель көшесіне кіргізбен!

Қырда неміс, ойда қыздың қамалы,
Биік жалдан асырмады, қамады.
Қылт еткенін қиып түсіп пулемет,
Тайталасқан таусылды жау амалы.

Күн еңкейіп колденендеп қарады,
Тайыздалып оқ таусылып барады.
Тыңнан келіп күш қосылмай кезінде,
Жау еңбектеп жан-жақты орап қамады.

Қанат жайып тонді ажал түнере,
Түршікті жер, бір сұмдықты біле ме?!
Шыныменен жазықсыз жас жазым боп,
Қармағына ару жанын іле ме?!

Қастан қаһар, козден ажал көрінді,
Сондадағы жеңе алмады сезімді.
Жарылғанда снарядтар жарқылдап,
Ортан жілік ортасынан бөлінді.

Қан шығармай когеріп түр жарасы,
Көзге елестеп кетті сонда анасы.
Елі үшін ен даланы жаңғыртып,
Жатыр көздің ағы менен қарасы.

Жан ауырды, жас іркілді коздегі,
Қан төгілді, сүйек сынды — сезбеді.
Бір қуарып, бір қызарып кескіні.
— Байла, байла, байла жылдам, тез!

Кер маралдың кербезіндей жаралы,
Толғап мойнын жан-жағына қарады.
Жалбырап ет, сыдырылып сүйек түр,
Жалғыздығын сонда есіне алады.

Көз бұлдырап қараңғылық қоршады,
Дымы құрып, ес ауытқып шаршады.
Көмей кеуіп, тіл тіреліп таңдайға,
Жалғыз ұрттам салқын суды аңсады.

Жанталасып жараны орап байлады,
Тебіренбестен терең кекке бойлады.
Жаным демей жан ауруын ұмытып,
Қолы қайта пулеметте ойнады.

Қорғамаққа бір минутін өмірдің,
Жабысты қыз тетігіне темірдің,
Желден жедел жұлдыздайын ағындап,
Көрінді әскер жиегінен Невельдің.

Көрді Мәншүк шынжырдайын ширады,
Соқты дауыл, кеудеге кек сыймады.
Төнгендерін түріп тастап лезде,
Қан соқтасын қара жерге сыйлады.

Жердің жүзін қара қошқыл қан басты,
Көктің жүзін қара боран шаң басты.
Алды жалын, арты аңғар көр болып,
Немістерді құшаққа алды албасты.

Комекке күш келіп қалды жақындап,
Жан таласты шулап неміс бақылдап.
Түтін басты жер мен көктің арасын,
Сапырылысты оқ зуылдап, жарқылдап.

Қуанды қыз, оршіл жаны өрледі,
Алып жүрек аруға ерік бермеді.
Ерке жанды есіл ердің есіне,
Өлем деген сол минутте келмеді.

Көрді Мәншүк жаудың коздеп тұрғанын,
Оқ таусылған немен қорғар бір жанын...
Мандайынан ыстық қанын ағызып,
Жолдады ажал жалғызыма жау залым.

Қыршын жаны қиянатсыз үзіліп,
Көкшілденді бет-бейнесі бұзылып.
Ана аймалап, дос қоршалап, құрбылар,
Өтіп жатты көз алдынай тізіліп.

Қара көзі жарқ етті тек танадай,
Төңкерілді ашылып бір қарамай.
Пулеметте ойнап тұрған он саусак,
Қалды қатып бір серпуге жарамай.

Сүйей жатты пулеметке иегін,
Алды арқалап жасыл болат сүйегін.
Асуы жоқ асқардай боп айбаты,
Тұр көмкеріп күнбатыстың жиегін.

Жібек тұлым желкесінен жайылды,
Жел азалап, желпіп ұшын қайырды.
Арсыз ажал, опасыз жау обыққан,
Қайран ерді қайратынан айырды...

Күн күрсініп, бұлт торлады аспанды,
Құм үйдеп жаба берді жас қанды.
Тәжім етіп иді басын селеулер,
Ай маңдайлы ару жерді жастанды.

Ну ормандар ойға батты жабығып,
Аза тұтты сары желек жамылып.
— Қазақ қызы құрбан болды біз үшін,
Деп күміс көл төкті жасын қамығып.

Ару қаны котерілді аспанға,
Қызыл ту боп көрінді ол дұшпанға.
Кокті күшқан күмбезінің жұлдызын,
Ай әлдилеп, Күн күзетті аспанда.

Бітті демі, жүрегі ердің өлген жоқ,
Ар-намысын ажал мен жау жеңген жоқ.
Ер елмейді, жасырынбақ денесі,
Жүрегі оның мәңгі жанбақ, сөнген жоқ!

Ер аруағын өте алмады жау аттап,
Тұрса дағы жан-жағына жалақтап.
Қаһарынан кара жерге жал бітті,
Тербетті жел қазақ қызын мадақтап!

Теңейтұғын теңеу таппай тербелем,
 Қай заманның батырына теңгерем.
 Күйген коңіл, түйген сырдан тоғілді,
 Саған деген жыр тұнығы жас өрен.

Судан тұнық, сүттен таза тілегің,
 Таудан үлкен, тастан берік жүрегің.
 Дауға дара, жауға жарак, қарағым,
 Заманына лайық туған түлегім.

Дауылда туған дауылпазым, өренім,
 Болат құндақ қиядан тигіш беренім.
 Наркескенім нажағайды тураған,
 Тулаған күш түпсіз мұхит тереңім.

“Боздағым” деп жайды құшақ Невель де,
 Қиналады қимай ерді өлімге.
 Қазақ қызы деген атың ардақты,
 Ертеқ болар ел аузында өмірге.

Арын үшін ару жаннан безгенің,
 Жасанған жау жасағына төзгенің.
 Аттатпаған ар-намысты айбатың,
 Үлгі болар келешегіне өзгенің.

Қағып дабыл, шыңнан шыққан жаңғырық,
 Елендетті жүрегімді жандырып.
 Отанымның дара туған шынары,
 Сүйсіндірген ел мейірін қандырып.

Сөз жібек жіп, ширатылған жыр кесте,
 Айшығы айқын түссін болмай көмескі.
 “Мәмет қызы Мәншүгім” деп мадақтап,
 Мақтан көрген сақтар елің сені есте.

Коп жасықтан азы артық асылдың,
 Асылым деп аруағыңа бас ұрдым.
 Ел мойнына садақ болып ерлігің,
 Ер қазақтың аруағын асырдың!

МӘНШҮК МӘМЕТОВА

(Деректі повесть)

Мәншүк 1922 жылдың күзінде дүниеге келді. Оның туған жері қазіргі Батыс Қазақстан өлкесі, Орал облысы, Жәнібек ауданына қарайтын Орда поселкесінің жанындағы Жасқұс құмы деген жер.

Мәншүктің арғы атасы Мәмет сіңірі шыққан кедей болыпты. Өмір бойы кісі есігінде жүрген. Жастайынан корген ауыр бейнет, тартқан азап оның денсаулығына залалын тигізбей қоймайды. Бері келе Мәметтің бір көзі кетеді де, соған қарай Бесқұм бойындағы ел оны “Соқыр Мәмет” деп атаған.

Мәметтің — Жеңікәлі, Ахмет, Қанат деген үш ұлы болыпты. Жеңікәлі оң қолынан өнері төгілген шебер тігінші болған. Сол заманда ерлерге қисық табан етік, әйелдерге кок сауырлап кебіс-мәсі тігеді. Бесқұм бойындағы қалың ел Жеңікәліні “Етікші” деп атап кеткен.

Жеңікәлінің әйелі Толша өте пысық, ұқыпты, таза болған кісі. Өз шаруасын берекелендіріп ұстай білген. Ескіні жуып-жамап жаңасын іркіп киіп, ерінің қоз майы, қол өнерімен тапқан табысын шашау шығармай үнемдеп ұстаған. Толша күндіз ауылындағы ауқатты үйлердің малын сауып, арқан-жібін есіп, күртып қайната жүріп үй ішінің кешке ішер асын ала келетін болса, түнде “Етікшіге” керекті тарамысын есіп, балаларының кір-қондарын жуып та үлгіретін. “Жастайынан бала басты болса да әлекедей жаланып, атшалмандай шүлғиды, Толша келін” дейді скен ауылдағы үлкендер.

Толша жеделдете көтеріп қатарынан торт ұл туыпты. “Әттең бір қызым болса!” деп жүргенде барып қыз бала корген екен. Жаңа туған нәрестеге үй іші түгелдей қуанады. Қоңілдестерін шақырып, бобекті бесікке салады. Ағайын ішіндегі үлкені, әрі сыйласы болған Досан қария баланың атын Мәнсия деп қояды.

* * *

Мәмет шалдың екінші баласы Ахмет жасынан ауылдағы молдалардан оқып ақ-қараны ерте таныған. Совет өкіметі алғаш орнаған күннен бастап ел арасындағы елгезек, сезімтал жастың бірі болып қозғалып түседі. Әрі зерек, әрі зейінді Ахмет болашақ өмірдің қоркі оқу екенін дер кезінде ұғына біледі. Ауыл арасындағы жаңалықтарға белсене қатысады. Бар-жоғына қарамай жаңа дүниенің, жарығына талпынады. Білімді аңсаған сырын аға-жеңгесінен жасырмайды. Мейірімді аға, саналы жеңге

Ахметтің тауын шағып, етегінен тартпақтамай қайта тапқандарын оның жолына жұмсайды. Сөйтіп Мәнсия туғаннан кейін Ахмет Саратов қаласына оқу іздеп кете барады. Саратов университетінің дәрігерлік факультетіне түсіп оқиды. 1928 жылы Ахмет үздік деген бағамен университетті бітіріп дәрігерлік диплом алады. Бұл совет дәуірінің алғашқы кезіндегі, алғашқы дәрігерлердің бірі. Ол кезде қазақ жастарынан шыққан жоғарғы білімі бар дәрігер жоққа тән болатын.

Ахмет Саратов қаласына қызметке орналасты. Университеттің филология факультетінде оқып жүрген Әмина Сүлейменова деген қызға үйленеді. Жалынды жас дәрігер, дарынды ақын, қабілетті журналист жас отаудың шаңырағын көтеріп, өз алдына тұрмыс құра бастайды. Сонымен қатар әдебиет майданына да белсене қатысады. Сол кездегі Қазақстаннан шығатын газет-журналдарда Ахметтің көптеген лирикалық өлеңдері жарияланды. Жаңа қосылған жас жұбайлар жазғы демалыс кезінде Ахметтің еліне келеді. Үлкендерге түк әкелмесе де балаларға қалаша тігілген бірқатар киім-кешектер әкелді. Солардың ішінде, әсіресе, Мәнсияға деген базарлықтар ерекше қоз тартады. Төрт пен бестің аралығындағы Мәнсия бойына қонымды, өзіне жарасымды киімдерді киіп, әдемі қуыршақтарын көтеріп мөз-мәйрам болады. Ол бар жанымен қуанады, “Апатайлап” Әминаның маңайынан шықпайды. Әмина да кішкентай Мәнсияны қасынан қалдырмайды. Қай ауылға қонаққа барса да өзімен бірге алып барады.

Бұл жөнінде Мәметгерге жиен Көкқозова Уасила шешейі 1957 жылы мынаны айтқан еді:

— Ахмет оқуын бітіріп алғаш рет келіншегін алып ауылына келгенде мен де барып, бірге қыдырдым. Бір күні жақын ағайындарының бірі қонаққа шақырды. Кісі көп болатын. Шай ішіп отырғанымызда Мәнсияның қолынан кесесі түсіп кетіп, ыстық шайды алдына ақтарып алмасы барма. Отырғандар: — апырай, мына бала күйіп қалды-ау, — десіп шу етті. Сонда беске толмаған Мәнсия, бала болып жылаудың орнына әлгілерге қарап: — Мен бала емеспін, қызбын. Күйгенім де жоқ. Тек ыстықтап барамын, — деп Әминаны құшақтай алды. Келесі күні көрсек күймек түгіл қоң еттері күлдіреп қалған екен. — Мәнсияның осындай қайсарлығын, бал таңдай тәтті қылықтарын Әмина сүйіспеншілікпен қызықтағаны менін, есімде қалды.

Ахмет пен Әмина Саратовқа қайтарда Мәнсия “мен де бірге барамын” деп қатты жылап қалады. Содан былайғы жерде Саратовтан келетін хаттардың басында Мәнсияның аты басқалардан бұрын тұратын болған.

* * *

Іштей жақсы көріп қалған Мәнсия, Әминаның ойынан кетпеді. “Апатайым” деген балғын үні әрқашанда онын, құлағында тұрғандай болды. “Қандай ақылды, қандай бауырмал қыз десеңші? Айтқаныңды екі етпейтін ұғымталдығын қайтерсің... Қандай пысық, қандай сүйкімді... Қарғадай болып адамның не ойлап тұрғанын қас-қабағынан таниды. Бала болып үстіне кір жуытпайды. Шіркін, алып келіп балалар бақшасына беріп тәрбиелер ме еді. Одан әрі қалалы жерде оқытар ма еді. Өсе келе зерделі, табанды болатын түрі бар. Нағыз тәрбиенің керек кезі осы балаға. Жақсы тәрбиеленсе, жақсы оқитын отты баланың езі. Бірақ әке-шешесі “жалғыз қызымыз” деп бермейді ғой... Әйтпесе өзім-ақ оқытып берер едім”, – деп ойлайтын Әмина. Болашақ педагог Мәнсияның алғырлығына қызығатын. Тәрбиесі келіссе саналы адам болғалы тұрғанын алыстан көре білген. Сондықтан да оның көңілі Мәнсияны ойлап алаңдай берді. Қысқа қарай кішкентай қызды Әмина тіпті жиі ойлайтын болды. Кейде қолына түскен ақшасына Мәнсияға лайықты жылы киімдер де алып қойды. Кейде сол қызды өзінің сағынатынын да байқады. Бір күні Әмина Ахметке өз ойындағысын ашып айтты. “Қысқы каникулда Етікші ағайдың үйіне барып дем аламын. Берсе Мәнсияны алып келемін. Балалар бақшасының бастығымен келістім, орналастыратын болды”, – деді. Жас жұбайының мұндай бауырмал қылығына Ахмет қуанбаса ренжімеді. Бірақ өзінің қызметтен босай алмайтынын айтып қынжылды.

Әминаның бұл келуі Жасқұстағы ауылды серпілдіріп тастады. Етікшінің үй іші ерекше қуанып қарсы алысты. Апатайы әкелген жылы киімдерді киген Мәнсия қуанышын қойнына сыйғыза алмай жүгіре берді. Ол апатайынан бір елі қалмады. Апатайының мойнынан құшақтап: “Мені тағы да тастап кетесін, бе?” деп сұрайтын. Ал Әмина болса “алып кетем” дегенді ашық айта алмай бөгеледі...

Бір күні шай ішіп отырғанда Етікші сөз бастап:

— Қарағым Әминаш! Сенің осы келгенің менің еңсемді бір көтеріп тастады. Қыстың боранын, жердің қарын елемей келгенің үшін үлкен алғыс айтып, батамды беремін! Қазақтың салтында келін келгенде түйенің ботасына, жылқының құлынына, тіпті болмағанда ешкінің лағына ен салдырады. Ал, мен саған баламның бірін бергім келеді...

Келесі күні кішкентай Мәнсия апатайына еріп Саратовқа қарай сапар тартты.

Саратовқа келгеннен кейін Мәнсия балалар бақшасына бара бастады. Алғашқы күндері оған өте қиын болды. Бақшадағы балалардың бәрі дерлік орыс балалары. Ал, Мәнсия болса ауылдан жаңа келген қазақ қызы. Ол бір ауыз орысша сөз білмейді. Керек десең ойыншықтармен қалай ойнауды, оларды қалай атауды да білмейтін. Сүйте тұрса да ол ешкімнен қорғалап, жасқаншақтамады. Бәрін де білуге, үйренуге жанын сала тырысты. Тілі келмеген сөздерді қайталап айтудан жалықпады. Білмегендерін, көрмегендерін балалардан сұрамай тәрбиешілерден, күтушілерден сұрады. Ондағысы балалар тілінің келмегеніне күліп жүре ме дегендік еді.

Көп жыл бойы тәрбиеші болып келе жатқан Мария Ивановнаға Мәнсияның ұстамды қылықтары, тапжылмайтын: табандылығы, айтқанды ұмытпайтын зеректігі, тазалығы, қол өнеріне бейімділігі қатты ұнады...

Мәнсияның кейбір қызық мінездерін есіне түсіре отырып, Әмина былай дейді:

— Бір күні менін, уақытым болмады да, Мәнсияны бақшадан Ахмет алып қайтты. Күн керемет суық болатын. Мәнсияның пальтосының жең ұшына тігіп қойған жылы қолғабы бар-ды. Үйге келгенде Ахмет жетектеген қолы жып-жылы да, екінші қолының саусақтары тоңғанынан қызарып, боржиып кетіпті. Мен шешіндіріп жатып:

— Ахмет! Баланың бір қолының басы домбығып кетіпті ғой, неңді көргенсің? — дедім. Ахмет қызының қасына жетіп келді де:

— Тоңғаныңды неге айтпадың? Өзің үндемеген соң мен қайдан білейін, — дей бергенде, Мәнсия байсалды дауыспен:

— Апатай! Менің қолым тоңған жоқ, қолғабым ғой тоңған, — деді. Ахмет мырс етіп күлді де: — Осы қызың ылғи қыңыр сөйлейді, Әмина. Айтып тұрғанын көрдің бе? Тоңған қолы емес, қолғабы екен ғой! — деді қызын көтеріп, қолын уқалап тұрып.

Қолы босаған кезеңдерді пайдаланып Әмина балалар бақшасына жиі-жиі барып, ата-аналар жиналыстарына үнемі қатысты. Мәнсия тез ширап, балғын ойы өрістей бастады. Орыстың әр салаға талданатын сөздерін күн-күн сайын меңгере берді. Бірінші Май мерекесіне арналған жиында алғаш рет Мәнсия орыс тілінде тақпақ айтып, би билеген-ді. Қызына риза болған Әмина “Менің сүйіктім, менің Моншағым” деп құшақтайтын. “Моншағым” деген сөзді Мәнсия ерекше жақсы көретін.

Совет дәуіріндегі алғашқы модениетті семьяның, бірі болған Ахмет пен Әминаға әрбір демалыс мерекелі күн болатын. Демалыс күндері олар жақсы киінетін. Жақсы кино-театрды бос жібермейтін. Кішкентай Мәнсияларын орталарына алып, ойната жүріп қаланын, көрнекті, тарихи орындарын аралайтын. Жаз болса олардың, көп уақыттары Волганың жағасында өтетін. Күнге қыздырынып, суға шомылатын. Екеулеп бала Мәнсияны малтуға үйрететін. Судың тереңдеу жеріне апарса да ол қорқуды білмей, ілгері қарай ұмтылатын. Әке-шешесі жібермесе Мәнсия оларға қарап: “Қорқасындар ма? Қорықсандар неге түсесіңдер суға? Ой, үп-үлкен болып қорқақ екенсіңдер ғой, тәйірі” деп мәз болып күлетін.

Кейде олар қайыққа отырып Волганың күміс кеудесінде ерсілі-қарсылы серуендейтін. Қосылып ән де салатын. Мәнсия әке-шешесіне еркелеп кішкентай алақанымен су шашып ойнайтын.

Әмина апаймен бір кеңесіп отырғанымда мынадай бір қызық жағдайды есіне түсіріп айтып бергені бар:

— Волгаға бір келгенімізде Ахмет әдейі қармақтар ала келді. Көлеңкесі мол бір шоқ талдың саясында отырып екеуіміз де қармақ салдық. Судын, беті түп-тұнық. Алыстан кемелердің бүркылдаған түтіні көрініп тұрды. Бізден басқа да дем алушылар сол күні көп-ақ екен. Қанша адам көп болса да шашау шыққан бірде-бір дыбыс жоқ. Қолдарына қармақтарын алып суға қарап бәрі де табынып қалыпты. Мәнсия анадай жерде гүл теріп, ұсақ тастарды жинап ойнап жүрген. Бір кезде Мәнсияның “Папа, папатай!” деген жалынышты, ащы даусы шықты. Ахмет сасқалақтап, қолындағы қармағын маған ұстата берді де қызына қарай жүгірді. Мен аң-таң болдым. Пәрменінше жүгірген ол, баланы көтеріп бері қарай қойды да, бірденені аяғымен таптап жатты. Аздан кейін бір қолымен қызын жетектеп, екінші қолында

арқанның үзігі секілді бір құлаштай жібі бар Ахмет келе жатыр. Жан-жақтағы жұрт үдере қарағанына таңырқай мен де қарап қалыппын.

— Ал, Әмина! Қызыңды бір ажалдан алып қалдым, — деп құлаштай қара шұбар жыланды алдыма әкеп тастай берді. Менің құлындағы даусым құраққа шықты. Қолымдағы қармақтардың жерге қалай түсіп кеткенін де білмеймін. Маңайдағылар менін, қасыма жиналып қалыпты. Басы езіліп қалса да жыланның құйрығы жерді сабалап, тулап жатыр. Сұрастыра келсек уақиға былай болған екен.

Қисық ағашқа оралып тұрған жыланды көрген Мәнсия шап беріп құйрығынан ұстайды да өзіне қарай тартады. Жылан созылып шириға түседі. Мәнсия қызық көріп екі қолдап тартқан кезде жылан басын көтеріп, айбат шегіп ысқырыпты. Сол кезде Мәнсия жыланды қоя береді де кейін шегінеді... Ахмет баланың қасына жүгіріп барғанда жылан: Мәнсияға жақындап қалыпты. Жан ұшырып, жеткен бетінде жыланның басын баса қалыпты аяғымен. Осы жағдайды көзімен көрген көпшілік Мәнсияның қорықпайтын батылдығына таңданған болатын.

1929 жылы Әмина университетті бітіргеннен кейін бұларды Қазақстан өкіметі қызмет бабымен Семей қаласына ауыстырды. Семейге келген соң, Ахмет өз мамандығы бойынша дәрігер, Әмина орта мектептерге орыс-қазақ әдебиетінен сабақ беретін болып орналасты. Пәтерлері округтік комсомол комитетінің қорасында болғандықтан, сол кездегі Семейдің комсомол жастарымен бұлар тығыз байланысты болды.

Бұлардың үйіне ең жақын мектеп Радищев атындағы бастауыш орыс мектебі еді. Оқу жылы басталар алдында Мәнсияны анасы әкеліп осы мектепке жаздырған. Келген балаларды тіркеп отырған хатшы тізімге Мәметова деп жазды да:

— Атың кім? — деп сұрады Мәнсиядан.

— Атым, Маншук Ахметовна, — деп жауап берген Мәнсия, жымыып күліп, апатайының қолын жайлап қысып қойды да: — Сенің Моншағым деп атағаныңды сондайлық жақсы көремін. Мәнсия деген үлкен адамның аты ғой. Маған тіпті жараспайды. Мен енді қазақша Моншак, орысша Маншук боламын деп қуанды. Шынында да солай, өзінің қалауы бойынша Мәншүк болды да кетті.

Семейге көшіп келгенде Әмина өзінің туған анасын бірге

ала келді. Сүйкімді Мәншүк әжесімен тіпті достасып алды. Тіл алғыш, үй ішін шашпайтын, киімін кірлетпей ойнайтын Мәншүкті әжесі де өте жақсы көрді.

Бір күні әжесі Мәншүкті ертіп базарға барыпты. Семейдің көшесі есіліп жатқан құм болса керек. Оның үстіне сол күні қатты жел болып, құм боран алай-түлей бұрқырап адамның көзін ашқызбайды. Кішкентай Мәншүк үйге келгенде мейлінше шаршап, шөлдеп келеді. Апатайы кейіп келген Мәншүкті сөйлетпек болып:

— Базардан не әкелдіңдер, Моншағым? — дегенде, Мәншүк ойланбай-ақ:

— Әжемнің не әкелгенін өзі біледі. Өзімнің көтергенімше әкелгенім мынау, — деп екі ботинкасы толы құмды еденнің үстіне ақтара салыпты...

Ол күні Мәншүк күндегіден ерте оянды. Оның титтей жүрегі кеудесіне сыймай тұрғандай. Ол кішкентай сары сумкасын әлденеше рет ашып, әлденеше рет жапты. Жалғыз Мәншүк емес әжесі де, әкесі де, апатайы да ерекше бір қуаныш құшағында. Бәрі де Мәншүкке сүйіспеншілікпен, үмітпен қарайды.

Бұлар салтанатты түрде Мәншүкті мектепке алып келді.

Қоңырау қағылды. Балалар жүгіріп класқа кіріп, парталарға орналасып жатыр. Орта жасқа келген, тәжірибелі мұғалима отыз бес баланың отты көздеріне барлай қарап тұр. Талай ойдың сабағын жүрегіне іліп жатқандай. Бүгін өзі де бір жаңа кітаптың бетін ашып отырғандай. Әр баланың мінез-құлқын, қимылын көзімен сүзіп, көкірегіне құйып алып жатқандай. Отыз бес баланың психологиясы отыз бес түрлі. Бұлардың ішінде әр ұлттың өкілі бар. Мектеп табалдырығын бірінші аттап отырған көп шәкірттің бабын табу, оларға ортақ тіл табу, бәрінің жүрегіне жол табу, бәріне де ұнайтын әдіс табу үлкен шеберлікті, тапқырлықты, төзімділікті керек ететіні анық. Адам баладан өседі. Ол бақ өсіру болмаса гүл өсіру емес. Сондықтан да бала тәрбиелеу мемлекеттік жұмыс делінген. Баланы да, ой-сананы да тек адал еңбек қана өсіреді. Әр балаға өз баласындай қамқорлық көрсету оқытушылардың абыройлы борышы. Оқу жылы басталған сайын әр мұғалімнің ойлайтыны осы.

Мәншүк сабаққа алғыр болды. Ол сабақ үстінде не сөйлеп, не күлмейтін. Бар ынтасын сала мұғалімді тындайтын. Ол тындағандарын еш уақытта ұмытпайтын. Класта жазу жазғанда

асықпай, алаңдамай жазатын. Сондықтан да оның дәптерлері әрі таза, әрі бүтін болатын. Ол бала болып қолына, үстіне сия жұққызбайтын. Егер де кездейсоқ бірдеңе тисе, оны мұғалімге көрсетпес үшін бар амалды қолданатын. Бұл жөнінде анасы былай дейді:

Бір күні Мәншүктің, бас бармағына сия тиіпті. Содан кейін ол бармағын ақ шүберекпен байлап алады. Класта жазу жазып жатқан шөкірттерін аралап жүрген оқытушының көзі Мәншүктің қолына түседі де:

— Қолыңа не болды? — деп сұрапты. Мәншүк аздап бөгеліп барып:

— Қолыма ештеңе де болған жоқ, — депті.

— Ештеңе болмаса неге байлап қойдың?

— Сияға тие берген соң байлап қойғаным ғой, — деп жауап беріпті.

Қыстың сақылдаған сары аязы. Кеше бойы тау-тау қар. Мектептен шыққан Мәншүк жаяу борасынмен жарысып үйіне қарай келе жатып, жолда жалаң аяқ, жалаң бас жылап тұрған арық кара баланы көреді. Оның мұрнынан дірдектеп қан ағып тұр. Бауырмал Мәншүк баланы аяп, жетектеген күйі үйіне алып келіпті. Әжесімен екеуі жуындырып, жұбатып, тамақтандырып отырғанда әкесі мен апатайы келеді жұмыстан. Сұрастыра келсе бұл бала бір жұмысшы қытайдың баласы екен. Өз анасы өліп, өгей шешесі күн көрсетпей, үйінен қуып шығыпты. Баланың сөйлеген сөзі, отырыс-тұрысы тым тәуір. Балалар үйінен орын табылғанша Мәншүктің өтінішімен осы үйде қалады. Бұлар баланы киіндіріп, тойындырып мектепке орналастырады.

Адамға үйір ақылды Хон-Пен сабаққа бар ынта-жігерін сала оқиды. Аздан кейін ол қатардағы оқушының бірі болды. Оның бұл жағдайға жетуіне Мәншүктің көптеген еңбегі сінді. Мәншүктің, қайырымдылығына, қажырлылығына риза болған мұғалім мектеп қабырға газетіне мақала жазып, бала Мәншүктің суретін іліп қойды.

Енді бір сөзінде Әмина былай дейді:

— Сабақтан шықтым да күндегіден ертерек үйге қайттым. Балалар қорада ойнап жүр екен. Мені көріп қалған Мәншүк жүгірген бойы келіп құшақтай алды да: “Апатай, біз қызық жасадық, көрші!” деп қораның оң жағындағы сарайға қарай жетектей жонелді. Барсам қардан апамның бейнесін аудармай жасап қойыпты. Қолындағы құманы мен басындағы жаулығы

да қаз қалпында. Біз қызықтап тұрған кезде қасында бір жолдасы бар Ахмет те келіп кірді қораға. Бізді көрген ол, үйге бұрылмастан тура жүріп келеді. Қардан соққан бейнені көріп олар да сүйсіне қарауда. Біздер келешекте Хон-Пеннің мүсінші болатынына шүбәланбадық.

Қыс өтті. Күн жылынды. Қиындығы мен қызығы аралас өмір ағындап өтіп жатыр. Балалардың оқуы бітті. Оқу жылын екеуі де мақтау грамотасымен аяқтады... Әмина әңгімесін жалғап: “Қазақстан денсаулық наркоматынан келген шақыру телеграммасы бізге үлкен қуаныш әкелді. Астанаға көшетін болып жинала бастадық. Хон-Пен бізден қалмайтынын айтты. Біз де сондай ақылды, өнерлі баланы тастап кетуге қиындадық. Ала кететін болып отырғанымызда оның әкесі келді. Ол жылап-еңіреп баласының Семейде қалуын тіледі. Әкесін жақсы көретін Хон-Пен Семейдегі балалар үйіне орналасты да, біз көшіп кеттік”, – дейді.

Олар Алматыға келіп орналасты. Көрікті қала, көңілді халық бірден еліктіріп әкетті. Демалыс сайын қаланың тарихи орындарын аралап, тауға шығып, ғажайып табиғат сұлулығына саяхат жасайтын болды. Ол кезде Алматы қазіргідей әрі әдемі, әрі үлкен болмайтын. Бірде-бір тас төселген көше жоқ еді. Қазіргі К. Маркс көшесінің өн бойы быжнаған қойтас болатын. Үйдей-үйдей тастардың арасымен жүретін жалғыз аяқ сүрлеу бар еді. Қазіргі М.Төлебаев атындағы көше Фонтанная, Фурманов атындағы көше Лепсинская, М. Горький атындағы көше Торговая болып аталатын. Ол кезде Алматыдағы ең үлкен үй қазіргі Офицерлер үйі болатын. Түрлі съездер мен мерекелі жиындарың бәрі де сонда өтетін.

Алматыға олар келгеннен кейін тері ауруларын емдейтін қалалық поликлиника ашылды да, Ахметті соған бас дәрігер етіп бекітті. Әмина оқу наркоматында оқулықтарды қарайтын методика бөліміне орналасты. Қазіргі N 28 мектеп ол кезде жетіжылдық болатын. Мәншүк екінші кластан бастап осында оқыды. Оны оқытқан мұғалімалар Софья Александровна Савина мен Зинаида Николаевна Байгуловалар қазір бар. Екеуі де ағарту жұмысына еңбек сіңірген оқытушылар, дербес пенсионерлер. Олар мектеп балаларына Мәншүк туралы естеліктерін жиі-жиі айтып береді.

* * *

“Апа, әпке, апатай, мама, мамочка” деген сияқты.

Мәншүк күнде кешкілікте ертеңгі мектепке киетін киімдерін, пионер галстугін үтектеп, тазалап қоятын. Ертемен қолы-бетін жуып, шашын тарап, киініп кете қоятын. Бір күні пионер галстугі түнде өтектелмей қалыпты. Таңертең сол галстугін өтектеп қою үшін отек қыздырып қойса, әжесі асығыста қолын ыстық отекке басып алыпты.

— Бар болғыр, бір жапырақ шүберекті күнде отқа қақтамай тақсаң бірдеме бола ма, — деп ренжіп қалады. Әжесінің даусынан шошып кеткен Мәншүк жүгіріп барып, әжесінің қолын үрлей берді. Алғашқысында шындап кейіген әжесі баланың қылығына еріп кетіп:

— Бара ғой, қарағым! Сабағыңа кешігіп қаларсың, — деп мандайынан сипады. Сөйтіп өзінің, сүйкімді мінезімен кәрі ананың көңілін лезде тапқан еді. Бір жерде жақсы үлгі боларлықтай іс көрсе, үйге келіп соны бұлжытпастан істеуге тырысатын.

Мәншүк бірге оқыған жолдастарымен өте тату болды. Оларды үйіне жиі әкелетін. Мәншүкпен бірге оқығандар Зина Степанова, Шура Андреевская, Вероника Карякина, Камиль Бекмұхамедов тағы-тағылар. Олар жиналып алып өлең айтатын, кітапты дауыстап оқитын, киноға бірге баратын. Қыс болса-ақ бәрі шаңғы, коньки тебуден босамайтын. Олар сондай көңілді топ болатын.

Мәншүк жасынан-ақ кесте тігуді жақсы көрді. Оның он төрт жасында тігіп берген кестелі көйлегі Әминада әлі сақтаулы. Ен, құмар ойыны дене шынықтыру болатын.

* * *

Мәншүк жетіжылдық мектепті бітірген соң, әкесінің кеңесімен дәрігерлік рабфакқа түсіп оқыды. Ахмет жеке адамға табынудан пайда болған 1937 жылдың құрбаны болды. Бұл қайғы Мәншүктің жас жүрегін жаралап, қабырғасын қайыстырып кетті. Әкесінің адал жанды, ақ көңіл, мейірімді, табанды қасиеттерін өз бойына сіңіруді балғын Мәншүк арман етті. Әке жолын ұстауға біржола бекінді. Рабфакты бітіргеннен кейін мединституттың кешкі бөлімінің екінші курсынан түсіп оқыды. Күндіз қызмет істеді.

Жауһар Жұмабаева деген Әминаның туған сіндісі барды. Қазір ол Алматыдағы екінші поликлиникада дәрігер болып жұмыс істейді. Жауһардың жолдасы Жұмабаев та Ахмет сияқты “барса келмес” сапарға кеткен. Қаншайым деген үлкен қызы Мәншүкпен шамалас болатын. Қазірде Қаншайым Қарағанды қаласында тұрады. Ол пединститутты бітіріп, кандидаттық диссертациясын қорғап алды...

* * *

1939 жылдары ұлы кесеміміз Лениннің қайтыс болған күнін ерекше түрде атап ететін. Сол жылғы январьдың 21 күні барлық мектептерде, оқу орындарында комсомол жиналыстары болып, комсомол қатарына жастарды қабылдап жатты. Мәншүк те Ленин комсомолының қатарына сол күні қабылданған еді. Оның көптен бері күткен арманы орындалып, қуанышы қойнына сыймай қалғандай...

Мәншүк күнде мойнына тағып жүрген пионер галстугін алақанымен сипап, тақталап бүктей бастады. Мәншүктің бар қимылын бағып тұрған Қаншайым:

— Мұны қайтесің, қимай тұрсың ба? — деп қуақыланып күлгенде Мәншүк сәл жымыып:

— Қимай тұрғаным рас, Қаншай. Біз енді қайтып пионер болмаймыз ғой... Бұл балалық өмірдің қасиетті ескерткіші емес пе?

Әжесі мен Әмина Мәншүктің комсомол болғанына байғазымыз деп қолына сағат, үстіне жақсы костюм, аяғына қымбат туфли әкеп қойған еді. Сағатқа мынадай жазу жазылған болатын: “Әжең мен апатайыңнан”. Сол сағат Мәншүктің өзімен бірге майданға аттанған еді, 1941 жылдың 22 июнь күні қамды жорық, қаһарлы майдан Гитлер бастаған неміс фашистері бейбіт Отанымыздың бір шетін оқпен осқылап, отпен ойрандап жатты. Адамгершілік ар-ұяттан безген тонаушылар көктемірдің күшіне табынып, жауыздықтың жалауын бетіне ұстады. Жазықсыз, совет адамдарын атты, асты. Халықтың тырнақтап жинаған мүлкін тонады. Талай бөбектерді жетім қалдырды. Талай арулардың тұлымын кесіп күң етті. Талай шалдардың сақалын кесіп күл етті. Мұндай сұмдықты көрген ер-азаматтар қасиетті жерін, туған елін фашистерден қорғау үшін майданға бір кісідей аттанды. Еңкейген кәрі, еңбектеген балаға дейін өздерін жауынгер сапындамыз деп санады. “Бәрі де майдан үшін, бәрі де жеңіс үшін!” деген ұран олардың туы болды.

Сұрапыл соғыстың қайғы-қасіретін есіткен Мәншүк майданды көп ойлайтын болды. Соғыс өнерін үйрететін түрлі үйірмелерге қатысып, алғашқы жордем беру әдісін үйреніп шықты. Алты айлық медсестралар дайындайтын курсты бітіріп документін де алып алды.

1942 жылдың күзі де келді. Жау екпіні әлі де күшті. Кескілескен соғыс жүріп жатыр.

Бір күні Мәншүк: — Мен майданға барамын, мендей қыздар сұранып кетіп жатыр, — деді.

* * *

Алматы қаласы, Пролетар көшесіндегі¹ 19-шы кеш шатырлы аласа ақ үйден шығып, Киров атындағы тас көшесімен бір адам келе жатты. Оның, шағын денесіне кигек киімі денемен дене. Бет әлпетінде терең ойдың, ашулы зілдің ізі тұр. Келіскен кен, маңдайының астынан көрінген қарақат көзі қараңғыда шаққан шақпақ тастың отындай жарқылдайды. Ағы аз тұнық көзі тура қарағанда ту сыртыңнан өткендей. Әлденеге асыққандай адымдай басып, қатты аяндайды. Ешбір қимылға назарын аударар емес.

Ол сол бетімен қазіргі Совет аудандық әскер бөлімінің кеңсесіне келді. Кеңсенің алды иін тірескен халық. Шарбақтың ішіне кіріп болар емес. Көпшілікті қаға-соға военкомның есігіне жетіп ашты да, кіруге рұқсат сұрады. Екі самайы қырауытқан, ашаң жүзді, қыр мұрынды әскери кісі: — кіріңіз, — деді. Кіріп келген кісінің екі беті ду етіп қызарып, жүрегі жиі соғып қоя берді. Бірақ басқаға сездірмеді. Сыпайы сәлемдесті де, қолындағы қағазын ұсынды. Ол қағазды алған бойында жүгіртіп оқып шығып:

— Сіз анада да арыз беріп пе едіңіз осы?

— Бұл менің бесінші арызым. Менімен қатар арыз бергендер кетіп те болды. Мен әлі жүрмін көше таптап. Сізден сұраймын, Ленин комсомолы атынан сұраймын, арызымды қабылдап, өзімді майданға жібере көріңіз, жолдас комиссар!?

Комиссар салмақпен: арызыңызды тастап кетіңіз, ретіне қарай көрерміз. Майдан сендер үшін ойыншық емес. Әсіресе майдандағы әскердің жағдайына адамның адамы-ақ зорға шыдайды. Ал, тылдағы майданның өзі де қыз-келіншектерге жетіп жатыр... — деді.

Мәншүк жақындай түсіп: Жолдас комиссар, менің майданға барғым келеді. Сіз менің тілегімді орындай көріңіз. Майданның қандай қиындығы болса да төзетіңізге сөз беремін. Отанымның, Ленин комсомолының туған республикам Қазақстанның, сіз беретін жолдаманың атына кір келтірмеймін. Оған сене көріңіз! — деді, жалынған дауыспен.

— Қай институтта оқисыз, — деді комиссар түсін жылытып.

— Мен дәрігерлік институтта оқимын. Жақында алты айлық медсестралар дайындайтын курсты бітірдім. Қағазы міне!

— Жарайды. Арызың қалсын. Ойланып көрерміз ретіне қарай.

Арада бірнеше күндер өтті. Военкоматтан әлі хабар жоқ. Бірақ бұл жолы ұзаққа созылмады. Ұзамай-ақ майданға аттанатын күн де жетті.

Бар керек-жарағын алып, әскери дорбасын иығына асынып болды да, әжесінің қасына келіп:

— Кәне, қоштасайық, әжежан, — деп құшағын айқара ашты. Кемсендеген иегі дірілдеп, жүйе-жүйесі босаған көрі ана:

— Құлыным, еркетайым, бетіңнен жарылқасын, бағын, ашылсын. Жауың жеңілсін, аман барып, сау қайт, қарағым, — деп күңреніп боздап қоя берді. Мәншүк көзіне еріксіз келіп қалған жасты жұртқа көрсеткісі келмей әжесінің кеудесін жастана иіскеп, маңдайынан, бетінен, қолынан сүйіп жатып:

— Мен келмей еліп қалма. Көзіңді өзім емдеп ашамын. Күт мені. Қош, анам! — деп үйден шыққан еді.

Мәншүк аттанарында апатайына мынадай хат жазды: “Апатай, сіз реңжімеңіз, мен майданға аттандым. Өзімнің жігер-қайратымды, адамгершілік қасиетімді Отаныма іспен көрсеткім келді. Қош, апатай, жаным! Өзіңнің Моншағың”.

* * *

Поезд зіркілдеп ағып келеді. Алматыдан майданға аттанған отыз жеті әйел бір вагонда. Олардың ең жасы Мәншүк. Сондықтан жолай кездескен станциялардан қайнаған су, сүт, айран сияқтыларды сол әкеліп тұрды.

Түнде поезд бір станцияға келіп тоқтады. Жұрт қалың ұйқыда. Мәншүк киімін асыға киіп, қызыл вагонның есігін ашып жіберіп секіріп жерге түсті. Жолдастары бұған таңданысып, олардан да бірер адам түсті. Мәншүк бір биіктеу дөңеске шығып, баяулатып “Елім-ай” өнін айтып, жаң-жағына қарап тұр екен.

— Жеті қараңғы түнде сенін, жерге түскенің не? — деп сұрады жолдастары.

— Бұл менің, туған жерім. Мынау “Қазақстан” деген станция. Менің туған ауылым осыдан қашық емес. Кеудеме сыйғанынша туған жерімнің таза ауасын жұтып алайын деп түскенім ғой, — деп жауап берді Мәншүк.

Арада бірнеше жетілео өтті. Бұлар майдан шебіне жетті. Жарылған снарядтар, түскен бомбалардың дауысын құлақтарымен естіп, будақтаған түтінін коздерімен көрді. Кок пен жердің арасын айқыш-үйқыш оқпен сызып, отпен бояп жатқан әуе шабуылын көргенде жан шошынып, кез қарауытып кеткендей. Майданға келген бетте Мәншүк штаб писары болып қызмет істеді. Майдан өрті өрши түсуде. Өшіккен жау оңайлықпен берісе қояр емес. Өмір мен өлім айқасы жапан даланы жаңғыртып, жер-көктің арасын күңірендіріп-ақ тұр. Майданнан жараланып келген жауынгерді көргенде жас жаны удай ашып, адал жүрегі аяныштан жарылып кете жаздағандай. Өзінің бос уақытының бәрін де жаралы жауынгерлер арасында өткізетін болды. Жаралылар Мәншүкті жанындай жақсы көрді. Тіпті оның атын атамай “қарағым, шырағым, бауырым, балам” деп атайтын.

Өжет қыз жанталасып жүріп станокты пулеметті меңгеріп те үлгірді. Сынақтан “өте жақсы” деген бағамен өтті. Пулеметтің бар тетігін өлеңдей жаттап алғандықтан тарқатып-тазартуды, қайта құрастыруды бес саусағындай білетін. Осы кезде анасына жазған бір хатында былай дейді:

“Қымбатты әпке! Мен өлі майдан жағдайын жақсы біле қойғаным жоқ. Білмесем де мұнда келгеніме сондайлық қуанамын. Себеп: әр адам өзінің Отанын қалай сүйетінін көрсететін жер осы. Мен пулеметчиктер дайындайтын курстан өттім. Енді майданға кіретін күн де қашық емес”.

1943 жылдың көктемінен бастап Мәншүк фашистермен қорғасын арқылы тілдесетін болды. Талай рет барлаушылық жұмыс атқарды. Талай фрицтердің ажалы өз қолында екенін көзімен көрді. Ол өз пулеметін “Максим” деп атайтын. Сол ауыр “Максимын” арқалап алып, жүріп бергенде алдына жан салмайтын. Мәншүк бірте-бірте көзге түсіп, ауызға іліне бастады. Барлық жолдастары оның таза жанды тапқыр екеніне мейлінше сенетін. “Шіркін, бала-ақ. Жанып тұрған от дерсің. Қырағылығы қияны шолатын қырандай... Сөйлеп кетсе

шешенін қайтерсің. Ән салса айызыңды қандырады. Шаршап-шалдығуды білмейді. Мұндай қызы бар кісі ұлым жоқ дей қоймас. Сабаз бір бөлек туған жан. Талай жорықты басынан өткізген қас батырша жаудан сасқалақтауды білмейді ғой” дейтін.

Мәншүк қан майданның үстінде коммунистік партияға кандидат болып өтті. Ұзамай аға сержант атағын алды. Атқыштар батальонындағы басты тұлғаның бірі болды. Мұның бәрі де Калинин майданында болған жағдай еді.

Кескілескен майданның есігі бұларға да ашылды. Барлаушылар тобы үркердей ғана шағын топ болатын. Сол топтың арасында “Максимын” арқалап біздің Мәншүгіміз де жүрді. Балдырғандай аппақ саусақтарымен көк болатты айқара ұстап атысқа да шықты. Балапанды шертіп кормеген жас қыз, енді жарақты жаумен айқасты. Бірақ алдырар емес...

* * *

Бір күні бұлар тосқауылға шықты. Жаудың шегініп, біздің өкшелей қуып бара жатқан кезіміз болатын. Майдан сағаты арпалыспен етіп жатыр. Совет Армиясы өрттей қаулап, селдей тасқындаған кезі еді. Великие Луки қаласын жаудан тазартып, немістерді соққылап тойтаруда.

Кенет жау жақындап келіп қалды. Фашистердің дәл қарсысында Мәншүктің окобы. Әккі жау сол жерден оралмақшы бізге. Емпендеп келген жауға Мәншүк тіл қатпай жатыр. Басқа мергендер тыпыршуда. “Не болды екен, апырау, неғып жатыр” дегендерінше болмады Мәншүктің “Максимы” сөйлеп кетті. Төніп келген фашистер топалаң тиген қойдай өкіріп-бақырып топырлар түсіп жатты. Қарапайым қазақ қызының қолынан қан жұтып, жер жастанған фашистердің саны жоқ. Соншалық қырылып жатса да жау жерден шыққандай желігуде, еселенуде.

1943 жылы октябрь айында біздің әскерлер фашистердің талай-талай бекіністерін талқандап Невель қаласына жетті. Орыстың атақты қаласының бірі Невельді фашистер екі жарым жыл билеп-төстеп, өзінің тылына айналдырып алған болатын. Осы Невель қаласы үшін болған сұрапыл соғыста Мәншүк ерекше ерлік жасайды. Ол басқа да жауынгерлермен тізе қоса отырып, өз пулеметінен оқ жаудырып, өте маңызды кезеңде немістердің шабуылын бірнеше рет тойтарады. Сөйтіп, біздің, әскерлердің жолын ашады. Осындай ерлігі үшін оған бірнеше рет алғыс жарияланады.

Невель қаласынан қуылған фашистер есеңгіреген күйі есін жия алмай төрт күн жатты. Ақыры жауынгер күшін еселеп алып қайта шабуылға шықты. Олар шабуылға шыққан сайын біздің, мергендер жау таяуға келгенде орақтай орып, баудаі түсіретін де. Бұл жолы да соны істеді. Немістер бекінген қыратты қызыл әскерлердің алуына көмектесуді ойлаған мергендер ерекше қимыл көрсетті. Бұған жау да түсінгендей. Оқ нөсерін боратып тұр. Осындай оқты боранның бір қалтарысында қылаң еткен жас әйелдің әскерше киінген тұлғасы мен желбіреген шашы көзге түсті. Бұл біздің жас мергеніміз, шыныққан пулеметчигіміз Мәншүк еді.

Жас кеудесін, жалқын жүрегін Отаны үшін оққа тосегі, қасқайып тұрып қарсылық көрсеткен қайсар қызды жау офицерінің көзі де шалып қалды. Жаралы жау жатқан жерінен басын бірнеше рет көтеріп қарады, өз көзіне өзі сенбеді. Өшпендігі бұрынғыдан да жаман қоза түсті. Осыншама қарулы күшті бет қаратпай тұрған жұдырықтай қыз екенін білгенде, ызадан жарылып кетердей болды. Адамгершіліктен безген жыртқыштар қыз тұрған жерге минометтен оқ жаудырды. Минаның жарылған дүмпуінен тоң жарылып, жер сілкініп жатты. “Максим” әлі күркілдеп қарсыласуда. Кенет “Максимының” жеке сөйлеп тұрғанын Мәншүк те байқап қалды. Серіктерінің пулеметтері су сепкендей тына қалған екен. Жалғыз қалғанын сезген мерген одан әрі шиыршық атты. Бір ғажап күш билеп кеткендей. Ұрыс ұзаққа созылды. Бірақ жау адымын Мәншүк те аштырмай тұр. Осындай жан талас кезінде “Максимы” кенеттен төңкеріліп кетті. “Максимына” ұмтыла бергенінде ыстық қан бетін жуып жүре берді. Есіл ердің, көзі қарауытып, басы айналғандай болды. Сәл есінен танды.

Мінекей, ол дымқос жердің суық топырағын қанатын жая құшақтауда. Жаңа ғана тер құйылып тұрған бетінде енді ұйыған қан ақырын дірілдейді. Жер ызғары откен сайын оның жаралы жаны рақаттанғандай.

Кенет Мәншүк есін жиып алды. Жарық еткізіп отты козін ашқанда өзінің ауыр жаралы екенін білді. Басын котерейін десе аспан жерге түсіп бара жатқандай. Қайта жатты. Жакыннан шыққан немістердің даусын естіді. Кенет сауығып кеткендей орнынан атып тұрып, “Максимын” қайта құрып алды. Басқыншы жау емпиендеп келеді. Мұны көрген Мәншүк басындағы жараны байлап та үлгірген-ді.

— Отаным үшін, өмір үшін! — деп бар даусымен айқай салды. Жау жалақтап жақындай берді. Тірілей қолға түсірмек боп келген жау табанының астынан атылған оққа шыдамай шегінуге мәжбүр болды. Осы бір тұста көмекке келіп қалған қызыл қырандардың шоғыры да көрінді. Олар түс-түс жақтан фашистерді сокқылап барады. Жаудың бетін қайтарып, жауынгер достарының жолын ашып берген батыр қыз жарық дүниеге одан әрі жайрандай қарады. Осы кезде жанына келіп жарылған снарядтың оғы оң жақ аяғын ортан жіліктен үзіп алып кетті. Тағы да есінен танды. Жарты дененің бәрін әкеткендей сезінді. Ол әуелі “байла, байла!” деп айқайлады. Артынша өзінің жалғыз екені есіне түсті. Майдандас достарының жауды түре қуып бара жатқан жеңісі, үзілгелі тұрған жас жанды жалғап жібергендей болды. Жан-дәрмен дегенде ол орнынан тұрып, үстіндегі киімін жыртып жіберді де, аяқтың қалған тұқылын мықтап орап байлады. Содан кейін “Максима” қайта келіп жармасты. “Максим” ақырғы рет күркілдей жөнелді. Бұтаның арасымен бүкендей қашқан фашистер ұшып түсті. Осы сағатта жақындап қалған біздің жауынгерлердің бір бөлегі пулемет үні шыққан жаққа бет қойған еді. Бірақ үлгірмеді. Жаралы жау офицері еңбектеп кеп Мәншүкті мандайдан атып жіберді де, соңғы оғымен өзін жайратты.

Мәншүк жан серігі “Максима” айқара құшақтап, көзін бір ашып, бір жұмды...

* * *

1944 жылдың бірінші марты күні СССР Жоғарғы Советі Президиумының Указы бойынша Мәншүк Мәметоваға Советтер Одағының Батыры деген ардақты атақ берілді. Бұған тек қана Қазақстан емес, бүкіл Шығыс елі болып қуанды, мақтанды. Себеп: Мәншүктен бұрын Өзбекстан, Қырғызстан, Түркменстан, Тәжікстаннан бірде-бір еңбекші әйелдер арасынан шыққан батыр болған емес.

“Әңгіме Армияға жәрдем беру, оның арасында үгіт жүргізу турасында болса, әйелдер соғыс жағдайында да еңбек етіп, жұмыс істей алады. Әйелдер осының бәріне де белсеніп қатысуы керек. Қызыл Армияның қамын жейтін, Ол үшін жан-тәнімен аямай қызмет қылатынын Қызыл Армиямыз көретін болсын”, — деген данышпан Лениннің сөзін біздің Мәншүк іс жүзінде орындап, басқаларға ешпес үлгі қалдырды.

Мәншүктің денесі Невель қаласының дәл орталығындағы қалалық парктің қарсысына жерленген. Бұл жерде Невельді жаудан азат ету соғысында асқан ерлік көрсетіп, жанын қиған он Батырдың қабыры бар. Соның екеуі қазақ. Бірі Мәншүк Мәметова, екіншісі полковник Әбілқайыр Баймолдин. Мәншүкке таяу генерал Апрелькин. Бұлардың бәрін, қалалық советтің қаулысымен, Невель қаласының фашистен азат етілгеніне бес жыл толғанда, тұрғын халықтың тілегі бойынша осы жерге әкеліп қайта жерлеген.

Мәншүктің туған жері Орда поселкесіндегі пионерлер сарайының алдында “Максимімен” бірге Батыр қыздың тастан күйған үлкен ескерткіші бар. Батырдың туған совхозы қазір де Мәншүктің атымен аталады. Қызыорда қаласындағы қыздар училищесы Мәншүктің атымен аталады. Невель қаласының орталық үлкен кешесінің бірі, орта мектептің жанындағы пионер дружинасы Мәншүктің атымен аталады. Алматы қаласындағы Мәншүк оқыған 28 мектеп пен Мәншүк тұрған көше де қазір Мәншүктің атында. Мәншүк мединституттың құрметті студенті болып мәңгілікке қабылданды. “Ер елгенмен, ерлік олмейді” деген осы.

* * *

Мәншүк Мәметованың сүйікті анасы Әмина Мәметова қазір тірі, Алматы қаласында тұрады. Партия мүшесі, филология ғылымының кандидасы, ағарту жұмысына еңбегі сіңген қайраткер, Алматыдағы педагогикалық әйелдер институтының аға оқытушысы. Жасы алпыстан асып кетсе де ұстаздық етуден жалығып қорған емес. Денсаулығының нашарлығына қарамай бар күш-қайратын, ақыл-ойын, теңіздей терең білімін жастарды тәрбиелеу жолына жұмсауда.

Көзінің ағы мен қарасындай болған Мәншүгінен айрылған Әмина апай қайғы мен қасіретке қайрандап қалған жоқ. Әкесі майданда ерлікпен олған, шешесі ауырып тылда олған, сегіз жасар Көрім деген баланы қолына алып тәрбиелейді, оқытады. Мәңгі суымайтын ана жүрегінің шұғласы Көрімді де аялайды, әлпештейді. Оның алдағы болашағының жарқын екенін, бар бақыты алда күтіп тұрғанын бала санасына жеткізе білген ұстаз ана өкініште қалмайды. Орта мектепті Көрім медалмен бітіріп, ҚазГУ-ге түседі. Университетте бірінші үлгілі бала атанып, жоғарғы стипендия алып оқиды. Химия факультетін үздік деген

бағамен бітіріп шыққан Кәрім кәзір Балқаш қаласындағы геологоуправленияның химиялық лабораториясында меңгеруші болып қызмет істейді.

45 жыл бойы талмастан ұстаздық етіп, совет жастарын коммунистік рухта тәрбиелеп машықтанған аяулы апайымыз әлі де талай Мәншүктерді тәрбиелеп шығарар...

1965

ОТАН ҚЫЗЫ

(Поэма)

Кіріспе

Кеудемнен ақтарылды ағын тасып,
Күшім жоқ қоятындай оны басып.
Жарқ етіп қиял құсым кетті жүзіп,
Тулаған толқынына араласып.

Жайдым да жан қанатын кере бердім,
Керегін ойдан сүзіп бере бердім.
Үмітін көптің күткен ақтар ма деп,
Асылын ағынынан тере бердім.

Қызығып қызығына өлеңдеттім,
Ширатып шымырлатып күйді шерттім.
Сыналып сыншыларға сараланып,
Бел буып бүгін таға дүрілдеттім.

Әр жанның жер бетінде салмағы бар,
Үлесі өмірінен алмағы бар.
Әділет ой иесі пікір айтса,
Ақ көңіл ақын жаны оны да ұғар.

Сенерім сүйенерім партия өзің,
Әділдік шындығына жетті көзім.
Тартып бір таразыңа тағы да көр,
Алдыңда жауап берер келді кезім.

Жасқанып жырламаймын ойды тежеп,
Жалбарынып сұранбаймын тілді безеп.
Дегенді “жақсы-жаман” халық айтар,
Қатемді қатты айтып өзің көрсет.

Бұрқылдап ой қазаны отыр қайнап,
Көгінде көкірегімнің жұлдыз ойнап.
Тілекке сай болсын деп сараладым,
Сөзімнің бірін жанып, бірін қайрап.

Кей сөзді кесегімен қойдым егеп,
Қалсын деп сыншылардың қолын бөгеп.
Ойлы сын ой салады ақындарға,
Жалаң сын, жала жауып сені сөгед.

Ауырды жер көтерер белі берік,
Шын толғап шырқайыншы кеуде керіп.
Төбемнен тұрсын қарап ай менен күн,
Көк аспан қолшатырдай дөңгеленіп.

Тоқталмас тас болса да қайнар бұлақ,
Жат демес, жасық демес тыңдар құлақ.
Жүрегін оқушымның бір толғантар,
Жанымды жарып шыққан жарқын ырғақ.

Жанды сөз, кіршіксіз ой, тотсыз миым,
Алып кеп алдарыңа шешті түйін.
Өжет жан, от екпінді, Отан қызы,
Тербетпей қояр емес көңіл күйін.

Мәншүгім мақтанышым жаным сүйген,
Атасам Мәншүк атын кеудем иген.
Отан деп отты көзің жұмылғанда,
Ант етіп қабырыңа басымды игем.

Ерекше ерлігінді сүйдім сенің,
Ағыннан ақтарылсын көкірегім.
Қаһарың қан майданда қалтыратты,
Кеткен жоқ кескілескен жауда кегін.

Отанның батыр қызы саған лайық,
Жыр іздеп ой теңізге салдым қайық.
Аралап жер мен көкті бара жатыр,
Шарықтап қиял құсым қанат жайып.

Жарық күн, қараңғы түн егіз туған,
Жете алмай бірін-бірі күнде қуған.
Сондай-ақ жалықпадым жаздым тағы,
Қазынамды қайта ақтарып теңдей бұған.

Тереңнен тебірендім арымменен,
Аяулым, аярым жоқ менің сенен.
Әр сөзін сүзіп алдым ой елекке,
Оқушым отырсын деп балқып денең.

Ақын ба, жыр шынжырын ағытпаған,
Ғашық па, сүйгені үшін зарықпаған.
Арасын жер мен көктің өрт алса да,
Батыр ма майданда өзін танытпаған.

Көсем бе, халқын дұрыс бастамаған,
Шешен бе, артына сөз тастамаған.
Ана ма, ақ сүтіне тас балқытып,
Батырға өшпес белгі жастамаған.

Отан ба, ұрпақ қамын ойламаған,
Шыңына жеңіс туын байламаған.
Отанның батыр қызы атана ма,
Майданның көркі болып жайнамаған.

Саналы ер сараларсың сөздің мәнін,
Көрерсің қолыңа алып жырдың дөнін.
Үніне үн қосам деп партиямның,
Асығып арпалысты ар мен дарын.

Еселеп қайта жаздым дастанымды,
Қуантар көптен күткен жастарымды.
Есіңе оқығанда бір алғайсың,
Мәншүктей Отан сүйгіш достарыңды.

Ер еді ол заманына лайық туған,
Құшағын күнге қарап жайып туған.
Лениншіл комсомолдың біреуі еді,
Жас болып жасқанбаған от пен судан.

Сол еді тұңғыш батыр қазақ қызы,
Оның да сендердей ед күрең жүзі.
Жасында жиырма екі, жау қолынан
Қаза боп қалды өмірде өшпес ізі.

Өзіңдей ол да сүйді туған елді,
Біз үшін, сіздер үшін жанын берді.
Ұмытып кетпесін деп келер ұрпақ,
Жыр арнап ақын анаң қойды белгі!

I БӨЛІМ

I

Дүние бір кеңсарай есігі ашық,
Туған жан келеді екен гүлін шашып.
Өмірге әр алуан үлес қосып,
Өлген жан шығады екен ептеп басып.

Талайға ой салады өмір тезі,
Жетеді жер жүзіне шындық көзі.
Жылдар ед мың тоғыз жүз жиырма алтыншы,
Сүйікті геройымның бала кезі.

Жайықтан қашық еді туған жері,
Еріксіз тартты бір күні соған мені.
Шарықтап емін еркін шырқайыншы,
Көтеріп алдыма алып дүниені.

Көк өрім бүқлай өскен малман құмға,
Тоғай боп толықсыған сонау жылда.
“Жас құс” деп атайды екен маңайдағы ел,
Бастайын дастанымды содан тыңда.

“Жас құсты” қоныстанған бір топ ауыл,
Шеркештен өрген ұрпақ бәрі бауыр.
Етікші Жиенғали соның бірі,
Бала көп, шаруа шала, тұрмысы ауыр.

Жасынан кәсібі екен тігіншілік,
Жан баққан өнерімен күнін көріп.
Жез тақа, жекей табан, жарма қоныш,
Тігетін біз өкшені үзілдіріп.

Сыпайы, сырға берік, сөзге саран,
Кісі емес екі сөйлеп жалтақтаған.
Жоқпын деп жұтынбайды, барға жомарт,
Ақ көңіл, алаңсыз жан, аңқылдаған.

Жүрмеді жалшылыққа жалдап жанын,
Ешкімге таптатпады намыс-арын.
Көз майын, маңдай терін сарқа отырып,
Таптым деп тартынбайтын қолда барын.

Октябрь орныққан кез ірге бекіп,
Ауылға тап тартысы қалған жетіп.
Дүниенің ескі тонын сілкіп жатты,
Коммунист, комсомолдар дүрілдетіп.

Жанына жаңа өмір қуат бере,
Оянып, ұмтылды ел өршелене.
Жеткендей тілегіне Жиенғали
Тартатын тарамысын құлаш кере.

Өзіне сай қосылған Толша жеңгей,
Жұлынып жоқшылыққа ол да көнбей.
Бергісіз қой етіне қызыл шайы,
Жан еді берекелі, көңілі көлдей.

Жақсылық шындап келсе қайда кетер,
Не күш бар біздің қолда көмек етер.
Қарынын балалардың ашырмайын,
Деген бар күн жарығы көпке жетер.

Деп Толша бұрынғыдан кетті ширап,
Жүрсе де жабықлайды жанын қинап.
Үміттің кеудесінде ұшқыны бар,
Қалса да өшер емес сүйек қыйрап.

Ауқатты ағайынның малын сауып,
Тартатын қолдиірмен, көмбе жауып.
Үй ішін, балаларын таза ұстайтын,
Шаруаның күнделікті ебін тауып.

Ұзақ күн құрт қайнатып, тезек теріп,
Күн менен от аптабын кезек көріп.
Қайтқанда да кешке таман Толша жеңгей,
Қарсы алад бөбектері қанат керіп.

Қызбала кішкентайы төрт жаста,
Қылығы ата-анаға оның басқа.
Алдынан жас бөбегі шықса жайнап,
Шыдар ма ана жүрек толғанбасқа.

Көтеріп құшақтайтын қызын Толша,
Сүйетін құшарлана аңсап сонша.
Балтаңдай балапаным дейтін ана,
Бұлбұлдай сайрап бөбек қолға қонса.

Иіскесе шықшылықтайтын тамағынан,
Мөлдіреп қара көзі қабағынан.
Қараса еркелене, елжіреп жан,
Деуші еді — мен садаға қарағымнан.

Айдары төбесінде селтең қағып,
 Жас гүлдей жаңа шыққан қанаттанып.
 Мойнына анасының асылатын,
 Қызарып екі беттің нұры тамып.

Бұлтандап жүгіргенде түсіп жерге,
 Етегі көйлегінің дөңгелене.
 Қанатын қарлығаштай сабалайтын,
 Жібек жел оралғандай білегіне.

Әкесіне еркелейтін үйге келсе,
 Ойнайтын өлеңдетіп көңілденсе.
 Балалармен асық тігіп атысатын,
 Дәм татпай, дамыл көрмей үйренгенше.

Досан шал тума ағайын үйі жақын,
 Кісі еді түсінетін сөздің парқын.
 Толғатып Толша женгей қыз тапқанда,
 Сол еді Мәнсия деп қойған атын.

Мәнсия ата десе Досан қартты,
 Еріксіз ата жүрек махаббатты.
 Сүйетін, сөйлететін, секіретін
 Бөбекті қызық көріп тілі тәтті.

Жаз болса көлеңкеге ала келіп,
 Қасына отырғызад қатық беріп.
 Сақанды үйіріп ат деп үйрететін,
 Кезекпен кентайларын тігіп беріп.

Мәнсия майыстырып бармақтарын,
 Білетін сақасында салмақ барын.
 Айтқанын атасының ұғып алып,
 Үйіріп нысанаға лақтыратын.

Кентайға сарт еткенде сақа тиіп,
 Қара көз жарқ ететін нұрын құйып.
 Өлмесе мерген болад пұшық қызым —
 Деп ата маңдайынан алад сүйіп.

II

Күн күліп, ай аяндап өтіп жатты,
Жыл сайын жыл жаңарып желі тартты.
Халыққа жаңа өмірден жарық түсіп,
Бақыттың оқу-өнер кілтін тапты.

Жаңарып жайнай түсті елдің іші,
Жарыса жаппай оқыды үлкен-кіші.
Етікші оқуға берді үш баласын,
Сыймады кеудесіне қуанышы.

Өмірі — еңбегі де басып оңға,
Ұмтылды дер кезінде қалмай соңға.
Коммунист партиясына қанаттасты,
Кандидат карточкасын алып қолға.

Қатысты Жиенғали жер бөліске,
Құлашын еркін сермеп кең өріске.
Қайтпайтын айтқанынан табанды жаң,
Аянбай ат салысты ұлы іске.

Айқасып жатты алысып тап пенен тап,
Партия саясатын жүргізді сақ.
Халықтың қаһарына не шыдаған,
Болжырап буржуазия түсті қаусап.

Дүние шыйқандарын тұрған сыздап,
Барады сылып тастап өмір зырлап.
Жамылып қара тонын капиталистер,
Өкірді өз беттерін өзі тырнап.

Байлармен қол ұстасып қожа-молда,
Қайғырып қайыр сұрап кетті ол да.
Құшнашты, бақсы-балгер қуып шығып,
Шырқады бар даусымен ақын сонда.

Салмақпен орнап жатты социализм,
Сілкініп дүбірімен жердің жүзін.
Тазартты Россияны тап жауынан,
Кәдімгі Жиенғалилер өзіміздің.

III

Осылай өтіп жатты өмір көші,
 Жоқ деген игіліктің ерте-кеші.
 Жасынан оқу іздеп елден кеткен,
 Бар еді етікшінің бір інісі.

Оқуын бітіріп ол дәрігер болып,
 Көркейді көкірегіне білім қонып.
 Адамның ажалына ара түсті,
 Құлғана мерездерден елді қорып.

Үйленді ол қазақ қызына білімі бар,
 Бітірді университет сүйікті жар.
 Қосылып Саратовтың қаласында,
 Күн жетті қызғылықты тұрмыс құрар.

Бақыттың жолы алуан неше сала,
 Жар тәтті жаныңменен сүйсең ғана.
 Советтік мәдениетті тұңғыш семья,
 Гүлденді, гүл жайнады бүрін жара.

Екі-үш жыл осылайша өтті арада,
 Ақын жан жалған сөйлеп толғана ма.
 Тұрса да тату-тәтті достықпенен,
 Алаңдай берді көңіл бір балаға.

Бала екен жалғасы да өміріңнің,
 Бала екен қуанышы көңіліңнің.
 Бағы кем, өрісі тар баласыздың,
 Деген рас, төгіп лықсып ішкі мұңым.

Түсінбес тартпаған жан бастың зарын,
 Сау адам қайдан білсін ауру халін.
 Бір арман көкірегіңнен өшпес өлмей,
 Аралап шықсаңдағы жердің шарын.

Біреулер балам көп деп мастанады,
 Біреулер бағаламайды сол баланы.
 Біреулер өз баласынан өзі безіп,
 Өмірдің жарығынан жасқанады.

Біреулер балам жоқ деп тастап жарын,
 Жазықсыз жаралайды жардың жанын.
 Басады аяғына үялмай-ақ,
 Өзінің махаббатын, ұят-арын.

Мұндайдан аулақ болды біздің жастар,
Қорлайма бірін-бірі сүйген достар.
Сырларын ашық айтып алысатын,
Қоспастан екеуі де сөзге астар.

Кезекті демалысын алып бірге,
Қыс демей келді бұлар туған елге.
Алыстан іздеп келген бауырларын,
Қарсы алды ауыл-аймақ, аға-жеңге.

Жер үйі етікшінің күле қарап,
Қонақты қуанышқа алды орап.
Той жасап Толша жеңгей ақтарылды,
Бетіне қан жүгіріп, әжім тарап.

Мәз-мейрам балалар да қуанысты,
Қуаныш күннен-күнге өсе түсті.
Жанындай жақсы көріп аға-жеңге,
Кезекпен Мәнсияны сүйіп, құшты.

Ілезде Мәнсия да кетті елігіп,
Бұлтындап ортасында жүр жүгіріп.
Ал қызыл лента байлап айдарына,
Кигізді көк жібектен көйлек тігіп.

Өседі бала қарап етек жеңге,
Дегендей келбет берді сәби өңге.
Жарасып киген киімі жайнай түсті,
Сазы бар еркеліктің балғын үнде.

Жас ана ұға білді бала жайын,
Жас бөбек жақындай берді күн-күн сайын.
Кім жақсы көрсе бала соныкі ғой,
Жақсы көрді Мәнсия да апатайын.

Тұрады апатайлап алдын орап,
Еріксіз бауырына кіріп барад.
Сақ ана, сабырлы ана, саналы ана,
Бөбекті алдына алып, ойға қалад.

Сұрасам ата-анасы берер ме екен,
Бұл мені анасындай көрер ме кен.
Кісіден бала алдың деп бала таппай,
Табалап дос-дұшпаным күлер ме екен.

Мәпелеп бақсам егер демей бөтен,
 Қалқатай қадырымды білер ме ме екен.
 Тұрмайды кісендесе кісі баласы,
 Дегеннің кебі келіп жүрер ме екен.

Кім сөгер адам бақсам тәрбиелеп,
 Кем болмас өз баламнан өссе еркелеп.
 Адамға адам бағу, адам өсіру,
 Емес пе әрі қызық, әрі міндет.

Бақпай ма адам түгіл, айуанды адам,
 Үйреніп елікпей ме ол да саған.
 Әр адам еңбегімен бағаланбақ,
 Жат дейме, жақын дей ме біздің заман.

Тек қана адам болды атыңды ақта,
 Қынжылма қиындыққа сабыр сақта.
 Дүниеге келгенінді баяндайтын,
 Бір белгің қалсын өшпес болашаққа.

Осылай отыр еді ойға бойлап,
 Мәнсия дізесінде отырды ойнап.
 Күрсініп апатайы дем алғанда,
 Жалт қарад қара көздің оты жайнап.

Сезім тал бөбегіне сыр білдірмей,
 Құшақтад ақырын ғана ана күлмей.
 Қалқатай маған бала боламысың?
 Деп еді бөбек қалды түк үндемей.

— Қалаға меніменен барасың ба,
 Болмаса маған ермей қаласың ба.
 Дегенде шыр етті ол — қалмаймын деп,
 Көзінің жасы толып шарасына.

— Апатай, қалмаймын мен, қалмаймын мен,
 Қалдырмай ала кетші сен өзіңмен.
 Деп бөбек көкірегіне жата кетті,
 Жалындап жалынышы жас сөзінен.

Орнынан тұрды ұшып ана сонда,
 Қонғандай бақыт құсы келіп қолға.
 Алтыным, ақ моншағым деп сүйеді,
 Жақсы бол, жалынды бол, жасық болма!

Келіннің сырын ұққан Досан ата,
Қол жайып, қуанышпен берді бата.
Толша мен етікші де түсіністі,
Қидық деп бір баланы етсең қолқа.

Ай жатып аралап боп ағайынды,
Қаласына Саратовтың қайтты енді.
Ұшырып балапанын бауырына,
Туған жер “Жас құс” артта қала берді.

IV

Аспанның айнасындай жерге қойған,
Күндіз күн, қарайды ай түнде соған.
Сынаптай толықсыған сұлу Волга,
Бір соқпай өте алмадым мен де саған.

Сәулетті, салтанатты, сәнді қала,
Қарайды тақаббарсып көк жағаңа.
Көтеріп түн аруы алтын кесе,
Отырады таң атқанша бағананда.

Ақкудай төсінде ойнап параходтар,
Жүзген күміс шашып, суынды ұрттар.
Волга деп ән шырқаса ұлы-қызың,
Үн қосад талай тілде талай ұлттар.

Волганың сынғырлаған күйін тындап,
Тұрады завод мүлгіп бойы сұңғақ.
Дүлей күш, меніреу дене не ұғад деп,
Күледі көкте жұлдыз жерді ымдап.

Автобус, троллейбус, трамвайлар,
Қаланың көкірегінде зырғып ойнар.
Ауылдан жаңа келген жас бөбекке,
Түсірді қала өмірі жаңа ойлар.

Балалар бақшасына барған күні,
Не жылап, не ойнаған шықпады үні.
Жаутандап ойыншыққа қарай берді,
Ұрса ма дегендей боп алсам мұны.

Сақтықпен шола қарап айналаны,
Соқтығып өз бетімен ойнамады.
Гүлдей боп далада өскен жекеленіп,
Құмартып әлде неге ойланады.

Кетті ол, келер күні араласып,
 Ойнады емін-еркін маукын басып.
 Тұрған жоқ кешегідей кейіншектеп,
 Жөнелді өлеңдетіп көңілі тасып.

Кешқұрым апатайы алып қайтад,
 Жолшыбай бар көргенін бөбек айтад.
 Ұғымтал үйреткенді ұмытпайтын,
 Қуанад, алғырлығын ана байқап.

Советтік тәрбиесінің сәулесі мол,
 Баланың көкей көзін ашады сол.
 Оятып ой санасын, тұңғыш рет,
 Келешек өміріне тартады жол.

Мәнсия алды үйреніп орыс тілін,
 Мысқалдап көкейіне қонды білім.
 Тақылдап тақпақ айтса тамылжытып,
 Тыңдаушы-ек құмарлана тәтті үнін.

“Жас құстың” саясында туған бөбек,
 Жайыққа ана жуып жайған жөргек.
 Сәулетті Саратовта сана оянып,
 Волганың құшағында ойнап сергек.

Осылай алты толып жетті жеті,
 Мектеп боп ақ Моншақтың есіл-дерті.
 Семейге көшіп келді күзге қарсы,
 Ауысып апатайдың қызметі.

Ер Ертіс, ерке Ертіс еркін аққан,
 Салдықпен Сарыарқаға күміс жапқан.
 Жүздіріп күндіз күнді көк төсінен,
 Толықсып түндегі айға қарап жатқан.

Ертіс те еркін алды жас баланың,
 Ұзатқан қызындай нақ Волга ананың.
 Радищев атындағы орта мектеп,
 Мектебі еді тұңғыш көрген Мәнсияның.

Мектепке апатайы келді алып,
 Жас бала жетегінде жүр қуанып.
 Қолында сары портфель сактияннан,
 Жарқырайды екі көздің оты жанып.

Жібектей төгілдіріп маңдай шашын,
Қойғандай қолдан сызып қара қасын.
Көйлегі көбелектің қанатындай,
Дейді ана қара қызым, қарлығашым.

Бөбектің көңілі шат, жүзі жарқын,
Үйінде ақ моншақ боп атанатын.
Жазылды Мәметова Мәншүк болып,
Бұл жерде атамады Мәнсия атын.

Сол күннен Мәншүк болып кете барды,
Өз атын өзі қайта қойып алды.
Мектеппен тәрбиесі ұштасқан соң,
Жастай-ақ жақсы оқуға қалыптанды.

Сабаққа екі айтқызбас алғыр болды,
Шығарды төрт амалды оңды-соңды.
Кететін шабыттанып сурет салып,
Оқитын кітаптарда нелер оңды.

Көрмеді кітабының шетін бүктеп,
Дәптерін не шимайлап не бір сұртпед.
Мектепке ертең киіп баратын,
Әзірлеп қоюшы еді бүгін реттеп.

Үйде де мектепте де болды ұқыпты,
Білімнің әр тамшысын сіміріп жұтты.
Қыс болса шаңғы менен коньки теуіп,
Жаз болса суда жүзіп, тауға шықты.

Бос болса тирға да барып мылтық атты,
Секілді еркек бала тас қайратты.
Сауық кеш, пионерлер жиынында,
Би билеп, хорда бастап ән шырқатты.

Баланың ар-намысын ана ұғады,
Анадан жақынмын деп кім шығады.
Көз нұрым бауыр етім болғандықтан,
Жанымды жарып ақты жыр бұлағы.

Талай жан мекендеген Жайық бойын,
Талай құс жасап өткен Жайық тойын.
Жайықтың жазғытұрғы тасқынындай,
Талай күш билеп отыр ақын ойын.

Талай ер талай жаумен майдандасқан,
Жалпырып, жау желігін күшпен басқан.
Солардың ізін сақтап жатыр Жайық,
Өшірмей бауырындағы шұбар тастан.

Чапаев шалқақ киіп кара бөркін,
Алысты ақбандымен жағанда еркін.
Жеңісін жойқын суға қанмен жазып,
Орандат Отаныма берген сертін.

Шындыққа шын да бөгет бола алмайды,
Атағы шын батырдың жоғалмайды.
Ажалға бас имеген орыс ұлы,
Анам деп ақ жайыққа құшақ жайды.

Құшақтап ақырғы рет алды демін,
Есігін қатты жауып дүниенің.
Ақжайық аза тұтып батыр ұлын,
Төңкеріп толқындарын төкті селін.

Тазартты ол талаушыдан қазақ жерін,
Құйып ап кеудесіне халық кегін.
Ұмытпайды қазақ халқы қадыр тұтып,
Батырдың жерге сіңген қан мен терін.

Достықтың айнымайтын кереметін,
Көрсетті ол алаңы жоқ ақ ниетін.
Өшпестей ұрпағына қалдырды үлгі,
Айтарлық мақтанышпен қасиетін.

Дәуірдің дауылпазы туған өктем,
Қанаты кара бұлтты дөңгелеткен.
Азамат соғысының ардагерін,
Талай қарт талай тілде аңыз еткен.

Мәншүк те естіді оны өжесінен,
Айтушы еді кетпестей ғып бала есінен.
Қарт ана Чапайды айтса шабыттанып,
Соғатын дүниені кеудесімен.

Ұғып ал бөбектер деп бастайтұғын,
Саралап сөйлер сөзден саспайтұғын.
Ерлігін Чапаевтің айтса қызып,
Асын да, ұршығын да тастайтұғын.

Балалар отыратын ортаға алып,
Әженің кеңесіне құлақ салып.
Чапаев, Фурманов деп қайталайтын,
Есімін батырлардың жаттап алып.

Қарт ана сөзін жалғап жөнелетін,
Ертекке екі бөбек кенелетін.
Жайыққа шомылып кеп, құмға жатып,
Өмірдің рахатына бөленетін.

Сондағы әңгімесі еді әженің бұл,
Аңыз боп, ел аралап әлі де жүр.
Мен дағы ұққанымды айтып берем,
Елімнің ұлы-қызы тыңдап отыр.

Куйбышев, Фрунзедей серіктерін,
Көрдім мен сол ерлердің көріктерін.
Ақ банда, колчактарды қалшылдатып,
Құтырған жаудың басқан желіктерін.

Атақты Алатаудың ақ иығы,
Жасынан жанарымен жер үйірді.
Фрунзе айбаттанып ақырғанда,
Жайықтың жағасына жау иірді.

Аспанда күн күлімдеп бұлт түйілді,
Ерлердің көмегіне жұрт сүйінді.
Шығыстың майданына қуат берді,
Ленин мен Сталиннің бұйрығы.

Көсемдер көз алмады біздің жақтан,
Кез еді ол біздің қайғы жанға батқан.
Тазарды қанаушыдан қазақ жері,
Жиналды Жайық бойынан қанды қақпан.

Еңбегі еді сол ерлердің таң боп атқан,
Сілкініп дүние жүзін таңырқатқан.
Тудындар екі таптың тартысында,
Ұғып ал, егіз қозым, сендер мақтан.

Жөнің жоқ жасық болар, жаман болар,
Баласы қыран құстың қырға қонар.
Азамат соғысының батырлары,
Өлмесең өміріңе үлгі солар.

Большевик ала келді адам бағын,
Бақытты алдында түр болашағын.
Алыстап артымызда қалып барад,
Халықты улап келген бұлдыр сағым.

Аға жұрт орыс халқы беріп қолын,
Көрсетті тұңғыш бастап бақыт жолын.
Ленин менен Сталиннің туы астында,
Қасқайып қатарыңнан алдың орын.

Орыстың көрдім талай батыр ұлын,
Орыс десе қорқушы ек бұдан бұрын.
Екі ұлтты бір-бірінен айдап салған,
Енді ұқтық патша менен діннің сырын.

Атақты ердің бірі абыройлы,
Фурманов комиссарым терең ойлы.
Қаламын қаруымен қатар ұстап,
Өзгеше өз алдына міндет қойды.

Темірдей тегеурінді, әділ жанды,
Кім сөгер сондай ерді танығанды.
Саяси қол басшы еді ол сыннан өткен,
Жауына қатал, досқа мейірбанды.

Ант етіп Жайық суын ол да жұтқан,
Душпанға таттырмасқа жалғыз ұрттам.
Ұйыған жүрегіне достық қаны,
Өшпестей ұшқын түсіп біздің ұлттан.

Жайықтан жол тартты ол Алатауға,
Қалқан ғып қазақ жерін омырауға.
Танысқан тарихымен біздің елдің,
Кездесіп Жамбыл атты қарт жырауға.

Советтің туын тікті елімізге,
Бақыттың гүлін екті жерімізге.
Көреген басшы болды сенімді ол,
Іргеміз бекімеген кезімізде.

Жетісу Алатауды орай аққан,
Секілді жалғызына күміс жапқан.
Алманың атасы деп астанамды,
Ат қойып Алматыма айдар таққан.

Біз неғып ұмытамыз сондай досты,
Күшке күш, ақылма ақыл қосты.
Ленин мен Сталиннен көргендерін,
Ірікпей, өзгертпей бізге тосты.

Чапаев, Фурмановқа болған серік,
Таңқалдым орыс қызын өзім көріп.
Асынып алты атарын аш беліне,
Түйіпті қара шашын төбеге өріп.

Ол қыздың ұмытқам жоқ Анна атын,
Кең кеуде шалқақ келген ер сымбатын.
Жасы бар жиырмаға жетер-жетпес,
Отты көз, жазық маңдай, жүзі жарқын.

Түн қатып, түсі қашып тұлпар мінген,
Сағымын сары аяздың кірпікке ілген.
Тау кезген тас қиялап қыран құстай,
Андықан жау әдісін еппен білген.

Сол бастад партизанды тар кезеңде,
Дұшпанды тоқытты ол көк өзенге.
Қынжылмай қиындыққа дейтін Анна,
Ел үшін, ерлер үшін төземін де.

Әрі әнші, әрі дәрігер, әрі мерген,
Барлаушы бауырымен жүріп көрген.
Артист болып сахнада Анна ойнаса,
Жанына жауынгердің қуат берген.

Бір сырлы, сегіз қырлы сезгіш Анна,
Аққудай жүзген менің Оралымда.
Аралап Алатаудың алма бағын,
Түр қазір ұлы астана Москвамда.

Сендердің өтер ертең бала-шағын,
Менің де жақын қалды өлер шағым.
Аннадай айбарлы бол, ақылды бол,
Ұғып ал, кетпе ұмытып ақ мөншағым.

Болғанмен бірін қазақ, бірін қытай,
Сендерге алаңым жоқ менің құрттай.
Ояту ой сананды маған міндет,
Өскенде өкінерсің қалсаң ұқпай.

Дегенде қарт анасы сөзін түйіп,
Алғандай жас санаға бөбек құйып.
Әжеке тағы айтшы деп жалынатын,
Әженің әжім бетін кезек сүйіп.

Қыялмай жалынғанын бөбегінің,
Кеткендей кілті ашылып жүрегінің.
Қанатын сіліккендей көрі бүркіт,
Бастайтын ертегінің тағы бірін.

“Тындандар мен айтайын балақайым,
Қуанған сенің қандай алақайың.
Азамат соғысында аты шыққан,
Қазақтың батырын айтып қуантайын.

Деп ана күншығысқа қойса бетін,
Бүлкілдеп көрі көмей жөнелетін.
Ерлігін Әлібидің айтқан сайын,
Қызыққа екі бөбек бөленетін.

Әкесі Әлібидің надан болған,
Күн көрген маңдай терімен адам болған.
Жалдады жалшылыққа жас баласын,
Блаж жоқ келетұғын басқа қолдан.

Кектендірді кісі есігін Әлібиді,
Сөзді естіп “жалшы” деген жаны күйді.
Кигенше құлдық қамыт жас басынан,
Кетуді оқу іздеп ішке түйді.

Бұл сырын жасырмады ол анасынан,
Жүрегін баса алмады алас ұрған.
Тартынбай тәуекелдеп буды белін,
Сілкіп киді жаман тонын жағасынан.

Қимады, құшақтады ана ғаріп,
Тас түлек ұшқалы тұр қанаттанып.
Жас төгіп жасытпады жас баласын,
Кеудеде зор үміттің оты жанып.

Иесі қара күштің өкең сорлы,
Өмірден бар көргені құлдық болды.
Анаңды таба қылма дос дұшпанға,
Іздеп тап еңбектеніп әділ жолды.

Аландап артыңа қарама сен,
Қорықпа, қорғалама көрінгеннен.
Қынжылма қиындыққа төзімді бол,
Өрт жансын өр кеудеңде өжеттіктен.

Деп ана сүйді қысып маңдайынан,
Қақ жарып кең даланы жөнелді ұлан.
“Өрт жансын өр кеудеңнен өжеттіктен”
Деген сөз әрі қуат, әрі арман.

Түңіліп туған жері Қайдауылдан,
Айырды ауыр тұрмыс дос-бауырдан.
Әділдік іздеп шыққан Әлібиді,
Болмай ма туды десем көк дауылдан.

Барады қаршадай боп жалғыз өзі,
Қазылып қалып жатты жүрген ізі.
Жол шеккен бақыт іздеп жас балаға,
Төкті нұрын төбесінен күннің көзі.

Әліби сол кеткеннен кете берді,
Жыл жылжып, ай аяңдап өте берді.
Оқуын Қостанайдың тауысып ап,
Бір күні Қазанға да жетіп келді.

Көрсен де қиындыққа төзді көнді,
Алдында жарық барына жастай сенді.
Таптым деп табан тілеп іздегенін,
Жасырын студенттер тобына енді.

Саяси ұйымдардың күші бекіп,
Қозғалды революция дүбірі жетіп.
Қазанның студенті көтерілді,
Жарқылдап қара бұлтты жарып өтті.

Бастаған осылар деп көтерілісті,
Баспақ болып патша үкіметі қатерлі істі.
Қамады бір сыпырасын табанда ұстап,
Аңдуға Әліби де мықтап түсті.

Қазанда реті келмес енді тұрып,
Кешіксе түскелі түр басқа құрық.
Жасырын ұйымынан жолдама алып,
Әлекең Москваға кетті жүріп.

Қосылды Москваның жастарына,
Жәй-күйін айтты бүкпей достарына.
Жанынан жалын атқан жас қазақты,
Жолынан революция жасқады ма.

Москва студенттері өрттей қаулап,
Россия патшалығын жатты жаулап.
Арқадан іздеп келген Әлібиді,
Ширатып, шынықтырып алды баурап.

Басқарды көтерілісті жасырын ұйым,
Жүргізді қызу түрде істі қыйын.
Алдына ақ патшаның талап қойды,
Жақсарт деп жұмыскердің ауыр күйін.

Күн сайын өсе берді тілек-талап,
Ататпады ақ патшаның алдын орап.
“Жойылсын қанаушылық” деген ұран,
Халыққа қайрат бере жатты тарап.

Листовка, плакаттар жазып күнде,
Көшеге тастаушы еді іліп түнде.
Әккі жау Әлібиді біліп қойып,
Қамауға алмақ болды сол бір күнде.

Әліби шет елдерге кетті өтіп,
Қуғын көрді Москвадан маза кетіп.
Ленинменен кездесіпті Женевада,
Достарының көмегімен қолы жетіп.

Сұрапты Ленин сонда қазақ халқын,
Айт депті әдет-ғұрып, елдік салтын.
Бостандық, теңдік, бақыт дегендерге,
Олардың ойы бар ма ұмытылатын?

Ленинге былай депті сонда Әлекең,
Тыңдаңыз бар сырымды айтайын мен.
Қашаннан қаналуда қазақ халқы,
Келеді қорғалаумен көрінгеннен.

Оқу жоқ, өнері жоқ берер жасқа,
Күші жоқ, сенері жоқ малдан басқа.
Жөнкіліп Сарыарқада көшіп жүред,
Өкініште өтіп жатыр өмір босқа.

Күн бар ма шығатұғын жайма шуақ,
Жан бар ма ел ететін бізді құрап.
Бақытқа бастайтұғын басшы болса,
Көпер ед қиындыққа халық шыдап.

Азапқа жаралдық па әлде осылай,
Қатарға кетеміз бе бір қосылмай.
Ел кезіп іздеп келдім жолдас Ленин,
Жол көрсет, ақылыңды айт қорашсынбай,

Дегенде жіберіпті Ленин күліп,
Қағыпты арқасынан жақын келіп.
Қуантты жас қазақты, тынықтырды,
Алдағы атар таңды айтып беріп.

“Асықпа, жеңіс алда, азаматым,
Өмірден біз жойамыз азап атын.
Россия патшалығын сілкіп тастап,
Береміз өз қолынан ел бақытын”

Сол үшін еңбекші тап дайындалмақ,
Қозғалса жалпы халық еңбек жанбақ.
Бірігіп пролетариат күрес ашса,
Бостандық, теңдік туын қолына алмақ.

Жаңарад Россияның сонда елі,
Гүлденед Россияның келешегі.
Әр ұлт өз алдына мемлекет боп,
Тартады коммунизмге тұтас желі.

Жас қазақ сен дайында өз еліңді,
Жасқанба жауыңнан ал кезегінді.
Коммунист партиясы туы астында,
Жеңіспен қарсы алайық келер күнді.

Деп Ленин Әлібидің қолын қысты,
Сеніммен тапсырыпты ұлы істі.
Көсемнің күлімдеген жүзін көріп,
Жалыны жас жігіттің арта түсті.

Ленинмен хош айтысып алысты қол,
Тікелей тапсырма алып аттанды ол.
Австро-Венгрия мен Швецияда,
Біраз боп Сербияға тартыпты жол.

Болгария, Түркия мен Египетті,
 Аралап Сирияға да келіп жетті.
 Палестина, Индияда айлап жатып,
 Цейлонның аралында сайран етті.

Аралын Формозаның басып өтіп,
 Оңтүстік Қытайға да келді жетіп,
 Жалықпай Жапонияда бір жыл болып,
 Қайта оралды туған жерге қанат серпіп.

Жүрмеді ол шет елдерді босқа аралап,
 Зерттеді халық тұрмысын үңіле қарап.
 Секілді жаз жаршысы қарлығаштай,
 Кездесті жұмыскерлер алдын орап.

Тапсырып Ленин айтқан аманатты,
 Қуанышты жүрген жердің пролетариятын.
 Шетелде бес жыл жүріп келді еліне,
 Арқалап көтерілістің алып атын.

Астыртын дайындады туған елін,
 Ой салып оята берді жүрген жерін.
 Күрессіз бақыт таңы атпақ емес,
 Халыққа осыны айт деп еді Ленин.

Лениннің сөзін естіп ширады жұрт,
 Жастарға қайрат берді алдағы үміт.
 Байлар мен болыстарды уландырып,
 Қазақтың сахарасын торлады бұлт.

Қосылды Әлібиге Амангелді,
 Екі дос соңына ертіп қалың елді.
 Сап құрып, сарбаз жайып Сарыарқада,
 Астына ат, қолдарына қару берді.

Айналды орталыққа Торғай бойы,
 Көк қару сарбаз болды қыры-ойы.
 Келсе де бес жүз әскер губерниядан,
 Халықтың қаһарына батпай қойды.

Соғысты патша әскері мыңдап келіп,
 Қалың ел қарсы келді тік көтеріліп.
 Алдынан оқ жаудырып сарбаз тобы,
 Тойтарды тұтқиылдан соққы беріп.

Қалғаны бас сауғалап кетті босып,
Би-болыс елді тастап қашты шошып.
Батырдың сарбаздары сайланып ап,
Қопада жатты жаудың тосып жолын.

Қостанай, Ырғыз бенен Ақтөбеден,
Атбасар Перовск уезінен.
Іздеп кеп жарактанған жас жігіттер,
Керемет кектің оты ойнап көзден.

Оларды басқарды өзі Амангелді,
Әліби көзге түспей ақыл берді.
Батырдың сүйген жары Балым келін,
Атысты, шабысты да бірдей көрді.

Қарамады құндақтағы бөбегіне,
Болмас бала тығын ел кегіне.
Батырмен бірге аттанды жауға қарсы,
Қасқайып қару асып аш беліне.

Болыпты Балым келін қол мергені,
Кетпепті жауға тимей кезегені.
Ел қорғап, ерге серік болған қызды,
Ардақтап аруым дер туған елі.

Ел үшін, намыс үшін басын тікті,
Ерлермен бірге көтеріп ауыр жүкті.
Ақ патша алтын тақтан түсті аунап,
Майданда еңбекші тап жеңіп шықты.

Қансырап қанаушылар түсті күйреп,
Сілкілеп сілімтірін тастады сүйреп.
Арсылдап алаш тобы шыға келді,
Хан болмақ қазақ халқын өзі билеп.

Ханды да, патшаны да көрген қазақ,
Таланды, екеуінен де көрді азап.
Жау шықты алаш деген арасынан,
Болдық деп тұрғанда ел енді азат.

Алашқа айбаттана төнді батыр,
Толқындай ішінде кек тулап жаттыр.
Алғанда жау жағадан, ит боп қапқан,
Тудырды ұлтшылдарға заман ақыр.

Алыстап алаштарды қуды елден,
Кірерге ол көр таппады жалпақ жерден.
Батырды қапияда оққа ұшырды,
Алаяқ шпиондар ішке кірген.

Дегенде шошып кетті екі бөбек,
От шашты қара көздер дөп-дөңгелек.
Шымырлап бала жүрек кекке толды,
Жөнелді ызалы-ашу миға өрмелеп.

Бірақта Амангелді алды кегін,
Өлді ол, азат етіп туған елін.
Деп ана әңгімесін айтып болып,
Жетектеп қайтушы еді қос бөбегін.

II БӨЛІМ

I

Алатау жер алыбы, түкті жүрек,
Тұрғандай иығымен көкті тіреп.
Көк тастан кеудесіне текше қойып,
Көк мұзды жазы-қысы сол бүркенед.

Шілдеде шыңы жатыр қар жамылып,
Тас бұлақ тамырындай соққан ағып.
Мәуелеп етегінде бау-бақша тұр,
Майысып өн бойына жеміс тағып.

Салалап саусақтарын тал мен терек,
Барады жарыса өсіп шыңға өрмелеп.
Шоғындай келіншектің омыраудағы,
Дірілдейд шырша ағашы желге еркелеп.

Жұмбақ боп жатыр жұмыр жоталары,
Белгісіз қойынында ненің бары.
Май келсе майыса қап, көк жамылып,
Жаяды алақанын бұталары.

Арудың айнасындай ыстық көлі,
Қойнында Алатаудың мөлдіреді.
Серуендеп ыстық көлге бара қалсаң,
Жібектей желпіп тұрад таудың желі.

Тау аңын, көктің құсын кім санаған,
Тағы жоқ тау өмірін аңсамаған.
Шалқыса тауда тарлан, қырда қыран,
Ор киік ойда тұрып қалшылдаған.

Сайраса гүл жамылып бұлбұл құсы,
Сыңсиды күй сандықтай таудың іші.
Бет алсаң айшылықтан Алматыма,
Келеді күншілікпен алма иісі.

Алманың Алматымда тоқсан түрі,
Өседі қайталамай бірін-бірі.
Алатау қып-қызыл боп көрінеді,
Бойына алма тегіс шыққан жылы.

Таусылмас айта берсем тау қызығын,
Тау қарайды тамашалап күннің жүзін.
Алдынан алтын шашып қарсы алады,
Жасаулы жаңа келген күздің күнін.

Еліктің таудан көрдім құралайын,
Жалт етіп бір қарайды көрген сайын.
Токтатып осыменен тау суретін,
Негізгі әңгімеме оралайын.

II

Алматым астана боп тікті туын,
Самсатып сапқа қойды қалың нуын.
Халықтың мүддесіне пайдаланды,
Кең кеуде Алатаудың жерін-суын.

Астанам күн сәулетті, мақтаньшым,
Сен қымбат, сен сұлусың менің үшін.
Арманым, ар-намысым, қуанышым,
Қойныңда бақытым да қиял құсым.

* * *

“Отан қызы” поэмасының қай жылы жазылғаны белгісіз. Кейбір беттері сақталмапты, әрі аяқталмағандай әсер етеді. Мұнда Мәншүктің балалық шағы нақтылы деректермен шеберлікпен суреттелген. Шығарманың тынысы кең, ақын қазақ совет елінің патриоттық рухын асқақтата бейнелеуге талпынған. Бұрын жарияланғаны жөнінде деректер таппадық. Туындының 38 беттен тұратын қазіргі әріппен жазылған қолжазбасы ҚР орталық мемлекеттік архивінде сақтаулы (№1744 қор № тізімдеме №37 іс).

ФИН ҚЫЗЫ

(Поэма)

I

Арқаның ақын қызы ардакері,
 Аймалап, Тобыл сүтін емген телі.
 Толқынмен тұлымымды Тобыл жуып,
 Ораған қызыл арай гүлге мені.
 Гүлінен жұпар шаша құшақ аша,
 Алқаптың аялаған жібек желі.
 Бақыттың шолпаны ойнап маңдайымнан
 Айдарым айға қарай желбіреді.
 Бұрандап Тобыл сонда сыбырлаған,
 Өмірің алдында деп күткен сені.
 Нақ бүгін сол өмірдің бесігінде,
 Шабытты, көңіл тасып тербеледі.
 Қиялым шарықтады ақ сұңқардай,
 Қиядан көзі шалған әлде нені.
 Ә десе, ауызымнан жыр ақтарылып,
 Тобылдың тасқынындай жөнеледі.
 Шаттанып, шабыттанып қиял кетсе,
 Өмірдің қызығына кенеледі.
 Дарияның тасқыны атқан маржанындай,
 Құйылып сөз меруерті себіледі.
 Мейірін тындаушының қандыруға,
 Халыққа болсын сөзің өнегелі.
 Ақталар көсем берген ардақты атак,
 “Жазушы — адам жанының инженері”.

II

Ағылды, ағындады ақын жыры.
 Шертілді жүрегімнің нәзік қылы.
 Тобылдай тасығанда жыр теңізі,
 Жанымның жадырайды ойы-қыры.
 Әнекей күн қулады терезеден,
 Бақытқа бөлендіріп оның нұры.
 Тасыған тасқынымды тоқтата алмай,
 Еріксіз ерлік іске жекті мені.
 Тырс етті, есік ашты хат кеп түсті,
 Хатының сыртында тұр алған демі.

Жағада жан таласта тұрған жанның,
 Осы хат секілденді барлық демі.
 Жанарын жан шамының түгел жағып,
 Сүгретпен қоса түсті раушан гүлі.
 Асығыс ашқан бетте хатты оқыдым,
 Болар деп өзі мәлім сүгрет сыры.
 Құнды сөз, құнарлы іс сүйіндіріп,
 Мәп майда жүрегіме тиді жылы.
 Елестеп көз алдымнан өтіп жатты,
 Күрескен майдандағы Отан ұлы.
 Қиналған қысым көрген Финнің елін,
 Құлдықтан құтқаруға созған қолы.
 Майданда мен де саған серіктің деп,
 Тіл қатты... күн жалаған қылыш қынын.
 Сыпырған томағасын қыран құстай,
 Мызғымай күзетуде күндіз-түні.
 Найзамен көк түндігін бірақ серпіп,
 Жер жарды фин халқының шаттық үні.
 Астынан қызыл тудың нұрын шашып,
 Құшты әне алтын сәуле бақыт күні.
 Ақ иық, алғыр асыл тау қыраны,
 Ұлы Отан тұғыры-болат, сүйді мұны.
 Тарихты таңдандырған, тамашаны
 Көрді көз, ұстады қол, айтты сыны.
 Терең ой, жүйрік қиял, өткір тілмен,
 Жырламай шыдар ма ақын сірә мұны.
 Қиядан қызықтырып көзді тартты,
 Өмірдің шынға біткен өрелері.

III

Барлығын ойым кезді желдей желіп,
 Айтайын көргенімді қайта келіп.
 Айқасып ортасында болайын деп,
 Майданға мен де кірдім хатты көріп.
 Сүгреті Фин қызының тілсіз тілмен,
 Тынықтыр! — дейді мені сусын беріп.
 Ақ алмас, мәузірімен гранаты,
 Ерліктің тұлғасына болған серік.

Қарайды шыңда тұрып дүрбі салып,
 Бүркіттей шабыттанған төсін керіп.
 Тоғайдан түлеп ұшқан тастүлектей,
 Төбеге қара шашын түйген өріп.
 Секілді сымға тартқан сұлу дене,
 Құйғандай көк болаттан аңдап теріп.
 Тоғыса ту көтере, туған ұлға,
 Қосылды жаудың белін басып келіп.
 Бауырын жанындағы оққа ұшырған,
 Қапыда қарақшысы жаудың көріп.
 Ақырғы демі бітті “бостандық!” деп,
 Жамылды қаннан кебін майданда өліп.
 Қайтпады қайсар қыз да қайраттанды,
 Жауына қайта аттанды нөсер төгіп.
 Өрледі өрге қарай өршеленді,
 Жасқанбай жау оғынан тұрған төгіп.
 Ашулы арыстандай буырқанды
 Бүркіттей төбесінен түсті төніп.
 Күн қуә, ай да айғақ, аспан тағы,
 Әлемге әйгіледі жауын жеңіп.
 “Шешеннің тілі ортақ” дегендейін,
 Берейін жастарға арнап кесте шегіп.

IV

Тербеліп тереңдеді ойдың құзы,
 Теңіздің тербетіліп сынды музы.
 Күнді атқан көбігімен океандай,
 Жанғырды дүбіріне жердің жүзі.
 Дүниенің аясында айқын өткен,
 Тарихта қалмақ оның ерлік ізі.
 Оқушым толығымен танысайық,
 Елінен шықты қалай Финнің қызы.
 Сары ала сақылдаған қызыл шұнақ,
 Шыдамай дызылдады бет пен құлақ.
 Үскірік алай-түлей соқты боран,
 Тұра алмады ызғарына арлан шыдап.
 Ақырған аязынан қырау шогіп,
 Қызарып, құлақтанып күні тұрад.

Садағы сары аяздың сақылдатып,
Ұша алмай сауысқандар жатты құлап.
Қалың қар қанжығадан, түскен күртік,
Тап басты талай үйді тапап сыбап.
Қайтпап еді қара тұман, Финнің елін,
Халқының бірі күлсе мыңы жылап.
Фин елін саудаға сап Маннаргейім,
Желікті қанаушының басын қурап.
Мал бастап билік кетті, жұрт сандалды,
Уысынан обушының таппай тұрақ.
Күйретті көнбегенін көзін жойды,
Көшеде қан бауырлап жатты сұлап.
Күңіреніп ата-анасы, сүйген жары,
Айрылды боздағынан зарлап жылап.
Киіктің құралайы секілді ару,
Сыланып шыбық белін өскен қынап.
Айрылған көгілдірден аққудайын,
Жазықсыз жараланып жатты сұлап.
Еріксіз ел сұлуын еңіретті,
Зұлымдар шырылдатты бұрымын бұрап.
Сарғайып зағирандай жүзі солып,
Сөнуге айналып ед есіл шырақ.
Ана кеп ақ сүті үшін ара түссе,
Ақ шашын талдап жаулар түт-түт қылад.
Түтіні түтей басып ай мен күнді,
Даусынан зеңбіректің құлақ тұнад.
Бомбыны бұрқасындай боратқанда,
Оқ жаңбыр сорғалаған түншықтырад.
Оққа ұшып талай жандар жер қушқанда,
Сөгіліп ыстық қаннан ақты бұлақ.
Жауынан жан сауғалап, жәрдем іздеп.,
Кім бар — деп қол беретін кетті шұбап.
Қаланың қан сасыды көшелері,
Талай үй талқан болып қалды құлап.
Айрылған ата-анадан жас бөбектер,
Жазықсыз жас ағызып қалды шулап.
Жүрегін жас баланың суырып ап,
Мәз болды Маннаргейім жеп қуырдақ.
Шегінен адамдықтың аттап өтіп,
Өй жауыз, қырады екен қалай шыдап?..

Дәл осы қан соқтаның кезеңінде,
 Біреу жүр жаралының жанын құрап.
 — Болындар кешке таман шал үйінде,
 Жабайы жүрген қанша қайыр сұрап...
 Үскірік үдей үйіріліп кетті борап.
 Ашыққан күзетшілер алас ұрды,
 Жүгіріп түс-тұсынан пана сұрап.
 Күн батып, қас қарая бергенінде,
 Бір ендеп әрбір тұстан шықты шұбап.
 Беттерін соққан боран майдай еріп,
 Жиылды серттескендер басын құрап.

V

Өткір көз, ойға батқан, иір қара,
 Мойнына қолын асқан басы қара.
 Майданда болғандығы көрініп тұр,
 Оқ түткен киімдері пара-пара.
 Қатқан қан сауыс болып етігінен,
 Жылжиды күреңденіп жіби сала.
 “Достар!” — деп, тұра келді орынынан,
 Папағын басындағы қолына ала:
 — Неше күн майданда боп келдім бүгін,
 Мақсатым ел сенімін ақтау ғана.
 Ақ Финнің хайуандық айбатынан,
 Қан құсып, қан сасыды жапан дала.
 Қорек таппай күйзеліп босығандай,
 Жазалы не себепті қатын бала?!
 Өлсең де үн шығарма деген сөзбен,
 Солардың тәні толған сай мен сала.
 Ажалдың шеңгелінен келді сұлдем,
 Қол сынық, баста мынау ауыр жара.
 Қураған шал, нәресте, анаменен,
 Шыдатып келді мені бұл жараға.
 Ар үшін келешектің бақыты үшін
 Жәрдемі СССР-дың жалғыз ғана.
 Қырағы Қызыл әскер құтқармаса,
 Кімді аяйд Маннаргейім қаны қара.
 Теңдікке Финнің халқын жеткізетін
 Жалғыз-ақ СССР-дың елі ғана.

Ешкімге соқтықпайды ол, соқтықса егер,
Езілген, еңірегенге солар пана.
Көтерген бақыт туын Қызыл әскер,
Өмірі жеңілмейтін жолы сара.
Күш қосып соларменен қол ұстассак,
Бостандық таңы атады ұран сала.
Адамзат бақытының айы-күні,
Көсемі ер Сталин ұлы дана!

VI

Жаралы барлығына тұрды қарап,
Тобынан жауап күтгі демін санап.
Фин қызы атып тұрды орынынан,
Қайратты, ауызынан сөзді борап.
Ақтарып жүрегінің терең сырын,
Лақтырды ел қайғысын сөзіне орап.
Кенеттен отырғандар тыңдай қалды,
Отты көз, нұрлы жүзді тесе қарап.
Сөзінен будақтады ұшқын атты,
Тұрғандай кірпіктерін оқтан қадап.
Жан жағын шолып көзі төңкерілді,
Қойғандай кірпіктерін оқтан қадап.
Әскерше киген киім, түйген шашын,
Асынған аш беліне қару жарақ.
Тамаша тал бойынан табылады,
Қайралған ақ алмастай жігер талап.
Өткір сөз өмірге айғақ, іске құрал,
Талайдың қиялына бітті қанат.
Серпілді отырғандар кенет сергіп,
Сұр қайғы сөгітіліп, кетті тарап.
Қайғының қара бұлты жарылғанда,
Жарқ етті күн қойынынан балға орақ.
Көргендей көптен ынтық бақыт құсын,
Ұмтылды жүрек, тілек соған қарап.
Тартқанда таразыға жердің шарын,
Бақытты ел шықты шыңға туын қадап.
Шыныққан шындықпенен шебін қорған,
Қорғаған ел бақытын міндет санап.

Фин халқын жау қолынан босататын,
 Бізге дос жер жүзінде жалғыз сол-ақ!
 Бақытқа бостандыққа сол жеткізет,
 Деген ой жүректерін алды орап.
 Жан мейірін қыздың сөзі қандыргандай,
 Қастарын күлімсіреп қағып қояд.

* * *

Шешен қыз кенет жұртқа мойнын бүрды,
 Ақ жүзі, алма беті мың құбылды.
 Аузынан ағытылған қыздың сөзін,
 Сабырсыз, сансыз жүрек күтіп тұрды.
 Жас жаны жараланған жау қолынан,
 Ақтарды, ашынғандай терең сырды.
 Майданда оққа ұшты жалғыз ағам,
 Қара құс қанын ішіп қарқ-қарқ күлді.
 Бомбадан талқан болды үй орманым,
 Қос бауыр әке-шешем қабат өлді.
 Жас жаным жауыздардың зарын жұтып,
 Қан ағып жүрегімді қайғы тілді.
 Ақситып азу тісін Маннаргейім,
 Құтырып, мұнарлана жұртты қырды.
 Қан басып екі көзін, жынын шашып,
 Ойрандап есіл елді әлек қылды.
 Жазықсыз жас сәбидің жанын қинап,
 Шыңғыртып, шырылдатып найзаға ілді.
 Қан жұтып су орнына қайғыменен,
 Еріксіз ел еңіреп, жұрт бүлінді.
 Кекті ұл елден сірә тумаған ба,
 Серпілтер ел басынан ауыр зілді.
 Я жеңіп, я жеңіліп жерге кірер,
 Ерлерім екі талай жерің келді.
 Бас иіп, қол қусырып жалынсаң да,
 Болмасын жаудан рахым көзің корді.
 Мойнында Фин халқының құлдық құрық,
 Талмастан тарих бойы сүйретілді.
 “Ел үшін еркек тоқты құрбан” деген,
 Ақтайтын ел сенімін кезің келді.
 Кетемін ел атынан елшілікке,
 Көмекке шақыруға қызыл ерді.

Жанымда жалғыз інім, жас жалыным
Асынып жау жарағын ол да келді.
Қан құмар қара жүрек жауыздардан,
Тақырлап тазартайық туған жерді.
Қалғанша қасық қаным халқым үшін,
Жауменен алысам — деп өршеленді.

VII

Қыз сөзі қиындықтың сырын ашты,
Төс — төсеп отырғандар ақылдасты.
Жауынгер СССР-дың ұлдарымен,
Қол беріп аттануды ақылдасты.
Қоржынға қол пулемет, күрек алып,
Жалма-жан жол жабдығын даярласты.
Бетінен қайтар емес қайсар сұлу,
Халқы үшін қан төгілсе қимақ басты.
Астында қызыл тудың аттанамыз!
Деді де, достарымен амандасты,
“Сәлем де большевиктік, қырандарға!
Бізді де шебіне алсын қанат асты...”
Жел ұрып, бұлт жамылып, таң алдында
Жас сұлу жүйрігіне қамшы басты.
Жанында жан серігі жалғыз бауыры,
Бел байлап тәуекелге белден асты.
Құс жетпес, күрең жүйрік астындағы,
Тұяғын соны қарға тіктей басты.
Атылған нажағайдай шүйгі шұлғып,
Аузынан ақмаржандай көбік шашты.
Ботакөз, қоян жонды, қамыс құлақ,
Жібер деп ауыздықпен арпалысты.
Орманның ығы-жығы арасымен,
Сөгілтіп шекараға бірақ асты.
Ақпанның аңыраған ақ желегі,
Қасқайып қарсы алдынан төсін ашты.
Құлашын аспандағы айға сермеп,
Саусағы сан орманның шашу шашты,
Күреңі көпке атып сауырынаң,
Көміліп күміс қарға шұлғып басты.
Тұяғы тиген жерін тесе жаздап,
Ұйтқытып алды-артына боран шашты.

Түнерген түн туманы серпілді де,
 Екеуін еркелетті аспан асты.
 Күлімдеп көк жұлдызы көкте билеп,
 Батарда батыр қызбен амандасты.
 Жарқылдап жауынгердің қанжарындай,
 Қара көз насаттанып қақты қасты.
 Жүрегі алып ұшып жүрген сайын,
 Көңілі күннен биік күле тасты.
 Көтеріп түн түндігін төбесінен,
 Таң жеңіп, қараңғылық сырғып қашты.
 Бақыттың дарбазасы ашылғандай,
 Алдында шаттық күтті екі жасты.
 Қырауын көзін сүртіп аттарының,
 Қамданып қаруларын ыңғайласты.
 Кенеттен екеуі де тұра қалып,
 Дүрбімен жер мөлшерін шамаласты.
 Не барын алдарында кім біледі?
 Қорқыныш! ... шекараға аз қалысты.
 Сенімді серігім деп майдандағы,
 Ер сұлу бауырын орай қамшы басты.

VIII

Қойнаудан екі қара келе жатты,
 Дауылдай жүрген жерін бүрқыратты.
 Я ажал, я бақытқа асыққандай,
 Қауыпты, жүрістері өте қатты.
 Осқырып, үрке басып жүйріктері,
 Қайшылап қос құлағын елең қақты.
 Қырауын үстіндегі сілкіп тастап,
 Алысып ауыздығын қаршылдатты.
 Желпілдеп танауының желбезегі,
 Асығыс алған демін будақтатты.
 Қурылтып жүрген сайын жер танабын,
 Аршындап апай төсін алшаңдатты.
 Сол кезде түн пердесін сыра салып,
 Ағартып алтын аспан таң да атты.
 Түн қатып түсі қашқан Финнің қызы,
 Қоршаған табиғатты таңырқатты.
 Қаптаған қалың орман қар жамылған,
 Жапырылып екпінінен қулап жатты.

Тексерсе тесе қарап жан-жақтарын,
 Шетіне шекараның жақындапты.
 Шынардың шыңындағы туды көріп,
 Жанынан, қуаныштың жасы ақты.
 — Егерде көзге түспей кетсек өтіп
 Асығып алқынған жан бақыт тапты.
 Шіреніп, үзеңгіге аяқ тіреп,
 Тоқтаусыз сол бойымен ағындатты.
 Жұлдыздай түнді жарып зуылдаған,
 Күреңін көсілдіріп ілгері ақты.
 “Шешінген судан тайынбас” дегендейін
 Сенімі қыз жүрегін жалындатты.
 Үмітпен өрге шапқан екі жасты,
 Сұм ажал жолын тосып күзға тартты.
 Кенеттен күркіретіп көкті тіліп,
 Жау оғын, жар астынан сатырлатты.
 Ажалдың нажағайын көрседағы,
 Қаймықпай қайраттанып келе жатты.
 Оқ ойнап, ұшқын атып көз алдынан,
 Зуылдап жай отындай жарқыл қақты.
 Қуаныш сол минутта тасаланып,
 Қорқынышы өлім оғын шартылдатты.
 Шаққандай шұбар жылан дәл жүректен,
 Дене мұздап, тұла бойын шымырлатты.
 Көргенде жаудың оғын жалын шашқан,
 Жер сілкініп, орманды да, қалтыратты.
 Қатпаған қабырғасы жас балғындар,
 Өмірдің талай улы, дәмін татты.
 Ел үшін, бақыт үшін, теңдік үшін,
 Өлімнен қорықпаймыз деп қарсы шапты.
 Тілгілеп жел жүрегін үсті-үстіне,
 Жау оғын қардай борап зуылдатты...

IX

Жалмажан аттарынан түсе қалды,
 Иықтан көк беренді қолына алды.
 Есілтіп саладағы қарды қазып,
 Екеуі жауға қарсы жата қалды.
 Сырғыды төстерімен жер бауырлап,
 Алуға жаудан бұрын биік жалды.

Бекініп белді байлап, жеделдетіп,
 Лентаға қатар тізіп оғын салды.
 Ежелгі кекті жаудан кек алмаққа,
 Құрыштай болаттанып шымырланды.
 Оқ жаңбыр сорғаласа, түгін түтеп,
 Түнеріп жар қабағы мұнарланды.
 Жоқтаған ел намысын елдің ері,
 Өлімнің оғына ұстап шыбын жанды.
 — Еңіреген ел тірегін ақтамасам, —
 Деп сұлу жігерленіп — олу заңды.
 Көзінен жалын атып жас бауырын,
 — Өлмейміз! ... атырамыз бақыт таңды.
 Біткенше ақырғы дем алдырмаймыз,
 Төгеміз халық үшін қасық қанды.
 Оққа — оқ ... үйретеміз, күйретеміз,
 Қарқылдап қан төгуге асыққанды.
 Деп бауыры ерлігіне ерлік қосты,
 Қасқарып, екі батыр қайраттанды.
 Оқ нөсер...,
 Жасанған жау...,
 Жақын қатер...
 Сонда да ел тілегін есіне алды.
 Байсалды батырларша Сташкенің,
 Жарқ етіп түн отындай көзі жанды.
 Қабақтың қарын қазып, жалын тесіп,
 Биіктен мұз үстіне көзін салды.
 Өшіккен жауын көріп жар астынан,
 Кезеніп, нысанаға дайындалды.
 Женгендей қуанышы, қорқынышты,
 Құлпырып кенет бала ажарланды.
 — Аптығып, асықпайық айналайын,
 Аңдыған алашақ — деп тоқтау салды.
 Олақ күш опа бермес, ақыл, айла —
 Ер құралы — дегенді жадына алды...
 Иілтіп бұталарды қырау басқан,
 Көміле, күміс қарды құшақтасқан.
 Қырланып қыстың желі ширатылса,
 Ырғалып, ызындасып үнін қосқан.

Секірсе бүршігіне қоян қарғып,
 Желектен гуілдете күміс шашқан.
 Қасқайып сақылдаған сары аязда,
 Еріккен ерке құлан иек асқан.
 Жағасы Задолжаның орман, тоғай,
 Қарағай, қайың, талы араласқан.
 Болғанда желге қалқа, күнге сая,
 Жапанның жабайы аңы паналасқан.
 Жанында жортқан түлкі, қасқыр, қарсақ,
 Қойнынан қорқақ қоян тура қашқан.
 Тоғайдың тұнғыш ұлы секілденіп,
 Көкжал жүр ізді кесіп араны ашқан.
 Бір кезде толастады, тұман серпіп,
 Жауған оқ жалын атып түтін құсқан.
 Жауыңнан жаза баспа жатыр әне!
 Дегендей бұлтын сөкті барлық аспан.
 Жаулары жар жағалап еңбектейді,
 Құрттардай тасқойнында жыбырласқан.
 Көк болат кигендері, көз сүрінед
 Есеп жоқ қару, жарақ беліне асқан.
 Үндемей командасын қолмен беріп,
 Тасада офицер түр асықпастан.
 Адамсыз атты көріп қабақтағы,
 Кісідей аңтарылды бейне сасқан.
 Жайрады... я болмаса жараланды..!
 Деді жау, қуанышты көңлі тасқан.
 Үш адам ойдан шықты оғын кезеп,
 Аттады, атқа қарай бұрылмастан.
 Шаңғымен салып ұрып жөнөп берді,
 Алаңсыз, алды-артына қарамастан.
 Тырп етпей жарқабақта жатыр әлі,
 Ұл-қызы Фин халқының тапжылмастан.
 Беттері безереді талауратып,
 Кіжінді, тісті қайрап қозғалмастан.
 Суылдап соқты жүрек, қақты қанат,
 Алқынып, аласұрып алып ұшқан.
 Кетеді кейде, елестеп көздеріне,
 Сұм ажал, айдаһардай аузын ашқан.

Теніздей тасқындаған үмітпенен,
 Қос ноян жатыр жаудан жасқанбастан.
 Айнымас адамшылық, арлы тұлға,
 Жүрегі жаралғандай шақтақ тастан.
 Қайсарып, қақпай кірпік, қасқаяды,
 Ант еткен айтқан серттен айнымастан
 Сайраған, сара жолға болмақ бөгет,
 Қан шеңгел, қара жүрек кекті дұшпан.

XI

Асығыс атқа қарай тура жүрді,
 Шаңғысы саладағы қарды тілді.
 Арыған аш бөрідей, өлексі іздеп,
 Алқынып, аласұртып жүрек ұрды.
 Секілді аққан судың ағынындай,
 Көзіне ілер емес ой мен қырды.
 Мүз кірпік, буырқанған, мосқал дене,
 Жер аңын, көктің құсын дүрліктірді.
 Шұбыртып ұрттарынан қанды көбік,
 Қақырса қар үстінде дірілдеді.
 Қып-қызыл, жанарына қан ұйыған,
 Жалындап, лапылдаған алған демін.
 Шойындай бұрылмайтын шүйде желке,
 Түнеріп жауар күндей гүрілдеді.
 Белінде бес қаруы келеді ағып,
 Я, жығылып, я болмаса сүрінбеді.
 Қабақта қарды теуіп тұрған аттың,
 Қасына қаракшылар жақын келді.
 Аузынан шыққан лебі қан сасыған,
 Келгенін жат адамның аттар көрді.
 Ойқастап, оскырынып маңайына,
 Жолатпай, жақындаса тепкіледі.
 Үрікіп, одырайып шыр айналды.
 Сезгендей тілсіз хайуан әлде-нені.
 Құлағы қырлы найза қайшыланып,
 Танаудың желбезегі желбіреді.
 Жалтарды жақындаса жаны шошып,
 Денесі жеркенгендей дірілдеді.
 Түгінен түсіп жатты суырылып,
 Сілкінсе собықталып қатқан тері.

Жаяулап жалға қарай еңбектеген,
Кенеттен, екі адамның ізін көрді.
Саспастан сақтықпенен сала-сала,
Қол бұлғап, басқаларға хабар берді.
Күрсінді көктің күні көкте тұрып,
Алыстан аяғандай екі ерді.
Аңырап анасындай ашып төсін,
Аймақтың аялады жібек желін.
Өлімге Отан ұлын қимағандай,
Иіліп бұталар да күбірледі.
Алысты, алпарысты өмір, өлім,
Жан шошып, жас жүрегі дірілдеді.
Қырандай көздерінен от тұтанып,
Жауларын екі батыр жатты бағып.
Я өмір, я өлім деп бұды белін,
Оқталып, жолын тосты ыңғайланып.
Ел үшін өлсек егер өкінбейміз,
Жетсе де жасың жүзге өлу анық.
Шықсын жан, төгілсін қан бақыт үшін,
Халық үшін майдандағы сөнбес жарық.
Жалынып жауға басты игеннен де,
Емес пе өлу артық ойран салып...
Кең жерде шайқасайық емін еркін,
Еңіреген Фин халқының кегін алып.
Қарқ болсын өз қанына, қанға жерік
Аранын ашқан залым құмарланып
Аяма бақыт жауын сал жүректен!..
Сағасын ақ алмастың қанға малып,
Деп сөзін кенет келте түйе салды.
Батыр қыз бауырына қарай қалып,
Бетінде кектің ізі ызбарланған,
Сұрланып Сташке түр ойға қалып.
Секілді бала бүркіт томағалы,
Зуылдап көктің бұлтын түскен жарып.
Жанына жалаңаштап жақын қойды,
Қылышын қынабынан суырып алып.
Құрулы қол пулемет жауға қарсы,
Лентаға қойды тізіп оғын салып.
Атқан оқ, шапқан қылыш батпайтындай,
Құлпырды алма беті күл-күл жанып.

* * *

Батыр қыз бауырын көріп кетті тасып,
 — Серігім батыр екен, емес жасық.
 Арланым, ақиығым, арыстаным,
 Жібердің қайратымның кілтін ашып.
 Көзіме шыбын құрлы көрінбей тұр,
 Оқталған оқжыландар зарын шашып.
 Қамалап, қаһар төгіп келе жатыр,
 Қан ішкен, қара жүрек, өңшең пасық.
 Бәрі дәу, бәрі сақа, батпан дене,
 Талайдың төккен жауыз қанын шашып.
 Жем құшқан талай ерлер қарсыласып,
 Күн туды ел басына, елден шықтық.
 Ел үшін туған жермен арыздасып,
 Кектімен кескілесіп кек алайық,
 Жарынан Задолжаның майдан ашып.
 Көл деген көп тілегі, кім біледі,
 Атар таң, алдымыздан нұрын шашып.
 Жасынан жаннан безіп, жаһан кезген,
 Бақытқа бостандыққа біз бір ғашық.
 Үңгірлеп қардың астын, қар жамылып,
 Екеуі екі бөлінді ақылдасып.
 Қадалды қарашығы қара көздің,
 Қалмасқа жауларынан жаза басып.
 Көк бұлтын, көтергендей жердің тауын,
 Қасқайып қас батырша күтті жауын.
 Елсізде, ебелексіз, елі үшін,
 Екеуі оққа төсеп омырауын.
 Бақыт пен зұлымдықтың батырларын,
 Көрсін деп, аймаққа жел айтты сауын.
 Жариялап ашылғанын қан майданның,
 Асығыс, қақты дүние қоңырауын.
 Сүйсініп ерлігіне екі жастың,
 Тілегін тұрды тілеп барлық қауым.

XII

Көкжалдай айсыз түнде қойға шапқан,
 Тістеніп, тісін қайрап шақырлатқан.
 Аузынан атқылайды қанды көбік,
 Қан ұйып козжанары талауратқан.

Секілді жан алатын әзірейіл,
Қарасаң қарсы алдынан келе жатқан.
Түйлігіп түнереді жауар бұлттай,
Күркіреп найзағайын жарқыл қаққан.
Асынған алшысынан ақ семсерін,
Қаһары қара тасты қалтыратқан.
Жалындай жабағының қас-кірпігі,
Аяздан қырау төгіп, мұз боп қатқан.
Ақсиган азу тісі жыртқыш аңдай,
Асулы қару-жарақ бойда батпан.
Арсыздар адамшылық ардан безіп,
Мойнына зұлымдықтан қарғы таққан.
Атанып адам жауы бар әлемге,
Жолына екі жастың құрды қақпан.
Аяғын аңдай басып, зарын шашып,
Келеді кезеп оғын тұс-тұс жақтан.
Ұл-қызын Фин халқының қызғанғандай,
Қырланды, қырауытып қаһарлы ақпан.
Дегендей ажалыңа ара тұрам...
Мұз бүрікті, аязынан шеру тартқан,
Табиғат тұрды танып тапжылмастан.

* * *

Қар қауып, жер бауырлап жау келеді,
Не барын алдарында кім біледі.
Көңілі түйткілденіп әлде-неден,
Денесі шошынғандай тігіреді.
Қарасты, қасақы жау қанды балақ,
Омыраулап опырық, олақ күшке сенді.
Жартысы жар жағалап жар астында.
Еңбектеп, оқжыландай бүктетілді.
Өмірі екі жастың аңдығаны,
Қызарып қанға толып көзі тұнды.
Қырандай қырық түлеген қырағы ерлер,
Келгенін жаудың жақын көзі көрді.
Бақыттың, бостандықтың оғын кезеп,
Секілді темір қазық тебіренбеді.
Әдіспен, оймен қырды кезек шолып,
Ағызды аласұрып суық терді.

Ежелгі езген жауын ел тонаған,
 Көргенде көкірегін кек кернеді.
 Көктейін көк етіңді қорғасынмен,
 Деп сұлу жеңін түріп жігерленеді.
 Біздегі таптың күші, тап жүрегі,
 Тап мақсаты тынбайды құртпай сені.
 Дем бітсе, дағдыр жетсе, даңқым қалар...
 Өрленді, өлемін деп өкінбеді.

XIV

Ер бұзбас жаудан қорқып айтқан сертін,
 Тартса да қыйындықтың тақсіретін.
 Бұлт жамылған мұз балақ екі қыран,
 Мекендеп жаудың бетін, елдің шетін.
 Ел кезіп іздегені ел теңдігі,
 Ант еткен арылтам деп елдің дертін.
 Ел үшін елсізде жан тапсырса да,
 Көнгендей, көрінбейді өкінетін.
 Бақытын, бостандығын, елін ұққан,
 Кім сөгер, екі жастың қасиетін...
 Келгенше жауы жақын тырп етпеді,
 Көзбенен көрейік деп күдіретін.
 Жақындап жан алқымға жау келгенде,
 Батырлар басты дәлдеп пулеметін.
 Ұшқынын шатырлатып көкке атқан,
 Қорғасын, тойтарғандай жаудың бетін.
 Жауды оқ, жан-жағынан жарқыл қақты,
 Жан ұшырт, жасқанбады екі жетім.
 Пәк жаны әділ жүрек, таза қаны,
 Көрінді тас қорғандай бекінетін.

* * *

Жап-жалпақ жауырыны, денесі емен,
 Аpsiған алпамсадай күшке ерен.
 Алысса алып ұрады, алып болсын,
 Жау қашып құтылмайтын жақын келген.
 Ақ беті айғыздалды офицердің,
 Түскендей жайдың оғы тас тобеден.

Астынан аяғының атылған оқ,
 Састырды, салды еріксіз басын төмен.
 Қызыл қан таспадай боп тарамданып,
 Шимайлай қардың бетін мәнерленген.
 Қайқандап қақ жүрегін қолмен басты,
 Өкірді, омақасты етпетінен.
 Құлады қол “серкесі” жол бастығы,
 Шегінді серіктері соңына ерген.
 Қоштасты өмірімен ойда жоқта,
 Оқ өтіп өкпесінен опық жеген.
 Жанары жасқа толып жаутандады,
 Жан берем... жапан дала сөнем-сөнем!..
 Сары ала сақылдаған сақ-сақ күлді,
 Дегендей бөрі азығы сенің денен.
 Тасқанға тосқан болар деді алыстан,
 Күн қарап ақ торғыннан күлімдеген.
 Етжүрек, ерлік жеңіп шыңдалғандай,
 Қуанды жауын көріп екі мерген.
 Қан қылды қас дұшпанын, қайтпай беті,
 Жалынды жас жүрегін кек кернеген.
 Батыр қыз, бағындырып бақыт жауын,
 Жүзіндей ұстараның төңкерілген.
 Бауыры басын иді, кезек сұрап,
 Сұрланды оғын суырып сұр жебеден.
 — Қарағым, қапылыста мерт боларсың..!
 Баласың аузыңнан сүт кетпеген,
 Жас батыр жалын атып тоқтамады,
 Сөзіне апасының үгіттеген.
 Жауына жақындаған, жар тасалап
 Зулатты сұр жебені көлденеңнен.
 Шөктірді, төңкерілді көк төбеттей
 Өкірді оқ өткенде өзегінен.
 Сонда жау граннатын оқ жаудырды,
 Дегендей қарсыласқан қаның төгем...
 Қасқайып қас батырша қарсы аттанды,
 Сен төккенше, мен сенің төсің сөгем..!
 Сен болсаң көрі бүркіт, мен жас қыран,
 Түйіліп тас төбеңе көктен шөгем!..

Тәуеттей ағызамын көзінді ойып,
 Болсаң да сен айдаһар ирендеген.
 Жаныңнан жүрегінді суырып алып,
 Шапшытып қара қанын жерге төгем.
 Талықсып тарыққанға таң атырып,
 Тап жауын тазартамын жер бетінен...

XV

Болғандай барлық дүние астан-кестен.
 Секілді аспан сынып жерге түскен.
 Қызарып күн тұтылды қырау шөкті,
 Аязы ақ — алмастай тасты кескен.
 От шашты, үшқын атты, оқ зулады,
 Опырып Задолжаның жарын тескен.
 Қаптады қара тұман қан сасыды,
 Жөңкілді оқ түтіні бұлт боп көшкен.
 Иілді орман, тоғай, бұта, бытқыл,
 Жасқанған, жасыл оқтан үрейі ұшқан.
 Атысты, арыбасты екі жағы,
 Бой көрсетпей, бұғысты үндеместен.
 Бір кезде жаудың оғы сирей бастад,
 Болғандай батырлардың мерейі үстем.

* * *

Күрсінді, кенет сұлу ойға кетті.
 Жас өмірі аз көрді ме өткелікті...
 Тұрса да жан алқымда, жан таласып,
 Ойында орындамақ айтқан сертті.
 Қадалып жан-жағынан көзін алмай,
 Шүйіліп, шолды ақырын төңіректі.
 Андыған ақ бандыға алдырмасқа,
 Арымен адамшылық ант етті.
 Жыландай тас қойнында ирендеген,
 Жақбардан жаудың бірі қылаң етті.
 Қолында құлаш қанжар, кезеген оқ,
 Бұтаны бетіне ұстап жақын кепті.
 Көрді де қыз, көздеді көк беренін,
 Қасқайып қақ майданнан басып өтті.
 Шіріген түп тамыры кәрі ағаштай,
 Ылдиға мосқал дене құлап кетті.

Қуанған қорыққанмен бірдей деген,
Суық тер маңдайынан бұрқ еті.
Көкірегін кере сұлу демін алды,
Жауынан қайырғандай қанды кекті.

XVI

Белгісіз не болары бұдан өрі,
Шағын қалды батырларда оқ пен дәрі.
Тұңғиық алдағы өмір, бейне жұмбақ,
Не болар жетпей қалса жауға әлі.
Түнерді жауар бұлттай жарқыл қақты,
Жан алмай қояр емес жаудың кәрі.
Оқ тілді өзектерін, ойран салды,
Түт-түт болды тозаңы атып жалдың қары.
Есіркеп екі жасты аяғандай,
Жел боздап, бебеу қақты тоғай талы,
Сынғандай жердің белі солқылдаса,
Шатырлап жарылды мұз салалары.
Жан ұшырып, жалдың қарын кезек қазып,
Алдағы сайға қарай жағалады.
Алысқан алып күшпен екі жасқа,
Таңданып тұрды қарап дүние бәрі.
Жастығын, жалғыздығын ойлатпаған,
Езілген еңіреген елдің зары...
Ел мұңын садақ қылып мойнына асқан,
Екі жас өлеміз деп ойламады.
Алысып, атысумен қызыл ерге,
Жеткізбек ел тілегін, ойлағаны.
Өнерліге өлім жоқ деген осы,
Келеді өзір аман шыбын жаны.

* * *

Жанынан екі жастың жалын жанып.
Қияға қырандарша көзін салып.
Тайсалмай тәуекел деп тартып кетті,
Тік жарын терең сайдың қапталға алып.
Жасқанбай жан ұшырды, құлаш ұрды,
Жүрегін оппа қардың кезек жарып.
Шұбырды маңдайдан тер, бу бұрқырап,
Қызартты екі бетін аяз қарып.

Сыпырған томағасын жас қырандай,
Жалтылдап көзжанары шақпақ шағып.
Алдында ала баған алыс емес,
Алқынып, алас ұрып келді қалып.
Алпарысып атысқан жау естен шықты,
Жас жаны жанталасқан, қанат қағып.
Көлденең, күткен үміт көзге елестей,
Толқыды ой, толықсыды қиялданып,
Етегін қара бұлттың күн сөккендей,
Нұр шашып бет алдынан түсті жарық.
Асықты, адымдады, алға ұмтылды,
Қара көз махаббатты, күлім қағып.
— Тапсырсақ аманатын қызыл ерге,
Біз емген ақ сүтіне разы халық.
Қосылып қырандарға аттанамыз,
Ту ұстап тұлпар мініп, жұлдыз тағып.
Бас қоссақ бақытты елдің батырына,
Серпілмек қара тұман елден анық.
Ашамыз бостандықтың кең сарайын,
Құламақ құлдық өмір адыра қалып.
Шаңырағын зұлымдықтың күйретеміз,
Қалса да шеті көкке шынжырланып.
Деп сұлу, бауырына жалт қараған,
Кірпігін қара шашақ қойды қағып.
Кернеді жүректерін шаттық сезім,
Кеткендей жан жанарына шырақ жағып.
Оқ бойы алда келед батыр бала,
Елендеп екі жағын көзбен шалып,
Өз басы не көрсе де өкінбейді,
Қыз келед жауын торып кейін қалып.
Сарт етті, сатыр етті оң жағынан,
Оқ өтті көз алдынан жұлдызша ағып,
Елсізде елендеген екі жасқа,
Іс болды капияда шошынарлық,
Бірақ, шошып тұрмады батыр бала,
Қақайды көк беренін қолына алып,
Ел үшін, бақыт үшін атылсын оқ,
Деді де жауға ұмтылды ұран салып.

Жан ұшырып, жан таласа басып жіберд,
Қадалған қарақшыны көзі шалып,
Жалғыз оқ жабысты да қанын шашты,
Төсіне қорғасыннан тана тағып.
Қар беті қара қанмен шимайланды
Үйшінің жосасындай қоңырланып.
Жайраған жапандағы жаудың қанын,
Сімірді сайдың қары мейірі қанып.
Қарақшы қарсыласқан қалды шөгіп,
Қан құйылып екі көзі мұнарланып.
Сөккендей темір тордың қабырғасын
Жас батыр қайта ұмтылды қаһарланып.
Сүйсініп бауырының ерлігіне,
Батыр қыз насаттанды жайраң қағып.
Көлденең кенет тағы оқ атылды,
Келгендей ажал зұлым дабыл қағып.
Кезенген қолда мылтық, белде қылыш,
Қырандай қыз да жетті ызаланып,
Ызғырды қарғағандай бақыт жауын
Үскірік, күннің көзі, әуе шаңыт.
Атысты аянбады екі жағы,
Болғандай сайдың іші бейне тамұқ.
Қорқу жоқ, қорғану жоқ, көрсе де азап,
Тау шағылып, мұқар емес сірә налып.
Бұғаудан босатпақшы туған елін,
Шырағын бостандықтың қолдан жағып.
Жаужүрек, алып күшті жас баланың
Ал беті албырайды нұры тамып.
Селк етті кенет дүние сілкінгендей,
Түскендей жайдың оғы көкті жарып.
Күйгендей көктің күні күренденіп,
Төбеден төмен қарад қайғыланып.
Иілді орман, тоғай етті төжім,
Күніренді, күрсінді жел демін алып.
Өксіді, солқылдады суда жайын,
Меңкіді, мұзды тепті долыланып.
Жөңкілген жердің аңы, көктің бұлты
Қарады қабақ түйіп тұра қалып.

Ер ұлын Фин халқының оққа ұшқан,
 Сүм ажал сумаңдады құшаққа алып.
 Жайнаған жай оғындай жауға айбары,
 Батырға сайдың іші болды табыт.
 Жабысты жаудың оғы қос өкпеден,
 Жүрегін есіл ердің қанға малып.
 — Ел үшін өлген өлім өкінішсіз, —
 Деді де жер бауырлап жатты барып.
 — Тау өрлеп, өзен бойлап, тоғай кездім,
 Ақтауға ел тілегін мойныма алып.
 Зор бақыт сендер үшін жан бергенім,
 Ұмытпас адал ұлын қалың халық,
 Құрбаны бостандықтың бір мен емес,
 Талай ер, талай батыр, талай алып.
 Алысып ар-намыспен өткен солар
 Қалды өшпес қара таста қаны тамып.
 Алдында әлем сотының тексерілсе
 Өзі айғақ, өзге емес, кәрі тарих...

XVII

Бауырын оққа ұшқан қыз да көрді,
 Жүрегін уландырып кек кернеді.
 Түскендей жайдың оғы тас төбеден
 Шымырлап тұла бойы дірілдеді.
 Ышқынып шыққан ащы дауысына
 Селк етіп тау менен тас жер күңіренді.
 Ысқырып садақ тартқан сары аязда
 Сұлудың зарлы үніне еміренді.
 Сағынып мұздан моншақ көз жасынан
 Елсізде ен далада еңіреді.
 Көздің жасы сорғалап егіл-тегіл
 Түйірленіп қар беті мөлдіреді.
 Қанатынан қайырылған ақсұңқардай
 Ер жүрегі сабаздың елжіреді.
 Басын сүйеп қолынан сусын берер
 Қайраны жоқ, қан майдан жатқан жері.
 Жан серігі, жалғызы жапан түзде,
 Батыр жайрап шыдар ма ердің ері.
 Ашынғанда алып күш деген осы
 Адымдап алға қарай жүре берді.

Қасқайып, қайсарланды қайтпас беті.
 Қайғысын қанжар қылын беліне ілді.
 Жасаулы оқ, жүрегінен жатты атылып,
 Тасқындап тереңдегі кетті шері.
 Жауменен жағаласты жалғыз өзі,
 Бір көру бар арманы қызыл ерді.
 Күн туды ер басына, ел басына
 Алысып өмір өлім өршеленді.
 Жатқанда көз алдында кім шыдайды
 Жазықсыз жараланып елдің ері.
 Боздаған бозінгендей ботасы өліп,
 Даланың ызындады суық желі,
 Қамығып қалың орман қабақ түйіп
 Қайысып қабырғасы бүгіледі.
 Такаббар тау бүркіті шыңнан қарап,
 Күрсініп ойға батып түнереді.
 Майданда қан жамылған ерді көріп,
 Күйінгендей шаңқ етіп жібереді.
 Жолбарыс жонда жортқан тұра қалды,
 Сезгендей сұм жүрегі әлде нені.
 — Өмірдің алды қызық, арты жалған,
 Деп дүние сырын айтып күңіренеді.
 Арыстан ақырғанда ашуланып,
 Тігірет қалың орман ой мен өрі.
 Басын шайқап сілікті бұйра жалын,
 Неге өкінді, долданды кім біледі?..
 Жазықсыз жан, жас қыршын, жатыр әне
 Соны көріп жүрегі елжіреді.
 Өмірдің әсем гүлі түсті үзіліп,
 Сұм дүние сылаң қағып жүре берді.
 Келеді салып ұрып жаужүрек қыз,
 Ағызып жүрегінен қайғы селді.
 Кек кернеп, ашу шертіп, ыза билеп,
 Шығарды маңдайынан суық терді.
 Асығып айналмадан бұрылғанда,
 Қас жауы қарсы алдынан тұра келді.
 Бас салып батыр қызбен түсті алыса
 Аш қарын, арам жүрек, мосқал дене.

Алысты, ары басты, арпалысты,
 Қас жауы қарсыласты қайрап тісті.
 Жаздырмай жау адымын Маришка қыз,
 Жұлқыса, жұдырықтаса кезек түсті.
 Тізеден қар қазылып болды шыйыр,
 Дал-дал боп кесек-кесек аспанға ұшты.
 Ұшқын атып көздерінен от жарқылдап,
 Жан ұшырып, жан таласып, жалын құшты.
 Шексе де қандай азап қажымастан
 Батыр қыз баса жұмсап алып күшті.
 Зулаған көкті тіліп жас қырандай,
 Шүйілді бүрейін деп қара құсты.
 Жарқ етіп жалт береді жай отындай,
 Жасқанып жау қалады қайрап тісті.
 Қағысты қанжарларын кезек суырып,
 Мүз кірпік, буырқанған екі сұсты.

* * *

Айнымас адалдыққа біткен жүрек,
 Қалса да жапан түзде жалғыз жүдеп.
 Ер туса ел қорғаны деген мақал,
 Елінен аяған жан неге керек?..
 Торлаған Финнің халқын тұншықтырған,
 Көзіне елестейді қара түнек.
 Елсіз де елі жұрты көрген қырғын,
 Түсті еске, жігер күші кетті үдеп.
 У жақты жас жанына қайғы жамап,
 Қан қушып жатқан бауыры жанын тіледі.
 Жүрекке салды бүлік, көңілге дақ,
 Қайратын қайрағандай қайнаған кек.
 Жалаған сары аяздың тілін қырқып,
 Жүзі оңға қанжарының төңкерілед.
 Екі жау аяр емес бірін-бірі,
 Жеңгені, жеңілгенін тірі жемек,
 Шұбырып жан терлері майдайынан,
 Ойқастап оқжыландай бүктетіледі.
 Егесіп, екі қанжар алысқанда
 Еңкейіп екі батыр тізе бүгед.
 Қадалып бадана көз қақпай кірпік
 Саспады, салғыласты табан тіреп.

Қасқайып, қас батырша қарсыласты,
 Ажалдың ақ қанжарын кезек білеп.
 Қанатын қара құстың жалпылдатты,
 Алтайдың ақиығы үшқан түлеп.
 Састырды сақылдаған сақа жауды,
 Батыр қыз балуан білек, барыс жүрек.
 Майданның туын тігіп, дабыл қаққан,
 Қабақта қалың орман түр тігіреп.
 Таңданып табиғат та таңырқады,
 Тап жауын тай-таласқан қарғап, сілеп.
 Қадалып қағысады қанды балақ,
 Қызарып екі көзі түр қанталап.
 Апсиған, алпамсадай, аш бөрідей
 Қаһары қабағынан түрды борап.
 Өршиді өзегіне от түскендей
 Абыржып алды артына кезек қарап.
 Қатыңқы, қажығандай қабақтары
 Жанышып қалың киім, қару-жарақ.
 Білектей білеуленіп күре тамыры
 Көзіне құйылады тер сорғалап.
 Ақсыйып азу тісі ырсияды
 Арсылдап аш бөрідей қызға қарап.
 Дөңбектей дөнес дене дөңкиеді,
 Түксисе түнереді аю қабақ
 Жұлқынып жұлынады жер тебініп,
 Біле алмай неғыларын алас-ұрад.
 Талығып, таңдай кеуіп тамсанады,
 Кезерген кебір ернін кезек жалап.
 Шатынап, шарасынан көзі шығып,
 Аларып, адамсынып ызаланад.
 Желпілдеп танаулары желкөріктей.
 Дауылдай алған демі түр бүркырап,
 Қасқайып қарсы алдында батыр қыз түр.
 Қырандай көзін алмай жауын сынап.
 Тай-тай ғып үміт жүгін буды жүрек,
 Жанғандай жанарынан бақыт шырақ.
 “Алушы аңдушыны женед” деген
 Егерде алушысы болмаса олақ,

Халық үшін, бақыт үшін, теңдік үшін
 Қамал жоқ ер алмайтын еткен талап.
 Жау үшін алған қайрап ақ алмасын
 Жалт беріп күресінен қалды қадап
 Шапшыды қара қаны көкке атты
 Жан ұшырып тура ұмтылды
 Жетпей құлап...
 Өркөкірек, жұрт жиренген, қарғалған жан,
 Қарық болды өз қанына аққан бұлақ.
 Гүлдеп күлді дүние көзге шұқып
 — Жауызға жер үстінде жоқ — деп — тұрақ.
 Арсызға адамшылық ардан безген,
 Әлемде, айтындаршы кім қынжылад?..
 Ысқырып, әнін салып, биін билеп
 Шаттықтың орман кетті жырын жырлап.

XVIII

Қызыл ер қызыл туын шыңға қадап,
 Қызыл нұры қиядан күнді шалад.
 Қызыл сақшы Отанның ер ұлдары
 Қызыл жұлдыз қырағы, ол мұз балақ.
 Бостандықтың, бақыттың күзетінде
 Асынғаны ақ алмас киіп болат.
 Жаудың жолын тосуда күндіз-түні,
 Тұлпарлары тіке жал, құрыш қанат.
 Бұлшық еті бесіктей егей төстер,
 Арыстандай ақырып тартқан садақ.
 Көк құрыштан құйғандай жүректері
 Оққа төсеп кеудесін қарсы шабад.
 Екпінімен сілкініп жер мен көкті
 Тиген жауын қиратып ойран салад.
 Алып дене, айбатты батырлардың,
 Қынай беліне жарасқан қару жарак.
 Түлеп ұшқан Отанның ақ-иығы,
 Коммунизм шыңына қанат қағад.
 Сол ерлердің бірі боп шекараға
 Тобылдың тұңғыш ұлы барған Мұрат
 Азаматтық борышын ақтамай ол
 Ұлы шеру, қатарынан қайдан қалад.

Қайтпайтын ер қайраткер, қазақ ұлы
Жау дегенде жалыны көкті шалад.
Амангелді, Махамбет, Ер Наурызбай,
Ағалары ел үшін көрген азап.
Қанын төгіп жан берген есіл ерлер,
Жау қолынан етем деп елін азат.
Дегеніне жете алмай өңшең ноян,...
Айрылып ед айбыннан қалың қазақ.
Сол ерлердің ұрпағы ту ұстаған
Темір үзіп тепсінсе қамал бұзад.
Байтақ жерін басқаға бастырмайды
Отан десе олардың қаны қызад.
Тауды, тасты талқандап, суда сүңгіп,
Қанатымен бүлт жарып күнді сызад.
Адамзаттың бақыты қорғағаны
Қол сұққанға құрулы темір дұзақ.

XIX

Ер Мұрат ертеменен тұрды шында,
Ерлерін Отанымның әлем тыңда!..
Соқтыққан содырларға соққы берген
Ерлікпен ел алдынан өткен сында.
Егескен елдің жауын екі бөлген,
Ел сүйген ер жүрегін ердің жырла!..
Белінде бес қаруы ерге лайық,
Шынжырлы қолында иті семсер қында.
Кереуке кереге көз, көк болаттай,
Жасалған оқтан сұлу алып тұлға.
Ақ алмас, берен құндақ, көк сүңгілі
Асынған алшысынан ақ болатын
Ақ жүзі төңкерілед оң мен солға.
Қадалад қаршыға көз қақпай кірпік,
Көрінсе жалғыз қара құба жонда.
Көркінен күңіренген көргенде жау,
Жұлдызы маңдайдағы туған оңға.
Алшайта аршын төсін кере түсіп,
Дүрбімен тұрды қарап ой мен қырға.
Аңғарын Задолжаның басты мұнар
Табиғат таңданғандай батыр ұлға.

Жау десе жаынгерлік елім салты,
 Қан кешіп қан майданда түспек сынға.
 Қан қайнап, намыс билеп ер жүрегін
 Ерлерім аттанады миллион-мыңға.
 Бастырмай туған жерін, сүйген елін,
 Содырлы, сокқы берген талай сұмға,
 Шеп құрған шекараның күзетінде
 Кешегі қазақ ұлы өскен құмда.
 Атылған мылтық даусы поста тұрған
 Батырдың құлағына келді сонда.
 Күтпеген, күдіктенген шекті сезім,
 Жүрегін жетектеді терең сырға.
 Арсылдап, овчарка ит шыр айналды
 Дегендей аттан-аттан, тұрма-тұрма!..
 Қайшылап қос құлағын жерді тырнап
 Секіріп жұлынады тұрмай қолға.
 Қиядан қызыл түлкі көрінгендей,
 Көзінің от ойнады жанарында.

XX

Жанғандай жүрегінен отты жалын,
 Кеудеге құйылғандай күштен дарын.
 Тілгендей тастан таспа тал-тал қылып
 Жүзіндей дірілдейді ұстараның.
 Шат көңіл, шабытты өмір, шалқыған ел
 Шаттықтың сарқылмайтын жұтқан балын.
 Құйғандай қорғасыннан құрыш дене
 Қасқыды қас батыры заманының.
 Сан жаудан сасар емес сасқалақтап,
 Сабыры сазартады бет ажарын
 Көз алмай күзетеді күні-түні
 Отанның үздірмеске жалғыз талын.
 Тар жолда тайғақ кешу тартпайды бас,
 Күн туса сынасатын ердің бағын.
 Ел қорып, жауын торып егей төстер,
 Ел үшін оққа ұстаған шыбын жанын.
 Арсылдап арғы бетте атысқан жау
 Қайнатты жүрегінің ыстық қанын.
 Қамданбай қарап қапыл қалмаймын деп,
 Біртіндеп жинай бастады жолдастарын.

Күтпей-ақ көрейік деп не болса да,
 Ұмтылған болды ішінде бірлі жарым.
 — Өлгені ердің екі сөйлегені
 Бұзбаймыз болмашыға елдің заңын.
 “Сақтықта қорлық жоқ” деген бар деп
 Кигіздің иітінің ақ халатын.
 Жан ұшырып жанындағы жан серігі
 Жөнелді жеткізбекке жазған хатын.
 Елшісін заставаға аттандырып
 Кіжініп, күшін жанып тұр Мұратың.
 Белдескен, белін буған белгісіз жан,
 Алысып, атысумен келді жақын.
 Алдынан оқ жауса да, өрт жанса да,
 Қорғанар көрінбейді қаймығатын.
 Сенгендей сескенбестен келе жатыр.
 Елінің тапсырмаққа аманатын.
 Бір туып біте өскен бауырындай
 Көрді ол, ұлы Отанның азаматын.
 Деді ол поста отырған ерді көріп,
 — Қорғаушым, қол берушім, күш-қуатым.
 Қара обадай қайғысын қайық қылып
 Қалқытып есті жүрек тазаратын.
 Әндетіп әлем желі алып кетті
 Саған да күн жетті деп қуанатын.

XXI

Дем алып екі иықтан қыз да келді,
 Келгенін Фин қызының Мұрат көрді.
 Есік пен төрдей жерден тіл қатып ед,
 Батыр қыз қол көтеріп жауап берді.
 Қызарып, қыз сөзіне түсіне алмай,
 Батырың сонда өзіне өкінеді.
 Бөгелгенін бойына мін көргендей,
 Білінді маңдайының шып-шып тері.
 Пакетті қойнындағы қыз ұсынып,
 Құлпырды, құралай көз күлімдеді.
 Қадалып қақпай кірпік қалды қарап,
 Қайғы қашып, бетіне шаттық енді.
 — Қыйғыры қиындықтың қылшылдаған
 Қыраным, қызыл ерлер келші бері.
 Шеп құрып, шеру тартқан шаңдоздарым,
 Фин тілін іштерінде кім біледі?..

Шес беріп шыға келді бір жас қыран
 Бұйрығын командирдің естігенде.
 Езілген елден келген ерекше хат,
 Ынтығып, ел тілегін оқып көрді.
 Қайғысын, қан кешкенін қалған елдің
 Жол бойы көргендерін айта берді.
 Майданда бауырының окка ұшқанын
 Айтуға аузы келмей еңіреді.
 Жас жанға не көрсетпед зымыйандар,..
 Қанды жас, қарақат көз мөлдіреді
 Қолқасын жаралаған, қорқау қасқыр.
 Кеміріп елдің басын ермектеді.
 Жауыздар ушықтырып жан жарасын,
 Мендеткен, әлсіреткен қайғы жеңді.
 Батырлар тісін қайрап тұра алмады,
 Хал-жайын Фин елінің естігенде.
 Буырқанды, бурсанды болаттайын,
 Шыдамады жүрегін ашу керді,
 Ең қымбатты өмірдің капиталын,
 Құтқаруды, құлдыктан мақұл көрді.
 Ел тілегін ақтауға ерден күткен
 Ер жүрегі ерлікпен антын берді,
 Іздегені алдынан табылған қыз
 Қырандарға қосылып қырық түледі.
 Адам үшін, ар үшін, бақыт үшін,
 Ақ бандыға аттанар кезі келді.
 Болат топшы қыраны Отанымның
 Нөсер төгіп ағызды оқтан селді.
 Ен бақыттың шолпаны ойнағанда
 Фин халқының тұманы көтерілді.
 Жау жүрегін жаралап, жалын шашып,
 Қызыл туы бақыттың желбіреді.
 Оқтай тиіп ұраны жау жанына
 Сілкіндірді дүбірі көк пен жерді.
 Алыптардың ұранын естігенде
 Шымырлатып жүрегін жегі жеді.
 “Бір асқанға бір тосқан” деген рас,
 Болды мекен өзіне қазған көрі.
 Кірерге көр таба алмай Маннаргейім,
 Көрінгенге қол созып дірілдеді.

“Сыраға бал, сыйға-сый” деген осы,
Күлді дүние, тарихқа күбірледі.
Әлем айғақ сөзіме, мақтан емес
Ерлік ісін ерімнің ел біледі,
Ел көсемі бастаған ерлерім бар
Еш жауызда кетпейді елдің кегі...

1940-1941

* * *

“Фин қызы” поэмасының араб әрпімен жазылған қолжазбасы ҚР орталық мемлекеттік архивінде сақтаулы (№1744 қор №2 тізімдеме №32 іс). Бұрын еш жерде жарияланбаған сыңайлы. Қолжазбамен бірге поэмаға жазылған үш автордың пікірлері де сақталыпты. Ұлы отан соғысында қаза тапқан қазақтың талантты ақыны Абдолла Жұмағалиев: *“Фин қызы” атты поэманы оқыдым. Поэма жаман жазылмаған сияқты. Тілі, көркемдік жағынан жазылып жүрген қысқа-қысқа поэмалардан қалыспайды. Сюжеті де біркелкі тәуір. Әйтсе де мінсіз нәрсе болмайды — кейбір жерлерде сөздің әлсіздігі де байқалады. Бірақ ол поэманың жалпы нұсқасына кесел тигізбейді. Қорытып айтқанда, поэма тәуір ғой деп есептеймін*” деп жазыпты. Сағынғали Сейітовтың поэмаға қатысты білдірген пікіріне қарағанда “Фин қызы” 1941 жылдың 10 ақпанына шейін, 1940 жылы жазылған.

*Көңіл айту
Жоқпаулар
Жубату*

*Қалай ғана бөлінем сенен тірлік,
Ұзақ уақыт ажыраспай бірге жүрдік.
Аз қуандым, көп жыладым, қайғы жұттым,
Шолақ екен дүние,
енді білдік.*

*Жолбарыстай жүректі ағаларым,
Әрқайсың ақылшым деп бағаладым.
Сендер тірі тұрғанда еркеледім,
Бар-жоғына дүниенің қарамадым.*

*Арыстандай айбатты інілерім,
Мерекелі, думанды жүрген жерің.
Аға-інімнің бәрін де аттандырып,
Жар басында жалғыз қап,
шықпайды үнім...*

АРЫЗДАСЫП АҚЫРҒЫ РЕТ

1937 жылы Ақтөбе қаласында, Некрасов атындағы көшеде, №60 үйде тұрдык. 82 жаста атам, Нұржамал, Атымтай деген екі балам бар. Нұржамал 8 жаста. Сол жылы қазақ мектебіне оқуға бердім. Ұлым қатты ауырып қалды. Сапарғали Сәрсенбаев деген қайным 15 жаста. Қолымыздағының бәрін күнде шығарып сатып, тамақ етеміз. Бар тәуір дегендерімізді сатып мың сомға, бір жылға екі бөлмелі пәтер жалдадық. Сол уақытта Торғайлық Тұржанов Әли деген азаматтың үш қызы, жолдасы Рәзия бізге қарсы, біреудің астыңғы үйінде тұрды. Үйлері өте нашар еді. Әли почтаның бастығы, Рәзия сол ауданда комсомол комитетінің бірінші секретары болатын. Әлиді ұстағаннан кейін Рәзияны комсомолдан, пәтерден, жұмыстан шығарып тастады. Содан қалаға көшіп келді. Балалары қыстың күні қызылшамен ауырып, бір жетінің ішінде үшеуі де өлді. Жалғыз қалған Рәзия есігін бекітіп, біздің үйде тұрды. Өзінің ескілікті өкпе ауруы қозып, 1938 жылдың март айының басында ауруханада 25 жасында қайтыс болды, қолымнан жерледім. Басына аты-жөнін жазып, қаңылтырдан белгі қойдым.

* * *

Денеден кетіп тор еті,
Тарығып жатты бір жас жан.
Тірі адамның суреті,
Көзде нұр жоқ, бетте қан...

Кезерген ерні кеберіп,
Сөйлеуге тілі келмейді.
Шықпаған сүлде жатыр тек,
Көзі де еркін көрмейді.

Таралған қолы тарамыс,
Буындары қазылған.
Сарқылып біткен қуат-күш,
Шыққалы тұр шыбын жан.

Қусырылып танауы,
Демін қатты алады.
Жас жан қандай аяулы,
Езіліп жүрек барады...

Жатыр жалғыз бір бөлмеде,
 Жатыр көзін ашып-жұмып.
 Тулаған жан кеудеде,
 Түр лыпылдап кетпей тынып...

Мені көріп кетті ойға,
 Қайта жұмып қара көзін.
 Бар қуатын жиып бойға,
 Айтқысы кеп соңғы сөзін.

Көзін ашып, қолын созды,
 Арыздаспақ ақырғы рет.
 “Қош бол досым” деген сөзді,
 Қайталады бірнеше рет.

Қош, жаным, қош енді,
 Қош разымын, досым саған.
 Құшақташы ақтық мені,
 Разы болсаң сен де маған!...

Деді де дос құшақ ашты,
 Құшағына кірдім барып.
 Жүрегіне қысып басты,
 Ақырғы жас көзден ағып.

Өксіп-өксіп аймаладым,
 Сүйдім достың солған жүзін.
 Қақты иегін, берді жанын,
 Жұмды мәңгі қара көзін.

Өшті шырақ, өлді дос,
 Құшты суық қара жер.
 Сені тербеп жырлады дос,
 Дос құрметін қабыл көр!

Бұл өлең жазылғаннан кейін екі жыл өткенде, Әли Тұржанов ақталып келді. Бірақ артында қалған төрт жанның өлімін котере алмай, соғыс жылдары Қостанай қаласында ауруханада қайтыс болды. Сөйтіп нақаттан-нақат бір үйлі жан қырылып қалды. Кімнен көресің!..

СОҚПАЙДЫ ЫСТЫҚ ЖҮРЕГІҢ
(Кұлмайрам Диярованың өліміне)

Ізгі жанды, таза жүрек, жарқын жүз,
Орта бойлы, жұмыр дене, отты көз.
Қара шашы иығынан төгілген,
Еркін өмір еркесі едің ашық сөз.

Бас қосқанда базар едің жайнаған,
Ән салғанда бұлбұл едің сайраған.
Әзілдессең алдырмайтын құрбыға,
Ортеке едің ортамызда ойнаған.

Ақ көңілді, ашық қолды, береген,
Keң пейілді, кем-кетікті көреген.
Жалғыз дәнді жарып жеген жақынмен,
Еттің қызмет аз өмірінде төбеден.

Тарыққанда тар кезеңде көрінген,
Сергелденде шығып едің көңілден.
Шын жаныңмен қайғыма ортақ болып ең,
Мен жүргенде соққы көріп өмірден.

Сүйткен сенің көрдім міне өлімін,
Қимай бауырым, кетті бұзылып көңілім.
Қос ботасы қалды боздап артында,
Жас жүрегін жастай езіп қайғы-мұң.

Сүйген жарың көзден таса қылмайтын,
Сені көрмей жалғыз минут тұрмайтын.
Өз қолымен қойды салып табытқа,
Ұйқыдасың мәңгі бойы тұрмайтын.

Денең суық, соқпайды ыстық жүрегін,
Солған жүзің, семген балғын білегің.
Ыстық жасы тұнық көзден домалай,
Асылады ақ төсіне бөбегің.

Бес жастағы шырылдайды Оразжан,
— Шын кеттің бе маматайым дүниеден.
Үш жастағы Марат бала танданып,
Саған қарап мұңаяды сәби жан.

Жансыз ана жатыр төзіп балаға,
Жан шыққан соң анада ерік қала ма...
Қондырмаққа мекеніне мәңгілік,
Келдік алып табытпенен молаға.

Кірді ана, суық жердің қойнына,
 Қалды бала асылатын мойнына.
 Қалды бәрі кара тұман ішінде,
 Еркіне оны тағдыр шіркін қойды ма?..

Қош бол жаным, басымды идім, Күлмәйрам,
 Өлгенімше кетпессің сен еш ойдан.
 Жатқан жерің торқа болсын жас ару,
 Ақын досың жырға бөлеп, мұңайған!

1941

ЖАЛҒЫЗ ЕДІҢ

Арада бір жыл өткенде, Күлмайрамның жары, НКВД-ның белді қызметкері Сұлтан Дайыровтың өзі ауыр наукастан қаза болды. Бұл азаматтың туған жері Қостанай ауданы, “Красный Октябрь” (қазақтар “Дөлгей ауыл” дейтін) совхозында туып өскен, жалқы жігіт еді. Бұлардан қалған екі баланың Марат деген кішісі қайтыс болды. Ал Оразжанды нағашылары алыпты. Сырт естуім, — қазір Оразжан азамат, тракторист, балалы-шағалы, сол нағашыларына сіңіп кеткен көрінеді.

Бір жыл тудық, бір өлкенің бойында,
 Бірге жүрдік қыры менен ойында.
 Бір Тобылдың суын іштік таласып,
 Балалықтың күнде базар тойында.

Ержеттік біз, еркеледік өмірге,
 Жақсы-жаман тартты сыйын өмір де.
 Дүние деген кең сарайды шарладық,
 Бірде шаттық, бірде қайғы көңілде.

Талаптандық, талай іске жетті қол,
 Тап болды талай тар кезеңдер, тайғақ жол.
 Тәуекел деп тайсақтамай өтуші ек,
 Кездессе де алдымыздан құрған тор.

Соның бәрі бір күнгідей болмады,
 Өтті өмір, тегершігі зырлады.
 Отыз бестен жасың аса бергенде,
 Болдың ғайып, тірлік шіркін тұрмады.

Жалғыз едің бір атадан сен қалған,
Сенен бұрын қаза болды Күлмәйрам.
Екі бала қалды зарлап панасыз,
Аянышты кетер емес сол ойдан.

Бала-бала дегенде көрген балалар,
Қалды жетім, енді кімді паналар.
Жетім демес, жеткізер ол, өсірер,
Тірі келсе Серғалидай ағалар.

Анаң мен деп, мен де құшақ ашармын,
Құшақтармын, жүрегіме басармын.
Сендер үшін маңдай терді сыпырып,
Жеткізермін, жетім басын қосармын.

Жеткен күні, атыңды атар бөбегің,
Жеткенінше сатулы емес көмегім.
Алаңдамай ұйықта тыныш бауырлар,
Дос міндетін өлгенше ақтап көремін.

1942

БОТПАНШЫҚ

Өткелін Ботпаншықтың өттім кесіп,
Тобылдың күміс суын жырмен есіп.
Шарқ ұрып сайрандаған қайран жерлер,
Құлазып, қу дала боп қалдың нешік?!

Ұл сүйіп, отау тіккен қонысым-ай,
Саяңда таянып ем алтын бесік.
Үзіліп кірпігімнен ыстық жасым,
Егілдім өткен өмір еске түсіп.

Басайын өксігімді жәйіп қанат,
Аңсаған топырағыңды сенің құшып.
Келін боп, желек жамылып түскен жерім,
Көркінді бір көруге келдім сенің.

Иесіз көң, елсіз дала, үнсіз мола,
Жанымды улағандай болды менің.
Түйір боп, тұзды жасым домаласа,
Түншығып, жалын атып алған демім.

Бензиннің битонына от бергендей,
Лап етіп кетті қайнап ішкі шерім.
Боздаған, ботасы өлген боз інгендей,
Тербейін Ботпаншықтың ылди-өріні.

Қойынды қоныстанған елің қайда?
Өсірген ұлы-қызың сенің қайда.
Атқанда бақыт таңы күншығыстан,
Кешегі көркейген күнің қайда?..

Бұйра бас, жасыл жапырақ талың қайда,
Тік қабақ, кемері кең, жарың қайда?
Әлпештеп, алақандай мені өсірген,
Кеңпейіл — кемпір менен шалың қайда?...

Ән шырқап асыр салған, ауылым қайда?
Тебіскен тай-құлындай бауырым қайда?
Аңсап келіп едім, әдейі іздеп,
Бір жан жоқ дыбыс берер осы жайда .

Аға-іні, құрбы-құрдас, абысыным,
Көрінші тым болмаса көзге бірің.
Аңырап ән саламын асқақтата,
Сендерге жетер ме екен мұңды үнім.

Тірі жан, өлі аруақ елендесін,
Тигенде құлағына менің жырым.
Тіл қатпай, тебіренбей жатыр неге,
Анасын ұмытқан ба жалғыз ұлым.

Маманды бір иіскеші Закарияжан,
Аңсаған ана көкірек алсын тыным.
Жатқалы 24 жыл жер қойнында,
Көз нұрым, қуанышым, қызыл гүлім.

Келем бе, келмеймін бе қасыңа енді
Тарқатып құмарымды сайра тілім!

Бұл өлең ақынның туған жеріне Академия экспедициясымен барған сапарында жазылған. “Ботпаншық” — өткелдің аты, Мәриям апайдың 15 жасында отау тігіп, сәби сүйген ата қонысы.

ҚАЙРАТТЫ БОЛ, САҚТА ӨЗІңДІ

(Зайра Әбдібек келінінің інісі қайтыс болғандағы көңіл айту)

Жан бар ма дүниеде мәңгі өлмес,
Шырақ жоқ маздап тұрған мәңгі сөнбес.
Қайғымыз, тағдырымыз бәрі ұқсас,
Жүректің сыры терең, адам білмес.
Қазаның қайыры болсын, жас боздағың,
Сапарға аттаныпты барса келмес!..

Бауырың-бауырыңды еседі екен,
Шырқырап шықпаған жан төседі екен.
Ой-қиялын уланып, ажал арпап,
Суық тартып, сұм жүрек сезеді екен.
Жүріс-тұрыс, мінезі түскенде еске,
Өн бойыңды от-жалын кезеді екен.

Қайдан білсін басынан өтпеген жан,
Мұндай күйге әзірше жетпеген жан.
Досың жылап, дұшпаның сынайды екен,
Жаны ашымас біреулер көреді таң.
Дүниеге шырқырап келген адам,
Ақыр бір күн өледі, өзгермес заң...

Жылама, жылағаннан келмейді екен,
Жаратқан көздің жасын көрмейді екен.
Іші-баурың елжіреп тұрсадағы,
Ажал жетпей, қалған жан өлмейді екен.
Қайтесің қайратты бол, сақта өзіңді,
Бауыр шіркін, бар қайғыңды тербейді екен.

Ұрпағы бар артында қакқан қанат,
Алданасың, амал жоқ, соған қарап.
Ақылшы, сүйеніш боп сендер тұрсаң,
Алтауы-алты жерден от боп жанат.
Септің, батырыңмен болсын аман,
Қарағым, сабыр ет те қыл қанағат!..

ЖАЛЫН БОП ЖАНЫП ЕДІҢ
(Жамал Қаңлыбаеваның табыты жанында)

Жатырсың тар табытта қайран Жамал,
Жамалға жан бітірер бар ма амал?!
Мамалап-Бибігүлің сағынғанда,
Ақ жарқын, ақ жүзінді қайдан табар?!

Жалын боп жанып едің, лезде сөндің,
Сүм ажал қайдан тауып, қалай төндің?
Ата-анаң қаусап қалды, белін бүгіп,
Қарғам-ай бұл сапарға қалай көндің?

О, Жамал, жарық дүние қалды артында,
Разы боп ел-жұртың мен бар халқың да.
Өшпейді сенің атың, жаққан отың,
Гүлдейді, жайнай бермек сол қалпыңда!..

Ел-жұртың ұмытпайды ерке қызын,
Өлгенше көз алдымда сенің жүзің.
Ойымда үш ұйықтасам бар ма менің,
Кенеттен таусылат деп дәм-тұзың...

Топырағың торқа болсын, қош қарағым,
Тұлымын ақырғы рет жел тарағын.
Үрістем, Гүлнар, Сәулең калып барад,
Сүйген жар қасыңда отыр бір қарағын!
бір қарағын!

Шіркін-ай бір қарауға келмеді әлің,
Қуаныш, қызығыңа тоймас шағым.
Бибігүл, Даниярың, Кәмилашың,
Солардың маңдайында қалсын бағың!
қалсын бағың!

1974

ОТАН ҮШІН ОҚҚА ҮШҚАН

Исмағұлов Самырат деген ағамыз майданнан оралмады. Оның зайыбы Қапан деген жеңгеміз шиеттей төрт баламен жесір қалды. Бір ұл, екі қызы дәрігер. Бір ұлы инженер. Өзі 1983 жылдың жазында қайтыс болды. 1984 жылдың көктемінде балалар шешесінің басына

көктас қойды. Оның қасына әкелерінің атына көк тас қойды. Сол тастарға мен мынадай сөздерді жазған едім:

Әкеміз біздің майдангер,
Отан үшін оққа ұшқан.
Оралмай кетті қайран ер,
Мәңгі өшпес от құшқан.

Өзіңнен қалған төрт бала,
Келеміз күнде басыңа.
Сүйген жарың, жақсы ана,
Жатты келіп қасыңа.

Туған жердің төсіне,
Атына арнап қойдық тас.
Ұрпағың алып есіне,
Аруағыңа идік бас!

АНАЛАРЫНА

Жастай қалып жарыңнан,
Еңбек еттің бала үшін.
Сенің мұңды зарыңнан,
Өксіп, тартқан дала ішін...

Талай ауыр күндерді,
Өз басыңнан өткіздің.
Жетектей жүріп біздерді,
Арман тауға жеткіздің.

Әке де болдың анашым,
Шеше де болдың анашым.
Ақ сүтіңмен суардың,
Ұл-қызыңның санасын.

Сағынғанда анашым,
Қанатты құстай ұшамыз.
Анашым деп аймалап,
Көк тасыңды құшамыз...

ЖЫҒЫЛМАДЫҚ ЖОЛЫМЫЗДАН...

Қамаш Ярылқамышова 1925 жылдан партия мүшесі, Шолпан Иманбаеваның жанындай көрген досы. 78 жасында 1978 жылы дүние салды. Туған жері Семей облысы болатын. Бала да, бауыры да жоқ еді. Қоюын, жетісін, қырқын, жылын жолдастары мен Орталық Музейдің коллективі өткізді. Төмендегі өлеңді осы аяулы апамызға арнаймын.

Жан едің, жайсаң едің, ер мінезді,
Ақылшы апа деуші ек біздер, сізді.
Келбетің, кесек тұлғаң, кең кеудеңе,
Жарасқан нұр ойнайтын жүзіңізде.

Ақ көңіл, дарқан едің бейілің кең,
Ақыл-ой, адамшылығың болмады кем.
Досы едің ақын Шолпан апамыздың,
Шолпан үшін аруағыңды тербедім мен.

Жыл толды, ортамыздан кеткеніңе,
Жасыңыз 78-ге жеткенінде.
Жаутаңдап жаттың-ау сен қайран сабаз,
Сүм дүние сылаң етіп өткенінде.

Ақ жуып, аруладық қолымыздан,
Жиналды, жығылмадық жолымыздан.
Достықтың барлық шартын орындадық,
Атаусыз қалдырмадық соңыңыздан.

Амал не, жер қойнына жаттың бойлап,
Аңсаймыз, сағынамыз кейде ойлап.
Балаң да, бауырың да біздер болдық,
Силасқан тіршілікте күліп-ойнап.

Қызы едің қазағымның белі берік,
Қайқайып қатар біткен келбет-көрік.
Топырағың торқа болсын Қамаш апа,
Гүл қойдық қабырыңа,
басыңа келіп.

Тату ек, тағдырлас ек мұңымыз бір,
Ақтарылып айтылатын көргенде сыр.
Ескерткіш өлең жаздым өзіңе арнап,
Достардың сый-құрметін рухыңмен біл.

ҚАБЫРҒАҢ ҚАУСАП ҚАЛДЫ-АУ...

1980 жылдың 7 июль айында Алматыдан ұшатын үлкен самолет намыт болды. 162 адамның ажалы сол жерде жетті. Соның ішінде маған нағашы есепті Хамза Мақуповтың жолдасы Аманкүл 10 класта оқитын ұлы, 5 жасар қызымен жанып кетті. Мен кезінде ести алмадым. Кейін естіп Хамзаға көңіл айтып, хат жаздым. Хатты қара сөзбен бастап өлеңмен аяқтадым:

ҚАДЫРЛЫ ХАМЗА!

Сенің қабырған қаусап, шаңырағың шайқалып, қайғылы қазаға ұшырап жатқаныңды енді естіп, есім шықты. Мен хабарланбадым, арманда қалдым. Алдымнан кесіп өтпеген, әдептің асылынан пішіп алғандай аяулы Аманкүл келінімді қос бөбегімен ақырғы сапарына шығарып салып, ыстық сезімді, отты сөзімді табытына қадай алмай қалдым... Қатты өкіндім.

Амал қанша, тағдыр солай рақымсыз болса? Басы жұмыр пәнде бәрін де көтереді... Бәріне де көнеді... Жүгің ауыр-ақ. Қарағым, сабыр ет, ойлан. Азаматсың ғой, шыдайсың да! “Орнында бар оңалар” деген ғой бұрынғылар. Қолыңдағы жалғыз талың аман болсын!

Ардагер азаматсың етің тірі,
Дей алмаймын мен көптің бірі.
Өрт шалғанда алма ағаштай қарауыттың,
Сабағынан үзілген бір шоқ гүлі.

Қабырған қаусап қалды қайран бауырым,
Шалқыған, шарықтаған өтті дәуірің.
Үйірінен айрылған құландайын,
Арқаладың қапыда жүк ауырын.

Е, Хамза, сабыр етіп ойлан терең,
Қас қаққанша жоқ болды өңшең өрен.
Зілдей басқан қайғынды бір серпуге,
Жарар ма екен жаным-ай, мынау өлең?!

Еріккеннен жазғам жоқ өлең жолын,
Жас кетті,
жетер емес созсам қолым.
Қайғыға ортақпын мен, ана атынан,
Жатса да алыс
жоғалтпас ақын орнын.

Сабыр ет деу де қиын саған енді,
Самсаған үш шырағың қатар сөнді.
Отаныңның басынан не өтпеді,
Қиналды, қиындықтың бәрін жеңді.

Көне біл, көтере біл ауырлықты,
Алдыма ұстап айтамын бауырлықты.
Қазаның қайыры болсын қайран Хамза,
Көз жасы,
жан күйігі жыр боп шықты.

1980

ҚАРА ОРМАНДАЙ ҚАМҚОРЫМ

(Ата туралы жаңа жоқтау)

Ауыл-аймақ, ағайын
Мұнды айтып шағайын.
Атакем өтті дүниеден,
Үндемей қалай қалайын?
Көңілдің қимас күйігін
Ортаңа әкеп салайын.
Жалғызың үшін жан атам,
Таршылықтың көрдің талайын.
Қара ормандай қамқорым,
Қалғандай қаусап маңайым.
Батар күндей батсаң да
Тіріге сізді балаймын.

Кеттің бе шын аташым,
Кеше гөр сөздің қатасын.
“Бақытты бол, балам!” деп,
Беріп ед талай батасын.
Болатын қалай ұмытар,
Еркелеткен атасын.
Ақаның қалай ұмытар,
Көрмеген үйдің жапасын.

Батағөй менің аташым,
Жаныма сондай батасың.
Қара жердің қойнында,
Қалай ғана жатасың?!

Ахметбек пен Болатың,
Артыңда қалған қанатың.
Өміріңнің жалғасы,
Қос шырағың жанатын.
Ағайын-туған, ел-жұртың,
Күн болды-ау бөлініп қалатын.
Жетті ме уақыт шынымен,
Жер қойнына қонатын.
Ақ күн тусын алдыңнан,
Артыңда ортаң толатын.
Тіршілікте кім білген,
Көз жұмылып, тіл тоқтап,
Қызыл жүздің солатынын.

Бақұл боп аттан Атекем,
Атыңды мәңгі жат етем!
Ренжи көрме біздерге,
Біз разымыз сіздерге!

Торқа болсын топырағың,
Түспесін үзіліп жапырағың.
Қатеміз болса кеше көр,
Түйінің болса шеше көр!

Берекең қалсын артыңда,
Беделің қалсын халқыңда!
Орнасын бақыт еліңе,
Орнасын ырыс жеріңе.

Еңбегінді ақтайын,
Аз да болса жоқтайын.
Аруағыңа бас ұрып
Қасиетті қазақтың.
Салт-санасын сақтайын.
Сөге көрме ел-жұртым,
Сөзді ұзатпай шақтайын.
Ғайып болды-ау көзімнен,
Панасы мол қарт қайың.
Кешіре гөр әлеумет,
Токта десеңдер, тоқтайын!

Бұл жоқтауды Жұмабай келіні Сақанның сұрауымен жазған едім. Қарттары бар кейбір әйелдер көшіріп алды.

БӘЙТЕРЕККЕ ТЕҢ ЕДІҢ*(Ана туралы)*

Жатырсың ұйықтап әжекем,
Сен барда көңілім мәз екен.
Еркелеп келсем алдыңа,
Келбетің шуақ, жаз екен.

Алаңы жоқ ана едің,
Алдыңда сенің бала едім.
Кең пейілді, керемет,
Шалқып жатқан дала едің.

Айбынды едің, асқақ ең,
Адалдыққа өзің бастап ең.
Қуанып келсем құшақтап,
Ақ маманды жастап ең.

Аялы еді алақаның,
Мейірімді еді адал жаның.
Көкірегіме ұялайтын,
Сенің айтқан ақылдарың.

Қызыңдай бағып өсірдің,
Еркелігімді кешірдің.
“Жаралы жүрек жамауым,”
Дегеніңді еске түсірдім.

Жаманымды жасырдың,
Жақсымды айтып асырдың.
Ренжіткен болсам кеше гөр,
Аруағыңа бас ұрдым.

Тумадың деп көрмедің,
Туғанына жұрттың бермедің.
Туғаннан артық анашым,
Қымай сені еңредім.

Үйдің де көркі сен едің,
Күйдің де көркі сен едің.
Бәйтерекке тең едің,
Еш нәрсені ойламай.
Балаша жүрген мен едім.

Баурыңа салған немерең,
Енді кімге еркелер.
“Әжем” деп құшақтай алатын,
Әжесіз қалай күн көрер!

Бетіңе қарап көрмеген,
Жалғызың отыр басыңда.
Бір ауыз сөзге келмеген,
Достарың отыр қасыңда.

Көрерміз таңның атқанын,
Көрерміз күннің батқанның.
Есімнен кетпес бірақ та,
Мөлдіреп сенің жатқаның.

Анашым, менің Анашым,
Қай жаққа кетіп барасың?!
Шулатып тастап біздерді,
Әкеттің бе, ажал сұм!

Ақылыңды да сағынармын,
Ашуыңды да сағынармын.
“Қарағым” деген сөзінді,
Аңсап сенің,
ағылармын.

Топырағың торқа боп,
Жарық болсын жатқан жер.
Анамызды аялап,
Аттандырды туған ел.

Ақ күн туып алдыңнан,
Артың болсын қайырлы.
Сумандаған сұм ажал,
Анамыздан айырды.

Қош, анашым, бақыл бол,
Бар тілегім сол ғана.
Ұмытпаспын өлгенше,
Айтармын аңсап толғана.

АЖАР АНАНЫҢ ЖОҚТАУЫ

Төмендегі өлеңді Ажар Мусина деген 63 жастағы қарт ана — 1966 жылы елге барғанымда маған арнап айтқан еді. Автордың тұрағы Қостанай облысы, Боровский ауданы, Қызылтал совхозы, Күзекшоқ селосы.

Хақімжанова Мәриям сенің атың,
Нәсілдес болып шықты нағашы затың.
Тұрғанда тісім түгел, тілім тозбай,
Қолыма бір тимеді-ау жазған хатың.

Дүбірлеп лепіруші-ем, көрсем жиын,
Қазақтың алушы едім жұлде-сыйын.
Бұл кезде жасым озып, тұрмыс билеп,
Болмай жүр бұрынғыдай менің күйім.

Жорғалап тұрмаса да қолда қалам,
Кеудемнен күмбірлеген өлең табам.
“Орамал тонға емес, жолға” деген,
Сый етіп өлеңімді тартым саған.

Талайды жеткіздің ғой сөзбен демеп,
Мендағы келіп тұрмын тілеп көмек.
Ауылыма аттансам да Ажар ақын,
Газетке бір шықпадым, неме керек.

Бү кісінің тағдыры аса аянышты. Жалғыз ұлы Мақаш кіл беске оқыпты. 11 жылдық мектепті жақсы бітіріп, орта білім алған. Кейін ұстамалы ауруға шалдығып, әрі қарай оқи алмайды. Әлгіндегі ауру болған соң оған қолайлы жұмыстың да реті келмейтіні белгілі, содан 1969 жылы жұмыс іздеп кетеді. Жаңа жылға үйіне қайтып келе жатқанда жолда шофердің бензині бітіп қалады. Шофер бензин іздеп кетеді. Мақаш машинада қалады. Шофер қайтып келсе, Мақаш жоқ. Арада бес күн өткенде шофер машинада қалған Мақаштың шабаданын үйіне әкеп беріп, өзін жоғалтып алғанын айтады. Содан жұрт сабылып іздейді. Мектептің спорт алаңына келіп құлап, өліп жатқан Мақаштың денесін табады. Үстіндегі тәуір, жылы киімдері жоқ.

Мақаштың анасы Ажар заманында ақын болған, айтысқа түсіп, жұлде алып жүрген кісі. Сауатсыз адам. Бірақ сөз құрауы жақсы. Табанда суырып салып айтқан жоқтау жырын 1971 жылы жазып алған едім.

Елі-жұртым келді маған жиылып,
Сені естіртті, кетті деп жастай қиылып.
Ботасы өлген боз інгендей боздадым,
Қан аралас көздің жасы құйылып.

У толғандай өртенеді өзегім,
Жол менікі еді, саған тап болды кезегім.
Ақ боранмен алысып өткен құлыным,
Жан таласып, қиналғаныңды сеземін.

Көзім көріп, естімедім үніңді,
Кімге айтайын ішім толған мұңымды.
Сар далада сарнап жатып жан бердің,
Кімнен сұрап, кімнен алам құныңды.

Айтшы-айтшы көргеніңді жарғайың,
Айғақ болса,
  арман бар ма, бар қайың..!
Жарқайыңда жоғалттым деп шофер тұр,
Сондықтан да саған келіп зарлаймын.

Әлде шофер тұр ма айтып өтірік,
Әлде өзі кетті ме екен өлтіріп?..
Өлтіретін өштескен жан емес ед,
Алды ма құдай өзі есебін келтіріп...

Ойлап кетсем өрттей лаулап күйігім,
Сен дегенде табам сөздің қиынын.
Мұз жастанып, қар жамылған қыршыным,
Кім шешті екен,
  Кім алды екен киімін?..

Қарғаймын да, зарлаймын да мен ғарып,
Аһ, ұрамын, атыламын іш жанып.
Қардан киіп кебініңді жаттың сен,
Жаңа жылды өлігіңмен қарсы алып.

Қалай шықты жас кеудеңнен шыбын жан,
Мен білмеймін, сен айтпасаң өлі тән.
Шыныменен сұраусыз-ақ кеттің бе,
Қайда, қайда Ленин жазған ұлы заң?

Қандай жауыз шынарымды құлатты,
Қандай жауыз сорлы анаңды жылатты?!
Бес күн бойы айтпай қойған шоферға,
Неге олай? Деп бір жан қоймайды сұрақты.

Ойлаймын да іштен жанып күйемін,
 Қатып қалған маңдайыңды сүйемін.
 Тіл қатпайсың, тебіренбейсің құлыным,
 Ұмыттың ба қызығын бұл дүниенің.

Құтылды шофер, қабағын да шытпады,
 Тергеушілер шофердің сөзін құптады.
 Сары аязда бес күн жатқан сарбазым,
 Сенімен бірге неге жаным шықпады?!

Сеніменен бірге неге мені көмбеді,
 Қалтылдаған кәрі шырақ сөнбеді.
 Қараталдан жұмыс таппай қаңғырдың,
 Осыларың азаматтарым жөн бе еді?..

Жылатқандар мендей болып жыласын,
 Сендей болып сере қатып сұласын.
 “Жаны күйген қарғайды деген таңсірін”,
 Күймегенде қорлыққа қалай шыдайсың.

Он бір жыл оқып ең сәулем білімді,
 Жеткенде құдай солдырды қызыл гүлімді.
 Қалай ғана ұмытармын Мақашым,
 Айналайын, “анашым!” деген тілінді!..

Көрмеймін деп ойладым ба сонда мен,
 Тұтқаны ұстап қарай бердің маған сен.
 Ақсия күліп “Апа, қош” дедің де,
 Автобусқа жүгіріп едің алмай дем.

Қыс та өтіп, келіп қалды нұрлы жаз,
 Балапанын ертіп үйрек-қаз.
 Қаймақшыған қара суда жүзіп жүр,
 Балапаны бауырында, ана мәз.

Жаз да келді жасыл тонын жамылып,
 Бәйшешектен бар түймесін тағынып.
 Тобылды бойлап еңіреймін егіліп,
 Қапыда кеткен Мақашымды сағынып.

Бала болып, балалық қызығын көрмедің,
 Жігіт болып, өмірде еркін жүрмедің.
 Мүгедек болып, қорғаладың, қорындың,
 Қор боп бұлай өлерінді білмедім.

Сен де арманда, мен де арманда жайсаңым,
Қай қылығыңды айтып сенің тауысамын.
Топырағың торқа болсын қарағым,
Жел сүйреген қаңбақтай боп қаусадым.

Зарландым да, зарықтым да, жыладым,
Есім ауып, далада талай құладым.
Сорлы анаң суығанша ұмытпас,
Қалғандардың жақсылығын сұрадым.

Ажар ақын бұл күнде дүниеден отіп кетіпті.

ӨЗІҢМЕН ЗАМАНЫМ БІР

(Зүфнун Нұрмақоваға)

Көрдім де келбетіңді қарапайым.
Жақынымдай сезіндім көрген сайын.
Қолдан келсе достықпен аялайын,
Жаныңды жаралаған қайғы-уайым.

Жасым қатар, өзіңмен заманым бір,
Айтылмайтын ақында болмайды сыр.
Бастан өткен өмірдің бәрі де ұқсас,
Түгел айтып беруге жетпейді тіл.

Қиындықты көтерген жастық екен,
Өкінішпен кей-кезде ойлап кетем.
Өткен-өтіп кетті ғой орны бітпес,
Қара тұтып қалғанымызға сабыр етем.

Жас та кірді алпыстың құшағына,
Шаш та өзгерді аққуға ұқсады да.
Өмір жылжып барады алдап-арбап,
Сездірмейді, жіпсіз бізді тұсады да.

Берік боп өзіңді-өзің сергек ұста,
Беріктік өте қажет осы тұста.
“Нар көтерер дегендей жүк ауырын”,
Осымен доғарайын сөзді қысқа.

ЖҮРЕГІНДІ ЕМДЕЙІН

(Ғайни Хайруллинаға)

“Нашар ғана жаным бар Мәриям апай”,
Деген сөзің кеудеме қалды-ау ұйып.
Көптің бірі болсам да танысқан жай,
Жан сырынды айттың-ау маған жиып.

Қапаланба, мұнайма Ғайни қалқам,
Бере алмаспыз ажалға сені қиып.
Жасық емес, жаралған жаның дарқан,
Жүрегінді емдейін өлең құйып.

Көкжал қызы қазақтың сен емеспе ең,
Кәкір-шүкір ауруды жібер айдап.
Құс төресі аққуға тең емеспең,
Көккем өнер төріне шықшы жайнап.

Қасиетті сахнадан көріскенше,
Деп ұсынам өзіңе жыр маржанын.
Ескерткіші апаңның бұл ерекше,
Қабыл ал аз да болса Ғайни жаным!

Ғайни Хайруллинамен 1966 жылы, 29 майда “Қарғалы” демалыс үйінде кездестім. Ол жастар театрының бас режиссеры екен. Жүрек ауруымен ауырады екен. Түсі жүдеу, көңілі қапа. Жолдасы күніне екі мезгіл келіп, қыдыртып, көңілін көтеріп кетеді.

От ауызды, орақ тісті, ақ көңіл Ғайни маған да ұнады. Бірақ науқасы ауыр еді. Кей күні маған еріп серуенге шығады. Кей күні “Апай, менің бүгін халым нашар. Жүруге зауқым жоқ. Ренжімесеніз өлең оқып, әңгімелесіп үйде болайықшы” — дейтін.

Менің қайтатын күнім болып қалды. Сол жерде суретке түстік. Сол суреттің сыртына жазған өлеңімді, өзі бір баяу айтылатын әнге салып айтып жүретін. Қашан өзінен дәрмен кеткенше, хал білісіп тұрдық.

Мен командировкаға кеткен кезімде дүниеден отіп кетіпті аяулы ару, талант иесі.

ХОШ ЖАЙСАҢЫМ

(Бауырым Жақияның табыты жанында)

Аққудайын құлаштап жүзген өмірді,
Ақ жарқыным, ақ маңдайлым көңілді.
Ай қабақты, күн көкіректі көріктім,
Арман, қайғың аһ ұрғызды, кемірді.
Аш көзіңді, аяулым бір қарашы,
Аңырап апаң, ақ жүзіңе телмірді.
Арқа сүйер асқар тауым, ардағым,
Қақ төбемнен жай түскендей жемірді.

Кім әкеліп салды сені табытқа,
Жатамын деп ойлаппа едің табытта.
Бір адамға қабағын шытып көрмеген,
Жайдары едің, жайсаң едің халыққа.
Сұлу мүшең сұлық жатыр сұңғақтым,
Көз жұмулы қарамайсың жарыққа.
Қара жерге бойлағалы сен тұрсың,
Апаң аңырап қалып барад жарықта...

Неге суық сенің жазық маңдайың,
Неге үндемейд сенің бұлбұл тандайың.
Неге маған қарамайсың бауырым,
“Апашым” деп неге айтпайсың, зарлаймын.
Неге маған қатал болды бұл тағдыр,
Қиындықтың арқаладым қандайын?!
Неге менен арылмайды қайғы, дерт,
Тағы тиді-ау қара тасқа маңдайым.

Неге ашпайсың жарқыратып көзіңді,
Неге айтпайсың “апа” деген сөзіңді.
Неге маған еркелемей жатырсың,
Не суытты сенің аппақ жүзіңді.
Неге маған тіл қатпайсың тебіреніп,
Неге ұйықтадың, неге ұмыттың өзінді.
Неге ғана тырп етпейсің бауырым,
Қайдан таптың тастай берік төзімді?!

Қақырады, қабырғам менің сөгілді,
Күңірендім, көзімнің жасы төгілді.
Омырылып кеткендей бел омыртқам,
Қапсағай денем қармақтай болып бүгілді.
Ет жүрегім елжіресе егіліп,
Сом сүйегім бордай болып үгілді.
Өкінішпен уға толып өзегім,
Жалақтап жалын он бойымда жүгірді.

Қасыңда түр алған жарың, ұл-қызың,
 Өрімдей боп өскен сенің жұлдызың.
 Еңіреді, егіледі, өксиді,
 Күңіренгенде музыкадан зарлы ызың.
 Үш ұйықтасақ ойда бар ма бауырым,
 Таусылад деп кенет сенің дәм-тұзың.
 Ағайын-туған, дос-жараның қаралы,
 Түгел жұттық сұм қайғының көкмұзың.

Тебіренбей сен жатырсың тым-тырыс,
 Кеудең суық,
 берер емес бір дыбыс.

Ата-ананың жоралғысы осы деп,
 Саған деген дайын болды бір қуыс.
 Жер бесікке тапсырғалы отырмын,
 Топырағың торқа болсын, ал тыныс.
 Өзің жаққан отың мәңгі өшпесін,
 Ұрпағыңа ұяласын бақ-ырыс.

Қарағымды құшақтадың қара жер,
 Жарығыңды, жақсылығыңды бере көр.
 Жайдары жүз жатты келіп Жақиям,
 Нұрың болса, жырың болса төге көр!
 Ашылмаған асылың болса жер ана,
 Балаң үшін бар теңіңді сөге көр!
 Артық айтсам айып етпе халайық,
 Көкірегімді кернеп барад қайғы-шер.

* * *

Жайсаң жанды жатыр мұнда Жақиям,
 Қалды артыңда сайрандаған кең дүнияң.
 Арқа сүйер, асқар тауым, ардағым,
 Жайлы болсын, нұрлы болсын жаңа ұяң.
 Күңіреніп көк тасыңды тербеген,
 Мұңды апаң, зарлы апаң Мәриям!

1973

ЖАҚИЯМ ЖОҚ ҚАСЫҢДА
(Назираға хат)

Сен кеткелі ауылдан 12 күн,
Білмедім қалай өтті күн менен түн.
Еш нәрсеге көңілім елендемей,
Басыңқы боп қалдым мен құлазып тым.

Шығарып сап, маңдайыңнан сүйіп қалдым,
Жалынына Жақиямның күйіп қалдым.
“Назашым” деп сүйейтін қолтығыңнан,
Жайсаң жанның жоқтығын есіме алдым.

Аспанымның жарығын бұлт шалғандай,
Үңірейіп астанам бос қалғандай.
Сенерім де, серігім жалғыз сенсің,
Қалай ғана отырам бір толғанбай?..

Сен жатырсың дем алып Сарыағашта,
Емі қонсын, тілегім жоқ одан басқа.
Әттең ғана Жақиям қасында жоқ,
Көзім толып кетеді ыстық жасқа.

Маған қарап мұңайма, бекі берік,
Белінді бу, көңілге берме ерік.
Қасында бар қадірлес Қарабаева,
Бір-бірінді жұбатыңдар қуат беріп.

Сынды қанат екі жан тынығындар,
Болған іске болаттай шынығындар.
Дер кезінде жесірлік оңай емсе,
Басына келмеген жан нені ұғар?..

Анасындар, сүтіңмен өсірген гүл,
Екеуіңнің қайғың мен тағдырың бір.
Балалардың қызығын кезек көріп,
Дос-дұшпанға сыр бермей, сілкініңдер дүр.

ЕЛІМНІҢ АРДАҚТЫСЫ

Қазақтың марқасқа ұлы Ілияс Омаров қатты ауырып, Москваға барып операция жасатып, үйіне келді. Бұл кезде Ілияс та мен де Калинин кошесінде 96-шы үйде көрші тұратынбыз. Мен оны бала күнінен білемін. Үлкен жазушылардың романына арқау болған атақты Игіліктің жақын туысы. Ілиястың асырап алған әкесі Омар. Өзінің туған әкесінің аты Дәуім болатын. Игіліктің жалғыз баласы Кәдимның алғаны Ордабай хажының Ағжан деген қызы. Одан туған Оспанның алғаны менің әкемнің немере қарындасы Әмина. Ілияс Қостанайда оқыды. Көзәйнекті сол бала кезінен киетін еді. Оқуға бара жатқанда, келе жатқанында Оспан жездем біздің үйге түсетін. Ілиясты алып келетін де, апарып салатын да Оспан болатын. Бері келгенде Ілияс мені ерекше сыйлайтын.

Қайран Ілияс қармақтай боп үйге кіргенін әйнектен көріп, еңіреп жылап отырып, осы өлеңді жазып, пошта жәшігіне салдым.

Келдің бе аман-есен, бауырласым,
Жолыңа төктім талай көздің жасын.
Ажалмен арпалысып сен жатқанда,
Тіледі тілегінді ауылдасың.

“Жүк ауырын нар көтерер” дегендейін,
Кеудеңнің оты қайта дауылдасын.
Елімнің ерен туған ардақтысы,
Өрлесін, ұзай берсін өмір жасың!

Ақ көңіл, ақылды жан, сабырлы жан,
Қасқайып қараушы едің өмірге паң.
Досың түгілі, қасың да жалған демес,
Қасиетінді ерекше өзіңе тән.

Сыпайы, кіші пейіл, мейірімділік,
Өзгеше өн бойыңа беретін сән.
Қосылдың үйіріңе аман келіп,
Қарағым — қайырлы таң,
қайырлы таң!

* * *

Арада бір жеті өткенде, аман келгеніне жылқы сойып, жолдастарын, достарын шақырып қонақасы берді.

Келесі күні құдаларын, ағайындарын шақырғанда, маған өзі хабарласып: “Апай бүгін сағат екіде біздің үйге келіңізші. Сіздерді аман коргенім үшін азғана уақыт бірге отырғым келеді” деді.

Тамақтан кейін менің өлеңімді төс қалтасынан алып: “Апа! Өз үніңді сағындым. Мына маған арнаған сөзіңді өзің оқып берші,” — деді.

Мен қатты тебіреніп оқып бердім. Ілияс өксіп-өксіп жылап, шаршап қалды. Аздан кейін қасыма келіп, бетімнен сүйіп алғыс айтқан еді. Аяулым!

1969

АСҚАР ТАУЫМ ҚҰЛАДЫ

Ілияс Омаров қайтыс болғанда, қарындасы Әминаның сұрауымен жазылған жоқтау.

Сөге көрме ағайын,
Мұңымды айтып шағайын.
Асқар тауым құлап тұр,
Үндемей қалай қалайын?
Сіздерден басқа кімім бар,
Ой жарандар құлақ сал.
Зарлап-зарлап алайын,
Арманда кеткен ардағым.
Бір жан үшін шарладың,
Жолыңа құрбан болайын!

Деп тілеп ем күн-түні,
Тілегім кетті далаға.
Табылмады-ау бір шипа,
Кеудеңе түскен жараға.
Салмақ салдың санаға,
Қабағыңды шытып көрмедің.
Ағайын-туған балаға,
Ажалмен жалғыз алыстың,
Алдырмаймын деп жан аға!
Тура келген сұм тағдыр,
Жармаса берді-ау жағаңа.

Бар күшінді сарықтың,
Шаршадың да тарықтың.
Пышаққа түстің бел буып,
Шығар деп алдан жарық күн.
Қуат болды мейірімі,
Өзінді сүйген халықтың.

Дүниеден көштің күніреніп,
Шырағы сөніп жарықтың.
Жастай кеткен жайсаным,
Бір көруге аңсадым.
“Қарағым” деген сөзіңді,
Қайталап айтшы,
зарықтым!..

Жетім едік жеткіздің,
Жетектеп жүріп бауырым.
Күрсінбедің көрсең де,
Жоқшылықтың ауырын.
Қасқайып барып қарсы алдың,
Өмірдің дүлей дауылын.
Талантты туған тарланым,
Таусылмас айтсам арманым.
Өзіңмен кетті, өкініш,
Бойыңа біткен қаруың.
Ілиясым деп еңірейді,
Алыста жатқан ауылың.
Ащы үнім тербесін,
Көзімнің жасы көлдесін.
Бесігің болып атанған,
Сарыарқаның сауырын.

Көз алдымнан кетер ме,
Ақсия келіп күлгенің.
Көрген сайын қуанып,
Асыға басып жүргенің.
Кіндіктен жалғыз кербезім,
Кетерінді ерте білмедім.
Сен кеткенше дүниеден,
Мен бейбақ неге өлмедім.
Ақ сұңқарым, аққуым,
Табытқа жатам деп пе едің.
Бірге өлмедім, бір тудым,
Зарлап қалам деп пе едім?
Ортада жалғыз сен едің,
Біз сорлыға көп пе едің?
Ел қызығын көрмедің,
Жер қызығын көрмедің,
Тым болмаса бауырым.
Алпысқа да келмедің,
Сұңқылдап қалдым артыңда.

Соңыңнан неге ермедім?
Өзегім от боп жанады,
Көзімнен қан боп тамады.
Ағатайым, аяулым,
Аруағынды тербедім.

Бұл жоқтауды Мұхамеджан Дүзенов келіп оқып, егіле жылап еді. Сонда оның өзі ауырып жүр екен. Қайран, қазақтың асыл азаматтары...

1978

АРҚАНЫҢ АРДАҒЫ ЕДІҢ
(Қазов Мәнке Нұрманұлының рухына)

Үлкенге іні, кішіге ұстаз Мөнкешім,
Мекендейсің Кеңсайдың енді өлкесін.
Бір атадан қалған жалғыз сен едің,
Қара жер құшты, Арқаның ардақ еркесін.

Ғалым едің, дарын едің білімпаз,
Достарыңмен өсуші еді өркешің.
Анаңның келіп, жаттың бауырым жанына,
Аймаласын кенже ұлын, еркешің!

Апаларың төкті көзден қанды жас,
Оқ тигендей бүктетілді қарыңдас.
Ағайын-туған, дос-жарандар күйзелді,
Сапар шектің қайтып бізге қайырылмас...

Алған жарың, екі ботаң, туыстар,
Басыңа келіп, топырағыңды уыстар.
Аруағыңды тебірендіріп қарт апаң,
Саған арнап өлең-жырдан ту ұстар!

1989 .

ДАРА ТУҒАН

*(Педагогика ғылымының докторы, профессор Мырзағали
Төлегеновтың қазасына)*

Ардагер азамат ең дара туған,
Бақытты, білімді де ала туған...

Толықсып тұрған шақта кеттің құлап,
Сүйген жар, жас балалар қалды жылап...
Қия алмай шәкірттерің, қаламдасың,
Күңіреніп табытына иді басын.

Топырағы туған жердің болсын мамық,
Қарсы алсын періштелер шырақ жағып.

1991

СҮЙГЕН ЖАРЫҢ ҚАЙЫРЫЛМАС

(Фарида Төлегеноваға көңіл айту)

Жарты жылдай тіл қата алмай жаттым мен,
Күйігінді сыртта жатып тарттым мен.
Ай маңдайлым деп сүйші ем аяулым,
Ащы зарың шыбын жанға батты тым...

Баралмадым, болалмадым қасыңда,
Арпалысқан, ауыр күннің түсында.
Бар қасіретін тартқан едім өмірдің,
Түсіп қалдым кәрілік деген қысымға.

Сені ойласам, қамығамын, Фаридаш,
Қайғы жұтып қайыстың-ау қайран жас.
Қара жамылып қала бердің қарғам-ай,
Сапар шекті сүйген жарың қайырылмас.

Сапар шекті алыс жолға ардағың,
Езіліп жүрек, өксіп жылап зарладың.
Дүние жалған деген осы Фаридаш,
Ақырғы рет тіл қатысып қалмадың.

Айта берем арманың көп ішінде,
Ақылың да жеткілікті күшің де.
Еркелейтін Мырзағали жоқ енді,
Кірсе кірер сағынғанда түсіңе.

Екі талың аман болсын, бауырлар,
Келмесін қайта ызғарлы, қара дауылдар.
Жастар жетер, жылжып өтер, сүм өмір,
Өткен сайын салмағы да ауырлар.

Ата-анаң аман болсын қасыңда,
Суынбасын, сырт айналып досың да.
Болған іске болаттай бол аяулым,
Ұғар болсаң көп мағына осында!..

1991

АПАЛАП КЕЛУШІ ЕДІҢ
(Айсұлу Идрисованың аруағына)

Айсұлу, қайда кеттің айналайын?
Тебіреніп, аруағыңды еске алайын.
Апалап келуші едің әдейі іздеп,
Мен қуанып, қалушы едім келген сайын.

Алаңсыз өз анаңдай көруші едің,
Қайғымды, қасіретімді бөлуші едің.
Сыйласып, сырласқанда, сыр жасырмай,
Апаңның ақ пейіліне сенуші едің...

Еркелеп асылушы ең мойыныма,
Жатушы ең жас баладай қойыныма.
Сапарың құтты болсын, алдың ашық,
Кіріпсің қара жердің қойынына!

Артыңда қалды сенің ұлы-қызың,
Жас ұрпақ, немерелер жан жұлдызың.
Соларға ғұмыр берсін, бақыт берсін,
Солар тірі жүргенде өшпейді ізің.

Апаңның үні жетсін құлағыңа,
Дүниеде адам мәңгі тұрады ма?..
Бәріміз де барамыз, уақыт жетсе,
Кездесейік жұмақтың шырағында.

Айсұлу Идрисова 1930-1934 жылдары ҚазПИ-дің жанынан ашылған рабфакта бірге оқыған қыз еді. Рабфакта 5000 қыз келіншектер, 500 ер-азаматтар оқыды. Қыздардың ішіндегі ең кішкентайы Айсұлу болатын. Келген күннен маған үйір болды. Өзі бірсудің жалғыз қызы екен. Мейлінше ерке, өткір. Ол кезде тамақ

тапшы болатын. Қарны ашса домалап жата қалатын. Менсіз ешқандай бармайтын. Сабаққа өте зерек, алғыр болатын. Дене шынықтыруды жақсы көретін. Рабфактан кейін бәріміз де тұрмыс құрып, ел қатарына ендік. Менің жолдасым 1937 жылдың құрбаны болып кетті. Біз бір-бірімізден адасып қалдық. Мен екі жас бала, 85 жаста атам, екі жас қайыныммен қалдым. Жоқтықтың, қорлықтың бәрін де көрдім. Оның үстіне 1941 жылы соғыс басталды. Екі қайыным майданға сұранып кетті. Атам қайтыс болды. Мені еш жерге қызметке алмайды. Үйге жарық, пешке отын бермейді. Жазғаныңды баспайды.

1957 жылы жолдасым өлідей ақталды. Менің еңбектерім жарық көре бастады. Көзі ашық Айсұлу мені іздеп Алматыға келіп тапты. Оның жолдасы майданда қаза тапқан екен. Бір ұл бала, екі қыз баламен қалыпты. Қыздары қырғызға шыққан екен. Бәрінен де немере сүйіп, жақсы аттанды. 1991 жылдың басында 79-ға қараған жасында қайтты.

1991

ЖЕТТІ ҮНІҢ КҮҢІРЕНГЕН

*(Жансақыл келіні, менің нағашы жеңгем Қапанның
Сабыржан атты ұлы қаза болғанда қоңіл айту)*

Сабырлы, саналы едің, Қапан жеңгем,
Өмірден талай ауыр соққы көрген.
Сарбазың Сабыржаның ғайып болып,
Алыстан жетті үнің күңіренген.

Қайғына мен де ортақ, қадірлесім,
Бар еді сөз ұғатын ақыл-есің.
Сексен жеті шідерлеп қойды мені,
Қартайдым,
жасырайын оны несін!..

Көзім кем, құлақ кеміс, жалқау аяқ,
Атандым ақсақ кемпір,

қолда таяқ.

Кешегі сайрап жүрген Мәриямді,
Кәрілік алды қамап, аямай-ақ...

Бәріңді көргім келеді бауырларым,
Амал жоқ, сексен жетіні ауырладым...

Жасымнан жалын болып жансамдағы,
Көп көрдім,
бұл өмірдің дауылдарын!..

Енді көру жоқ шығар, қайран, Қапан,
Сыйласқан күндерімді,
сағынып жатам.
Балаларға бас-көз болып ақылыңды айт,
Бақыл бол!
Көре алмаса жиен апаң!!!

1993

* * *

*Ақ тілек, адал жандар, шыдайды екен,
Заманың да, заңың да сынайды екен.
Үзбейді үміт арқауын тіршілікте,
Қиналған жан, бір әділдік сұрайды екен.*

*Өлгендердің орыны толмайды екен,
Өлгеніңше ол ұмыт болмайды екен.
Ұрпақ қалса артында атын атар,
Боздақтардың шаңырағы солмайды екен!*

*Шаттықтың жарқылдаған жанды шамы,
Толқыды тулағандай жүрек қаны.
Кешегі қара түнек, сырын ашып,
Нұр шашты, әділдіктің атты таңы!..*

*Игіліктің жоқ деген ерте-кеші,
Өтті алдымнан өмірдің талай көші.
Бар сырымды ақтарып айта салдым,
Деген соң, немерелер айтып берші!..*

МАЗМҰНЫ

ӨЛЕҢДЕР

БӘРІҢЕ ДЕ ЖЕТЕРМІН.....	8
КӨЗІҢНЕН ЖАНАДЫ ШОҚ.....	8
ҰМТЫЛ АЛҒА.....	8
ТАҒДЫРЛАС ЖАН.....	9
ТОЛҒАНЫП АНА ЖЫРЛАЙДЫ.....	10
ЖАН СЫРЫ.....	11
ҚАЙРАН ЕЛІМ!.....	13
ТОРҒАЙ ТОЛҒАУЫ.....	14
СЕКСЕН СЫРЫ.....	15
МЕНІҢ КӨРШІМ.....	17
МӘУЕЛІ БӘЙТЕРЕГІМ.....	18
АНАНЫҢ АРНАУЫ.....	19
САМҒАЙ БЕРШІ.....	21
ЖАҢА ЖЫЛ ТОЛҒАУЫ.....	22
ӨМІР ШІРКІН.....	24
МЕН КЕТЕРМІН.....	24
ПЕРІШТЕМ, ҚҰЛЫНЫМ АЙГҮЛІМ!.....	25
ЖАЛМАЙМЫН ДЕП АТОММЕН.....	25
АҚ ОРДАМСЫҢ ШИПАГЕР.....	26
ӨЛЕҢ ӨРГЕН КӨК ТЕРЕК.....	26
ҚАНАТЫҢДЫ ҚАҒА БЕР.....	27
СЕКСЕН ҮШ.....	28
МАЙ КЕЛДІ.....	28
АҚ БАТА.....	28
ЖАН ШУАҒЫМ.....	29
ҚҰТТЫ БОЛСЫН ӨРІСІҢ.....	30
ЖАН-ЖАҒЫҢА ҚАРАҒЫН.....	30
ЖҮЗІҢ ЖЫЛЫ.....	31
БАҒЫҢДЫ ІЗДЕ.....	31
ЖАРЫСА ӨСІП ЕРЖЕТТІК.....	32
ДОС ЛЕБІЗІ.....	33
ҚУАНЫШТЫҢ КҮДІРЕТІ.....	33
ЖАРҚЫН ЖҮЗДІ ЖАЙСАҢЫМ.....	34
СЕН КЕЛГЕНДЕ.....	36

БӨБЕГІМ ДЕП ӨЛЕҢДЕТТІМ

БАЛ БӨБЕГІМ.....	38
АЛАҚАЙ.....	39
АЯЗ АТА.....	40
ҚАБЫЛ АЛШЫ.....	41
АРНАУ.....	42
КЕЛЕ ҒОЙ.....	42
БӨБЕК ЖЫРЫ.....	43
КЕЛШІ МЕНІҢ БӨБЕГІМ.....	43

БАЛАМА.....	45
КЕЛШІ, ЖАНЫМ!.....	45
СӘУЛЕГЕ.....	47
АЙДАР МЕН ӘЖЕСІ.....	48
АНА КӨҢІЛІ ШАЛҚИДЫ.....	49
АЙБАР МЕН ЛӘЙЛӘ.....	50
РАЙХАН.....	50
ЖҮРЕГІМДІ ТОСАМЫН.....	51
МӘРИЯШ ПЕН МАМАСЫ.....	52
МЕКТЕПКЕ БАРДЫ БЫРЫСЖАН.....	52
СЕНДЕР ҮШІН.....	54
БАҒБАН МӘРИЯШ.....	55
ҒАЛИЯ МЕН ҚУЫРШАҚ.....	55
МҰРАТ ПЕН МҰРАТБЕК.....	56
НЕМЕРЕМ МЕНІҢ, НЕМЕРЕМ.....	57
ӘЖЕНІҢ ӘЛДИІНЕН.....	57
КІРДІ БІЛІМ ЕСІГІНЕ.....	58
ОҚЫ, ОЙНА.....	58
ҚУАНЫШ.....	59
АТ ҚОЮ.....	59
ТӘРБИЕ.....	60
МЕКТЕП.....	61
ЖАҚСЫ БОЛСА.....	62
КҮНДЕ БІР “БЕС” АЛЫП КЕЛЕР.....	62
АНА ТІЛЕГІ.....	62
БАСТАЛДЫ МЕКТЕП ДУМАНЫ.....	63
ӨЗІМ ТІКТІМ ЖАЛЫҚПАЙ.....	65
СӘБИ ОЙЫ.....	65
СЕНДЕР ЛЕНИН ҰРПАҒЫ.....	66
АНАМА.....	67
АНАШЫМ.....	68
ӘЖЕ ҚУАНЫШЫ.....	69
БАҚЫТТЫ БОЛ, БӨБЕГІМ.....	70
СҮЙІПТІ ОЛ АНАСЫҢ.....	70
ЛЕНИН АТА – ТУЫМЫЗ.....	71
МЕКТЕП – АНА.....	71
АСЫЛШЫ КЕЛІП МОЙНЫМА.....	71
МЕКТЕБІМ.....	72
СЕНТЯБРЬДІҢ КҮДІРЕТІ.....	73
ЖҮЛДЕЛІ БАЛА.....	74
БАЛАЛАР КҮНІ – БАҚЫТ КҮНІ.....	74
ЕКІ ДОС.....	75
МҰРАТ ПЕН МӘДИНА.....	76
МАЙРА МЕН НҰРЖАН.....	76
БЕРЕСІҢ БОЙҒА ҚУАТ.....	77

БАЛА МЕНІҢ БОЛАШАҒЫМ.....	78
СЕНДЕР МЕНІҢ ҮМІТІМ.....	78
КЕУДЕМЕ ЖЫР ҚҰЙЫЛАР.....	79
ЕРКЕТАЙЫМ	80
ТАРТУЫМ САҒАҢ.....	80
ЖАЛЫН БОЛЫП ЖАРҚЫЛДА.....	80
ҚЫЗЫҒЫҢА ТОЙМАЙДЫ.....	81
ЖАРҚЫРА ЖҮЛДЫЗДАЙ.....	82
ЕРКІН ӨС.....	83
АҢСАП КЕЛДІМ КӨРУТЕ.....	83
ЖАС БОТАМ.....	83
ТҮҢҒЫШ ТОЙЫҢ.....	84
ЖАННАҒА.....	84
СЕНДЕР МЕНІҢ ҚАНАТЫМ.....	85
РАДИОНЫ ТЫНДАУ ҚЫЗЫҚ.....	86
СЕРЕЖАНЫҢ САБАҚҚА ӘЗІРЛЕНГЕНІ.....	87
СЕҢ ЖҮРДІ.....	88
ҚАРАТОРҒАЙ.....	89
ҚЫЗЫҚ МАШИНА.....	89

ТОЛҒАУЛАР

ЖАМАЛДЫҢ ӨМІРІ.....	92
КҮЛӘШ.....	96
АБАЙҒА.....	101
САМҒА, САМҒА, ТҮЛЕГІМ.....	104
КӨКИЫҚ ТУРАЛЫ ТОЛҒАУ.....	104
БАҚЫТ КІЛТІ ТУРАЛЫ.....	106
ЗАМАНА ЖЫРЫ.....	108
ӨМІР ТУРАЛЫ ТОЛҒАУ.....	111
КӘМШАТ ТУРАЛЫ БАЛЛАДА.....	113
ТЫҢ ТОЛҒАУЫ.....	115
ТЫҢ КӨТЕРГЕН ЖАСТАРҒА.....	117
КОМСОМОЛ ТУРАЛЫ ТОЛҒАУ.....	120
МИЛЛИАРД ТОЛҒАУЫ.....	124
ҚАМҚОРЫМ СЕН.....	125
ҰМЫТЫЛМАС ЖАҚСЫЛЫҒЫҢ.....	127
ҚУАНЫШ ЖЫРЫ.....	129

АУДАРМАЛАР

ЕГЕР БОЛСАМ.....	132
О, ҚАРЫНДАС.....	132
НЕГЕ?.....	132
КҮНІМ.....	133
ЖОЛДАСЫМ.....	133
НАЗБҮБҮ.....	134
ТЕЛЕФОННАН.....	135
ДАЙЫМ.....	135

ЕКЕУ.....	135
НЕ ҮШІН.....	136
“ҰМЫТ” ДЕДІҢ.....	136
КІМГЕ АЙТАМ?.....	137
СІЗГЕ.....	137
ЕЛЕСТЕТЕМ.....	138

ЕРЛІК ЖЫРЛАРЫ

ЕРЛЕРІМ.....	140
ЕГІСКЕ.....	140
БІЗДІҢ КЛИМ.....	141
ЕҢБЕК ЕРЛЕРІ.....	142
СЕН ЛЕНИННИҢ ҰРПАҒЫ.....	143
АНТ ЕТЕМІН АНАМ САҒАН.....	144
МОСКВА.....	146
ҚАМҚОР АНА.....	147
АТТАҢДЫ ЖАС ПАТРИОТ.....	148
БОЛСЫН СОНДАЙ ЕРДІҢ ЖАРЫ.....	150
СЫНАЛАТЫН ЖЕРІҢ КЕЛДІ.....	152
ЕР ЖАБДЫҒЫН ЕЛМЕН БІРГЕ САЙЛАҢДАР!.....	154
АНТ ЕТЕМІН.....	156
ҚАҚ ЖЕҢІСТІҢ ДАБЫЛЫН!.....	157
ЛЕНИНГРАД.....	159
АЛТЫН БЕСІК ЕЛДІҢ ІШІ.....	160
УКРАИНДЫҚ БАУЫРЛАРЫМ.....	161
КҮН СӨНБЕЙДІ.....	163

МӘНШҮГІМ – МАҚТАНЫШЫМ

МӘНШҮКТІҢ ІЗІМЕН.....	166
МӘНШҮК.....	191
МӘНШҮК МӘМЕТОВА.....	216
ОТАН ҚЫЗЫ.....	234
ФИН ҚЫЗЫ.....	259

КӨҢІЛ АЙТУ ЖОҚТАУЛАР ЖҰБАТУ

АРЫЗДАСЫП АҚЫРҒЫ РЕТ.....	292
СОҚПАЙДЫ ЫСТЫҚ ЖҮРЕГІҢ.....	294
ЖАЛҒЫЗ ЕДІҢ.....	295
БОТПАҢШЫҚ.....	296
ҚАЙРАТТЫ БОЛ, САҚТА ӨЗІҢДІ.....	298
ЖАЛЫН БОП ЖАНЫП ЕДІҢ.....	299
ОТАН ҮШІН ОҚҚА ҮШҚАН.....	299
АНАЛАРЫНА.....	300

ЖЫҒЫЛМАДЫҚ ЖОЛЫМЫЗДАН.....	301
ҚАБЫРҒАҢ ҚАУСАП ҚАЛДЫ-АУ.....	302
ҚАДЫРЛЫ ХАМЗА!.....	302
ҚАРА ОРМАНДАЙ ҚАМҚОРЫМ.....	303
БӘЙТЕРЕККЕ ТЕҢ ЕДІҢ.....	305
АЖАР АНАНЫҢ ЖОҚТАУЫ.....	307
ӨЗІҢМЕН ЗАМАНЫМ БІР.....	310
ЖҮРЕГІҢДІ ЕМДЕЙІН.....	311
ХОШ ЖАЙСАҢЫМ.....	312
ЖАҚИЯМ ЖОҚ ҚАСЫМДА.....	314
ЕЛІМНІҢ АРДАҚТЫСЫ.....	315
АСҚАР ТАУЫМ ҚҰЛАДЫ.....	316
АРҚАНЫҢ АРДАҒЫ ЕДІҢ.....	318
ДАРА ТУҒАН.....	319
СҮЙГЕН ЖАРЫҚ ҚАЙЫРЫЛМАС.....	319
АПАЛАП КЕЛУШІ ЕДІҢ.....	320
ЖЕТПІ ҮНІҢ КҮҢІРЕНГЕН.....	321

МӘРИЯМ ХАКІМЖАНОВА

ШЫҒАРМАЛАРЫ

II-ТОМ

Редакторы Құралай Пионер
Суретшісі Нағым Нұрмұханбетов
Техникалық редакторы Әлия Құсайынова
Компьютерде беттеген Нұргүл Сейдахметова

ИБ № 852

Басуға 20.09.2006 қол қойылды. Пішімі 84x108 ¹/₃₂ Офсеттік басылыс. Шартты баспа табағы 17,22 б.т. Есептік баспа табағы 17,0 б.т. Шартты бояулы табағы 17,22 б.т. Таралымы 2000 дана. Тапсырыс № 1131. Келісімді баға.

“Ана тілі” баспасы ЖШС, 480009, Алматы қаласы,
Абай даңғылы, 143-үй

ISBN 9965-670-45-5

9 789965 670459

ЖШС РПБК “Дәуір”, 050009, Алматы қаласы, Гагарин даңғылы, 93.
Тел.: 69-40-35, 42-47-69, 42-07-90,
E-mail: rpik-daur_81@mail.ru, rpik-daur2@mail.ru

